

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF STATE AND LAW/ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА

Ռաֆայել Վարդանյան, Արմեն Շուքուրյան

Համեմատական իրավագիտության ծագումն ու զարգացումը (պատմական զարգացման հիմնական ուղենիշները)3

Аделина Саргсян

Качественное обновление юридического образования в условиях цифровой трансформации общественных отношений..... 13

Арсен Кахкцян

Источники военного права Республики Армения..... 24

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

Կարեն Մելիքսեթյան

Գործադիր մարմինը՝ որպես կորպորացիայի ընթացիկ ղեկավարումն իրականացնող մարմին33

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CIVIL PROCEDURE/ ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

Գոհար Ավագյան

Ապահովման ինստիտուտի առանձնահատկությունները վիճարկման հայցի հիման վրա հարուցված գործերով..... 43

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Гайк Григорян

Проблемы ответственности военно-политического руководства Азербайджана за геноцид армянского населения Нагорного Карабаха..... 54

Մելիք Մելիքյան

Հանցագործության պրովոկացիայի օբյեկտիվ հատկանիշները69

Գևորգ Իսրայելյան

Թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի, դրանց պատրաստուկների, պրեկուրսորների, խիստ ներգործող կամ թունավոր նյութերի օրինական շրջանառության դեմ ուղղված հանցագործությունների առարկայի տեսակները և առանձնահատկությունները 76

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEDURE/ УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

Varazdat Sukiasyan

Dialogue Between the Strasbourg Court and National Courts (Criminal Limb)..... 84

Ованес Баяндурян

Уголовно-процессуальное положение юридического лица в Республике Армения93

Կարապետ Սմբատյան
Միջնորդությունները ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքում 105

**ՔՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/PENITENTIARY LAW/
УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО**

Արփի Լազարյան
Անչափահաս դատապարտյալների հետ վարվեցողության միջազգային չափորոշիչները և դրանց կիրառման որոշ հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում 114

**ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО**

Գոռ Հովհաննիսյան
Եվրոպական իրավունք (մաս III) – հիմնական իրավունքների խարտիայի հիմնական իրավունքները 123

Րոզա Ամիրова
Международные санкции в сфере банковских услуг по переводам денежных средств как форс-мажорное обстоятельство 135

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ 144

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF STATE AND LAW/
ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.4-9-3>

ՌԱՖԱՅԵԼ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ
Իրավաբանական գիտությունների թեկնածու
ԱՐՄԵՆ ՇՈՒՔՈՒՐՅԱՆ
*ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության,
սոցիոլոգիայի և իրավունքի
ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու*

RAFAYEL VARDANYAN
Candidate of Law
ARMEN SHUKURYAN
*Senior researcher at the Institute of Philosophy,
Sociology and Law of the NAS of the RA,
Candidate of Law*

РАФАЭЛЬ ВАРДАНЯН
кандидат юридических наук
АРМЕН ШУКУРИИ
*старший научный сотрудник института философии,
социологии и права НАН РА,
кандидат юридических наук*

**ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԾԱԳՈՒՄՆ ՈՒ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ
(ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՈՒՂԵՆԻՇՆԵՐԸ)**

**ORIGIN AND DEVELOPMENT OF COMPARATIVE JURISPRUDENCE
(MAIN LANDMARKS OF HISTORICAL DEVELOPMENT)**

**ЗАРОЖДЕНИЕ И РАЗВИТИЕ СРАВНИТЕЛЬНОЙ ЮРИСПРУДЕНЦИИ
(ОСНОВНЫЕ ВЕХИ ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ)**

Ներածություն

1. Համեմատական իրավագիտության գաղափարի ծագումն ու զարգացումը հին աշխարհում: 2. Համեմատական իրավագիտության հայացքների զարգացումը Միջին դարերում: 3.

XIX դարի համեմատական իրավագիտության ընդհանուր բնութագիրը: 4. Համեմատական իրավագիտության պատմափիլիսոփայական ուղղությունը Գերմանիայում: 5. Համեմատական իրավագիտության ֆրանսիական դպրոցը: 6. Համեմատական իրավագիտության զարգացումն Անգլիայում և ԱՄՆ-ում: 7. Համեմատական իրավագիտությունը Ռուսաստանում: 8. Համեմատական իրավագիտությունը XX դարի առաջին կեսին: 9. Համեմատական իրավագիտությունը Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո ընկած ժամանակաշրջանում: 10. Համեմատական իրավագիտությունը և միջազգային գիտական համագործակցությունը:

Հիմնական հետազոտություն

Համեմատական իրավագիտության զարգացման խնդրում նշանակալի դեր են խաղացել նաև Վերածննդի և Լուսավորության դարաշրջանի ներկայացուցիչները:

Ըստ ֆրանսիացի մասնագետների՝ համեմատական իրավագիտությունը սկսվում է Շ. Մոնդեսքյոյի «Օրենքների ոգու» աշխատությամբ¹:

Անգլիացիները գտնում են, որ համեմատական իրավագիտության հիմքը դրել է Ֆրենսիս Բեկոնը, որը լայնորեն օգտագործել է իր կողմից մշակված համեմատական մեթոդաբանությունը²:

Գերմանացիների կարծիքով՝ առաջինը Լեյբնիցն է առաջ քաշել տարբեր իրավական համակարգերի համեմատական հետազոտության անհրաժեշտությունը:

Համեմատական իրավագիտությունը երկարատև և հակասական պատմություն ունի: Ֆրանսիացի հայտնի իրավաբան Ռենե Դավիթի կարծիքով՝ համեմատական իրավագիտությունն այնքան հին է, որքան պետությունը և իրավունքը³:

Պատմական փաստերը վկայում են, որ համեմատական իրավագիտության սաղմերը ձևավորվել են Հին Արևելքի, Հին Աթենքի և Հռոմի ստրկատիրական պետություններում: Այսպես, օրինակ, համեմատական իրավագիտության որոշակի գաղափարներ է բովանդակում Հին Չինաստանի (IV ք. թ. ա) հասարակական քաղաքական մտքի հուշարձաններից մեկում⁴, որտեղ խոսվում է տարբեր երկրների կարգերի մասին և դատողություններ է արվում, թե ինչպիսի օրենքներ պետք է լինեն տարբեր երկրներում: Այն երկրներում, - նշում է հեղինակը, - որտեղ խելաթյուրվում է օրենքը, խախտվում է նաև կարգը, և երկրում տիրում է անկարգությունը:

Համեմատական իրավագիտության գաղափարները Հին աշխարհում առավել ցայտուն են դրսևորվել Հին Աթենքի փիլիսոփաների և Հին Հռոմի իրավաբանների աշխատություններում: Արևմտյան գիտնականների կարծիքով՝ հենց այստեղ են առաջին անգամ ձևավորվել ոչ միայն համեմատական-իրավական գաղափարները, այլև գործնականում առաջին անգամ է փորձ արվել համեմատական հետազոտության ենթարկել պետությունը և իրավունքը: Այսպես, մեզ հասած մի շարք իրավական հուշարձաններ (օրինակ՝ XII տախտակների օրենքը 451-450թթ. ք. թ. ա.) արդյունք են համեմատական-իրավական գաղափարների: Արևմուտքի հետազոտողների կարծիքով՝ Հռոմում XII աղյուսակների օրենքները կազմվել են հունական իրավունքի ուղղակի ազդեցության շնորհիվ, որոնց հիմքում ընկած են Սոլոնի օրենքների դրույթները: Հունական իրավունքի և իրավական մտքի ազդեցությունը հռոմեական իրավուն-

¹ Տե՛ս *Марченко М. Н.*, Сравнительное правоведение. Общая часть, М., Зерцало, 200 с., с. 42:

² Մանրամասն տե՛ս *Романов А. К.*, Правовая система Англии. М., 2000:

³ Տե՛ս *Давид Р.*, Основные правовые системы современности / Сравнительное право, М., 1967, էջ 25-26):

⁴ Տե՛ս Книга правителя области Шан (Шан Дзюнь Шу.) М., 1993, էջ 212-213):

քի վրա նկատվում է նաև Գայոսի «Ինստիտուցիաներում»: Վերջինս ծառայել է որպես դասագիրք հռոմեական իրավունքի ուսումնասիրման համար: Հռոմեական իրավաբաններն օգտագործում էին նաև կայսրության այլ ժողովուրդների իրավական զարգացման արդյունքները: Դրանցից ամենից հաջողված իրավական ինստիտուտները խորը և համակողմանի ուսումնասիրությունից ու իմաստավորումից հետո, ձևափոխվում և հարմարեցվում էին հռոմեական իրականության պահանջներին: Այդպիսի շատ ինստիտուտներ այնքան էին վերափոխվում ու լրացվում հռոմեական իրավաբանների ջանքերով, որ ակնհայտորեն կորցնում էին իրենց ինչպես սկզբնական ձևը, այնպես էլ բովանդակությունը: Արդյունքում դրանք հաճախ ներկայացվում էին որպես հռոմեական հեղինակների ստեղծագործություն: Այսօրվա ուսումնասիրողը կարող է հայտնաբերել այդ փոխառումը միայն այն պարագայում. եթե տիրապետում է հին հռոմեական իրավունքի աղբյուրների և կայսրության տարբեր մասերում ապրած ժողովուրդների իրավական հուշարձանների բազմակողմանի իմացությանը:

Համեմատական իրավագիտության գաղափարները արժարժվել են նաև անտիկ դարաշրջանի փիլիսոփաների մի շարք աշխատություններում, մասնավորապես՝ Պլատոնի «Օրենքներ»-ում և Արիստոտելի «Պոլիտիկա»-ում: Պլատոնը, համեմատելով հունական քաղաք-պետությունների (պոլիսների) օրենքները, դրանց արդյունքների հիման վրա հետևություններ է արել իդեալական պետության կառուցվածքի վերաբերյալ, որտեղ, ըստ նրա, գործում են դիտարկված օրենքներից առավել համապատասխանողները: Օրենքների համեմատական-իրավական վերլուծության շնորհիվ՝ Պլատոնը հետևություն է անում, ըստ որի՝ կործանման է ենթակա այն պետությունը, որտեղ օրենքն ուժ չունի և գտնվում է որևէ մեկի իշխանության ներքո: Պետության փրկությունը Պլատոնը տեսնում է այնտեղ, որտեղ երկիրը կառավարում են օրենքները: Համեմատական-իրավական հսկայական նյութի հիման վրա է գրվել Արիստոտելի «Պոլիտիկա» նշանավոր աշխատությունը: Հետազոտողների վկայությամբ այդ աշխատանքում օգտագործվել է հունական 158 և բարբարոս քաղաք-պետությունների սահմանադրական օրենսդրությունը: Համեմատական-իրավական մեթոդի շնորհիվ՝ Արիստոտելը հետևություններ է անում կառավարման լավագույն ձևի, լավ օրենքների ու բարքերի մասին⁵:

Միջին դարերում համեմատական իրավագիտության գաղափարները որոշակի զարգացում ունեցան հռոմեական իրավունքի փոխառման (ռեցեպցիայի), կանոնական իրավունքի ձևավորման և համակարգման, ինչպես նաև ազգային իրավական համակարգերի (հիմնականում) սովորութային իրավունքի հենքի վրա:

Հռոմեական իրավունքի ռեցեպցիան հսկայական նշանակություն ունեցավ մայրցամաքային (ռոմանագերմանական) իրավական համակարգի ձևավորման գործում: Այդ իսկ պատճառով անհրաժեշտ է առավել խորությամբ և մանրամասն դիտարկել այդ պատմական երևույթը:

Ամենաընդհանուր գծերով ռեցեպցիան կարող է բնութագրվել որպես որևէ պետության կողմից մեկ այլ պետության ավելի զարգացած իրավունքի և իրավական համակարգի ընդօրինակում (փոխառում): Իսկ հռոմեական մասնավոր իրավունքի ռեցեպցիան կարելի է բնութագրել որպես հետագա քաղաքակրթությունների զարգացման ընթացքում նրա հիմնական սկզբունքների և դրույթների, ինչպես նաև հռոմեական իրավունքի հոգու ընկալում և վերածնունդ:

Հռոմեական իրավունքի ռեցեպցիան ոչ թե առանձնակի, միանվագ իրադարձություն էր, այլ բարդ և բազմաստիճան գործընթաց: Ռեցեպցիայի առաջին քայլերն էին 11-րդ և 12-րդ դա-

⁵ Shtu *Нерсесянц В. С.*, История политических и правовых учений, М., 2014:

րերում Իտալիայի քաղաքների և Եվրոպական այլ երկրների համալսարաններում հռոմեական իրավունքի ուսումնասիրությունները:

Ընդհանրապես իրավունքի ընդօրինակումը հասարակության իրավական պահանջ-մունքների արդյունք է: Այն կարևոր գործոն և խթանիչ է ազգային ինքնավար իրավական համակարգերի զարգացման համար:

Մասնավորապես, հռոմեական իրավունքի ընդօրինակումը կատարվել է տարբեր եղա-նակներով ու ձևերով: Մասնագիտական գրականությունում նշվում է հռոմեական իրավունքի ռեցեպցիայի հետևյալ ձևերը.

1. կրթական հաստատություններում հռոմեական իրավունքի ուսումնասիրում՝ որպես հանրակրթական իրավաբանական առարկա,

2. հռոմեական իրավունքի՝ որպես մշակութային արժեքի ուսումնասիրում,

3. հռոմեական մասնավոր իրավունքի նորմերի և դրույթների ուղղակի կիրառումը,

4. հռոմեական մասնավոր և հանրային իրավունքի հիմնարար դրույթների, սկզբունքնե-րի, գաղափարների և կատեգորիաների յուրացում ու օգտագործում:

Հռոմեական իրավունքի ընդօրինակման դասական օրինակներ են համարվում Ֆրանսիա-կան քաղաքացիական օրենսգիրքը (1804 թ.) և գերմանական քաղաքացիական օրենսգիրքը (1896 թ.): Նշված օրենսգրքերը զգալի ազդեցություն ունեցան բազմաթիվ երկրների քաղա-քացիական օրենսգրքերի մշակման և ընդունման համար: Հռոմեական իրավունքը անուղղա-կի եղանակով՝ հունարյուզանդական իրավունքի միջոցով, որոշակի ազդեցություն է ունեցել նաև հայ իրավունքի վրա:

Միջին դարերում Եվրոպայում համեմատական-իրավաբանության զարգացման ոլորտում քրիստոմատիկ աշխատանք էր համարվում անգլիացի իրավաբան-կոմպարատիվիստ Ֆոր-տեսքյուի (XVդ.) երկերը՝ «Անգլիայի կառավարումը» և «Անգլիական օրենքների գովքը»: Այդ աշխատություններում հեղինակն առաջին անգամ համեմատական վերլուծության է ենթարկել Անգլիայի և Ֆրանսիայի օրենքներն ու գերապատվությունը տվել է անգլիական օրենքներին, գտնելով, որ այդ օրենքներն առավել են համապատասխանում հասարակության իրավական պահանջունքներին:

XV-XVI դդ. Անգլիայի իրավական համակարգերը և ինստիտուտները համեմատական վեր-լուծության է ենթարկվել նաև այլ հեղինակների աշխատություններում, մասնավորապես՝ Հ. Գերմեյնի «Դոկտոր և ուսանող» աշխատանքում:

Համեմատական-իրավական հետազոտությունները շարունակվեցին ողջ միջնադարում, ընդհուպ մինչև նոր ժամանակները, երբ միմյանց հաջորդեցին Մոնտեսքյուն, Հուգո Գրոցիո-սը, Պուֆենդորֆը և այլք:

Նոր և նորագույն ժամանակաշրջանում համեմատական-իրավական հետազոտություն-ները ոչ միայն ծավալային տեսանկյունից բազմապատկվեցին, այլև համակարգված բնույթ ստացավ և աստիճանաբար ձևավորվեց որպես ինքնուրույն իրավաբանական գիտություն:

Այդ գործընթացները հիմնականում զարգացան Գերմանիայում, Ֆրանսիայում, Անգլիա-յում և ԱՄՆ-ում⁶: Համեմատական իրավագիտությունը զարգացավ նախահեղափոխական Ռուսաստանում և մասամբ նաև Խորհրդային Միությունում:

Գերմանիայում համեմատական իրավագիտությունը սկզբնապես ձևավորվեց որպես հա-մեմատական-պատմական մեթոդ կամ գիտության: Այդ ժամանակվա համեմատական իրա-վագիտության առումով հասկացվում էր իրավունքի պատմության համեմատական ուսումնա-

⁶ Տե՛ս Шумилов В. М., Правовая система США, М., 2006:

սիրություն: Այդպիսի ուղղության համար հիմք էր ծառայում իրավունքի պատմական դպրոցը, որը լայնորեն կիրառում էր տարբեր ազգային համակարգերի համադրումը: Իրավունքի պատմական դպրոցի հիմնադիր Սավինյինը փորձեց սետղծել իրավունքի գիտական պատմությունը:

Սավինյին իր «Մեր ժամանակի առաքելությունն օրենսդրության և իրավագիտության վերաբերյալ» գրքով կոմ նշում է, որ ժողովրդի բնավորությանը և ոգուն, կեցությանը և վիճակին համապատասխան իրավունքը նախ ստեղծվում է նրա բարքերով ու հավատալիքներով, և հետո միայն իրավագիտությամբ ոչ թե օրենսդրի կամայանականության, այլ ժողովրդական կյանքի անտեսանելիորեն գործող ներքին ուժերով: Այդ իսկ պատճառով, ըստ նրա, յուրաքանչյուր ժողովրդի իրավունքը նրա **բնավորության և ոգու արտահայտությունն է**: Հետագայում իրավունքի պատմական դպրոցի շրջանակում զարգացավ **համեմատական-ազգագրական իրավագիտությունը**, որը կապված է ճանաչված գիտնականներ Պուխտայի և Կոհլերտի հետ: Վերջինս համեմատական իրավագիտության շրջանակում ուսումնասիրել է նաև հայոց հին իրավունքը:

Գերմանիայի մեկ այլ գիտնական Հանսը խստորեն քննադատելով իրավունքի պատմական դպրոցի խոցելի տեղերը առաջ քաշեց իր համեմատական-փիլիսոփայական պատմական ծրագիրը: Դրա հաստատումն է վկայում նրա քառահատոր հետազոտությունը՝ «Ժառանգման իրավունքը համաշխարհային-պատմական զարգացման մեջ»: Այդ աշխատությունում հեղինակը համակողմանի համեմատական-վերլուծության է ենթարկել տարբեր ժողովուրդների՝ հռոմեացիների, հինդուանների, չինացիների, հրեաների, մահմեդականների և հույների, ինչպես նաև նոր ժամանակների ազգերի՝ իտալացիների, պորթուգալացիների, ֆրանսիացիների, անգլիացիների և հյուսիսամերիկյան ժողովուրդների ժառանգման և ընտանեկան իրավունքը: Այս աշխատությունը իր ծավալով առաջին խոշոր ներդրումն է իրավունքի պատմության համեմատական հետազոտության բնագավառում: Գիտնականներից ոմանք այդ աշխատության հետ են կապում արդի համեմատական իրավագիտության սկզբնավորումը:

Համեմատական իրավագիտության գերմանական դպրոցի խոշոր ներկայացուցիչներ են Կ. Յախարիան, Յ. Միտտերմայերը և Ա. Ֆեյերբախը: Պրոֆեսոր Կախարիայի հիմնարար աշխատությունը՝ «Ֆրանսիական իրավունքի դասագիրք», որտեղ հեղինակը ֆրանսիական իրավունքը դիտարկում է պատմա-փիլիսոփայական տեսանկյունից: Յախարիան պրոֆեսոր Կ. Միտտերմայերի հետ 1829 թ. հիմնադրում է «Իրավագիտության և արտասահմանյան օրենսդրության քննադատական ամսագիր»-ը⁷: Այդ ամսագիրը գոյատևեց մինչև 1953 թ. հրատարակված 26 հատորները պարունակում են քննադատական և համեմատական վերլուծական հսկայական նյութ՝ տարբեր երկրների քրեական, քրեական-դատավարական և քրեաբանության վերաբերյալ: XIX դարի երկրորդ կեսերին համեմատական իրավագիտության նշանավոր դեմքերից է նաև Ա. Ֆոյերբախը, որը լայնորեն օգտագործել է համեմատական մեթոդը քրեական օրենսդրության բնագավառում և փորձել է ստեղծել համեմատական իրավունքի գիտություն, որը մեկնաբանում էր որպես իրավունքի համընդհանուր պատմություն: Ֆոյերբախը մշակել է Բավարիայի քրեական օրենսգրքի նախագիծը, որը XIX դարի ընթացքում ծառայել է որպես մոդել (նմուշ) ինչպես Գերմանիայի, այսպես էլ այլ երկրների օրենսդիրների համար:

⁷ Տե՛ս «Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes»:

Եզրակացություն

Այսպիսով՝ XIX դարի առաջին և երկրորդ կեսերին Գերմանիայում նշանակալի քայլեր կատարվեցին համեմատական իրավագիտության զարգացման խնդրում:

Եթե XIX դարի առաջին կեսին համեմատական իրավագիտության կենտրոնը համարվել էր Գերմանիան, ապա XIX դ. երկրորդ կեսին այն տեղափոխվել է Ֆրանսիա: Այստեղ տարբեր իրավական համակարգերի համեմատական հետազոտությունները ամենից առաջ կատարվում էին գործնական-կիրառական նպատակներով և դրանով է պայմանավորված «համեմատական օրենսդրություն» տերմինի երևան գալը: Խնդրո հարցում էական դեր է խաղացել նաև այն, որ տվյալ ժամանակաշրջանում ֆրանսիական իրավագիտությունում իշխում էր պոզիտիվիստների դպրոցը: Իրավունքի փիլիսոփայության պոզիտիվիստական (և նեոպոզիտիվիստական) ուղղությունն իրավունքի ընդհանուր տեսության տեսքով զարգացել է XIX-XX դարերում՝ հիմնականում վերլուծական (այդ թվում՝ համեմատական-վերլուծական) իրավագիտության դիրքերից: Վերլուծական իրավագիտության գաղափարները և սահմանումներն իրենց հիմնավորումն ու զարգացումն են գտել Բ. Օստենի «Պոզիտիվ իրավունքի փիլիսոփայությունում», Հ.Քելզենի «Իրավունքի մասին զուտ ուսմունքում», «առաջնային և երկրորդական իրավական կանոնների մասին» Հ. Հարտի ուսմունքում, Օ. Վայնբերգերի «Իրավունքի ճանաչողական-քննադատական տեսությունում» և այլն:

1869 թ. Փարիզում հիմնադրվել է համեմատական օրենսդրության ընկերությունը, որը նշանակալի դեր է խաղացել համեմատական իրավագիտության զարգացման խնդրում: 1875 թ. ընկերությունը սկսել է հրատարակել «Տարեգիրք արտասահմանյան օրենսդրության» («Annuaire de législation étrangère») և «Տարեգիրք Ֆրանսիական օրենսդրության» («Annuaire de législation française») հանդեսները:

Ֆրանսիայի արդարադատության նախարարությանը կից ստեղծվել է «Արտասահմանյան օրենսդրության կոմիտե», որը համեմատական օրենսդրության ընկերության հետ համատեղ ապահովում էին օտարերկրյա օրենսգրքերի և կարևոր օրենսդրական ակտերի թարգմանությունը ֆրանսերենի: Համեմատական իրավագիտության զարգացումը Ֆրանսիայում կապված նշանավոր իրավաբան Ռ. Սալեյի աշխատությունների հետ: Վերջինս համեմատական իրավունքի նպատակը տեսնում էր ազգային իրավունքի կատարելագործման և հետագա զարգացման մեջ: Նա, ուսումնասիրելով իտալական, շվեյցարական և գերմանական պարտավորական իրավունքը, բացահայտել է դրանց ընդհանրությունները և այնպիսի լուծումների առկայությունը, որոնք կարող էին փոխառվել ֆրանսիական իրավունքի կողմից: Այսպիսով, համեմատական իրավագիտությունն աստիճանաբար տեսք է բերում նաև գործնական-կիրառական նշանակություն:

Անգլիացի պրոֆեսոր Ն. Բարունը համեմատական իրավագիտության սկզբնավորումն Անգլիայում կապում է երկու հիմնական իրադարձությունների հետ՝ 2. Դարվինի տեսակների ծագման մասին ուսմունք, ինչպես նաև մարդաբանության, փիլիսոփայության և կրոնի բնագավառում համեմատական հետազոտությունների և Բրիտանական կայսրության ընդարձակման հետ:

1861թ. լույս է տեսնում Հ. Մենի «Հին իրավունքը» գիրքը, որը Օքսֆորդի համալսարանի համեմատական իրավագիտության ամբիոնի վարիչն էր: Գրեթե նույն ժամանակաշրջանում ԱՄՆ-ում նույնպես սկսվում է իրականացվել համեմատական-իրավական հետազոտություններ և հիմնադրվում են հռոմեական իրավունքի ամբիոններ Իելսկոյ (1876թ.) և Կոլումբիայի (1880թ.) համալսարաններում:

Այդ երկրներում համեմատական իրավագիտության զարգացմանը խթան հանդիսացան նաև առևտրային կապերի ընդարձակումն այլ երկրների հետ: 1859 թ. լույս է տեսել անգլիացի պրոֆեսոր Ա. Լևի «Միջազգային առևտրային իրավունք» գիրքը, որտեղ հեղինակը համեմատական վերլուծության էր ենթարկել անգլիական առևտրային իրավունքը՝ 28 արտասահմանյան երկրների իրավունքի հետ:

1895 թ. հիմնադրվել է «Համեմատական իրավունքի ընկերություն»-ը, որը հրատարակեց «Համեմատական իրավունքի ընկերության ամսագիր»: Եթե ընկերության հիմնական նպատակն էր Մեծ Բրիտանիայի և ԱՄՆ-ի ստատուտային իրավունքի համակարգումը, ապա ամսագիրը խնդիր էր դրել իր ընթերցողներին ծանոթացնել իրավունքի հետ կապված իրադարձությունները:

Առաջին համաշխարհային պատերազմից հետո համեմատական իրավագիտության նկատմամբ հետաքրքրությունն Անգլիայում, ԱՄՆ-ում և ընդհանրապես աշխարհում, ավելի է մեծացել: 1900 թվականին Փարիզում կայացել է համեմատական իրավունքի առաջին միջազգային կոնգրեսը: Կոնգրեսում կարդացված զեկուցումները պարզաբանում էին համեմատական իրավագիտության հիմնական հասկացությունները և կատեգորիաները, մեթոդաբանությունը, խնդիրների և նպատակների հետ առնչվող հարցերը: Կոնգրեսը հսկայական ազդեցություն է ունեցել համեմատական իրավագիտության հետագա զարգացման վրա: Այսպես, XIX դարում Ֆրանսիայում ձևավորված «համեմատական օրենսդրության» հայեցակարգը XX դարի սկզբներին վերափոխվել է «համեմատական իրավունք» հայեցակարգի, այսինքն՝ համեմատական իրավագիտության հետազոտության օբյեկտն արդեն ոչ միայն պոզիտիվ օրենսդրությունն էր, այլև իրավաբանական պրակտիկան (կոմերցիոն, վարչական և նոտարական), տարբեր հեղինակների տեսական հայացքները և տարբեր իրավական համակարգերի պատմական զարգացման հիմնախնդիրները: Շնորհիվ համեմատական իրավագիտության ֆրանսիական դպրոցի՝ գիտական շրջանառության մեջ է դրվել «իրավական համակարգեր» հասկացությունը, որը փոխարինել է «օրենսդրության համակարգեր» հավասարությանը: Այս հանգամանքը հնարավորություն է տվել առավել ընդարձակելու համեմատական-իրավական հետազոտությունների ոլորտը: Համեմատական իրավունքի ինստիտուտներ հիմնադրվեցին Փարիզում և Լիոնում, որտեղ դասախոսությունները վերաբերում էին համեմատական իրավագիտության հրատապ հարցերի վերաբերյալ: Այդ ինստիտուտների գործունեությունը (Լիոնի ինստիտուտը հրատարակվել է համեմատական իրավագիտության հարցերի վերաբերյալ 42 հատոր, իսկ Փարիզի ինստիտուտը՝ 67 հատոր հանդեսներ) նպաստել է համեմատական իրավագիտության զարգացմանը ոչ միայն Ֆրանսիայում, այլև նրա սահմաններից դուրս:

XX դարի առաջին կեսին համեմատական իրավագիտությունը որոշակի զարգացում է ապրել նաև Գերմանիայում: Գերմանիայում ժամանակակից համեմատական իրավունքի հիմնադիր համարվում է Ռաբելը, որն ապացուցում էր, որ ուրիշ երկրների իրավական փորձը օգտակար կարող է լինել գերմանական իրավունքի կատարելագործման համար: Ռաբելը գիտության մեծ կազմակերպիչ էր, դրա վկայությունն է նրա կողմից հիմնադրված համեմատական իրավունքի ինստիտուտները, որտեղ կարդում էր համեմատական իրավունքի վերաբերյալ իր դասախոսությունները: Ռաբելը համեմատական իրավագիտությունը բաժանում էր երեք ճյուղերի՝ «ազգագրական իրավագիտություն», «պատմական համեմատություն» և «համեմատական իրավունքի համակարգված-դոգմատիկ գիտության»:

Վերջինում նա հասկանում էր «քաղաքկրթված իրավական համակարգերի» նորմերի համեմատական ուսումնասիրություն: 1933 թ. նացիոնալ-սոցիալիստների իշխանության գալու

հետևանքով առաջադեմ գիտնականները, այդ թվում և Է. Ռաբելը թողել են Գերմանիան: Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ համեմատական իրավագիտությունը, բնականաբար, անկում է ապրում:

Համեմատական իրավագիտությունը որոշակի զարգացում է ապրել նաև նախահեղափոխական Ռուսաստանում: Խնդրո բնագավառում նշանակալի ավանդ ունեն ռուս հայտնի իրավաբաններ Ն. Մ. Կորկունովը, Վ. Ի. Սեգիևիչը, Մ. Մ. Կովալևսկին, Պ. Գ. Վինոգրադովը, Ս. Մուրոմցևը, Գ.Ֆ. Շերշևիչը, Ֆ.Վ. Տարանովսկին և այլք: Առանձնապես նշանակալի հետք է թողել պրոֆեսոր Պ. Գ. Վինոգրադովը: Նա ռուսական ակադեմիայի իսկական անդամ էր, իսկ 1903 թվականից Օքսֆորդի համալսարանի համեմատական իրավագիտության ամբիոնի վարիչն էր: Նրա հիմնական աշխատություններն՝ «Происхождение феодальных отношений в Ланбардской Италии» (1881), «Очерки по теории права» (1915թ.), «Исследование по исторической юриспруденции» (1920թ.):

Համեմատական-պատմական մեթոդը Վինոգրադովն օգտագործում էր իրավունքի պատմական զարգացման հետազոտության համար, մասնավորապես այդ մեթոդի շնորհիվ նա համակողմանի վերլուծության է ենթարկել հռոմեական իրավունքի ռեցեպցիայի հիմնախնդիրները միջնադարյան Եվրոպայում: Ըստ Վինոգրադովի՝ իրավունքի զարգացման պատմական տիպերն են՝ 1. Իրավունքի ակունքները տոտեմական հասարակությունում, 2. Համայնական կամ տեղական իրավունք (Trial Law), 3. Քաղաքային իրավունք (Civil Law), 4. Միջնադարյան իրավունք, որպես կանոնական և ֆեոդալական իրավունքի համակցություն, 5. Բուրժուական իրավագիտություն, 6. Սոցիալիստական իրավագիտության սկիզբ:

Համեմատական իրավագիտությունը, ըստ Վինոգրադովի, կոչված է համակարգելու բազմաթիվ իրավական տպավորությունները, որոնք ստանում ենք հասարակական կյանքում:

Ընդհանրապես ռուսական իրավագիտությունը և իրավական միտքը մինչև Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը բավականին զարգացած էր և բոլորովին էլ չէր զիջում արևմտյան Եվրոպային:

Խորհրդային ժամանակաշրջանում համեմատական իրավագիտությունը, ըստ էության, զարգացում չապրեց, սակայն 70-80-ական թվականներին աշխուժություն նկատվեց գիտության այդ բնագավառում: Հատկապես արժանի է հիշատակել մի շարք խորհրդային գիտնական-իրավաբաններ՝ Ա. Լ. Չիվս, Վ.Պ. Կազիմիրչուկ, Ա. Ա. Տիլե, Վ. Ա. Տումանով, Գ. Վ. Շվեկով և այլք, որոնք նշանակալի ներդրում ունեցան համեմատական իրավագիտության ձևավորման և զարգացման խնդրում՝ Խորհրդային Միությունում: Պոստսոցիալիստական Ռուսաստանում նոր թափ ստացավ համեմատական իրավագիտությունը: Այն դասավանդվում է Ռուսաստանի առաջատար ուսումնական հաստատություններում, մշակվեցին և հրատարակվեցին հետևյալ դասագրքերն ու ուսումնական ձեռնարկները⁸:

Համեմատական իրավագիտության զարգացման արդի փուլը սկսվում է երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո: Այս ժամանակաշրջանի համեմատական իրավագիտությունը զարգանում է հետևյալ հիմնական ուղղություններով. 1) համեմատական իրավունքի ընդհանուր տեսական հիմնախնդիրներ՝ առարկան, նպատակը, գործառույթները և այլն, 2) հիմնական իրավական համակարգերի համեմատական հետազոտության, 3) ճյուղային իրավաբանական գիտությունների շրջանակում համեմատական վերլուծություններ:

Արդի ժամանակաշրջանի համեմատական իրավագիտության զարգացման կենտրոն-

⁸ Стів Марченко М. Н., Сравнительное правоведение, М., 2000: Тихомиров Ю. А., Курс сравнительного правоведение, М., 1996:

ները մնում են Արևմուտքի առաջատար համալսարաններն ու հաստատությունները (Հարվարդ, Օքսֆորդ, Սորբոն և այլն): Համեմատական իրավագիտության զարգացման խնդրում նշանակալի ավանդ են ներդրել ֆրանսիացիներ Ռ. Դավիթը և Մ. Անսելը, ամերիկացիներ Ռ. Շլեզենգերը և Ջ. Մերրիմենը, գերմանացիներ Կ. Ցվայգետը և Հ. Կյոսցը և այլք:

Համեմատական իրավագիտության բնագավառում լայնորեն հայտնի են հետևյալ հանդեսներն ու ամսագրերը՝ ֆրանսիական «Revue internationale de droit compare», գերմանական «Rafels Zeitschrift fur auslandisches und internationales Privatrecht», ամերիկյան «The American Journal Comparative Law», անգլիական «The international and Comparative Law Quarterly» և այլն:

Ժամանակակից համեմատական իրավագիտությունը, բացի գիտական-տեսական և ճանաչողական նշանակությունից, ձեռք է բերել նաև գործնական-կիրառական հնչեղություն: Այն հսկայական դեր է խաղում պետությունների, հատկապես նորանկախ, իրավաստեղծ ոլորտում:

Annotation. In this article the author has systematically analyzed the problems related to the origin and development of comparative jurisprudence in specific countries, in particular the origin and development of the idea of comparative jurisprudence in the ancient world, the development of the views of comparative jurisprudence in the Middle Ages, the historical-philosophical aspects of comparative jurisprudence direction In Germany, the development of comparative jurisprudence in England and the USA, comparative jurisprudence in Russia, comparative jurisprudence in the first half of the 20th century, comparative jurisprudence in the period after World War 2, comparative jurisprudence and international scientific cooperation. The ideas of comparative jurisprudence in the ancient world were more prominently manifested in the works of the philosophers of Ancient Athens and the lawyers of Ancient Rome, according to Western scholars, it was here that not only comparative-legal ideas were formed for the first time but also, in practice for the first time, an attempt was made to subject the state and law to comparative research. In the Middle Ages, the ideas of comparative jurisprudence had a certain development based on the borrowing (reception) of Roman law, the formation and coordination of canon law, as well as national legal system (mainly) on the basis of customary law. Comparative legal studies continued throughout the Middle Ages, up to modern times, when Montesquieu, Hugo Grotius, Pufendorf, and others succeeded one another.

In the new and modern period, comparative legal researches not only multiplied in terms of volume, but also took on a systematic nature and was gradually formed as an independent legal science

Аннотация. В данной статье автор детально систематически проанализировал проблемы, связанные с зарождением и развитием сравнительного правоведения, а также основные вехи исторического развития сравнительного правоведения в конкретных странах, в частности зарождение и развитие идеи сравнительного правоведения, сравнительное правоведение в древнем мире, развитие взглядов сравнительного правоведения в средние века, историко-философские аспекты направления сравнительного правоведения в Германии, развитие сравнительного правоведения в Англии и США, сравнительное правоведение в России, сравнительное правоведение в первой половине XX века, сравнительное правоведение в период после Второй мировой войны, сравнительное правоведение и международное научное сотрудничество. Идеи сравнительного правоведения в древнем мире наиболее ярко проявились в трудах философов Древних Афин и юристов Древнего Рима. По мнению западных ученых, здесь впервые сформировались не только сравнительно-правовые идеи, но и на практике впервые была предпринята попытка подвергнуть государство и право сравнительному исследованию. В средние века идеи сравнительного правоведения получили определенное развитие, основанное на заимствовании (рецепции) римского права, формировании и согласовании канонического права, а также национальных правовых систем (преимущественно) на основе обычного права. Сравнительно-правовые исследования продолжались на

протяжении всего Средневековья, вплоть до нового времени, когда сменяли друг друга Монтескье, Гуго Гроций, Пуфендорф и другие. В новый и современный период число сравнительно-правовых исследований не только увеличилось по объему, но и приобрели системный характер и постепенно сформировались как самостоятельная правовая наука.

Բանալի բառեր - համեմատական իրավագիտություն, մեթոդաբանություն, համակարգվածություն, հանրային և մասնավոր իրավունք, օրենք, նախադեպ, իրավակիրառ գործունեություն, սովորույթ:

Keywords: comparative jurisprudence, methodology, coordination, public and private law, law, precedent, law enforcement activity, convention.

Ключевые слова: сравнительная юриспруденция, методология, систематизация, публичное и частное право, закон, прецедент, правоприменительная деятельность, узус.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Давид Р., Основные правовые системы / Современности сравнительное право, М., 1967, էջ 25-26):
2. Книга правителя области Шан (Шан Дзюнь Шу.) М., 1993, էջ 212-213):
3. Марченко М.Н., Сравнительное правоведение, М., 2000; Тихомиров Ю. А., Курс сравнительного правоведения. М., 1996:
4. Марченко М.Н., Сравнительное правоведение. Общая часть. М., Зерцало, 2004, с. 42.
5. Нерсесянц В.С., История политических и правовых учений. М., 2014.
6. Романов А.К., Правовая система Англии. М., 2000.
7. Шумилов В.М., Правовая система США, М., 2006.
8. «Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes».

Վարդանյան Ռ. - իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, էլ. հասցե՝ rafayel.vardanyan@investigator.am:

Շուքուրյան Ա. - ավագ գիտաշխատող, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, էլ. հասցե՝ shuqur@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 24.05.2023 թ., տրվել է գրախոսության 24.05.2023 թ., երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Սաֆարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 02.10.2023 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.4-9-13>

АДЕЛИНА САРГСЯН
*кандидат юридических наук,
преподаватель кафедры уголовного права и
уголовно-процессуального права
Института права и политики Российско-Армянского университета*

ԱԴԵԼԻՆԱ ՍԱՐԳՍՅԱՆ
*իրավաբանական գիտությունների թեկնածու,
Հայ-Ռուսական համալսարանի իրավունքի և
քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և
քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի դասախոս*

ADELINA SARGSYAN
*PhD in Law,
Lecturer of the Department of Criminal Law and
Criminal Procedure Law,
Institute of Law and Politics of the Russian-Armenian University*

КАЧЕСТВЕННОЕ ОБНОВЛЕНИЕ ЮРИДИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՈՐԱԿԱԿԱՆ ԱՐԴԻԱՅՈՒՄԸ
ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԹՎԱՅԻՆ
ՏՐԱՆՍՖՈՐՄԱՅԻԱՅԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

QUALITATIVE RENEWAL OF LEGAL EDUCATION IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION OF PUBLIC RELATIONS

Введение

В современном мире в условиях новой четвертой технологической революции, повлекшей за собой активный процесс цифровизации общественных отношений, необходимой является готовность права к цифровой трансформации. Возникновение цифровой среды, цифровой экономики, заключение сделок и договоров в цифровой среде требует соответствующего правового сопровождения различных цифровых проектов. Цифровая реальность – это та реальность, в которой нам предстоит жить в обозримом будущем и к которой нужно

быть готовыми, и прямое неприятие этой реальности ни к чему не приведет¹. Понятие «цифровая технология» широко применяется в ряде международных актов, так, например, в документе «Цифровая программа для Европы» (Digital Agenda for Europe) содержится план распространения цифровых технологий во всех сферах европейского социума, включая сферу правового регулирования². Неизбежен процесс внесения цифровыми технологиями корректив в традиционное юридическое образование. В конечном итоге, в основе современного юридического образования лежит междисциплинарность – на стыке права и цифровых технологий. Освоение современных IT-технологий и развитие в этом направлении — залог успеха юриста будущего³.

Вышеотмеченное актуализирует новую задачу современного юридического образования – подготовки юристов, владеющих цифровыми навыками и знаниями в области информационного права, защиты информационной безопасности. В настоящее время рынок труда в наибольшей степени нуждается именно в юристах, обладающих углубленными знаниями в сфере цифровых технологий (программирования). Сказанное требует коренного пересмотра традиционной концепции подготовки юристов в высших учебных заведениях, соответствия учебных программ современным реалиям. Нынешние потребности потенциальных работодателей включают в себя наличие профессиональных кадров в различных сферах управления, правоохранительных структурах, бизнесе в условиях цифровизации общественных отношений.

Таким образом, одним из основных направлений государственной политики в области образования является модернизация образования в условиях процессов цифровизации, совершенствование кадровых и образовательных процессов. Происходящие процессы цифровизации требуют взвешенного подхода к разработке новых подходов к организации профессиональных кадров-юристов, а равно обновлению юридического образования в целом. К сожалению, в подавляющем большинстве высшая школа в настоящее время осуществляет подготовку профессиональных юридических кадров, опираясь на старые стандарты и потребности рынка труда. Тем самым, на первый план выдвигается задача подготовки юристов нового поколения (юристов цифровой формации), качественного обновления образовательных стандартов высшего профессионального образования, повышение цифровой грамотности юристов, овладение ими базовыми цифровыми компетенциями, необходимыми для осуществления профессиональной деятельности в условиях цифровой экономики.

Основное исследование

Процесс подготовки юристов цифровой формации требует взвешенного подхода, основанного на анализе нынешних потребностей цифровой экономики. Одновременно, помимо содержательного обновления образовательных программ высших учебных заведений по направлению подготовки 40.03.01 (40.04.01) «Юриспруденция», в содержательном плане требуется обновление профессионального уровня подготовки и профессорско-преподавательского состава, непосредственно задействованного в подготовке юристов

¹ Трансформация права в цифровую эпоху: монография / Министерство науки и высшего образования РФ, Алтайский государственный университет; под ред. А.А. Васильева. — Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2020, с. 14.

² European Parliament Resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). European Parliament. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//>.

³ Электронный ресурс: <https://www.simplawyer.com/wp-content/uploads/Zakon.ru-Legal-Tech-and-lawyers-of-the-future.pdf> (дата обращения: 10.05.2023).

нового поколения. В настоящее время имеется объективная потребность в переподготовке педагогических работников юридических факультетов, в целях развития у них необходимых цифровых компетенций. Внедрение новых технологий и изменения в методах работы «новых юристов», вероятнее всего, изменят структуру спроса и предложения юристов на рынке труда во многих странах⁴. По прогнозам Юридического профессионального сообщества Великобритании, внедрение новых технологий через 15 лет (к 2025 г.) приведет к сокращению числа рабочих мест в сфере оказания юридических услуг на 20%⁵.

Происходящие процессы цифровой трансформации общественных отношений находят свое постепенное отражение и в соответствующей нормативно-правовой базе. Так, Федеральным законом от 18 марта 2019 г. № 34-ФЗ «О внесении изменений в части первую, вторую и статью 1124 части третьей Гражданского кодекса Российской Федерации» ГК РФ был дополнен ст. ст. 141.1 Цифровые права и 783.1 Особенности договора об оказании услуг по предоставлению информации.

Цифровизация общества и экономики, приводит к изменению приоритетов в выборе специальностей, падению социального спроса на гуманитарное образование в целом и юридическое, в частности. Складывающаяся практика дает возможность предположить, что спрос на профессии информационно-технологической, цифровой сферы в ближайшей перспективе резко превысит предложения, автоматически поднимется их престиж в обществе.⁶

По мнению Ричарда Сасскинда, одного из ведущих британских ученых в области права и технологий, реалии, определяющие сегодня мировоззрение юридического мира, необратимы, и перемены не ограничатся новыми технологиями, юридическая практика в перспективе изменится до неузнаваемости⁷. В то же время, в противовес этому, Т. Лейман отмечает, «в юридическом образовании эволюция она еще не началась каким-либо реальным образом»⁸. Другие отмечают, что «юридические институты и юристы находятся на перепутье и готовы измениться более радикально в течение следующих двух десятилетий, чем за последние два столетия»⁹.

Отмеченное вновь обосновывает необходимость пересмотра содержания и целей юридического образования, органического сочетания преподавания как традиционных, так и новых юридических дисциплин в высших учебных заведениях.

Мнения, что учебные программы юридических школ нуждаются в перезагрузке, придерживается большинство экспертов. Объясняется это тем, что разрыв между требованиями рынка и компетенциями, которыми обладают многие выпускники юридических факультетов, порой ошеломляет.¹⁰

Обращение к федеральным государственным образовательным стандартам высшего

⁴ Четвернина Т.Я., Четвернина А.В., Профессия юриста: основные векторы изменений в период цифровой трансформации // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4, Государство и право: Реферативный журнал. 2022, с. 128.

⁵ Key directions in legal education. National and international perspectives. -London : New York : Routledge, 2020, p. 66.

⁶ Жильцов Н.А., Чердаков О.И., К концепции развития юридического образования в эпоху цифровой экономики // М., 2018, с. 24.

⁷ Susskind R., Tomorrow's Lawyers: An Introduction to your Future. - 2 nd edn. -Oxford : Oxford Univ. Press, 2017, 240 p.

⁸ Leiman T., Educating for the past, the present or the future? // Imperatives for legal education research : then, now and tomorrow / ed. by B. Golder, M. Nehme, A. Steel and P. Vines. - London ; New York, 2020, p. 246-271.

⁹ Twining W., Rethinking legal education // The law teacher, 2018, Vol. 53, N 3, p. 241-259. DOI: 10.1080/03069400.2018.1497260.

¹⁰ Алферова Е.В., Трансформация юридического образования: размышления ученых о его настоящем и будущем

образования для бакалавриата позволяет найти лишь две общепрофессиональные компетенции, содержащие цифровой компонент. В то же время приходится констатировать об отсутствии должного цифрового компонента профессиональных компетенций, осваиваемых студентами юридических факультетов. Таким образом, полагаем необходимым предусмотреть в учебных планах высших учебных заведений новых «цифровых» дисциплин с одновременным закреплением тех компетенций, которые формируют у обучающихся данные дисциплины.

Интересным является опыт Национального исследовательского университета «Высшая школа экономики», имеющего бакалаврскую программу «Цифровой юрист». Программа готовит новый тип «цифрового юриста»: вооруженного не только знанием права, но и пониманием технологий, владеющего необходимыми «мягкими навыками» для командной работы¹¹.

Приходится с сожалением констатировать, что нынешние образовательные программы не предполагают обучения таким важнейшим вопросам, как правовые аспекты информационной инфраструктуры государства, обеспечение кибербезопасности, правовое сопровождение технологий Блокчейн, не владеют навыками разрешения правовых споров в цифровом пространстве, что, на наш взгляд, должно найти отражение в новых образовательных программах высших учебных заведений.

Представляется необходимым оснащение учебных планов по направлению подготовки «Юриспруденция» различными дисциплинами, позволяющими в соответствующих областях профессиональной деятельности обладать широким набором компетенций, в числе которых, в частности, могут быть следующие: в научно-исследовательской деятельности обучающиеся смогут обладать способностью проведения научных исследований по вопросам правового сопровождения цифровизации общественных отношений; в консультационной области обучающиеся приобретут навыки оказания правовых консультаций в сфере правового регулирования цифровых отношений; в правоприменительной деятельности – давать грамотную юридическую оценку правонарушениям в сфере цифровой безопасности и т.д.

Диапазон инновационных направлений, требующих адекватного правового сопровождения и, соответственно, обновления профессии современного юриста, весьма широк, включая в себя, среди прочего, блокчейн-юриста, занимающегося консультированием компаний, использующих блокчейн-технологии, а также созданием программных решений в области финансов и права¹², правовая защита интеллектуальных прав в цифровом пространстве; работа с цифровыми доказательствами, навыки ведения цифрового документооборота; цифровое уголовное судопроизводство (форензика; киберпреступность; цифровая трасология и пр.).

В контексте отмеченного, полагаем, что основным направлением деятельности современных высших учебных заведений является детальное обсуждение технологизации юридической профессии с целью подбора новых дисциплин в сфере IT, преследующих цель ознакомления студентов с цифровой средой и профессиональной деятель-

// Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4, Государство и право: Реферативный журнал. 2022, с. 46.

¹¹ Электронный ресурс: <https://www.hse.ru/ba/dlawyer/passport> (дата обращения: 20.04.2023).

¹² Электронный ресурс: <https://www.hse.ru/trendprof/blockchain> (дата обращения: 20.04.2023).

ностью в данном пространстве. Таким образом, предполагается одновременное органичное сочетание технологий и права, что в своей совокупности позволит **достигнуть наивысшего уровня профессиональных способностей юристов нового поколения. В частности, можно предусмотреть такие дисциплины (в зависимости от уровня: бакалавриат/ магистратура), как Правовая ответственность в области защиты информации; Цифровое (информационное право); Цифровое уголовное право; Цифровое уголовное судопроизводство; Защита прав человека в цифровой среде и т.д.**

Важным направлением, способствующим научному осмыслению дальнейшей судьбы юридического образования, может стать создание при юридических факультетах высших учебных заведений научно-образовательных центров, основной миссией которых будет являться генерация идей по вопросам цифровой трансформации юридического образования; сравнительно-правовых исследований с целью заимствования позитивного зарубежного опыта подготовки цифровых юристов; аналитический обзор основных потребностей современного рынка юридических услуг; непрерывные процессы кооперации с ведущими техническими вузами и компаниями. Первоначальным шагом в деятельности подобных центров должна стать, на наш взгляд, разработка Концепции либо Дорожной карты по цифровой трансформации юридического образования, служащей дальнейшим ориентиром при разработке новых образовательных программ; качественном обновлении содержания имеющихся образовательных программ.

Опросэкспертов, проведенный порталом ГАРАНТ.РУ, показал, что в России, превалирует мнение экспертов, что будущих юристов надо учить пользоваться информацией – и это важнее штудирования законов; учить ориентироваться в развивающихся цифровых условиях: в новом программном обеспечении, аналитических технологиях и платформах отчетности, которые используют работодатели или клиенты; осваивать несвойственные юриспруденции сферы знаний, чтобы быть конкурентоспособным на рынке труда; в учебную программу вузов включать дисциплины, позволяющие обучающемуся приобрести навыки в сфере новых технологий, в том числе сбор доказательств в сети, обеспечение кибербезопасности, электронное делопроизводство и др.¹³

Е.В. Алферова совершенно справедливо поднимает вопрос относительно того, до какого уровня надо погружать обучающегося в цифровые технологии, чтобы избежать в будущем «ловушки компьютеризации»¹⁴. Так, М.А. Рожкова отмечает, что «юристу, если он хочет стать продвинутым специалистом, нужно получить хорошее базовое образование и постоянно совершенствоваться, а вот становится программистом в надежде, что это поможет стать успешным юристом, точно не стоит... ему нужны минимальные технические познания и элементарная заинтересованность в том, чтобы получать такие знания»¹⁵. Не соглашаясь с вышеуказанным мнением, в то же время отметим, что на данный момент, полагаем, нет необходимости в выделении полностью отдельной бакалаврской программы, направленной на подготовку цифровых юристов. Безусловно, овладение

¹³ Алферова Е.В., Дилеммы юридического образования в контексте цифровизации // Право и управление. XXI век. с. 17.

¹⁴ Алферова Е.В., Там же.

¹⁵ Электронный ресурс: «Новые юристы»: Какие специалисты нужны цифровой экономике: интервью с членом экспертного Совета комитета Госдумы по информационной политике, информационным технологиям и связи, профессор БФУ им. И. Канта М. А. Рожковой. 2019. URL: <https://na.ria.ru>. (дата обращения: 20.04.2023)

ими цифровыми компетенциями является необходимым и в настоящее время определяющим, однако, тем не менее, основной упор должен быть сделан именно на чисто правовую подкованность и подготовленность юристов. В связи с отмеченным, целесообразным, по нашему мнению, является предусмотрение в программах бакалавриата дополнительных узкопрофилированных дисциплин, преследующих цель усвоения студентами цифровых компетенций современного юриста.

Перспективным направлением образовательной политики высших учебных заведений через призму цифровизации является цифровая криминалистика, готовящая «цифровых криминалистов». В настоящее время крайне востребованным является именно сочетание правовых и технических знаний. О важности цифровой криминалистики отмечается и в модуле, разработанном в рамках инициативы «Образование для Правосудия» (E4J), являющейся компонентом Глобальной программы по осуществлению Дохинской декларации, Управления Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности (УНП ООН) и являющемся частью серии учебных модулей «Образование для правосудия» (E4J) по Киберпреступности¹⁶. Рассматривая зарубежный опыт в данной области, следует выделить Каледонский университет Глазго, в котором действует отдельная бакалаврская образовательная программа «Цифровая безопасность, криминалистика и этический взлом».

В дальнейшем, по мере готовности университета к столь важному шагу, еще одним возможным направлением цифровой модернизации юридического образования может стать создание профильной базовой кафедры при юридических факультетах, отвечающей за цифровой блок правового профиля. Это может быть в обобщенном виде Кафедра «Цифрового права», вбирающая в себя широкий спектр междисциплинарных дисциплин. Значимость подобного предложения видится в создании в университете мощной научной школы, занимающейся подготовкой юристов нового поколения, владеющих необходимым набором цифровых компетенций. Повсеместное развитие процессов цифровизации создает новые угрозы правам личности в цифровом пространстве, что также требует профессиональной подготовленности юристов. Безусловно, залог успешной деятельности юриста является именно классическое (традиционное) юридическое образование, адаптированное, однако, под нынешние реалии, с учетом чего выпускаемые кадры смогут грамотно применять свои профессиональные знания и навыки к отношениям, связанным с использованием и внедрением новых информационных технологий.

Необходимым является определение и очерчивание круга базовых цифровых компетенций, которыми должны обладать юристы нового поколения.

На примере учебного плана направления 40.03.01 «Юриспруденция» (бакалавриат) Российско-Армянского университета предлагается качественным образом обновить содержание закрепленных в нем профессиональных компетенций, произведя их «оцифровку» в целях соответствия условиям цифровизации. Так, полагаем возможным внесение корректив в профессиональную компетенцию ПК-1 «Способен осуществлять профессиональную деятельность на основе развитого правосознания, правового

¹⁶ Электронный ресурс: https://www.unodc.org/documents/e4j/Cybercrime_Module_4_Introduction_to_Digital_Forensics_RU.pdf (дата обращения: 10.05.2023)

мышления и правовой культуры», поскольку наблюдается прямая связь между цифровой трансформацией общественных отношений и ее влиянием на правовую культуру и правосознание в обществе. **Проблема формирования новой разновидности культуры связана не только с развитием телекоммуникационных технологий, но и с адаптацией населения к неизбежному прогрессу**¹⁷. Цифровизация права неизбежно влечет за собой формирование цифровой правовой культуры, направленной на создание благоприятной почвы для развития цифрового пространства и надлежащий уровень цифрового сознания граждан. Интересным является определение цифрового правосознания, данное Р.Б. Головкиным, согласно которому «это совокупность идей, теорий, концепций, эмоций чувств, переживаний по поводу существовавшего, существующего и будущего цифрового права»¹⁸. О формировании особого правосознания и пользовательской культуры отмечается также и в Стратегии РФ развития информационного общества¹⁹.

Учебным планом Российско-Армянского университета направления «Юриспруденция» предусмотрена также такая профессиональная компетенция, как ПК-3: «Способен юридически верно квалифицировать факты и обстоятельства». Применительно к данной компетенции следует также отметить, что в настоящее время имеется объективная потребность в предусмотрении еще одной ее подкомпетенции (цифровой подкомпетенции) относительно способности верного применения норм материального и процессуального права в сфере цифровых прав граждан.

Весьма актуальными представляются в настоящее время такие дисциплины уголовно-правового профиля, как цифровая криминология, цифровая криминалистика, цифровое уголовное право, цифровое уголовное судопроизводство. В анализируемом срезе особый интерес представляет цифровая криминология, в рамках которой цифровой мир выступает объектом криминологического анализа. Цифровой мир XXI в. – системное понятие, интегрирующее такие категории, как цифровая среда (пространство), цифровые технологии, цифровое общество, цифровая экономика, цифровое государство и граждане цифрового мира²⁰. Юристы нового поколения должны быть готовы к правовому сопровождению и регулированию различных правоотношений (уголовно-правовых, гражданско-правовых, административно-правовых и т.д.) в цифровой среде. **Преподавание цифровой криминологии должно стать базовой дисциплиной на профильной кафедре цифрового права, в процессе которой должны быть затронуты такие важные на сегодняшний день вопросы, как предупреждение преступлений в цифровом мире, обеспечение информационной безопасности, влияние процессов цифровизации на виктимизацию (кибервиктимология) и др. Необходимым представляется анализ и выявление основных тенденций цифровой криминологии, выработка соответствующих профессиональных навыков у выпускаемых кадров в целях надлежащего противодействия**

¹⁷ Головкин, Р. Б., Механизмы цифровизации права и юридический комплаенс [Электронный ресурс]: учеб. пособие / Р.Б. Головкин, Е.Р. Крайнова, В.С. Манохин; под ред. проф. Р. Б. Головкина; Владим. гос. ун-т им. А. Г. и Н. Г. Столетовых. – Владимир : Изд-во ВлГУ, 2022, с. 37.

¹⁸ Головкин Р. Б., Амосова О. С., «Цифровые права» и «цифровое право» в механизме цифровизации экономики и государственного управления // Вестник Владимирского юридического института, 2019, № 2(51), с. 166.

¹⁹ О Стратегии развития информационного общества в Российской Федерации на 2017 – 2030 годы Указ Президента Российской Федерации от 09.05.2017 г. № 203.

²⁰ Овчинский В.С., Криминология цифрового мира: учебник для магистратуры / В.С. Овчинский. — М.: Норма: ИНФРАМ, 2018, с. 10.

цифровой преступности. По справедливому замечанию Т.В. Пинкевича «деятельность правоохранительных органов нуждается в существенной переориентации, целью которой является реальное обеспечение криминологической безопасности личности, общества и государства в условиях развития цифровизации общества»²¹. Цифровая трансформация неизбежно повлекла эволюционные изменения криминальной сферы²². В связи с чем цифровая преступность требует междисциплинарного подхода к ее осмыслению и предупреждению, что в особенности актуализирует внедрение в учебные планы высших учебных заведений цифровой криминологии, посредством которой у обучающихся будут сформированы профессиональные навыки применения в практической деятельности метода цифрового профилирования преступника в цифровой среде. В качестве самостоятельной дисциплины можно предусмотреть также кибервиктимологию, занимающуюся учением о жертве преступлений в киберпространстве, основных направлениях цифровой виктимологической профилактики преступлений.

По оценкам исследователей более высокую концентрацию онлайн-жертв среди интернет-пользователей составляют лица в возрасте 35 лет и младше. Также указывается в специальных исследованиях, что онлайн-жертвы часто менее знакомы с опасностями цифровых пространств, правовыми мерами, доступными в случае виктимизации, и ограничениями таких мер. Лица более старшего возраста менее подвержены цифровой преступности в силу их отдаленности от цифрового пространства.²³ Развитие Интернета и цифровых технологий позволило преступникам совершать преступления, затрагивающие как виртуальные, так и реальные цели по своему усмотрению²⁴. В рамках предлагаемой дисциплины будут изучены основы виктимизации пользователей интернет-пространства, в частности, жертвы таких преступлений, совершаемых в цифровом пространстве, как кибермошенничество, кибертерроризм, киберэкстремизм, торговля людьми посредством сети Интернет и др.

В настоящее время ФГОС 3++ по направлению подготовки «Юриспруденция» (бакалавриат) предусматривает следующие общепрофессиональные компетенции с цифровым уклоном: ОПК-8. Способен целенаправленно и эффективно получать юридически значимую информацию из различных источников, включая правовые базы данных, решать задачи профессиональной деятельности с применением информационных технологий и с учетом требований информационной безопасности; ОПК-9 Способен понимать принципы работы современных информационных технологий и использовать их для решения задач профессиональной деятельности. В рамках предусмотренной дисциплины «Криминология цифрового мира» полагаем необходимым закрепить следующие индикаторы достижения вышеотмеченных общекультурных компетенций: студент ознакомлен с основными цифровыми технологиями, необходимыми для осуществления профессиональной юридической деятельности;

²¹ Пинкевич Т.В., Ищук Я.Г., Смольянинов Е.С., Цифровая криминология: учебное пособие. Москва, 2021.

²² Кириленко В.П., Киберпреступность и цифровая трансформация / В.П. Кириленко, Г.В. Алексеев // Теоретическая и прикладная юриспруденция, 2021, № 1 (7), с. 39-53.

²³ Майоров А.В., Влияет ли цифровизация на виктимизацию в современном обществе? // Виктимология, 2022, Т. 9, № 2, с. 152.

²⁴ Lee J. R., Holt T. J., Burruss G. W., Bossler A. M., Examining English and Welsh detectives' views of online crime // International Criminal Justice Review, 2021, Vol. 31, No. 1, p. 20-39, DOI: 10.1177/1057567719846224.

владеет навыками определения источников угроз цифровой безопасности и разработки планов предупреждения цифровой преступности; знает основы нормативно-правовой регламентаций преступных посягательств в цифровом пространстве.

Закключение

Подводя итоги проведенного исследования, следует выделить некоторые основные направления совершенствования качества юридического образования и его удовлетворения нынешним цифровым реалиям и потребностям общества и современного рынка труда:

1. Полагаем возможным на юридических факультетах университетов Республики Армения разработку дорожной карты/стратегии цифровой трансформации юридического образования;

2. Одним из приоритетных направлений обновления юридического образования должно стать определение ключевых цифровых компетенций, которые необходимы в нынешних реалиях выпускникам юридических факультетов, в частности, это профессиональные компетенции, направленные на владение навыками подготовки электронных юридических документов; владение навыками квалифицированной юридической защиты цифровых прав граждан; навыками применения цифровых технологий в предупреждении преступности и т.д.;

3. Возможным перспективным направлением органичного развития цифровых технологий и права является создание в университетах профильной кафедры (либо кафедр), базирующейся на цифровом праве;

4. Обязательным является коренной пересмотр учебных планов как бакалавриата, так и магистратуры с последующим закреплением в них таких дисциплин, как Цифровое право; Правовая ответственность в области защиты информации; Цифровое (информационное право); Цифровое уголовное право; Цифровое уголовное судопроизводство; Защита прав человека в цифровой среде и т.д.

5. Возможна также разработка самостоятельной магистерской программы, осуществляющей подготовку юристов, специализирующихся в области цифрового права.

Ամփոփագիր: Սույն հոդվածում քննարկվում են ներկայիս իրավաբանական կրթության խնդիրները թվայնացման պրոցեսների համատեքստում: Նշվում է, որ իրավաբանական կրթությունը զգալիորեն հետ է մնում թվայնացման պրոցեսներից և իրողություններից: Հեղինակը նշածի լույսի ներքո ուրվագծվում է իրավաբանական կրթության զարգացման և կատարելագործման հիմնական ուղղությունները՝ որակապես նոր կադրերի պատրաստման նպատակով, որոնց մասնագիտական գիտելիքներն ու հմտությունները առավելագույնս կհամապատասխանեն ներկայիս պահանջներին: Վերլուծվում է բուհերում թվային իրավունքի ոլորտում համապատասխան կադրեր պատրաստող համապատասխան նեղ մասնագիտացված ամբիոններ նախատեսելու հնարավորությունը: Տարբեր համալսարանների փորձի ուսումնասիրությունը ենթադրում է բակալավրիատի և մագիստրատուրայի ուսումնական պլանների վերանայման անհրաժեշտություն՝ դրանց հետագա հարմարեցմամբ թվայնացման ընթացիկ գործընթացներին, մասնավորապես՝ թվային հարաբերությունների իրավական կարգավորման հետ կապված միջարք առարկաների ապահովում: Առաջարկություններ են արվում մասնագիտական իրավասություններում (կոմպետենցիաներում) փոփոխություններ կատարելու համար, մասնավորապես, այդպիսի

թվային իրավասությունների նախատեսում, ինչպիսիք են քաղաքացիների թվային իրավունքների ոլորտում նյութական և դատավարական իրավունքի նորմերի ճիշտ կիրառման ունակություն:

Annotation. This article examines the issues of current legal education through the prism of the ongoing processes of digital transformation. It is noted that legal education lags far behind digital needs and realities. In the light of the above, the author outlines the main directions for the development and improvement of legal education in order to train qualitatively new personnel, whose professional knowledge and skills will meet the current needs to the highest degree. The possibility of providing universities with appropriate highly specialized departments that train relevant personnel in the field of digital law is analyzed. The study of the experience of various universities suggests the need to revise the curricula of bachelor's and master's degrees with their subsequent adaptation to the ongoing processes of digitalization, namely, the provision of a number of disciplines related to the legal regulation of digital relations. Proposals are being made aimed at making changes to professional competencies, in particular, providing for such digital competence (sub-competence) as the ability to correctly apply the norms of substantive and procedural law in the field of digital rights of citizens.

Ключевые слова: цифровизация, юридическое образование, информационное пространство, цифровые права, профессиональные компетенции, цифровой юрист.

Բանալի բառեր - թվայնացում, իրավաբանական կրթություն, տեղեկատվական տարածք, թվային իրավունքներ, մասնագիտական իրավասություններ, թվային իրավաբան:

Keywords: digitalization, legal education, information space, digital rights, professional competencies, digital lawyer.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Алферова Е.В., Дилеммы юридического образования в контексте цифровизации // Право и управление. XXI век. С. 14-21.
2. Алферова Е.В., Трансформация юридического образования: размышления ученых о его настоящем и будущем // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4, Государство и право: Реферативный журнал. 2022. С. 40-55.
3. Головкин Р.Б., Амосова О.С., «Цифровые права» и «цифровое право» в механизме цифровизации экономики и государственного управления // Вестник Владимирского юридического института. – 2019. – № 2(51). – С. 163-166.
4. Головкин Р.Б., Механизмы цифровизации права и юридический комплаенс [Электронный ресурс]: учеб. пособие / Р. Б. Головкин, Е. Р. Крайнова, В. С. Манохин; под ред. проф. Р. Б. Головкина; Владим. гос. ун-т им. А. Г. и Н. Г. Столетовых. – Владимир: Изд-во ВлГУ, 2022. – 171 с.
5. Жильцов Н.А., Чердаков О.И., К концепции развития юридического образования в эпоху цифровой экономики // М., 2018. 26 с.
6. Кириленко В.П., Киберпреступность и цифровая трансформация / В.П. Кириленко, Г.В. Алексеев // Теоретическая и прикладная юриспруденция. — 2021. — № 1 (7). — С. 39-53.
7. Майоров А.В., Влияет ли цифровизация на виктимизацию в современном обществе? // Виктимология. 2022. Т. 9, № 2. С. 148-156.
8. О Стратегии развития информационного общества в Российской Федерации на 2017 – 2030 годы Указ Президента Российской Федерации от 09.05.2017 г. № 203.

9. Овчинский В.С., Криминология цифрового мира: учебник для магистратуры / В. С. Овчинский. – М.: Норма: ИНФРАМ, 2018. – 352 с.
10. Пинкевич Т.В., Ищук Я.Г., Смольянинов Е.С., Цифровая криминология: учебное пособие. Москва, 2021. 241 с.
11. Трансформация права в цифровую эпоху: монография / Министерство науки и высшего образования РФ, Алтайский государственный университет ; под ред. А.А. Васильева. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2020. – 432 с.
12. Четвернина Т.Я., Четвернина А.В., Профессия юриста: основные векторы изменений в период цифровой трансформации // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 4, Государство и право: Реферативный журнал. 2022. С. 120-129.
13. Электронный ресурс: «Новые юристы»: Какие специалисты нужны цифровой экономике: интервью с членом экспертного Совета комитета Госдумы по информационной политике, информационным технологиям и связи, профессор БФУ им. И. Канта М. А. Рожковой. 2019. URL: <https://na.ria.ru>. (дата обращения: 20.04.2023)
14. Электронный ресурс: <https://www.hse.ru/ba/dlawyer/passport> (дата обращения: 20.04.2023)
15. Электронный ресурс: <https://www.simplawyer.com/wp-content/uploads/Zakon.ru-Legal-Tech-and-lawyers-of-the-future.pdf> (дата обращения: 10.05.2023)
16. Электронный ресурс: https://www.unodc.org/documents/e4j/Cybercrime_Module_4_Introduction_to_Digital_Forensics_RU.pdf (дата обращения: 20.04.2023)
17. European Parliament Resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL). European Parliament. [Электронный ресурс]. Режим доступа:<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//>
18. Key directions in legal education. National and international perspectives. -London : New York : Routledge, 2020. – 208 p.
19. Lee J. R., Holt T. J., Burruss G. W., Bossler A. M. Examining English and welsh detectives' views of online crime // International Criminal Justice Review. 2021. Vol. 31. No. 1. P. 20-39.
20. Leiman T. Educating for the past, the present or the future? // Imperatives for legal education research : then, now and tomorrow / ed. by B. Golder, M. Nehme, A. Steel and P. Vines. - London ; New York, 2020 – 296 p.
21. Susskind R. Tomorrow's Lawyers: An Introduction to your Future. - 2 nd edn. -Oxford : Oxford Univ. Press, 2017. - 240 p.
22. Twining W. Rethinking legal education // The law teacher. - 2018. - Vol. 53, N 3. -P. 241-260.

Саргсян А. - кандидат юридических наук, преподаватель кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права Института права и политики Российско-Армянского университета, эл. почта: adelina-sargsyan@mail.ru.

Статья представлена в редакцию 22.05.2023 г., отправлена на рецензию 22.05.2023 г., рецензент: д.ю.н., профессор, судья уголовной палаты, Кассационного суда РА, профессор Российско-Армянского университета Аветисян С.С., принята к публикации: 02.10.2023.

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.4-9-24>

АРСЕН КАХКЦЯН

Начальник отделения социально-правового обеспечения отдела воинской дисциплины и социально-правовой работы Управления морально-психологического обеспечения ВС РА , подполковник, Соискатель, Российско-Армянский университет

ԱՐՍԵՆ ՔԱՂԲՅՅԱՆ

ՀՀ ՋՈՒ բարոյաժողովրդական արտոնական վարչության զինվորական կարգապահության և սոցիալ-իրավական աշխատանքի բաժնի սոցիալ-իրավական արտոնական բաժանմունքի պետ, փոխգնդապետ, Հայ-Ռուսական համալսարանի հայցորդ

ARSEN KAGHKTSYAN

Head of the Department of Social and Legal Support, Department of Military Discipline and Social and Legal Support of the Department of Moral and Psychological Support of the Armed Forces of the Republic of Armenia, Lieutenant Colonel Arsen Kaghktsyan, RAU Applicant

ИСТОЧНИКИ ВОЕННОГО ПРАВА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ

SOURCES OF MILITARY LAW OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

Введение

Армянское национальное право зарождалось на фоне многочисленных испытаний под воздействием мощных внешних факторов в условиях взаимодействия зачастую противоречивых векторов развития востока и запада, получив уникальную окраску, впитав в себя правовое наследие, сформированные древними цивилизациями Междуречья, античными цивилизациями, христианской цивилизацией и многими другими.

По мнению ряда современных и советских исследователей армянского права (Р.О. Авакян¹, А.Г. Сукиасян²), первоисточниками армянской правовой мысли послужили законы и правовые памятники Междуречья: законы Шульги – Ур Намму; шумеро-аккадские своды законов и

¹ См., например, *Авакян Р.О.* Памятники армянского права. Ереван: «ЕФ МНЮИ – XXI век», 2000.

² См., например, *Сукиасян А.Г.* История Киликийского армянского государства и права. Издательство «МИТК». Ереван, 1969.

судебники до XX-XIX веков до н.э.; Закон Ларсы; судебник Билаламы, царя Эшнунны; свод законов Липит Иштара, царя Исина, и многие другие законы – включали нормы права, которые в результате рецепций стали частью армянского права. Закон о порядке престолонаследия и важнейших преступлениях, принятый царем Телепинусом в XVI веке до н.э., Хеттский судебник XV – XIV веков до н.э., также были интегрированы в армянскую правовую и государственную жизнь. Многовековая история развития армянской правовой системы настоятельно требует исследовать, в частности, проблематику, касающуюся формирования источников национального права.

Основное исследование

В этимологическом смысле термин «источник» понимается как: а) то, из чего берется, черпается что-либо; то, что дает начало чему-либо, служит основой для чего-либо; б) письменный памятник, документ, на основе которого строится научное исследование; в) исходное место или позиция, служащие основой для развития чего-либо³.

Современный русский язык, указывая, что «источник» – это все «то, что дает начало чему-нибудь, откуда исходит что-нибудь», указал также на третье значение термина – «письменный памятник, документ, на основе которого строится научное исследование»⁴.

Термин «источник права» зародился около двух тысяч лет тому назад. Данное понятие разработал и ввел в научный оборот римский историк Тит Ливий, который понимал Законы XII таблиц как источник публичного и частного права (*fons omnis publici privatique juris*)⁵. Другими словами, он утверждал, что посредством данных законов и было сформировано право в Древнем Риме⁶.

Иванюк О.А. подчеркивает, что при использовании значение слова «источник», собственно правовую дефиницию «источник права» можно понимать «и как причину возникновения того или иного правового явления, и как определенный документ, правовой акт, который содержит нормы права или санкционирует применение неписаных норм права»⁷.

В современной правовой науке понятие «источник права» рассматривается в двух аспектах: в широком – как причины и закономерности, обуславливающие возникновение и содержание права; и в узком – как способ закрепления и существования норм права в позитивных предписаниях, как внешняя форма выражения права, придающая ему характер официальных правовых норм⁸.

Источник права может пониматься и как способ познания самой природы права, точнее сказать, то, откуда черпается знание о праве в целом (своды обычаев, юридическая практика и пр.)⁹. Как отмечает известный теоретик права М.И. Байтин, «под формой (источником) права понимаются определенные способы (приемы, средства) выражения государственной

³ Марченко М.Н. Источники права: учебное пособие. – Москва: Проспект, 2009. С. 46.

⁴ Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. 4-е изд. – Москва: Азбуковник, 1997. С. 255.

⁵ Дождев Д.В. Римское частное право: Учебник для вузов. – Москва, 2004. С. 17.

⁶ Сидоров В.П. К вопросу об источниках и формах права // Вестник Псковского государственного университета. Серия: Экономика. Право. Управление. 2016. № 3. С. 6.

⁷ Иванюк О.А. Источник права: проблема определения // Журнал российского права. 2007. № 9. С. 147.

⁸ См., например, Нерсесянц В.С. Наш путь к праву. От социализма к цивилизму. Москва, 1992. С. 286; Байтин М.И. Сущность права (современное нормативное правопонимание на грани двух веков). 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: ООО ИД «Право и государство». – Москва, 2005. С. 44.

⁹ Данцева Т.Н. Формальные источники права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Красноярск, 2007. С. 10.

воли общества»¹⁰.

Все названные выше подходы к пониманию термина «источники права», его содержанию и роли в развитии правовой мысли в полной мере относятся к исследуемой нами проблематике военного права как неотъемлемой части правового наследия армянского народа.

«Военное право представляет собой упорядоченную систему знаний о правовом содержании процессов и явлений, складывающихся в сфере военной деятельности государства, и изучает правовые нормы и институты военного права как комплексной отрасли отечественной правовой системы, правотворческую и правоприменительную деятельность государства и его институтов по обеспечению обороны страны и военной безопасности»¹¹.

Источникам военного права присущи три основополагающих признака: а) обязательность, которая означает непререкаемость правовых установлений, беспрекословность их выполнения со стороны всех субъектов военного права; б) формальная определенность, которая предполагает внешнее выражение, оформление правовых предписаний; в) общеизвестность¹², т.е. доступность для ознакомления с содержанием источников военного права, которая предполагает, что правовая норма должна быть официально опубликована и доведена до сведения субъектов ее исполнения (за исключением источников с соответствующим грифом секретности, право на ознакомление с содержанием которых имеют только граждане, имеющие оформленный в установленном порядке допуск к сведениям, составляющим государственную тайну)¹³.

Заключение

Многовековая история развития армянской правовой системы, в частности, многочисленные историко-правовые исследования, в том числе на уровне диссертаций, предметом которых являлась проблематика, касающаяся формирования источников национального права, убедительно свидетельствуют, что источниками военного права Республики Армения закономерно являются:

1) исторические источники (памятники) национального права, в том числе военного права (военные законы и кодексы, которые регулировали жизнь и деятельность воинов и армии), как первооснова единения армянского народа;

2) Конституция Республики Армения как правовая база государственных основ и формирования государственной политики в области обороны, безопасности и военного строительства;

3) международные договоры, затрагивающие вопросы обороны и безопасности Республики Армения на международном треке;

4) военная доктрина государства Республики Армения как основа стратегического целеполагания в оборонной, военной сферах деятельности, безопасности и военного

¹⁰ Байтин М.И. Указ.раб. С. 66-67.

¹¹ Корякин В.М. Военное право как наука // Электронный журнал военное право. 2021. № 5. Теория и история военного права. С. 10-11. // Режим доступа: военное право электронный журнал 2021 (ideibiznes.ru) (дата обращения: 15.05.2023).

¹² Корякин В.М. Воинские уставы как источники военного права // Электронный журнал военное право. 2017. № 2. Теория и история военного права. С. 6-7. // Режим доступа: военное право электронный журнал 2017 (ideibiznes.ru) (дата обращения: 17.05.2023).

¹³ Военное право: Учебник. Серия «Право в Вооруженных Силах – консультант» / под ред. В.Г. Стрекозова, А. В. Кудашкина. – М.: «За права военнослужащих», 2004. – Вып. 45. С. 11.

строительства;

5) законы государства Республика Армения, регулирующие оборонную и военную сферы деятельности, как источник формирования компетенций органов государственного и военного управления в части обороны, государственной безопасности и военного строительства;

6) постановления правительства Республики Армения и подзаконные нормативные правовые акты ведомственных министерств и ведомств, в том числе, межведомственные, детализирующие законодательные положения в сфере обороны, государственной и военной безопасности страны, как основа реализации компетенций органов государственного и военного управления в части безопасности и военного строительства;

7) воинские уставы Вооруженных Сил Республики Армения как правовая основой решения задач по достижению высокой организованности, дисциплины, порядка, по совершенствованию боевой подготовки войск во взаимосвязи с нравственными принципами и моралью гражданина страны;

8) правовые акты органов военного управления Вооруженных Сил Республики Армения как основа реализации возложенных на них компетенций в сфере военного строительства.

1. Исторические источники (памятники) национального права, в том числе военного права – это официально принятые источники (памятники) национального права, в том числе военного права, которые в прошлые века регулировали функционирование государственного механизма, жизнь и деятельность армии и войнов в Армении. Такими источниками, которые введены в научный оборот, являются: «Кодекс чести армянского воинства»¹⁴, «Зоранамак»¹⁵, «Соборное (Всеобщее) послание Католикоса»¹⁶ Армянского Нерсеса Шнорали ко всему армянскому народу и «Военный закон»¹⁷ Нерсеса Ламбронаци (1196 г.). Данная область историко-правовых знаний в научном аспекте не изучена должным образом учеными юристами в Республике Армения.

2. Конституция Республики Армения как правовая база государственных основ и формирования государственной политики в области обороны, безопасности и военного строительства закрепляет основные принципы в этих важнейших направлениях деятельности государства. Так, согласно статье 14 Конституции в силу особой значимости к исключительному ведению Вооруженных сил Армения отнесены: оборона и безопасность; обеспечение защиты, а также территориальной целостности и неприкосновенности государственной границы.

Часть 3 статьи 14 Конституции Республики Армения возлагает на каждого гражданина обязанность в установленном законом порядке участвовать в защите Республики Армения.

Статья 118 Конституции Республики Армения регулирует объявление войны и установление мира; статья 119 – устанавливает конституционные принципы режима военного положения; статья 120 – принципы режима чрезвычайного положения и т.д.;

3. Международные договоры государства, затрагивающие вопросы обороны и безопасности Республики Армения на международном треке: во-первых, определяют правовое положение (права и обязанности) армянских военнослужащих, которые проходят военную

¹⁴ Айвазян А.М. Кодекс чести армянского воинства (IV-V вв.). – Ереван: Артагерс, 2000. С. 5-6.

¹⁵ Зоранамак (Воинская грамота) // Армянская Советская Энциклопедия. Том 3. Издательство АСЭ. Ереван, 1977-1979. Ст. 704. // Институт древних рукописей Месропа Маштоца [Матенадаран]. Ереван. Рукопись № 1379.

¹⁶ Нерсес Шнорали. Соборное послание / Нерсес Шнорали. – Ереван, 1991. Шифр РНБ: ОНЛ.

¹⁷ Айвазян А. М. Армянское войско в эпоху Юстиниана и Маврикия: ответ на псевдокритику // Учен. зап. Казан. университета. Сер. Гуманит. науки. – Казань, 2020. – Т. 162, кн. 1. – С. 191-215.

службу на территориях других государств, обучение курсантов и офицеров в военно-учебных заведениях СНГ, США, Италии, Греции, Китая; во-вторых, регулируют участие военнослужащих в миротворческих миссиях и операциях, например в Ираке, Сирии, Косово, Афганистане и т.д.; в-третьих, на основании международных договоренностей обеспечивается сотрудничество в военно-технической сфере.

4. Военная доктрина Республики Армения как основа стратегического целеполагания в оборонной, военной сферах деятельности, безопасности и военного строительства представляет собой совокупность официальных концептуальных взглядов, включающих военно-политические, военно-стратегические, военно-экономические и военно-технические основы обеспечения военной безопасности Республики Армения. Военная Доктрина определяет военно-политические основы военной безопасности, оборонную стратегию, систему обеспечения военной безопасности Республики Армения и координирует деятельность государственных органов по обеспечению военной безопасности государства. Военная доктрина определяет направления реформирования, модернизации и строительства Вооруженных Сил Республики Армения, формируя оборонную стратегию и военного строительства государства на краткосрочную и среднесрочную перспективу¹⁸.

5. Законы Республики Армения, регулирующие оборонную и военную сферы деятельности, как источник формирования компетенций органов государственного и военного управления в части обороны, государственной безопасности и военного строительства – это нормативные правовые акты, принятый народом Республики Армения или Национальным Собранием – Конституция, конституционные законы и законы¹⁹. Законы являются базовыми и основополагающими в процессе правового регулирования отношений: а) между государством и гражданами в сфере военной службы и деятельности; б) определяющими устройство и строительство вооруженных сил, организацию, полномочия и компетенции органов государственного и военного управления, их права и обязанности (закон РА «Об обороне»); в) закрепляющими порядок прохождения военной службы (закон РА «О военной службе и статусе военнослужащего»); г) регулирующие вопросы, связанные с материальной ответственностью военнослужащих (закон РА «О материальной ответственности военнослужащих»); д) устанавливающие положения, связанные с военным и чрезвычайным положением (законы РА «О правовом режиме военного положения» и «О правовом режиме чрезвычайного положения»).

6. Постановления правительства Республики Армения и подзаконные нормативные правовые акты ведомственных министерств и ведомств, в том числе, межведомственные, детализирующие законодательные положения или координирующие их взаимодействие в сфере обороны, государственной и военной безопасности страны, как основа реализации компетенций органов государственного и военного управления в части безопасности и военного строительства – это нормативные правовые акты, принятые на основании Конституции и законов с целью обеспечения их реализации, предусмотренными

¹⁸ Об утверждении Военной доктрины Республики Армения / Указ Президента Республики Армения от 25.12.2007. УП-308-Н // Официальный сайт Национального собрания РА // Режим доступа: National Assembly of the Republic of Armenia | Official Web Site | parliament.am (дата обращения: 17.05.2023).

¹⁹ О нормативно – правовых актах / Закон РА от 21.03.2018. № НО-180-Н // Официальный сайт Национального собрания РА // Режим доступа: National Assembly of the Republic of Armenia | Official Web Site | parliament.am (дата обращения: 17.05.2023).

Конституцией органами, в случае если они уполномочены на то законом²⁰, то есть в пределах установленных компетенций (общей или специальной компетенцией). Они издаются: а) на основе и во исполнение законов; б) детализируют отношения в области обороны и военной безопасности государства; в) направлены на реализацию законодательства, связанного с военной службой, обороной и безопасностью государства; г) могут конкретизировать нормы законов, толковать их, или устанавливать новые нормы, но при этом они должны соответствовать и не противоречить законам.

Межведомственные нормативные правовые акты – это акты, совместно принятые двумя или более органами, имеющими соответствующие компетенцию и полномочия в сфере обороны и военной безопасности государства, в случаях, прямо предусмотренных законом²¹.

7. Воинские уставы Вооруженных Сил Республики Армения как правовая основа решения задач по достижению высокой организованности, дисциплины, порядка, по совершенствованию боевой подготовки войск – это нормативно-правовой свод правил поведения и деятельности военнослужащих, установленный на длительное время и регулирующий определенную сторону жизни, быта, деятельности (подготовки и боевого использования) Вооруженных Сил (отдельных их составных частей), других войск, воинских формирований и органов, органов военного управления, отдельных военнослужащих²².

В Вооруженных силах Республики Армения действуют следующие воинские уставы: «Устав внутренней службы Вооруженных сил», «Устав гарнизонной и караульной службы Вооруженных сил», «Дисциплинарный устав Вооруженных сил», действие которых распространяется на военнослужащих не только Вооруженных Сил, но и других войск (внутренние войска МВД РА, пограничные войска СНБ РА и т.д.). Они введены в действие соответствующими законами, принятыми Национальным Собранием Республики Армения. Министром обороны могут быть введены в действия и другие уставы, правила, порядки или руководства.

8. Правовые акты органов военного управления Вооруженных Сил Республики Армения как основа реализации возложенных на них компетенций в сфере военного строительства – являются специфическим источником военного права и представляют собой выраженное на основе и во исполнение закона в пределах установленной компетенции государственно-властного предписания (приказ, распоряжение), исходящее из органа военного управления или ведомства, направленное на реализацию задач военного строительства и регулирование отношений в процессе организации военного управления, жизни, быта и деятельности войск.

Акты военного управления характеризуются подзаконностью и авторитарностью. Подзаконность акта означает: а) издаваемый акт по своему содержанию не должен противоречить требованиям законодательных актов; б) издается в пределах компетенции данного органа управления и в порядке, установленном законом. Акты военного управления вызывают определенные юридические последствия, которые могут выражаться в установлении соответствующих правил поведения (норм) общего характера или затрагивать отношения, связанные с конкретными лицами, т.е. они имеют правовой характер.

Авторитарность акта военного управления означает обязательность его исполнения лицами и органами, на которых он распространяется, независимо от того, являются эти лица

²⁰ Там же.

²¹ Там же.

²² Военное право: монография в 3 т. / под общ. ред. А.Н. Савенкова, А.В. Кудашкина. – Т. I: История и теория военного права. – Москва, 2021. С.483.

подчиненными органа, издавшего акт, или не являются, а также независимо от согласия исполнителей акта (императивность акта военного управления).

Акты военного управления отличаются от служебных документов, которые не имеют правового характера (различные учетные документы, справки, доклады, рапорты и др.). Такие служебные документы не устанавливаются и не изменяют конкретные правовые отношения. Однако служебные документы могут выступать предпосылкой для издания актов военного управления²³.

Основными видами актов военного управления являются: приказы, совместные приказы, директивы, положения, наставления, инструкции, предписания, указания, приказания, постановления, правила, порядок, руководство.

Характеризуя роль источников военного права, следует сказать, что они соотносятся с источниками права в целом: а) во-первых, источник права, а не любая другая правовая категория, открывает для правоприменителя правовые нормы, обуславливает необходимость их применения при регулировании общественных отношений²⁴; б) во-вторых, из источника права правоприменитель выводит содержание правовой нормы вне зависимости от признания его государством, вне зависимости от того, имеют ли источники права обязательную силу или лишь убеждающее значение. Именно источник права может быть положен в основу решения правоприменителя²⁵; в) в-третьих, источники права являются важнейшим элементом для существования любой отрасли права, в том числе, и для военного права.

Роль источников военного права может быть определена исходя из адекватной оценки текущего положения дел в сфере обороны и военной безопасности страны.

Источники военного права позволяют отразить государственную правовую структуру, направленную на решение государственных задач в сфере безопасности, обороны и военной организации страны.

В заключение хотелось бы отметить, что юридическая наука в ходе научных исследований по широкой линейке специальностей может способствовать, в частности, созданию и развитию теоретического представления об источниках права как первооснове единения армянского народа, в том числе, об источниках военного права, поскольку они распространяются на все виды общественных отношений в сфере государственной безопасности, обороны и военной безопасности страны. Результаты научных исследований этой сферы обеспечат развитие концептуальных взглядов, включающих военно-политические, военно-стратегические, военно-экономические и военно-технические основы обеспечения государственной и военной безопасности Республики Армения.

Ամփոփագիր: Հոդվածը նվիրված է ՀՀ ռազմական իրավունքի աղբյուրների բովանդակությանը և էությանը վերաբերող տեսաիրավական խնդիրներին, այն հիմնված է Հայոց բանակի դարավոր պատմության մասին վկայող նյութերի հիման վրա, որոնք պահպանվել են: Պատմական էքսկուրսի և զինվորական իրավունքի գիտության ծագման հիման վրա ներկայացվում են Հայաստանի Հանրապետության զինվորական իրավունքի աղբյուրների

²³ Гречуха В.Н. Организационно-правовые основы оптимизации документирования в военном управлении: дисс. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 1991.

²⁴ Васильева Т.А. Понятие и значение источника права // Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева. Серия «Юриспруденция»: Научно-практический журнал. Выпуск 2 (73). – Тольятти : Изд-во ВУиТ, 2010. С. 90.

²⁵ Там же.

ցանկը, որոնք նախկինում իրավաբանական գիտության ոլորտում երբևէ չեն ուսումնասիրվել: Ներկայացվում են նկատառումներ հետագա զինվորական իրավունքի զարգացման հեռանկարների վերաբերյալ՝ որպես գիտություն, այդ թվում՝ որպես ատենախոսությանների ուսումնասիրության առարկա: Հոդվածն արդիական է զինվորական իրավունքի ժամանակակից գիտության համար, ինչը կարելի համարել ներդրում իրավական գիտության մեջ, այն լրացնում է պետական և ռազմական շինարարության, ռազմական արվեստի և զինվորական իրավունքի բնագավառում առկա գիտելիքների բացը:

Annotation. The article deals with theoretical and legal issues related to the definition of the essence and content of the sources of military law of the Republic of Armenia, covering only a part of the surviving materials on the centuries-old history of the Armenian army.

On the basis of a historical excursion and the genesis of military law as a science, a list of types of sources of military law of the Republic of Armenia is substantiated, including, among other things, those that were not mentioned earlier in the national legal science. Some considerations are expressed regarding the prospects for the development of military law as a science, including as a subject of dissertation research.

This work is relevant for the modern science of military law, which is a significant contribution to legal science and fills the existing gap in knowledge in the field of state and military construction, military art and military law.

Ключевые слова: армянское войско, военное строительство, военное право, источники военного права, военный закон, военное законодательство, военная история.

Բանալի բառեր - Հայոց բանակ, ռազմական շինարարություն, ռազմական իրավունք, ռազմական իրավունքի աղբյուրներ, զինվորական իրավունք, ռազմական օրենսդրություն, ռազմական պարմություն:

Keywords: Armenian army, military construction, military law, sources of military law, military law, military legislation, military history.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Нормативные правовые акты

1. О нормативно – правовых актах /Закон РА от 21.03.2018. № НО-180-Н /// Официальный сайт Национального собрания РА // Режим доступа: National Assembly of the Republic of Armenia | Official Web Site | parliament.am (дата обращения: 17.05.2023).

2. Об утверждении Военной доктрины Республики Армения / Указ Президента Республики Армения от 25.12.2007. УП-308-Н // Официальный сайт Национального собрания РА // Режим доступа: National Assembly of the Republic of Armenia | Official Web Site | parliament.am (дата обращения: 17.05.2023).

Научная, учебная, специальная, монографическая литература

3. Айвазян А. М. Армянское войско в эпоху Юстиниана и Маврикия: ответ на псевдокритику // Учен. зап. Казан. университета. Сер. Гуманит. науки. – Казань, 2020. – Т. 162, кн. 1. – С. 191–215.

4. Айвазян А. М. Кодекс чести армянского воинства (IV-V вв.). – Ереван: Артагерс, 2000. С. 5-6.

5. Байтин М. И. Сущность права (современное нормативное правопонимание на грани двух веков). 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: ООО ИД «Право и государство». – Москва, 2005. С. 44.

6. Васильева Т.А. Понятие и значение источника права // Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева. Серия «Юриспруденция»: Научно-практический журнал. Выпуск 2 (73). – Тольятти : Изд-во ВУиТ, 2010. С. 90.

7. Военное право: монография в 3 т. / под общ. ред. А.Н. Савенкова, А.В. Кудашкина. – Т. I: История и теория военного права. – Москва, 2021. С.483.

8. Военное право: Учебник. Серия «Право в Вооруженных Силах – консультант» / под ред. В. Г. Стрекозова,

- А. В. Кудашкина. – М.: «За права военнослужащих», 2004. – Вып. 45. С. 11.
9. Дождев Д. В. Римское частное право: Учебник для вузов. – Москва, 2004. С. 17.
10. Иванюк О.А. Источник права: проблема определения // Журнал российского права. 2007. № 9. С. 147.
11. Корякин В. М. Военное право как наука // Электронный журнал военное право. 2021. № 5. Теория и история военного права. С. 10–11. // Режим доступа: военное право электронный журнал 2021 (ideibiznes.ru) (дата обращения: 15.05.2023).
12. Корякин В. М. Воинские уставы как источники военного права // Электронный журнал военное право. 2017. № 2. Теория и история военного права. С. 6–7. // Режим доступа: военное право электронный журнал 2017 (ideibiznes.ru) (дата обращения: 17.05.2023).
13. Марченко М. Н. Источники права : учебное пособие. – Москва: Проспект, 2009. С. 46.
14. Нерсес Шнорали. Соборное послание / Нерсес Шнорали. – Ереван, 1991. Шифр РНБ: ОНЛ.
15. Нерсесянц В. С. Наш путь к праву. От социализма к цивилизму. Москва, 1992. С. 286.
16. Сидоров В.П. К вопросу об источниках и формах права // Вестник Псковского государственного университета. Серия: Экономика. Право. Управление. 2016. № 3. С. 6.

Диссертации

17. Гречуха В.Н. Организационно–правовые основы оптимизации документирования в военном управлении: дисс. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 1991.
18. Данцева Т.Н. Формальные источники права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Красноярск, 2007. С. 10.

Справочники, словари, энциклопедии, архивные материалы

19. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. 4-е изд. – Москва: Азбуковник, 1997. С. 255.
20. Зоранамак (Воинская грамота) // Армянская Советская Энциклопедия. Том 3. Издательство АСЭ. Ереван, 1977-1979. Ст. 704. // Институт древних рукописей Месропа Маштоца [Матенадаран]. Ереван. Рукопись № 1379.

Кахкцян А. - Начальник отделения социально-правового обеспечения, отдела воинской дисциплины и социально-правового работы управления морально-психологического обеспечения ВС РА, подполковник, Соискатель РАУ, эл. адрес: arsen0915@yandex.ru.

Статья представлена в редакцию 03.06.2023 г., отправлена на рецензию 03.06.2023 г., рецензент: кандидат юридических наук, советник юстиции 2 класса В.Н. Морозов, принята к публикации: 02.10.2023.

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.4-9-33>

ԿԱՐԵՆ ՄԵԼԻԿՍԵՏԻԱՆ
*ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ,
«ՖԼԵՇ» ՍՊԸ-ի իրավաբան*

KAREN MELIKSETYAN
*PhD student at YSU Civil Law Chair,
“FLASH” LLC lawyer*

КАРЕН МЕЛИКСЕТАН
*Аспирант кафедры гражданского права ЕГУ,
Юрист ООО «FLASH»*

**ԳՈՐԾԱԴԻՐ ՄԱՐՄԻՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԿՈՐՊՈՐԱՑԻԱՅԻ ԸՆԹԱՑԻԿ
ՂԵԿԱՎԱՐՈՒՄՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՆՈՂ ՄԱՐՄԻՆ**

**THE EXECUTIVE BODY AS A BODY EXECUTING THE CURRENT
MANAGEMENT OF THE CORPORATION**

**ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ ОРГАН КАК ОРГАН ТЕКУЩЕГО УПРАВЛЕНИЯ
КОРПОРАЦИЕЙ**

Ներածություն

Կորպորացիաների կառավարման մարմինների շարքում առանձնահատուկ նշանակություն ունի գործադիր մարմինը, քանի որ հենց նրա միջոցով է կորպորացիան հանդես գալիս գործարար (քաղաքացիական) շրջանառությունում և կորպորացիայի անունից իրացնում նրա իրավասությունները:

Կառավարման տվյալ մարմնի իրավասությունը գործում է «մնացորդային սկզբունքով», ինչը հնարավորություն է տալիս տնտեսական ընկերության կառուցվածքը դարձնելու առավել ճկուն¹: Առաջնահերթ նշանակություն ունի գործադիր մարմնի իրավական բնույթի բացահայտումը, մասնավորապես ինչ իրավական կարգավիճակ է բնութագրական դրան:

Սույն հետազոտության շրջանակում ուսումնասիրության առարկա են դարձել գործադիր մարմինը՝ որպես կորպորացիայի ընթացիկ ղեկավարումն իրականացնող մարմին, վերջինիս

¹ Տե՛ս *Гинько С. А.*, Управление в хозяйственных обществах: правовые аспекты, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Санкт-Петербург, 2009, էջ 139:

կարգավիճակը, կազմավորման ու գործառույթավորման առանձնահատկությունները:

Բացի դրանից՝ նշված հոդվածով անդրադարձ է կատարվում վենչուրային բաժնետիրական ընկերությունների գործադիր մարմնի առանձնահատկություններին, (այդ թվում՝ կառավարման իրավունքները, վենչուրային ներդրողների ընտրած/նշանակած գործադիր մարմնի ղեկավարի հաստատումը, հատուկ գործադիր մարմինը) և առաջարկվում է օրենսդրորեն դրանք կանոնակարգել:

Հիմնական հետազոտություն

Գործադիր մարմնի՝ որպես կորպորացիայի ընթացիկ ղեկավարումն իրականացնող մարմնի իրավավիճակի հարցում առկա են տարատեսակ ընկալումներ, որոնք հիմնականում հանգում են դրա՝ որպես կորպորացիայի ներկայացուցիչ և/կամ մաս լինելուն:

Գ. Ցեպովի կարծիքով՝ տնօրենն ընկերության մաս չէ և չի կարող լինել, քանի որ հակադրվում է ընկերությանը նրա անունից և ի շահ նրա գործելու լիազորություններով օժտվելու իրավահարաբերություններում: Հետևաբար, տնօրենի գործառույթներ իրականացնող անձին կարելի է համարել ընկերության հատուկ ներկայացուցիչ²:

Իսկ, ըստ **Բ. Չերեպախինի**, գործադիր մարմինները դասվում են կամարտահայտող մարմինների թվին, որոնք ներկայացնում են իրավաբանական անձին քաղաքացիական շրջանառության այլ մասնակիցների հետ արտաքին հարաբերություններում, այսինքն՝ իրավաբանական անձի անունից իրականացնում են ներկայացուցչություն³:

Նկատենք, որ **ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը** ընդգծել է, որ իրավաբանական անձի կառավարման մարմնի ղեկավարը հանդիսանում է ներկայացուցիչ, հետևաբար ներկայացուցիչը չի կարող ներկայացվողի անունից գործարքներ կնքել անձամբ իր հետ, չի կարող գործարք կնքել մեկ այլ անձի հետ, որի ներկայացուցիչն է միաժամանակ: Այսինքն՝ Վճռաբեկ դատարանն իրավաբանական անձի մարմինն (այդ թվում՝ գործադիր մարմնի ղեկավարին) դիտում է որպես նրա ներկայացուցիչ և այդ հարաբերությունների նկատմամբ կիրառում է ներկայացուցչության առնչությամբ կիրառելի իրավադրույթները⁴:

«Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի (այսուհետ՝ «ԲԸ օրենք», ընդունված՝ 25.09.2001թ, սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 2001.11.06/34(166) Հոդ.831) 88-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով նախատեսված է, որ գործադիր մարմինն իրականացնում է ընկերության ընթացիկ գործունեության ղեկավարումը, նրա իրավասության ներքո են ընկերության ընթացիկ գործունեության կառավարման բոլոր հարցերը, բացառությամբ օրենքով կամ կանոնադրությամբ ժողովի կամ խորհրդի իրավասությանը վերապահված հարցերի:

Այդ համատեքստում հարց է ծագում, թե **որոնք են ընկերության ընթացիկ գործունեությունը, բնականոն տնտեսական գործունեությունը, դրանց կառավարման հարցերը:**

Ըստ **Վ. Մոզոլինի և Ա. Յուդենկովի**՝ ընթացիկ կարելի է համարել այն գործունեությունը, որը կապված է ժողովի և խորհրդի իրավասությանը չվերապահված հարցերի լուծման հետ⁵: Ընկերության ընթացիկ գործերը հանդիպում են ամեն օր և ի տարբերություն կառավարման

² Տե՛ս *Ценов Г.В.*, Акционерное общество: проблемы гражданско-правового регулирования. СПб., 2004, էջ 183:

³ Տե՛ս *Черепухин Б.Б.*, Волеобразование и волеизъявление юридического лица // Труды по гражданскому праву. М., 2001, էջ 302, *Черепухин Б.Б.*, Органы и представители юридического лица. М., 2001, էջ 472, *Гинько С.А.*, նշվ. աշխ., էջ 142:

⁴ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-192 ՎԴ քաղաքացիական գործով 27.03.2008 թ. որոշումը:

⁵ Տե՛ս *Мозолин В.П., Юденков А.П.*, Комментарий к Федеральному закону «Об акционерных обществах», М., 2002, էջ 316:

այլ մարմինների՝ գործադիր մարմիններն իրենց գործառույթներն իրականացնում են մշտապես⁶:

Հարկ է պարզել, թե ինչպես են հարաբերակցվում ընկերության «**ընթացիկ**» և «**բնական տնտեսական**» գործունեություն հասկացությունները: Կարծիք կա, որ այդ եզրույթները հոմանիշներ են⁷: «Բնական տնտեսական գործունեություն» կատեգորիան ջրբաժան է այն խոշոր գործարքների համար, որոնց վրա տարածվում է օրենքով նախատեսված հավանություն տալու ձևական կարգը և նրանց համար, որոնք կատարվում են պարզեցված կարգով, հետևապես դրանց բովանդակության բացահայտումը կարևոր է⁸:

Մյուս կողմից, հարց է ծագում, թե **արդյոք բնական տնտեսական գործունեություն հասկացության ներքո ընկնող գործարքների ցանկը վերաբերելի է բոլոր ընկերություններին, թե յուրաքանչյուր ընկերության համար այդ ցանկը խիստ անհատական է:**

Այնքան է, որ տարբեր ընկերությունների գործունեության բնույթը և ուղղվածությունը (ուղղությունները) տարբեր են և դժվար է բոլոր ընկերությունների բնական տնտեսական գործունեության մասով սահմանել մեկ միասնական մոտեցում և/կամ չափանիշ: Հետևապես, առավել ընդունելի է երկրորդ տարբերակը⁹:

Ընկերության գործադիր մարմնի լիազորությունները սահմանված են ԲԸ օրենքի 88-րդ հոդվածի 3-րդ մասով: Ընդ որում՝ նշենք, որ գործադիր մարմնի լիազորությունների ցանկը սպառիչ չէ, քանի որ նույն օրենքի 67-րդ և 84-րդ հոդվածներով ժողովի և խորհրդի որոշակի լիազորություններ ևս կարող են վերապահվել գործադիր մարմնին:

Գործադիր մարմնի իրավասությունից բխող լիազորությունները կարելի է պայմանականորեն բաժանել 2 խմբի՝ 1) «**արտաքին**» (երրորդ անձանց առջև ներկայացուցչություն) և 2) «**ներքին**» (կորպորացիայի աշխատողների ղեկավարում, ներքին հարցերի լուծում): Այսինքն՝ գործադիր մարմինը մի կողմից իրականացնում և ապահովում է ընկերության ընթացիկ, բնական տնտեսական գործունեությունը երրորդ անձանց հետ հարաբերություններում, մյուս կողմից՝ կանոնակարգում ընկերության ներքին հարցերը և ղեկավարում այն:

Ընկերության գործադիր մարմնի լիազորությունները կարող են կրել ինչպես ժամկետային, այնպես էլ անժամկետ բնույթ: Սրանից բխում է, որ ժողովը (կամ խորհուրդը) իրավասու է տնօրեն (գլխավոր տնօրեն) ընտրելիս որոշել նաև վերջինի լիազորությունների ժամկետը:

Գործադիր մարմինները, կախված քանակական կազմից, լինում են միանձնյա և/կամ կոլեգիալ, հետևաբար հնարավոր է գործադիր մարմնի կառուցվածքի 3 տարբերակ՝ կոլեգիալ գործադիր մարմին, միանձնյա գործադիր մարմին և միաժամանակ միանձնյա և կոլեգիալ գործադիր մարմինները՝ իրենց լիազորությունների տարանջատմամբ¹⁰:

ԲԸ օրենքի 88-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ ընկերության ընթացիկ գործունեության ղեկավարումն իրականացվում է գործադիր մարմնի՝ միանձնյա գործադիր մարմնի **կամ** միանձնյա գործադիր մարմնի **և** կոլեգիալ գործադիր մարմնի կողմից:

Եթե կանոնադրությամբ միաժամանակ նախատեսված են միանձնյա և կոլեգիալ գործադիր մարմիններ, ապա կանոնադրությամբ պետք է սահմանազատվի դրանցից յուրաքանչյու-

⁶ Տե՛ս *Плешков Д.В.*, Органы акционерного общества: основные правовые проблемы и пути их решения, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Москва, 2011, էջ 127:

⁷ Տե՛ս *Ценов Г.В.*, Акционерные общества: теория и практика. М., 2008, էջ 181:

⁸ Տե՛ս *Плешков Д.В.*, նշվ. աշխ., էջ 129:

⁹ Տե՛ս *Плешков Д.В.*, նշվ. աշխ., էջ 131:

¹⁰ Տե՛ս *Тухомиров М.Д.*, Правовое положение органов управления акционерного общества, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Санкт Петербург 2005, էջ 99:

րի իրավասությունը: Այդ դեպքում անձը, որն իրականացնում է միանձնյա գործադիր մարմնի գործառույթները, իրականացնում է նաև կոլեգիալ գործադիր մարմնի նախագահի գործառույթները:

Նշվածից բխում է, որ օրենսդիրը ելնում է գործադիր մարմնի միասնականության գաղափարից, այսինքն՝ միանձնյա գործադիր մարմինը փաստացի գործում է որպես կոլեգիալ գործադիր մարմնի բաղկացուցիչ մաս¹¹:

Քննարկման է ենթակա այն հարցը, թե ովքեր կարող են լինել ընկերության գործադիր մարմնի անդամներ, արդյոք նրանք պետք է լինեն ֆիզիկական անձինք, թե թույլատրելի է նաև իրավաբանական անձանց՝ գործադիր մարմնի անդամ լինելը:

ԲԸ օրենքի՝ գործադիր մարմնին վերաբերող կանոնակարգումներում բացակայում են գործադիր մարմնի անդամին/ղեկավարին ներկայացվող հատուկ պահանջներ, ուստի կարելի է ենթադրել, որ թե՛ ֆիզիկական, թե՛ իրավաբանական անձինք կարող են լինել գործադիր մարմնի անդամ:

Մյուս կողմից, ժողովի որոշմամբ ընկերության գործադիր մարմնի լիազորությունները պայմանագրով կարող են տրվել առևտրային կազմակերպության (կառավարող կազմակերպության) կամ անհատ ձեռնարկատիրոջ (կառավարչի) (ԲԸ օրենքի 88-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

ԲԸ օրենքն անպատասխան է թողնում այն, թե **միանձնյա գործադիր մարմինը կամ կոլեգիալ գործադիր մարմնի անդամը պետք է արդյոք լինեն ընկերության բաժնետեր, թե կարող են լինել նաև բաժնետեր չհանդիսացող այլ անձինք:**

Մեր դիրքորոշումն այն է, որ օրենքով վերը նշված սահմանափակման բացակայության պայմաններում միանձնյա և կոլեգիալ գործադիր մարմինների անդամ/ղեկավար կարող են լինել օրենսդրությանը համապատասխան նշանակված/ընտրված սուբյեկտները՝ անկախ ընկերության բաժնետեր լինելու/չլինելու հանգամանքից:

Հետաքրքրական է այն, թե կարող են արդյոք ընկերության կողմից սահմանվել գործադիր մարմնի և դրա անդամների ընտրության համար լրացուցիչ պահանջներ ու չափանիշներ:

Դրա կարգավորման նպատակով **Դ. Պլեշկովի** կողմից առաջարկվում է ընկերության կանոնադրությամբ կամ նրա ներքին փաստաթղթերով սահմանել միանձնյա գործադիր մարմնի թեկնածուի համար լրացուցիչ պահանջներ նախատեսելու հնարավորություն, այդ պահանջներին չհամապատասխանելու դեպքում նրանց թեկնածուների ցուցակում ներառելը մերժելու հիմքերի ցանկը և պահանջների խախտմամբ ընտրվելու դեպքում կոնկրետ հետևանքները¹²:

Նկատենք, որ ԲԸ օրենքը թեև ուղղակիորեն չի բացառում միանձնյա/կոլեգիալ գործադիր մարմինների անդամների (թեկնածուների) ընտրության համար, այլ հավելյալ պահանջներ (չափանիշներ) սահմանելու օրենսդրական հնարավորությունը, մեր կարծիքով, նպատակահարմար է նախատեսել այդ հնարավորությունը:

Կարևորվում են նաև միանձնյա/կոլեգիալ գործադիր մարմինների անդամների համար նախատեսված **սահմանափակումները (անհամատեղելիության պահանջները):**

ԲԸ օրենքի 86-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ բաց բաժնետիրական ընկերություններում խորհրդի նախագահի և տնօրենի (գլխավոր տնօրենի) պաշտոնները չեն կարող համատեղվել, իսկ 88-րդ հոդվածի 2-րդ մասից բխում է, որ խորհրդի նախագահի և միանձնյա

¹¹ Տե՛ս *Мозолин В.П., Юденков А.П.*, նշվ. աշխ., էջ 315:

¹² Տե՛ս *Плешков Д.В.*, նշվ. աշխ., էջ 132:

գործադիր մարմնի պաշտոնները կարող է զբաղեցնել միևնույն անձը:

Միաժամանակ, ըստ ԲԸ օրենքի 88-րդ հոդվածի 4-րդ մասի, միանձնյա գործադիր մարմինը, կոլեգիալ գործադիր մարմնի անդամներն այլ կազմակերպություններում կարող են վճարովի պաշտոններ զբաղեցնել միայն խորհրդի համաձայնությամբ:

Այսպիսով, կարելի է արձանագրել, որ խորհրդի նախագահի և միանձնյա գործադիր մարմնի (տնօրենի (գլխավոր տնօրենի)) պաշտոնները համատեղելի են (բացառությամբ ԲԲԸ-ների), իսկ միանձնյա/կոլեգիալ գործադիր մարմնի անդամները խորհրդի համաձայնությամբ կարող են վճարովի այլ պաշտոններ զբաղեցնել:

Այդուհանդերձ, նշվածը չի բացառում կամ սահմանափակում ընկերության կողմից իր կանոնադրությամբ կամ ներքին փաստաթղթերով միանձնյա/կոլեգիալ գործադիր մարմնի անդամների համար այլ, հավելյալ պահանջներ և/կամ սահմանափակումներ նախատեսելու հնարավորությունը:

Մասնագիտական գրականության մեջ քննարկվում է **գործադիր մարմնի հետ կնքվող պայմանագրի բնույթը**¹³: Միանձնյա գործադիր մարմնի, կոլեգիալ գործադիր մարմնի անդամների, կառավարող կազմակերպության կամ կառավարչի իրավունքներն ու պարտականությունները սահմանվում են օրենքով, այլ իրավական ակտերով և ընկերության ու նրանցից յուրաքանչյուրի հետ կնքված **պայմանագրով** (ԲԸ օրենքի 88-րդ հոդվածի 2-րդ մաս):

Առաջին տեսակետի համաձայն՝ ընկերության և գործադիր մարմնի հարաբերությունները կարգավորվում են առաջին հերթին ԲԸ օրենքով, ապա այլ իրավական ակտերով, այդ թվում՝ աշխատանքային օրենսդրությամբ¹⁴:

Երկրորդ տեսակետի կողմնակիցների կարծիքով՝ տվյալ հարաբերությունները առաջին հերթին կարգավորվում են աշխատանքային օրենսդրությամբ՝ ԲԸ օրենքով սահմանված առանձնահատկությունների հաշվառմամբ, և քանի որ ԲԸ օրենքով նախատեսված չեն պայմանագրի լուծման հիմքեր, ուստի ընդհանուր ժողովը իրավասու է ցանկացած պահի լուծել գործադիր մարմնի հետ կնքված պայմանագիրը միայն աշխատանքային օրենսգրքով նախատեսված հիմքերով¹⁵:

Երրորդ խումբն էլ կարծում է, որ ցանկացած աշխատողի հետ աշխատանքային հարաբերությունների դադարումը, անկախ զբաղեցրած պաշտոնից, տեղի է ունենում միայն այն հիմքերով, որոնք սահմանված են աշխատանքային օրենսդրությամբ¹⁶:

Վերջին խումբը գտնում է, որ պայմանագրի լուծման համար աշխատանքային օրենսդրությամբ նախատեսված հիմքեր անհրաժեշտ չեն, քանի որ այդպիսին է համարվում ընդհանուր ժողովի կամ խորհրդի որոշումը¹⁷:

¹³ Տե՛ս *Գինյո Ս.Ա.*, նշվ. աշխ., էջ 156-157:

¹⁴ Տե՛ս *Լարին Վ.Վ.*, *Акционерное право*. СПб., 1999, էջ 124-126, *Туболев Д.*, *Расторжение договора с генеральным директором АО // Экономика и жизнь*. 1998. №35. էջ 6, *Утка В.*, *О досрочном расторжении договора с исполнительным органом акционерного общества по инициативе общества // Эж-юрист*. 1998. №29, էջ 3, *Шиткина И.С.*, *Правовое обеспечение деятельности АО. Комплект локальных документов*. М. 1997, էջ 76:

¹⁵ Տե՛ս *Александрова З.*, *Расторжение договора с генеральным директором АО // Эж-юрист*. 1998. № 43, էջ 7, *Дроздов Е.*, *Руководитель - лицо подневольное // Экономика и жизнь*. 1997. № 25, էջ 29, *Кондратов Н.О.*, *некоторых особенностях практического применения Федерального закона «Об акционерных обществах» // Хозяйство и право*. 1998. № 9, էջ 94-99, № 10, էջ 88-92:

¹⁶ Տե՛ս *Глазырин В.*, *Правовое регулирование труда исполнительных руководителей акционерных обществ // Законодательство и экономика*. 1999. № 11, էջ 24, *Куренной А.*, *Увольнение с работы: законодательство и практика // Законодательство*. 1997. № 5, *Миронов В.И.*, *Увольнение руководителя акционерного общества // Государство и право*. 1999. №3, էջ 93:

¹⁷ Տե՛ս *Глушецкий А.*, *Генеральный директор АО: кто он? // Экономика и жизнь*. 1997. №11, էջ 27, *Елисеев А.*, *Долгие*

Ի դեպ, ՀՀ Սահմանադրական դատարանն իր 28.10.2016 թ. ՍԴՈ-1316 որոշմամբ անդրադարձել է ԲԸ (հավասարապես ևս ՍՊԸ-ների) տնօրենին «ցանկացած ժամանակ» աշխատանքին ազատելու իրավադրույթի սահմանադրականության հարցին, նշելով, որ նման բացառությունն ինքնանպատակ չէ, այն պայմանավորված է «տնօրեն-գործարար հարաբերություններ» առանձնահատկություններով, ուստի համապատասխանում է սահմանադրությանը¹⁸:

Քաղաքացիական և աշխատանքային իրավունքի կոնֆլիկտը նշված ոլորտում ծագել է այն սխալ պատկերացումից, որ միանձնյա գործադիր մարմնի և իրավաբանական անձի միջև գոյություն ունի մեկ իրավահարաբերություն և անհրաժեշտ է որոշել դրա ճյուղային պատկանելությունը: Նրանց միջև հնարավոր է որոշակի հարաբերությունների գոյությունը, որոնք կարգավորվում են իրավունքի տարբեր ճյուղերով:

Հետևապես, անձը կարող է միաժամանակ հանդես գալ 2 դերում (կարգավիճակում)՝

ա) կորպորատիվ՝ որպես իրավաբանական անձի միանձնյա գործադիր մարմին, որն օժտված է իրավաբանական անձի անունից գործարքներ և այլ իրավաբանական գործողություններ կատարելու, ինչպես նաև իր իրավասությունից բխող այլ լիազորություններով:

բ) աշխատանքային՝ որպես կազմակերպության ղեկավար, որն իրականացնում է կառավարչական և կազմակերպչական գործառույթներ (կամ աշխատանքային պայմանագրով նախատեսված այլ գործառույթներ)¹⁹:

Որոշակի հետաքրքրության է ներկայացնում **գործադիր մարմնի նկատմամբ գործուն վերահսկողության հարցը**, քանի որ օրենքը գրեթե չի պարունակում դրույթներ, որոնք հնարավորություն կընձեռեն հսկել գործադիր մարմնի գործունեությունը:

Բարձրացված հարցի լուծման նպատակով գիտության մեջ առաջարկվել է օրենսդրորեն նախատեսել խորհրդին և վերստուգող հանձնաժողովին իր գործունեության վերաբերյալ հաշվետվություն ներկայացնելու գործադիր մարմնի (մարմինների) պարտականությունը: Այդպիսի կարգավորումներ նախատեսված են գերմանական, ֆրանսիական և այլ երկրների օրենսդրությամբ²⁰:

Ուշադրության է արժանի նաև **կոլեգիալ գործադիր մարմնի (վարչության, տնօրինության) իրավական կարգավիճակը**, քանի որ օրենսդրությունն այդ հարցը կանոնակարգում է միայն ընդհանուր գծերով:

Կոլեգիալ գործադիր մարմինը ստեղծվում է ընկերության առջև դրված խնդիրների պրակտիկ լուծման, ընդհանուր ժողովի և խորհրդի որոշումների իրականացման, ինչպես նաև ընկերության գործերի օպերատիվ կառավարման համար²¹:

Ըստ ոլորտի գիտնականների՝ ընկերության կոլեգիալ գործադիր մարմնի իրավասության (լիազորությունների) մեջ են մտնում՝

1) կանոնադրական նպատակների իրագործման ուղղությամբ ընթացիկ և հեռանկարային քաղաքականության մշակումը,

2) ընկերության գործունեությունը կանոնակարգող կորպորատիվ նորմատիվ ակտերի և այլ ներքին փաստաթղթերի մշակումը և խորհրդին ներկայացումը,

проводы - лишние слезы // Экономика и жизнь. 1998. №21, էջ 27:

¹⁸ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 28.10.2016 թ. ՍԴՈ-1316 որոշումը:

¹⁹ Տե՛ս *Шиткина И.С.*, Отдельные проблемы правового регулирования образования и деятельности единоличного исполнительного органа // Хозяйство и право, 2011 год, № 4, էջ 3, *Сумской Д.А.*, նշվ. աշխ., էջ 198-200:

²⁰ Տե՛ս *Тухомиров М.Д.*, նշվ. աշխ., էջ 115:

²¹ Տե՛ս *Тухомиров М.Д.*, նշվ. աշխ., էջ 116:

3) ընկերության ստորաբաժանումների ղեկավարների պաշտոնի նշանակումը և պաշտոնից հեռացումը,

4) աշխատողների՝ աշխատանքային և այլ պայմանագրերի հիման վրա աշխատանքի ընդունումը,

5) ժամանակավոր աշխատանքային կոլեկտիվների ստեղծումը կոնկրետ խնդիրների լուծման նպատակով,

6) ընկերության գույքի տնօրինումը և պայմանագրերի կնքումը ժողովի և խորհրդի կողմից իրեն պատվիրակված իրավունքների սահմաններում,

7) ընկերության աշխատակազմի սոցիալական հարցերի լուծումը,

8) գործուղման ուղարկումը, առանձին անձանց և պատվիրակությունների ընդունումը, հասարակական, արտադրական և գիտատեխնիկական կապերի հաստատումը,

9) օպերատիվ հաշվապահական, վիճակագրական հաշվառման և հաշվետվողականության վարումը,

10) այլ հարցերի լուծումը²²:

Կոլեգիալ գործադիր մարմինը, որը ներառում է ընկերության տնօրենին (գլխավոր տնօրենին), նրա տեղակալին (տեղակալներին), գլխավոր հաշվապահին, ինչպես նաև ընկերության այլ պաշտոնատար անձանց, գործում է կանոնադրության, ինչպես նաև խորհրդի կողմից հաստատված ընկերության ներքին փաստաթղթերի հիման վրա, որոնք սահմանում են դրա նիստերի հրավիրման ու անցկացման ժամկետներն ու կարգը, ինչպես նաև նրա կողմից որոշումների ընդունման կարգը (ԲԸ օրենքի 89-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ մասեր):

Կոլեգիալ գործադիր մարմնի նիստերը կազմակերպում և վարում է ընկերության տնօրենը (գլխավոր տնօրենը), նիստերն արձանագրվում են և վերջինս ստորագրում է նիստի որոշումները և արձանագրությունը (ԲԸ օրենքի 89-րդ հոդվածի 2-ին և 4-րդ մասեր):

Օրենսդրորեն չի սահմանվում նաև կոլեգիալ գործադիր մարմնի **լիազորությունների ժամկետը**, ուստի նպատակահարմար է համարվում նրա գործունեության ժամկետը սահմանել ընկերության միանձնյա գործադիր մարմնի գործունեության ժամկետին հավասար²³:

Նկատենք, որ **Ի. Տարասովը**, վերլուծելով վարչության (տնօրինության) հարցերը, չի բաժանում միանձնյա և կոլեգիալ գործադիր մարմինները, և ըստ նրա՝ միաժամանակ երկու գործադիր մարմինների առկայությունը տնտեսական ընկերությունների կառավարման համակարգի՝ ոչնչով չպայմանավորված բարդացում է²⁴:

Ավելին, **Ս. Գինկոն** նշում է՝ քանի որ կոլեգիալ գործադիր մարմինը միայն բարդացնում է կառավարման մարմինների իրավասությունների տարանջատման հարցերը, իսկ խորհուրդը կարող է լիովին լուծել ընդհանուր ղեկավարման հարցերը, անհրաժեշտ է գործող օրենսդրության համակարգից բացառել այդ մարմինը²⁵:

Անդրադառնալով վենչուրային բաժնետիրական ընկերությունների (այսուհետ՝ «ՎԲԸ»)՝²⁶ գործադիր մարմնի կազմավորման և գործառութավորման հարցերին՝ հարկ է նշել, որ ՎԲԸ-ներում գործադիր մարմինը կարող է ընտրվել կամ նշանակվել նաև ՎԲԸ-ի բաժնետեր առանձին

²² Տե՛ս *Тихомиров М.Д.*, նշվ. աշխ., էջ 119:

²³ Տե՛ս *Тихомиров М.Д.*, նշվ. աշխ., էջ 115:

²⁴ Տե՛ս *Тарасов И.Т.*, *Учение об акционерных компаниях*. М., 2000, էջ 502:

²⁵ Տե՛ս *Гинько С.А.*, նշվ. աշխ., էջ 144:

²⁶ Տե՛ս *Meliketyan K.*, *The concept, characteristics of corporate-type legal entities (corporations) and description of governing bodies*, Պետություն և իրավունք, N 3 (94) 2022 (<https://journals.yu.am/index.php/state-and-law/article/view/8498/7982>) (վերջին մուտք՝ 20.03.2023թ.)

վենչուրային ներդրողների կամ նրանց խմբի կողմից: Այլ խոսքով՝ վենչուրային ներդրողներին այդպիսի իրավունքի վերապահումը հնարավորություն է տալիս ընտրել կամ նշանակել ՎԲԸ-ի գործադիրին՝ անկախ ունեցած բաժնետոմսերի քանակից և/կամ տեսակից (թեև, որպես կանոն, նրանք ունեն հատուկ արտոնյալ բաժնետոմսեր):

Նկատենք, որ վերոնշյալ բաժնետերերն իրավունք ունեն լինելու ՎԲԸ-ի գործադիր մարմնի ղեկավար կամ անդամ անձամբ կամ էլ իրենց կողմից ընտրված/նշանակված ներկայացուցիչների միջոցով: Ուշագրավ է նաև գիտության մեջ հնչած այն միտքը, որ վենչուրային կապիտալի ձգտող ցանկացած ընկերության երեք ամենակարևոր բաղադրիչներն են՝ մենեջմենթը, մենեջմենթը և մենեջմենթը²⁷, ինչը շեշտադրում է ՎԲԸ-ներում գործադիր մարմնի ղեկավարությունը:

ՎԲԸ-ներում վենչուրային ներդրողներին կարող են շնորհվել նաև **կառավարման իրավունքներ (management rights)**, որոնք, լինելով պայմանագրային իրավունքներ, իրավունք են վերապահում ներդրողին էականորեն մասնակցել ընկերության կառավարմանը կամ էական ազդեցություն ունենալ նրա գործունեության նկատմամբ:

Կառավարման իրավունքները գործնականում ներառում են ընկերության մենեջմենթին այցելելու, խորհուրդ տալու և խորհրդակցելու, խորհրդի նիստերին մասնակցելու և ընկերության հաշվեկշիռները և հաշվետվությունները ստուգելու հնարավորությունները²⁸:

ՎԲԸ-ի գործունեության առանցքային ուղղությունների նկատմամբ հսկողության ապահովման նպատակով կարող են նախատեսվել ընկերության այն գործողություններն ու որոշումները, որոնք պահանջում են **վենչուրային ներդրողների ընտրած/նշանակած գործադիր մարմնի ղեկավարի հաստատումը**: Դրանք են՝

1. ընկերության հիմնական գործունեության փոփոխությունը,
2. այլ ընկերությունում արժեթուղթ ունենալը, եթե այն ամբողջությամբ չի տնօրինվում ընկերության կողմից,
3. վաճառել հիմնական/էական տեխնոլոգիաները կամ մտավոր սեփականությունը, բացառությամբ բնականորեն տնտեսական գործունեության ընթացքում շնորհված լիցենզիայի,
4. գործադիր պաշտոնյաների փոխհատուցման չափի փոփոխությունը,
5. և այլն²⁹:

Միևնույն ժամանակ, նկատենք, որ ՎԲԸ-ների պարագայում կարող է նախատեսվել **հատուկ գործադիր մարմին**, որում գործադիր մարմինն ունի մեկ կամ մի քանի ղեկավարներ և **որոշակի գործողություններ կարող են կատարվել միայն նրա(նց) միաժամանակյա համաձայնության դեպքում**:

Սա նշանակում է, որ ՎԲԸ-ի կողմից սահմանված շրջանակի հարցերով որոշումների ընդունումն ու գործողությունների ձեռնարկումը պահանջում են մի քանի տնօրենի (սովորաբար 2, որոնցից մեկը ընտրված/նշանակված է վենչուրային ներդրողների կողմից) համաժամանակյա համաձայնություն:

Վկայակոչված դրույթի իմաստն այն է, որ ՎԲԸ-ի համար կարևոր նշանակություն ունեցող որոշումներում և գործողություններում բացառվեն կամայական հայեցողությունն ու իրավունքի չարաշահումները, ինչպես նաև հսկողություն իրականացվի այդ գործընթացների նկատմամբ:

²⁷ Տե՛ս Aronson D. H., *Venture Capital: A Practical Guidebook for Business Owners, Managers and Advisors*, New York, August, 2007, էջ 24:

²⁸ Տե՛ս Lewis M., *Preparing a venture capital term sheet* (<https://www.morganlewis.com/-/media/files/supplemental/2020/preparing-a-venture-capital-term-sheet.pdf>), էջ 17:

²⁹ Տե՛ս Lewis M., նշվ. աշխ., էջ 12:

Եզրակացություն.

Այսպիսով, ՎԲԸ-ներում գործադիր մարմինն ունի վերոբերյալ առանձնահատկությունները, որոնցով որոշակիորեն տարբերվում է ընդհանուր բաժնետիրական ընկերությունների գործադիր մարմնից: Ընդ որում՝ այդ հատկանիշները բնորոշ են ՎԲԸ-ներին և պահանջում են հատուկ, առանձին իրավակարգավորում:

Հետևապես, գտնում ենք, որ ՎԲԸ-ների մասին առանձին օրենքով, ի թիվս այլնի, հարկ է կանոնակարգել ՎԲԸ-ների գործադիր մարմիններին ներհատուկ հատկանիշներն ու կառուցակարգերը (կառավարման իրավունքները, վենչուրային ներդրողների ընտրած/նշանակած գործադիր մարմնի ղեկավարի հաստատումը, հատուկ գործադիր մարմինը):

Annotation. This scientific article is devoted to the study of some features of the executive body of the corporation as a body carrying out current management, identifying problematic issues and offering practical solutions.

The status of the executive body of the corporation, features and peculiarities, varieties of the executive body (sole and collegial), the competence of the latter and other problematic issues of scientific interest were investigated.

In addition, the article identified and discussed issues related to the company's current activities, normal economic activity, management issues, requirements, conditions, restrictions (incompatibility requirements), powers related to the members of the executive body and the nature of contracts concluded with the executive body.

At the same time, the article reveals the essence and features of the executive body of venture joint-stock companies, among other things, the subject of discussion were the rights to manage the executive body of venture joint-stock companies, approval of the head of the executive body elected/appointed by venture investors, a special executive body and other qualities inherent in it.

As a generalization of the above, it is proposed to localize the mechanisms of the executive body of venture joint-stock companies and improve the legislation of the Republic of Armenia, which will create a favorable investment environment and attract foreign investment.

Аннотация. Данная научная статья посвящена изучению некоторых особенностей исполнительного органа корпорации как органа, осуществляющего текущее управление, выявлению проблемных вопросов и предложению практических решений.

Были исследованы статус исполнительного органа корпорации, признаки и специфика, разновидности исполнительного органа (единоличный и коллегиальный), компетенция последнего и другие проблемные вопросы, представляющие научный интерес.

Кроме того, в статье были выявлены и обсуждены вопросы, связанные с текущей деятельностью компании, нормальной хозяйственной деятельностью, вопросами управления, требованиями, условиями, ограничениями (требования о несовместимости), полномочиями, относящимися к членам исполнительного органа, и характером контрактов, заключенных с исполнительным органом.

В то же время в статье раскрывается сущность и особенности исполнительного органа венчурных акционерных обществ. Среди прочего, предметом обсуждения стали права на управление исполнительным органом венчурных акционерных обществ, утверждение руководителя исполнительного органа, избираемого/назначаемого венчурными инвесторами, специальный исполнительный орган и особенности исполнительного органа венчурных акционерных обществ, другие присущие ему качества.

В качестве обобщения вышеизложенного предлагается локализовать механизмы исполнительного органа венчурных акционерных обществ и усовершенствовать законодательство Республики Армения, что позволит создать благоприятную инвестиционную среду и привлечь иностранные инвестиции.

Բանալի բառեր – կորպորացիա, գործադիր մարմին, վենչուրային բաժնետիրական ընկերություն, կառավարման իրավունքներ:

Keywords: corporation, executive body, venture joint stock company, management rights

Ключевые слова: корпорация, исполнительный орган, венчурное акционерное общество, права управления

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Александрова З., Расторжение договора с генеральным директором АО // Эж-юрист. 1998. № 43.
2. Гинько С. А., Управление в хозяйственных обществах: правовые аспекты, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Санкт-Петербург, 2009.
3. Глазырин В., Правовое регулирование труда исполнительных руководителей акционерных обществ // Законодательство и экономика, 1999, № 11.
4. Глушецкий А., Генеральный директор АО: кто он? // Экономика и жизнь, 1997, №11.
5. Дроздов Е., Руководитель - лицо подневольное // Экономика и жизнь, 1997, № 25.
6. Елисеев А., Долгие проводы - лишние слезы // Экономика и жизнь, 1998, №21.
7. Кондратов Н.О., некоторых особенностях практического применения Федерального закона «Об акционерных обществах» // Хозяйство и право, 1998, № 9, № 10.
8. Куренной А., Увольнение с работы: законодательство и практика // Законодательство, 1997, № 5.
9. Ларин В.В., Акционерное право, СПб., 1999.
10. Миронов В.И., Увольнение руководителя акционерного общества // Государство и право, 1999, №3.
11. Мозолин В.П., Юденков А.П., Комментарий к Федеральному закону «Об акционерных обществах», М., 2002.
12. Плешков Д.В., Органы акционерного общества: основные правовые проблемы и пути их решения, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Москва, 2011.
13. Тарасов И.Т., Учение об акционерных компаниях, М., 2000.
14. Тихомиров М.Д., Правовое положение органов управления акционерного общества, диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Санкт Петербург, 2005.
15. Туболев Д. Расторжение договора с генеральным директором АО // Экономика и жизнь, 1998, №35.
16. Утка В., О досрочном расторжении договора с исполнительным органом акционерного общества по инициативе общества // Эж-юрист, 1998, №29.
17. Цепов Г.В., Акционерное общество: проблемы гражданско-правового регулирования. СПб., 2004
18. Черепяхин Б.Б., Волеобразование и волеизъявление юридического лица // Труды по гражданскому праву, М., 2001.
19. Черепяхин Б.Б., Органы и представители юридического лица, М., 2001.
20. Шиткина И.С., Отдельные проблемы правового регулирования образования и деятельности единоличного исполнительного органа // Хозяйство и право, 2011 год, № 4.
21. Шиткина И.С., Правовое обеспечение деятельности АО, Комплект локальных документов, М, 1997.
22. Aronson D. H., Venture Capital: A Practical Guidebook for Business Owners, Managers and Advisors, New York, August, 2007.
23. Lewis M., Preparing a venture capital term sheet (<https://www.morganlewis.com/-/media/files/supplemental/2020/preparing-a-venture-capital-term-sheet.pdf>)
24. Meliksetyan K., The concept, characteristics of corporate-type legal entities (corporations) and description of governing bodies, Պետություն և իրավունք, N 3 (94) 2022 (<https://journals.yso.am/index.php/state-and-law/article/view/8498/7982>) (վերջին մուտք՝ 20.03.2023 թ.):
25. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 28.10.2016 թ. ՍԴՈ-1316 որոշումը:
26. ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ 3-192 ՎԴ քաղաքացիական գործով 27.03.2008 թ. որոշումը:

Մեկիքսեթյան Կ. - ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, «ՖԼԵՇ» ՍՊԸ-ի իրավաբան, էլ. հասցե՝ karenmeliksetyan1997@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 24.05.2023 թ., տրվել է գրախոսության 24.05.2023 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավ. գիտ. դոկտոր. Վ. Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 02.10.2023 թ.:

**ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CIVIL PROCEDURE/
ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС**

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.4-9-43>

ԳՈՀԱՐ ԱՎԱԳՅԱՆ
ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ

GOHAR AVAGYAN
PhD student at the Chair of Civil Procedure at YSU Faculty of Law

ГОВАР АВАГЯН
*Аспирант кафедры гражданского процессуального права
юридического факультета ЕГУ*

**ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՎԻՃԱՐԿՄԱՆ ՀԱՅՑԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ ՀԱՐՈՒՑՎԱԾ ԳՈՐԾԵՐՈՎ**

**CHARACTERISTICS OF THE SECURING INSTITUTION DURING
LITIGATION BASED ON DISPUTE CLAIMS**

**ХАРАКТЕРИСТИКА ИНСТИТУТА ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРИ ПОДАЧЕ ИСКА
ОБ ОСПАРИВАНИИ**

Ներածություն

Իրավունքների նախնական պաշտպանության ինստիտուտը տարբեր պետություններում տարբեր կառուցակարգերով է երաշխավորվում՝ պայմանավորված նաև ըստ իրավունքի ճյուղերի դատավարական իրավունքի առանձնահատկություններով:

Իրավունքի նախնական պաշտպանության ինստիտուտի կառուցակարգերից առավել ուսումնասիրված է հայցի ապահովման ինստիտուտը:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ նաև ՔԴՕ) 128-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հայցի ապահովման ինստիտուտի հիմնական նպատակը քաղաքացիական դատավարությունում հանգում է դատական ակտի կատարման հնարավոր դժվարացման կամ վեճի առարկա հանդիսացող գույքի վիճակի իրական կամ փաստացի վատթարացման ռիսկի, ինչպես նաև կողմին հասցվելիք էական վնասի կանխարգելմանը¹:

Վերոշարադրյալ հոդվածից բխում է, որ հայցի ապահովման ինստիտուտի կիրառելիությունը քաղաքացիական դատավարությունում հետապնդում է մի քանի նպատակ՝ ինչպես բուն հայցապահանջի ապահովում, այնպես էլ դատական ակտի կատարման երաշխավորում:

¹ Ընդունվել է 2018 թ. օգոստոսի 9-ին: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2018.03.05/16(1374), Հոդ.208:

Այսպես՝ **հայցի ապահովումը դիտարկվում է որպես դատարանի կողմից կատարվող դատավարական գործողություն, որը հետապնդում է գործով կայացվելիք վճռի կատարման երաշխիքներ ապահովելու նպատակ:** Միևնույն ժամանակ հայցի ապահովումը դատական պաշտպանության դիմած անձանց իրավունքների պաշտպանության նախնական ձև է, քանի որ դատարանի որոշմամբ կիրառվող պաշտպանական միջոցները, որոնք դատավարագիտության մեջ կոչվում են հայցի ապահովման միջոցներ, հանդես են գալիս որպես վիճելի իրավահարաբերության կամ դրա հետ սերտորեն կապված այլ իրավահարաբերությունների մասնակիցների վրա նյութաիրավական ներգործության այնպիսի ժամանակավոր միջոցներ, որոնք չեզոքացնում են վիճելի իրավիճակը մինչև դրանում լիարժեք իրավական որոշակիության հաստատումը, բացառում են գործին մասնակցող անձի ենթադրյալ իրավունքներին անդառնալի (անվերականգնելի) վնաս պատճառելու հավանականությունը²:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրքը³ (այսուհետ նաև՝ ՎԴՕ) նույնպես սահմանում է հայցի ապահովման ինստիտուտը, սակայն ի տարբերություն քաղաքացիական դատավարության, այն իր դասական արտահայտումը չի ստանում վարչական դատավարությունում: ՎԴՕ 91-րդ հոդվածից ուղղակիորեն բխում է, որ վարչական դատավարությունում հայցի ապահովման ինստիտուտի նպատակը դատական ակտի կատարման ապահովումն է, ինչը բխում է վարչական դատավարության առարկայի, ինչպես նաև ըստ հայցատեսակների տարբերակման՝ հայցապահանջի բովանդակությունից:

Ըստ ՎԴՕ 91-րդ հոդվածի հայցի ապահովման ինստիտուտը կիրառելի է ճանաչման, պարտավորեցման և գործողության կատարման հայցատեսակների նկատմամբ, իսկ վիճարկման հայցի նկատմամբ կիրառելի չէ, քանի որ ՎԴՕ 83-րդ հոդվածի առաջին մասն ուղղակիորեն նախատեսում է. «Վիճարկման հայցի վարույթ ընդունելը կասեցնում է վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը մինչև այդ գործով գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելը (...)»:

Փաստորեն սույն դեպքում մենք գործ ունենք դատարան դիմած անձի իրավունքների նախնական պաշտպանության (ապահովման) ինստիտուտի կիրառելիության առանձնահատուկ տարբերակի հետ՝ վարչական ակտի կատարման կասեցման, որի նպատակը, սակայն, ըստ էության հանգում է ինչպես դատական ակտի կատարմանը, այնպես էլ հայցապահանջի ապահովմանը:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նույնպես անդրադարձել է այս հարցին՝ ընդգծելով, որ արդար դատաքննության իրավունքի շրջանակներում հայց հարուցելու իրավունքի կարևոր ասպեկտներից մեկը դատարանի մատչելիության իրավունքն է: Այդ իրավունքը կլինի անիրական, եթե Պայմանավորվող Պետության իրավական համակարգը թույլ տար, որ վերջնական, պարտադիր դատական որոշումները մասն չկատարված՝ ի վնաս մի կողմի՝ այդ իրավիճակը գնահատելով անհամատեղելի իրավունքի գերակայության սկզբունքի հետ, որը Պայմանավորվող Պետությունները Կոնվենցիան վավերացնելիս պարտավորվել են հարգել: Ցանկացած դատարանի կողմից ընդունված դատական ակտի կատարումը Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի իմաստով պետք է դիտվի որպես «դատավարության» բաղկացուցիչ մաս⁴:

² Տե՛ս Մեդրյան Ս.Գ., Հայցի ապահովումը քաղաքացիական դատավարությունում (դասախոսություն), Երևան, ԵՊՀ իրատ., 2020, էջ 5-6:

³ Ընդունվել է 2012 թ. մայիսի 5-ին: Տե՛ս ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013).1 Հոդ.1186.1:

⁴ Տե՛ս *Խաչատրյաններն ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 01.03.2010 թ. վճիռը, կետ 66, Բուրդոն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով, Մարդու իրավունքների եվրո-

Հիմնական հետազոտություն

Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս փաստել, որ մի շարք դատավարագետներ վարչական դատավարությունում հայցի ապահովման ինստիտուտի կիրառելիությունը կապում են գործի փաստական հանգամանքներն ի պաշտոնե պարզելու վարչադատավարական սկզբունքի հետ՝ նշելով, որ վարչական գործեր (բացառությամբ նորմատիվ իրավական ակտերի վիճարկման պահանջներով գործերի) քննելիս դատարանը պետք է սեփական նախաձեռնությամբ հայցի ապահովման միջոցներ կիրառելու հնարավորություն ունենա, օրինակ՝ վիճարկվող վարչական ակտի գործողության կասեցումը մինչև վճռի օրինական ուժի մեջ մտնելը՝ անկախ հայցի ապահովում կիրառելու միջնորդության առկայության հանգամանքից⁵:

Գերմանիայի վարչական դատավարության օրենսգիրքը վարչական ակտի կատարման կասեցման հնարավորությունը կապում է վարչական ակտի անհապաղության կամ անբողոքարկելիության ցուցումի բացակայության հետ՝ ընդգծելով, որ սահմանված դեպքերում վարչական ակտն առհասարակ ենթակա չէ կասեցման՝ օրինակ, երբ խոսքը գնում է հարկային և այլ հարկաբյուջետային վճարների, իրավապահ մարմինների գործողությունների մասին, որոնք հանրային շահի գերակայության հիմքով պահանջում են հրատապ միջամտություն⁶:

Տաջիկստանի վարչական դատավարության օրենսգիրքը վարչական դատարանի կողմից կայացված որոշումների ցանկում սահմանում է նաև սեփական նախաձեռնությամբ վարչական ակտի կատարման կասեցումը⁷:

Նմանատիպ հոդվածներ են պարունակում նաև Ռուսաստանի⁸ և Վրաստանի⁹ վարչական դատավարության օրենսգրքերը, ընդ որում՝ ՌԴ օրենսդրությունը սույն դրույթը նախատեսում է որպես նախնական պաշտպանության եղանակ:

Փաստորեն՝ մի շարք պետություններում վիճարկման հայցատեսակով գործի քննության ընթացքում վարչական ակտի կատարումը կասեցվում է՝ որպես իրավունքների նախնական ապահովման կառուցակարգ: Միևնույն ժամանակ միջազգային փորձի ուսումնասիրության արդյունքում պարզ է դառնում, որ վարչական ակտի կատարման կասեցումը չի հանգեցնում վարչական ակտի գործողության կասեցման, այսինքն՝ վարչական ակտը մնում է գործողության մեջ, սակայն, մասնավոր շահից ելնելով, կասեցվում է վերջինիս կատարումը, բացառությամբ որոշ դեպքերի, երբ հանրային շահը գերակայում է մասնավորին:

«Վարչական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ օրենսդրի տեսանկյունից հայցի ապահովման միջոց կիրառելու համար որևէ նշանակություն չունի այն հանգամանքը, թե տվյալ գործի հարուցման համար հիմք հանդիսացող հայցն ունի ճանաչողական, թե կատարողական բնույթ¹⁰:

Զուգահեռ անցկացնելով քաղաքացիական դատավարությունում դատական ակտերի բնույթի հետ՝ կարող ենք եզրահանգել, որ ինչպես ճանաչողական վճռի դեպքում դատարա-

պական դատարանի 07.05.2002 թ. վճիռը, կետ 34, Հորնսփին ընդդեմ Հունաստանի 19.03.1997 թ. վճիռը, կետ 40:

⁵ Տես *Анатольевна Ш. Е.*, К вопросу о роли суда при реализации принципа состязательности и равноправия сторон в административном судопроизводстве // Бизнес в законе. 2011, No 1, էջ 111:

⁶ Տես *Mahendra P.*, German Administrative Law in Common Law Perspective, 2nd ed., 2001, P. 227:

⁷ Տես *Вольфганг Ш.*, Часть II. Сравнительные правовые аспекты, Судопроизводство, осуществляемое административными судами (первая инстанция), 2015, էջ 125:

⁸ Տես Ռուսաստանի Դաշնության Վարչական դատավարության օրենսգիրքը, ընդունված 2015 թ. փետրվարի 20-ին, հոդված 211:

⁹ Տես Վրաստանի վարչական դատավարության օրենսգիրք, ընդունված 2000 թ. հունվարի 1-ին, հոդված 29:

¹⁰ Տես «Վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ/5719/05/16 վարչական գործով 2018 թ. հունիսի 1-ի որոշումը:

նր, այս դեպքում՝ վարչական մարմինը ճանաչողական վարչական ակտ կայացնելիս կողմի վրա որոշակի պարտավորություններ չի դնում, այլ հաստատելով կողմի իրավունքը՝ դրանում մտցնում է որոշակիություն, կանխում է այլ սուբյեկտի կողմից այդ իրավունքի հնարավոր հետագա խախտումները, վստահություն է սերմանում իր իրավունքների անձեռնմխելիության նկատմամբ: Հաշվի առնելով վերոշարադրյալը՝ կարծում ենք, որ վարչական ակտի կատարման կասեցման հնարավորությունը պետք է պայմանավորվի նաև վարչական ակտի բնույթով:

Վարչական ակտի կատարման կասեցումը, ինչպես ցույց է տալիս դատական պրակտիկան, հաճախ նույնացվում է վարչական ակտի գործողության կասեցման հետ, մինչդեռ յուրաքանչյուր դեպքում, երբ դատարանը, կասեցնելով վարչական ակտի կատարումը, անձին ազատում է պարտավորությունից՝ կատարել վարչական ակտը որոշակի ժամանակահատվածի համար, դեռևս չի ենթադրում, որ վարչական ակտի գործողությունը կասեցված է և հենց այս համատեքստում է, որ օրենսդիրը 83-րդ հոդվածի շրջանակներում նախատեսում է բացառություններ՝ վարչական ակտի կատարման կասեցման համար այն դեպքերում, երբ հանրային շահը գերակայում է մասնավոր շահին:

Անդրադառնալով մասնավոր և հանրային շահի հարաբերակցությանը՝ վճռաբեկ դատարանը ընդգծել է, որ իրավունքում «շահ» հասկացության դասակարգումը հանրայինի և մասնավորի խիստ պայմանական է, քանի որ հանրային և մասնավոր շահերը հանդես են գալիս փոխկապակցվածության մեջ և գրեթե միշտ փոխլրացնում են միմյանց: Այսպես, իրավական շահը դասակարգվում է հանրայինի և ոչ հանրայինի՝ դասակարգման հիմքում դնելով այդ շահը կրող սուբյեկտին. հանրային շահի կրողը հասարակությունն է՝ որպես մեկ միասնական, ամբողջական օրգանիզմ: Թիվ ՎԴ/0830/06/14 գործով դատարանը 2016 թվականի ապրիլի 22-ին կայացված որոշմամբ նշել է, որ. «...*հանրային շահի առարկան համընդհանուր, որոշակի բարիքներ են, որոնց առարկայացումը հասարակական կյանքում նախապայման է հասարակության հետագա զարգացման համար*»:

Օրենսդիրը, ՎԴՕ 83-րդ հոդվածի 1-ին մասով որպես ընդհանուր կանոն սահմանելով դատական պաշտպանության հիմնարար իրավունքն իրացնելիս հայցը դատարանում վարույթ ընդունվելու պարագայում, ինքնաբերաբար, վիճարկվող վարչական ակտի կատարման՝ օրենքի ուժով կասեցում, հանրային իրավահարաբերություններում առաջ է քաշում մասնավոր շահի գերակայության կանխավարկածը: Հոդվածի հետագա վերլուծությունը թույլ է տալիս առանձնացնել հատուկ բացառություններ ընդհանուր կանոնից, որոնց պայմաններում, փաստորեն, հանրային շահի գերակայությունը՝ պայմանավորված տվյալ իրավահարաբերությունների հանրային նշանակությամբ, հաղթահարում է մասնավոր շահի գերակայության ընդհանուր կանոնը: Նույն հոդվածի 2-րդ, 3-րդ և 4-րդ մասերը այդուհանդերձ սահմանում են վերոշարադրյալ հանրային շահի գերակայության հաղթահարման հնարավորություն՝ կողմի միջնորդության դեպքում՝ տվյալ միջնորդության բավարարումը պայմանավորելով հետևյալ երկու ինքնուրույն պայմաններով. (1) առկա է հիմնավոր կասկած, որ վարչական ակտի կատարումը հայցվորին զգալի վնաս կպատճառի կամ (2) անհնարին կդարձնի նրա իրավունքների պաշտպանությունը: Միևնույն ժամանակ հոդվածի 2-րդ մասը մեկ հիմքով բացառում է հանրային շահի հաղթահարումը, երբ վարչական ակտը ենթակա է անհապաղ կատարման:

Փաստորեն ՎԴՕ 83-րդ հոդվածը հետաքրքիր սխեմատիկ կապ է ստեղծում մասնավոր և հանրային շահի փոխներգործության համատեքստում¹¹, որի շրջանակներում դատական

¹¹ Տե՛ս Հավելված 1-ը:

պրակտիկայի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ առաջանում են որոշակի խնդրահարույց հարցեր, որոնք հանգում են հետևյալին.

1. ինչպիսին է «զգալի վնաս» և «իրավունքների պաշտպանության անհնարինություն» եզրույթների բովանդակությունը,

2. զգալի վնասի պատճառման կամ իրավունքների հետագա պաշտպանության անհնարին դառնալու վերաբերյալ հիմնավոր կասկածի առկայությունը ապացուցողական ինչ շեմ պետք է հաղթահարվի,

3. ո՞ր դեպքերում է վարչական ակտի կատարումը «անհապաղ» և արդյո՞ք անհապաղ կատարումը պետք է հիմնավորվի վարչական մարմնի կողմից:

Առաջին հարցադրման շրջանակում հարկ ենք համարում առանձին վերլուծության ենթարկել «զգալի վնաս» և «իրավունքների պաշտպանության անհնարինություն» եզրույթները՝ վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարանների տված մեկնաբանությունների, ինչպես նաև միջազգային փորձի լույսի ներքո:

Վերաքննիչ վարչական դատարանն իր մի շարք որոշումներում անդրադարձել է «զգալի վնաս» եզրույթի մեկնաբանությանը՝ երկու տարբեր որոշումներում տարբեր դիրքորոշումներ հայտնելով զգալի վնասի անդառնալիության համատեքստում, այսպես՝ մի դեպքում ընդգծում է, որ զգալի վնասը դրսևորվում է ծառայության մատուցման գնի իջեցմամբ, ինչը հայցվոր ընկերության ֆինանսական վիճակի համար կարող է ունենալ անդառնալի հետևանքներ¹², մյուս դեպքում՝ ընդգծում, որ կոնկրետ վնասի չափը հաշվարկելու անհրաժեշտությունը բացակայում է, քանզի միայն վարչական ակտի կատարման կասեցման վերաբերյալ միջնորդության քննարկման համար բավարար է զգալի վնասի *հնարավորության* հաստատման հանգամանքը, որը որևէ կերպ չի կապվում դրա անդառնալիության փաստի հետ, բավարար է, որ հասցված վնասը լինի զգալի չափերի: Ընդ որում՝ զգալի վնաս եզրույթը մեկնաբանելիս դատարանը ընդգծում է, որ զգալի վնասի որակումը չի ասոցացվում հանրային և մասնավոր շահի հարաբերակցության հետ¹³, մինչդեռ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իր որոշումներում արձանագրել է, որ զգալի վնասի գնահատումը *հարաբերական է և կախված է գործի բոլոր հանգամանքներից: Խախտման ծանրությունը գնահատվում է՝ հաշվի առնելով և՛ դիմումատուի սուբյեկտիվ ընկալումները, և՛ այն, թե որոշակի գործով ինչն է օբյեկտիվորեն վրանգվում¹⁴:*

Վերոշարադրյալի շրջանակում մեկնաբանելով «զգալի վնաս» եզրույթը՝ կարծում ենք, որ ՎԴՕ 83-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված լիազորություն տալով դատարանին՝ օրենսդիրը հակակշիռ է ստեղծել վարչական մարմնին տրված լիազորության նկատմամբ, ուստի նման պարագայում օժտված լինելով հանրայինի նկատմամբ մասնավոր շահին նախապատվություն տալու լիազորությամբ՝ վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելիս դատարանը բոլոր դեպքերում պետք է առնվազն քննարկման առարկա դարձնի, թե արդյոք առկա է կասկած, որ վարչական ակտի կատարումը հայցվորին զգալի վնաս կպատճառի կամ անհնարին կդարձնի նրա իրավունքների պաշտպանությունը և կոնկրետ գործի հանգամանքներից ելնելով՝ հանրային և մասնավոր շահերը:

¹² Տե՛ս ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի թիվ ՎԴ/8043/05/20 վարչական գործով 2020 թ. դեկտեմբերի 18-ի որոշումը:

¹³ Տե՛ս ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի թիվ ՎԴ/1894/05/20 վարչական գործով 2020 թ. հունիսի 11-ի որոշումը:

¹⁴ Տե՛ս **Բաննիկովն ընդդեմ Լատվիայի** գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի թիվ 19279/03, § 57, 2013 թ. հունիսի 11 վճիռը:

«Զգալի վնաս» հասկացությունը դիտարկելով 83-րդ հոդվածի համատեքստում՝ հարկ ենք համարում նշել, որ մասնավոր սուբյեկտին պատճառվող վնասը պետք է լինի այնպիսին, որ անհնարին լինի դրա բնեղենով վերականգնումը, ինչով էլ գերակայի հանրային շահի նկատմամբ, իսկ որպեսզի վնասը համարվի զգալի, պետք է հաշվի առնել վնասի հնարավոր ազդեցությունը վնաս կրող անձի վրա: Այսինքն՝ պատճառվող վնասի վերականգնումն առնվազն մասնակի պետք է անհնարին լինի: Եթե հայցվորի կրած վնասը հնարավոր է վերականգնել, որքան էլ մեծ լինի հայցվորին պատճառվելիք վնասի չափը կամ հավանականությունը, այն չի կարող գերակայել հանրային շահի նկատմամբ:

Քննարկման ենթակա հաջորդ հարցադրումը կապվում է «իրավունքների պաշտպանության անհնարինություն» եզրույթի հետ: Սույն դեպքում օրենսդիրը միջնորդության բավարարումն ուղղակիորեն կապում է առաջացող հնարավոր հետևանքի հետ: Կարծում ենք՝ **իրավունքների պաշտպանության անհնարինության առաջացման վրանգը ուղղակիորեն կապված է վարչական ակտի օբյեկտի հետ**: Այսինքն՝ յուրաքանչյուր դեպքում դատարանը պետք է քննարկման առարկա դարձնի՝ արդյոք վարչական ակտի կատարումը չի զրկում անձին իրական հնարավորությունից՝ պահանջելու նախկին դրության վերականգնում՝ պայմանավորված վարչական ակտի օբյեկտով: Այսպես՝ օրինակ քաղաքապետարանի կողմից կայացված որոշումները, որոնք նախատեսում են քանդել համայնքին պատկանող հողամասի վրա կառուցված ինքնակամ շինությունները բողոքարկելիս, այո՛, վարչական ակտի վիճարկումը պետք է հանգեցնի վարչական ակտի կատարման կասեցման, քանի որ հետագայում որքան էլ այդ տարածքում գույքը վերակառուցվի, այն կհանդիսանա լիովին նոր օբյեկտ, այսինքն՝ անձը կզրկվի իր իրավունքների պաշտպանության հնարավորությունից: Մինևույն ժամանակ կարծում ենք, որ իրավունքների պաշտպանությունն անհնարին դարձնելու հիմնավոր կասկածի առկայության համատեքստում պետք է քննարկման առարկա դարձվի նաև հայցվորի մասնավոր շահի և հանրային շահերի ու հայցվորի մրցակիցների մասնավոր շահերի և հիմնարար իրավունքների հարաբերակցությունը, ինչի արդյունքում էլ միջնորդությունը բավարարելիս դատարանը պետք է պատճառաբանի հայցվորի մասնավոր շահերին նախապատվություն տալու անհրաժեշտությունը:

Վերաքննիչ վարչական դատարանի որոշումները, սակայն, «անհնարինություն» եզրույթը նույնպես կապում են անձի կրած նյութական վնասի հետ¹⁵, ինչը մեր գնահատմամբ, յուրաքանչյուր դեպքում ենթակա է հատուցման, հետևաբար չի կարող առաջացնել իրավիճակ, երբ անձի իրավունքների պաշտպանությունը դառնա անհնարին, ինչը հիմնավորվում է նաև Վճռաբեկ դատարանի տված մեկնաբանությունների շրջանակում:

Վերջինս ընդգծում է, որ հայցվորը պետք է **ակնհայտ** հիմնավորի հետագայում դատական ակտով վարչական ակտի անվավեր ճանաչելու արդյունքում հայցվորի իրավունքների պաշտպանության **առարկայազուրկ լինելու հարցը**, ինչով էլ այն կգերակայի հանրային շահի նկատմամբ: Այսինքն, պետք է հիմնավորվի, որ վարչական մարմնի որոշման անհապաղ կատարման դեպքում իրավունքի պաշտպանության որևէ մեխանիզմ չի կարող վերականգնել մինչև վարչական ակտի ընդունումն առկա վիճակը¹⁶:

Երկրորդ հարցադրման շրջանակներում դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս վեր հանել հետևյալը: Ի տարբերություն վերաքննիչ վարչական դատարանի մեկնաբանությունների առ այն, որ զգալի վնասի կամ անհնարինության ապացուցման շրջա-

¹⁵ Տե՛ս ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի թիվ ՎԴ/10607/05/19 վարչական գործով 2020 թ. մարտի 2-ի որոշումը:

¹⁶ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ/0850/05/19 վարչական գործով 2020 թ. դեկտեմբերի 29-ի որոշումը:

նակներում բավարար է հնարավորության հաստատման փաստը¹⁷, Վճռաբեկ դատարանն իր որոշումներում ներկայացրել է հիմնավոր կասկածի ապացուցման էականորեն տարբերակվող մոտեցում, այն է՝ վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասին հայցվորի միջնորդությունը պետք է պարունակի **այնպիսի փաստարկներ և դրանք հիմնավորող ապացույցներ**, որոնց հիման վրա դատարանի մոտ կարող է ձևավորվել հիմնավոր կասկած առ այն, որ վարչական ակտի կատարումը հայցվորին զգալի վնաս կպատճառի կամ անհնարին կդարձնի նրա իրավունքների պաշտպանությունը: Այսինքն, օրենքով սահմանված բացառությունների պարագայում վիճարկումն ինքնին վարչական ակտի կատարման կասեցման հիմք չէ, քանի որ կասեցման համար անհրաժեշտ է հիմնավորել, որ վարչական ակտի կատարման դեպքում հայցվորի իրավունքների պաշտպանությունն անհնարին կդառնա: Հետևաբար, միայն վիճարկման փաստի վկայակոչումը որպես որոշման կատարման կասեցման հիմք իրավաչափ չէ և իմաստափոխում է հողվածի նպատակը: Տվյալ դեպքում դատարանին Օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված լիազորություն տալով՝ օրենսդիրը հակակշիռ է ստեղծել վարչական մարմնին տրված լիազորության նկատմամբ, ուստի նման պարագայում օժտված լինելով հանրային շահի նկատմամբ մասնավոր շահին նախապատվություն տալու լիազորությամբ՝ վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելիս դատարանը բոլոր դեպքերում պետք է առնվազն քննարկման առարկա դարձնի, թե արդյոք առկա է հիմնավոր կասկած, որ վարչական ակտի կատարումը հայցվորին զգալի վնաս կպատճառի կամ անհնարին կդարձնի նրա իրավունքների պաշտպանությունը և կոնկրետ գործի հանգամանքներից ելնելով հավասարակշռի հանրային և մասնավոր շահերը¹⁸:

Վերոշարադրյալի շրջանակներում խնդրահարույց է մնում դատարանի կողմից հիմնավոր կասկածի գնահատման համար միջնորդության շրջանակներում պատշաճ քննություն անցկացնելու և դրա համար նախատեսված ժամկետների հարցը:

Մասնավորապես միջնորդության քննության համար ՎԴՕ 83-րդ հոդվածի 3-րդ մասը նախատեսում է եռօրյա ժամկետ: *Կարծում ենք, որ դատական պրակտիկայի՝ վերոնշյալ ուղղությամբ զարգացման դեպքում եռօրյա ժամկետը բավարար չէ ապացույցների և փաստարկների գնահատման համար:*

Երրորդ հարցադրման շրջանակներում անհրաժեշտ ենք համարում ընդգծել, որ օրենսդիրը երկու հնարավոր տարբերակ է նախատեսել վարչական մարմնի համար՝ ՎԴՕ 83-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով ընդգծելով, որ որոշումը անհապաղ է օրենքով նախատեսված դեպքերում, ընդ որում՝ սույն կետով վարչական ակտի կատարումը որևէ դեպքում ենթակա չէ կասեցման, 2-րդ կետով նախատեսելով, որ վարչական մարմնին ակտն ընդունելիս գրավոր ձևով հիմնավորում է որոշման կատարման անհապաղությունը:

Յուրաքանչյուր դեպքում որոշման կատարման անհապաղությունը կապվում է հանրային շահի գերակայության հետ, տարբերությունը կայանում է նրանում, որ մի դեպքում վարչական ակտի բողոքարկման պայմաններում վարչական ակտի կատարման կասեցման արգելքն ուղղակիորեն նախատեսված է օրենքով, մյուս դեպքում՝ այն պետք է հիմնավորվի վարչական մարմնի կողմից:

Վերոշարադրյալի շրջանակներում հետաքրքիր է դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը Մրցակցության պաշտպանության հանձնաժողովի որոշումների շրջանակում: Ընդ որում, ձևավորված պրակտիկան հարկ է դիտարկել մինչ «Տնտեսական մրցակցության

¹⁷ Տե՛ս ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի թիվ ՎԴ/1894/05/20 վարչական գործով 2020 թ. հունիսի 11-ի որոշումը:

¹⁸ Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ/0850/05/19 վարչական գործով 2020 թ. դեկտեմբերի 29-ի որոշումը:

պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքում¹⁹ փոփոխությունների ամրագրումը և դրանից հետո: Մասնավորապես, դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս արձանագրել, որ քանի դեռ օրենքով նախատեսված չէր, որ Հանձնաժողովի որոշումների բողոքարկումը չի հանգեցնում կատարման կասեցման²⁰, վերաքննիչ դատարանն ընդգծում էր, որ Հանձնաժողովը պետք է գրավոր ձևով հիմնավորի, թե ինչու է որոշման կատարումը անհապաղ²¹, մինչդեռ օրենսդրական փոփոխություններից հետո անհապաղությունն ուղղակիորեն կապվեց օրենսդրական պահանջի, ինչպես նաև Հանձնաժողովի սահմանադրաիրավական կարգավիճակի հետ²²:

Եզրակացություն

Ամփոփելով վերոշարադրյալը կարող ենք արձանագրել ներքոգրյալը.

1) Անհրաժեշտ է հստակեցնել վարչական ակտի կատարման կասեցման ինստիտուտի բնույթը: Ներկայումս գործիքակազմի կիրառելիությունը գործնականում խնդրահարույց է նաև պայմանավորված այն հանգամանքով, որ վերջինիս երբեմն ընկալվում է որպես ապահովման գործիքակազմ, երբեմն՝ որպես այլընտրանքային ինստիտուտ: Հաշվի առնելով հողվածում քննարկման առարկա դարձված հատկանիշները կարծում ենք, որ սույն ինստիտուտը ապահովման ինստիտուտի առանձնահատուկ դրսևորում է հանդիսանում:

2) Տարբերակել վարչական ակտի կատարման կասեցումը վարչական ակտի գործողության կասեցումից:

3) Հաշվի առնելով ապահովման ինստիտուտի կիրառելիության միջազգային փորձը, այն պետք է կիրառվի գործի փաստական հանգամանքները ի պաշտոնե պարզելու սկզբունքի շրջանակներում: Վարչական ակտի կատարման կասեցման ինստիտուտի՝ օրենքի ուժով կիրառելիության պահանջը դատարանի դերակատարության տեսանկյունից հստակեցման պահանջ ունի: Կարծում ենք ինստիտուտի կիրառելիությունը պետք է նախատեսվի սկզբունքի շրջանակներում՝ հաշվի առնելով հողվածում քննարկման առարկա դարձված միջազգային փորձի վերլուծությունը:

4) Անհրաժեշտ է ձևավորել միատեսակ դատական պրակտիկա «զգալի վնաս» և «իրավունքների պաշտպանության անհնարինություն» եզրույթների, ինչպես նաև հիմնավոր կասկածի ապացուցման բովանդակության մեկնաբանության համատեքստում՝ հողվածում ներկայացված սահմանումների շրջանակում:

5) ՎՊՕ 83-րդ հողվածի 1-ին մասի 1-ին կետի շրջանակներում դատարանը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է ելնի օրենսդրությամբ անհապաղության սահմանման հրամայականից, ՎՊՕ 83-րդ հողվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով սահմանված դեպքերում վարչական մարմնի վրա դրված է օրենսդրական պահանջ՝ հիմնավորելու վարչական ակտի անհապաղ կատարումը, ընդ որում, այս դեպքում, մեր կարծիքով, պետք է առանձնացվի 3 կարևոր նախապայման.

1) վարչական ակտի օբյեկտը,

2) դատարանը պետք է հաշվի առնի տվյալ մարմնի՝ հանրային իրավահարաբերություն-

¹⁹ Ընդունվել է 2000 թ. նոյեմբերի 11-ին, ՀՀՊՏ 2000.12.15/30(128):

²⁰ Տե՛ս «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքը, հողված 90, հողված 101, ընդունվել է 06.11.2000թ.-ին, ՀՀՊՏ 2000.12.15/30(128):

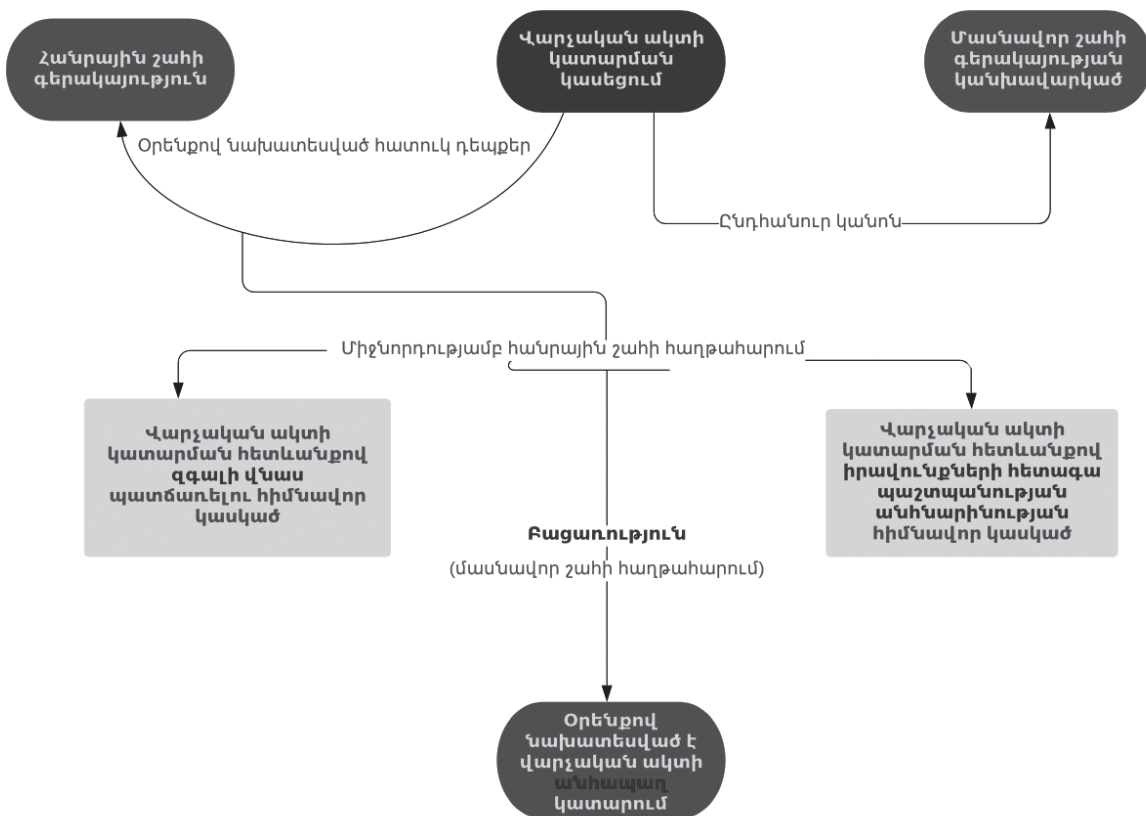
²¹ Տե՛ս ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի թիվ ՎԴ/8043/05/20 վարչական գործով 2020 թ. դեկտեմբերի 18-ի, թիվ ՎԴ/1492/05/20 վարչական գործով 2020 թ. հունիսի 16-ի, թիվ ՎԴ/1894/05/20 վարչական գործով 2020 թ. հունիսի 11-ի, թիվ ՎԴ/10607/05/19 վարչական գործով 2020 թ. մարտի 2-ի որոշումները:

²² Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ/0850/05/19 վարչական գործով 2020 թ. դեկտեմբերի 29-ի, թիվ ՎԴ/5599/05/20 վարչական գործով 2021 թ. հունիսի 25-ի որոշումները:

ների շրջանակում լիազորությունների կարևորության աստիճանը և այն հետևանքը, որը վրա կհասնի, եթե վարչական մարմնի կողմից կայացված վարչական ակտի կատարումը կասեցվի՝ մասնավոր և հանրային շահի հարաբերակցության մեջ,

3) գրավոր հիմնավորումը պետք է վերաբերի ոչ թե դատական բողոքարկման փուլում ներկայացվելիք գրավոր հիմնավորումներին, ինչպես զարգացել է ներկայիս դատական պրակտիկան, այլ նախնական հիմնավորմանը, այն է՝ վարչական մարմնի կողմից վարչական ակտի կայացման պահին արդյոք հիմնավորվել է վարչական ակտի կատարման անհապաղությունը, թե ոչ:

Հավելված 1.

Annotation: One of the effective methods stipulated by the legislation, which ensures the implementation of judicial decisions, is by establishing a distinct mechanism for securing rights during administrative proceedings. This mechanism, referred to as “preliminary protection of rights,” operates separately from the method used to secure claims. The latter method is applicable only to three specific types of claims and does not extend to dispute claims. Notably, this study focuses on the suspension of administrative acts as a unique form of preliminary protection. It sheds light on the distinctions between this suspension and the general claim securing process. Furthermore, it underscores legislative strategies, identifies legal gaps in the current framework, and suggests legal remedies. The research explores the differences between suspending the execution of an administrative act and suspending its operation. It emphasizes the necessity of

empowering courts to employ protective measures while investigating the factual context of a case, guided by terms such as “significant damage,” “reasonable doubt,” and “impossibility of rights protection.” The interpretation of these terms forms the foundation for suspending administrative acts. The investigation delves into varying interpretations of the term “impossibility” and advocates for uniformity in its application. It also delves into instances where immediate execution of administrative acts is mandated, both as a legal requirement and as a rationale for their swift execution by administrative bodies. This analysis considers the interplay between public and private interests in these scenarios.

In this pursuit, the study draws insights from international practices, as well as domestic legislative and judicial experiences. It pinpoints legal gaps and introduces potential legal remedies within this framework.

Аннотация: Одним из эффективных законодательных инструментов и необходимой гарантией обеспечения исполнения судебного акта является институт предварительной защиты прав, который особым образом проявляется в административном судопроизводстве, помимо института обеспечения иска, применимого только к трем видам исков: не распространяясь на вид иска об оспаривании, определяя также приостановление действия административного акта как альтернативный способ обеспечения иска при подаче иска об оспаривании. Данная научная работа направлена на изучение природы приостановления действия административного акта как особого проявления института обеспечения, акцентирование существующих различий относительно общего института искового обеспечения, выделение возможных законодательных способов действия и в этом контексте выявление пробелов в законодательстве и предложение решений. В статье исследуются различие между приостановлением исполнения и действия административного акта, необходимость наделения суда полномочиями по применению обеспечения в рамках принципа выяснения фактических обстоятельств дела *ex officio*, различное толкование терминов «значительный ущерб», «обоснованное сомнение» и «невозможность защиты прав» как основание приостановления действия административного акта и необходимость разработки единой практики в этом контексте. Изучение того, что административный акт подлежит «немедленному исполнению» в двух отдельных случаях, как законодательного требования и как обоснования немедленного исполнения административного акта административным органом, соотношения публичных и частных интересов. В контексте вышеизложенного был изучен как международный опыт, так и отечественная законодательная и судебная практика, выделены правовые пробелы и предложены правовые решения.

Բանալի բառեր - Հայցի ապահովում, վիճարկման հայցարեսակ, ապահովման ինստիտուտը վարչական դատավարությունում, վարչական ակտի կասեցում, զգալի վնաս, անհապաղ կատարում, իրավունքների պաշտպանության անհնարինություն, հիմնավոր կասկած, հանրային շահ, մասնավոր շահ:

Keywords: *Securing a claim, dispute claim, institution of securing the claim in administrative proceedings, suspension of an administrative act, significant damage, immediate execution, impossibility of the rights protection, reasonable doubt, public interest, private interest.*

Ключевые слова: *обеспечение иска, иск об оспаривании, институт обеспечения в административном судопроизводстве, приостановление действия административного акта, значительный ущерб, немедленное исполнение, невозможность защиты прав, обоснованное сомнение, публичный интерес, частный интерес.*

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

Իրավական ակտեր

1. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք:
2. ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրք:
3. «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք:

4. Ռուսաստանի Դաշնության Վարչական դատավարության օրենսգիրք:
5. Վրաստանի վարչական դատավարության օրենսգիրք:

Տեսական աղբյուրներ

6. **Մեդրյան Ս. Գ.**, Հայցի ապահովումը քաղաքացիական դատավարությունում (դասախոսություն), Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2020, էջ 5-6:
7. **Анатольевна Ш. Е.**, К вопросу о роли суда при реализации принципа состязательности и равноправия сторон в административном судопроизводстве // Бизнес в законе. 2011, No 1, էջ 111:
8. **Вольфганг Ш.**, Часть II. Сравнительные правовые аспекты, Судопроизводство, осуществляемое административными судами (первая инстанция), 2015, էջ 125:
9. **Mahendra P.** German Administrative Law in Common Law Perspective, 2nd ed., 2001, P. 227:

Դատական պրակտիկա

10. **Խաչատրյաններն ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության** գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 01.03.2010 թ. վճիռը, կետ 66:
11. **Բուրդոլմն ընդդեմ Ռուսաստանի** գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 07.05.2002 թ. վճիռը, կետ 34:
12. **Հորնաբին ընդդեմ Հունաստանի** 19.03.1997 թ. վճիռը, կետ 40:
13. **Բաննիկովն ընդդեմ Լատվիայի** գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի թիվ 19279/03, § 57, 2013 թ. հունիսի 11 վճիռը:
14. ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի թիվ **ՎԴ/8043/05/20** վարչական գործով 2020 թ. դեկտեմբերի 18-ի որոշումը:
15. ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի թիվ **ՎԴ/1894/05/20** վարչական գործով 2020 թ. հունիսի 11-ի որոշում:
16. ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի թիվ **ՎԴ/10607/05/19** վարչական գործով 2020 թ. մարտի 2-ի որոշումը:
17. ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի թիվ **ՎԴ/1492/05/20** վարչական գործով 2020 թ. հունիսի 16-ի որոշումը:
18. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ **ՎԴ/5719/05/16** վարչական գործով 2018 թ. հունիսի 1-ի որոշումը:
19. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ **ՎԴ/0850/05/19** վարչական գործով 2020 թ. դեկտեմբերի 29-ի որոշումը:
20. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ **ՎԴ/5599/05/20** վարչական գործով 2021 թ. հունիսի 25-ի որոշումները:

Ավագյան Գ. - ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ, էլ. հասցեն՝ gohar.avagyan.ell@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 25.08.2023 թ., տրվել է գրախոսության 25.08.2023, երաշխավորվել է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քաղաքացիական և վարչական պալատի դատավոր Հ. Բեդկյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 02.10.2023 թ.:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.4-9-54>

ГАЙК ГРИГОРЯН

Ученый член

Высшего Судебного Совета

Республики Армения,

доктор юридических наук

ՀԱՅԿ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության

Բարձրագույն դատական խորհրդի

գիտնական անդամ,

իրավաբանական գիտությունների դոկտոր

HAYK GRIGORYAN

The academic member of the

Supreme Judicial Council of

the Republic of Armenia,

Doctor of law

**ПРОБЛЕМЫ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОГО
РУКОВОДСТВА АЗЕРБАЙДЖАНА ЗА ГЕНОЦИД АРМЯНСКОГО
НАСЕЛЕНИЯ НАГОРНОГО КАРАБАХА**

**ԱՂԻԲԵՋԱՆԻ ՌԱԶՄԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՂԵԿԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ
ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ
ՀԱՅ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ**

**PROBLEMS OF RESPONSIBILITY OF THE MILITARY-POLITICAL
LEADERSHIP OF AZERBAIJAN FOR THE GENOCIDE OF THE
ARMENIAN POPULATION OF ARTSAKH**

Введение

Как не существует ни одного общества без правил, регулирующих различные общественные отношения, так и никогда не было вооруженных конфликтов без правил, которые регулировали

начало военных действий, их ведение и завершение.

В исторической науке обоснована концепция о том, что именно вооруженные столкновения должны быть предельно четко регламентированы, ибо отсутствие правил ведения войн уничтожает у сторон, ее ведущих, любое человеческое начало¹. Юридический запрет на использование в военных действиях запрещенных методов и средств исходит из того, что война, ведущаяся неконтролируемым образом, превращается из войны как *ultima ratio* («последний довод») в войну, как проявление *ultima rabies* («крайней, необузданной ярости»)².

Тем не менее, несмотря на ратификацию международным сообществом различных конвенций по международному гуманитарному праву и борьбой с их нарушениями, а также их частичной имплементацией и установленной на национальном уровне уголовной ответственностью за совершение преступлений против мира и безопасности человечества, практически все войны и вооруженные конфликты сопровождаются совершением самых тяжких военных преступлений и преступлений против человечества.

Запрет на совершение преступлений против мира и безопасности человечества установлен не только правовыми инструментами, но и религиозными учениями, в том числе, и исламским учением, и мусульманскими традициями. Представляется, что необходимо провести анализ и религиозных запретов на совершение преступлений против мира и безопасности человечества, так как некоторые правители, для достижения своих низменных целей, манипулируя общественным сознанием, представляют части населения постулат, о том, что, якобы Коран допускает возможность совершения различных зверств в отношении иноверцев. Так, исследователи этого вопроса, например, М.К. Ерекссусси, Ядх Бен Ашур, отмечают наличие общих положений в Коране и Женевских конвенциях о защите жертв войны 1949 г. (далее ЖК (1949)). Приведем в качестве примера несколько таких параллелей. ЖК (1949) обеспечивают защиту лицам, которые прямо не вовлечены в конфликт. Коран также требует вести боевые действия только против тех, у кого есть в руках оружие. В главе 2, стих 190, говорится: «И сражайся с именем аллаха против тех, кто сражается против тебя, но не будь агрессивным. Верь, аллах любит не агрессоров». В главе 2, стих 191, говорится: «И не сражайся с теми, кто в мечети, но, если они сражаются с тобой, убей их». ЖК требуют оказывать медицинскую помощь военнопленным. Пророк говорил: «Пленные – ваши братья. По воле Бога они в ваших руках. Они в вашей воле, лечите их так, как вы лечите себя, дайте им пищу, одежду, кров. Не требуйте от них делать то, что им не по силам; лучше помогите им делать то, что они могут делать»³. Воевать можно только для самозащиты, предотвращения несправедливости и отражения агрессии. Людей нельзя калечить, заставлять страдать от голода и жажды, пытать, нельзя жестоко обращаться с ними, нападать на них и разграблять их имущество в нарушение священного принципа человеческого братства за исключением случаев, когда это диктуется необходимостью или требуется для отражения агрессии⁴. Ислам принял древний принцип

¹ См.: Берко А.В., Кибальник А.Г., Применение запрещенных средств и методов ведения войны. Ставрополь. 2002. –104 С. С. –6.

² См.: Nejer A., War Crimes: Brutality, Genocide, Terror and the Struggle for Justice. New York: Random House. 1998. – 286PP. P. 12–13.

³ См.: Ereksooussi M. K., Le Goran et les conventions humanitaires // RICR. 1960. An. 42. Nov. P. 641–650. URL.: Ислам и международное гуманитарное право: от столкновения – к диалогу цивилизаций – тема научной статьи по праву читайте бесплатно текст научно-исследовательской работы в электронной библиотеке КиберЛенинка (cyberleninka.ru)

⁴ См.: Шейх Вахбех аль-Зухили, Ислам и Международное право. МЖКК. 2005. № 858. С. 52-55. URL.: 2005-3.qxd (icrc.org)

взаимности и руководствуется им в отношениях с другими народами как в условиях мира, так и во время войны, чтобы установить стандарты добропорядочности и беспристрастности и гарантировать, что неприятель не преступит установленные пределы в своих действиях. Однако и в случае нарушения основополагающих принципов морали мусульманам не следует поступать так же. Мусульманам запрещено надругательство над телами врагов на войне, в том числе отрезание носа, ушей и губ, вспарывание живота, даже если неприятель это практикует. В коротком и ясном хадисе Пророк говорит: «Не калечьте!». Ведение военных действий строго регламентируется Кораном, изречениями Пророка, приказами первого халифа Ислама Абу Бакра ас-Сиддика (632-634) и других мусульманских военачальников. Так, один из наиболее известных хадисов гласит: «...Не убивай старика, ребенка или женщину, не присваивай незаконно добычу, собирай свои трофеи и делай добро, потому что Аллах любит добродетельных»⁵. Абу Бакр неоднократно отдавал своему военачальнику Язиду ибн Али Суфиану приказы следующего содержания: «Я даю тебе десять предписаний: «не убивай женщину, ребенка или старика, не руби плодовые деревья, не приводи в негодность пустующие земли, забивай овец, коров и верблюдов только для прокорма, не жги финиковые пальмы, не заливай их и не проявляй трусость»⁶.

Тем не менее, несмотря на юридические и религиозные запреты, в ходе нагорно-карабахского и армяно-азербайджанского вооруженных конфликтов почти повсеместно военно-политическим руководством Азербайджана и представителями азербайджанских вооруженных сил нарушались законы и обычаи ведения войны, применялись запрещенные средства и методы ведения войны, сопряженные с нарушением принципов избирательности, соразмерности (пропорциональности) допущенные в процессе нанесения ракетно-артиллерийских и авиационных ракетно-бомбовых ударов, вербовка, обучение, финансирование и использование наемников в военных действиях, бессмысленное разрушение населенных пунктов, казни в форме умышленных убийств по мотивам национальной, религиозной ненависти или вражды, пытки и иное бесчеловечное обращение, расчленения и обезображивания трупов и другие чудовищные зверства, которые по своей сущности и жестокости не могут остаться безнаказанными. Апогеем совершаемых преступлений по международному праву военно-политическим руководством Азербайджана стал геноцид армянского населения Нагорного Карабаха.

К сожалению, как и большинство совершаемых в мире и потрясающих совесть человечества злодеяний, указанные преступления против мира и безопасности человечества пока остаются безнаказанными, а ответственные за них лица продолжают наслаждаться неприкосновенностью в тени государственного суверенитета. При этом юридические перспективы наказания преступников не совсем ясны.

Вызывает недоумение и позиция мирового сообщества на уровне Совета Безопасности ООН, допускающего ситуацию, при которой организаторы и исполнители геноцида и других варварских акций, грубо попирающие нормы международного права, не подвергаются всеобщему осуждению, а пользуются политической и материальной поддержкой ряда стран. Сегодня на карту поставлен фундаментальный правовой принцип неотвратимости наказания, а вместе с ним и авторитет международного права.

⁵ См.: Там же. Приведено Аль-Байхаки (со слов Малика ибн Анаса). С. 64. URL.: 2005-3.qxd (icrc.org)

⁶ См.: Там же. *Jalal-u-din al-Sayuti, tanweer al-hawalik, sharh a'la muwatta' Malik, al-Halabi Press, Cairo (nd), Vol. II, P. 6. С. 64. URL.: 2005-3.qxd (icrc.org)*

Описательная часть

12 декабря 2022 г. военно-политическое руководство Азербайджана посредством подконтрольных правительству Азербайджана лиц, представлявших якобы «эко активистами» по причине якобы «незаконной эксплуатации природных ресурсов» перекрыло Бердзорский (Лачинский) «коридор» Нагорного Карабаха, единственную дорогу, через которую доставлялись гуманитарные грузы в Нагорный Карабах. Вероломно нарушив пункт б «Заявления Президента Азербайджанской Республики, Премьер-министра Республики Армения и Президента Российской Федерации» от 10.11.2020 г.,⁷ с целью последующей блокады армянского населения Нагорного Карабаха, 23 апреля 2023 г. через реку Хакари установило незаконный контрольно-пропускной пункт, а с 15 июня 2023г. полностью заблокировало Бердзорский (Лачинский) «коридор» с полным запретом на поставки всех видов гуманитарных перевозок, в т.ч. продовольствия, медикаментов, газа, электроэнергии, топлива, других жизненно важных товаров и предметов первой необходимости, преднамеренно создав для 120 тысячного армянского населения Нагорного Карабаха такие жизненные условия, которые рассчитаны на полное физическое уничтожение. 19 сентября 2023г., после девятимесячной осады Нагорного Карабаха и полной изоляции ее армянского населения от внешнего мира, представители азербайджанских вооруженных сил с применением всех имевшихся в наличии сил и средств, в том числе с применением боевой авиации, ракетных систем залпового огня, артиллерии, минометов, БПЛА и т.д. начали полномасштабное наступление на уморенное голодом армянское население Нагорного Карабаха, подвергая минометно-ракетно-артиллерийскому обстрелу и авиационным ракетно-бомбовым ударам в т.ч. гражданское население, находящееся в городах, деревнях и селах, в результате чего погибли более 200 и ранены более 400 лиц⁸, количество пропавших без вести пока точно не известно, хотя в их числе есть женщины и дети, в отношении которых в азербайджанских социальных сетях звучат призывы жестокой расправы над ними. Так, например, согласно опубликованным данным в микроблоге «X» швейцарской организацией Christian Solidarity International (Международная христианская солидарность), азербайджанцы в телеграмм каналах распространяют фотографии армянских девушек и детей, грозясь изнасиловать и убить их. «Под фотографией девушки кто-то предложил 500 долларов тому, кто найдет ее. Он собирается подарить ее «Мураду» на день рождения». ... «Тот, кто их найдет, насилуйте, режьте на куски и отдайте собакам». «Подобные посты азербайджанцы оставляют под фотографиями детей, которых ищут родные», – говорится в сообщении.⁹ Как утверждает российский блогер А. Лапшин шесть военнослужащих российского миротворческого контингента были расстреляны в упор азербайджанскими военнослужащими по той причине, что невольно оказались очевидцами массового расстрела мирных жителей армянской национальности азербайджанскими военнослужащими.¹⁰ Однако точное количество погибших, раненных и без вести пропавших на момент написания статьи неизвестно, так как азербайджанские власти, считая такой геноцидальный процесс

⁷ См.: URL: Заявление Президента Азербайджанской Республики, Премьер-министра Республики Армения и Президента Российской Федерации • Президент России (kremlin.ru)

⁸ См.: URL: Названо число погибших в результате операции Азербайджана в Нагорном Карабахе - Рамблер/новости (rambler.ru)

⁹ См.: URL: https://arminfo.info/full_news.php?id=79039

¹⁰ См.: URL: Азербайджанцы убили 6 российских миротворцев в Карабахе, которые стали свидетелями массового убийства армян. Блогер Александр Лапшин | Центр поддержки русско-армянских стратегических и общественных инициатив (russia-armenia.info)

«внутренним делом Азербайджана», скрывают истинную информацию, но если судить по предыдущим, уже доказанным Следственным комитетом Армении, действиям представителей азербайджанских вооруженных сил, подстрекаемыми военно-политическим руководством Азербайджана в отношении комбатантов и не комбатантов, когда в ходе недавних нагорно-карабахского и армяно-азербайджанского вооруженных конфликтов, имевших место в 2016 г., 2020 г., 2021 г., 2022 г. повсеместно нарушались законы и обычаи ведения войны, применялись запрещенные средства и методы ведения войны, проводились казни в форме умышленных убийств по мотивам национальной, религиозной ненависти, применялись пытки, расчленения, обезображивания трупов и иное бесчеловечное обращение к лицам, находящимся во власти Азербайджана, (по материалам уголовных производств Следственного комитета Республики Армения, Азербайджан пока ещё продолжает незаконно удерживать в плену более чем 36 человек, ещё 32 человека насильственно исчезли) то с учётом масштаба и характера задействованной 19 сентября 2023 г. техники, вооружения, количества личного состава и предшествовавшего этим событиям уровня ненавистничества и армянофобии, представляется, что масштабы трагедии намного больше. 20 сентября 2023 г., в обмен на прекращение огня, насилий и жестоких убийств мирных жителей, Азербайджан потребовал капитуляции высшего руководства Республики Арцах и разоружения малочисленных сил Армии Оборона. Имея намерения причинить серьезные умственные расстройства армянскому населению азербайджанские власти начали централизованно отправлять на мобильные номера отдельных жителей SMS-сообщения с угрозами о будущей расправе. Разоружив Армию Оборона Арцаха, военно-политическое руководство Азербайджана, выдвинуло ряд заведомо невыполнимых требований, якобы по «интеграции» армянского населения в азербайджанское общество и продолжило блокирование Бердзорского «коридора». В число заведомо невыполнимых требований входила также выдача более 300 на тот момент действующих или бывших членов демократически избранного Правительства Республики Арцах и военнослужащих Армии Оборона, т.е. людей, которые реализуя принцип международного права, права народов на самоопределение, организовывали или участвовали в национально-освободительной борьбе. Первый Прокурор МУС Луис Морено Окампо, давая свою оценку ситуации тех дней охарактеризовал ее как «огромный концентрационный лагерь».¹¹ После максимального информационного террора с намерением причинить серьезные умственные расстройства армянскому населению и нагнетания ситуации до предела, будучи уверенными, что армянское население «правильно» поняв геноцидальную политику азербайджанского государства, включающую многократные нападения с целью истребления гражданских лиц, будет вынужденно депортироваться с земель своих предков, в которых они законно пребывали тысячелетиями и, принудительно подвергшись насильственному выселению, депортируются за пределы Нагорного Карабаха в Армению, Азербайджан 24 сентября 2023г. неожиданно разблокировал Бердзорский «коридор». Менее чем за неделю, в отсутствие оснований, допускаемых международным правом, все 99,9% армянского населения было изгнано из Нагорного Карабаха. На незаконно установленном контрольно-пропускном пункте через реку Хакари в нарушение основополагающих норм международного права были жестоко лишены физической свободы и заключены в тюрьму экс-государственный министр Республики Арцах

¹¹ См.: URL: Луис Морено ОКампо: МИР ДОЛЖЕН ВЗЯТЬ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ПРЕДОТВРАЩЕНИЕ ГЕНОЦИДА АРМЯН 2023 г. - golosarmenii.am

Рубен Варданян, экс-министр обороны, бывший командующий Армией Оборона Республики Арцах, генерал-лейтенант Левон Мнацаканян, государственный деятель Республики Арцах генерал-лейтенант Аршавир Гарамян, первый заместитель командующего Армией Оборона Республики Арцах, генерал-майор Давид Манукян, экс-министр иностранных дел Республики Арцах Давид Бабаян. Азербайджанскими органами уголовной юстиции им были предъявлены вымышленные и сфальсифицированные обвинения, где реализация одного из основных принципов международного права – права народов на самоопределение и участие в национально-освободительной борьбе было истрактовано как терроризм и незаконное участие в вооруженных формированиях. В рамках геноцидальной политики Азербайджаном объявлены в «международный» розыск более 300 бывших членов демократически избранного Правительства Республики Арцах и военнослужащих Армии Оборона.¹²

Исходя из международно-правовой характеристики преступления геноцида и анализа фактических обстоятельств деяний, имевших место в Нагорном Карабахе начиная с 12 декабря 2022 г., можно сделать единственный и бесспорный вывод, о том, что сегодня военно-политическое руководство Азербайджана совершило геноцид 120 тысячного армянского населения Нагорного Карабаха. Такого же мнения придерживается Институт по предотвращению геноцида имени Лемкина,¹³ а также ряд экспертов по международному уголовному праву, в т. ч. Первый Прокурор МУС Луис Морено Окампо.¹⁴

Так, в соответствии с ст. II Конвенции «О предупреждении преступления геноцида и наказании за него»¹⁵ (1948) под геноцидом понимаются следующие действия, совершаемые с намерением уничтожить, полностью или частично, какую-либо национальную, этническую, расовую или религиозную группу как таковую: а) убийство членов такой группы; б) причинение серьезных телесных повреждений или умственного расстройства членам такой группы; в) предумышленное создание для какой-либо группы таких жизненных условий, которые рассчитаны на ее полное или частичное физическое уничтожение; г) меры, рассчитанные на предотвращение деторождения в среде такой группы; е) насильственная передача детей из одной человеческой группы в другую.

Таким образом, военно-политическое руководство Азербайджана совершило преступления геноцида, тремя из пяти возможных способов, предусмотренных пунктами «а», «б» и «в» ст. II Конвенции «О предупреждении преступления геноцида и наказании за него» (1948).

Для установления факта совершения преступления геноцида требуется наличие следующих признаков: охраняемой Конвенцией человеческой группы, действий, входящих в объективную сторону, и геноцидального намерения, т.е. умысла и специальной цели, полного или частичного уничтожения группы как таковой.

Главный признак геноцида заключается в его объекте. Деяние должно быть направлено на уничтожение группы. Группы состоят из индивидов, и поэтому, строго говоря, деяние по уничтожению должно быть направлено против индивидов. Однако индивиды важны не «per se» (т.е. деперсонализация жертвы: преступник выбирает объект преступления не из-

¹² См.: URL: Բաբուն միջազգային հետախուզում է հայտարարել Արայիկ Հարությունյանի և Զալալ Հարությունյանի նկատմամբ (armtimes.com)

¹³ См.: URL: Armenia Project (lemkininstitute.com)

¹⁴ См.: URL: Luis Moreno Ocampo. Expert Opinion. Genocide against Armenians in 2023. Armenia-Report-Expert-Opinion.pdf (luismorenoocampo.com)

¹⁵ См.: URL: Конвенция о предупреждении преступления геноцида и наказании за него (un.org)

за личных качеств конкретного человека или группы людей (пола, возраста, социального положения, национальности), а лишь как члены группы, к которой они принадлежат¹⁶.

Так, Судебная палата Международного трибунала по бывшей Югославии (далее МТБЮ), рассматривая дело генерала Р. Крстича, столкнулась с проблемой признания охраняемой группой «боснийских мусульман» или «боснийских мусульман Сребреницы». МТБЮ пришел к выводу, что защищаемой группой являются боснийские мусульмане, а мусульмане Сребреницы – часть такой группы.

В этом решении подчеркивается, что намерение истребить группу в определенных географических пределах, таких как регион, страна или даже муниципалитет, может быть охарактеризовано как геноцид. Хотя виновные в геноциде и не стремятся уничтожить всю группу, охраняемую Конвенцией, они должны рассматривать эту часть группы как единое целое, как самостоятельную единицу, которая должна быть уничтожена как таковая¹⁷.

Анализируя дело Сребреницы, Судебная палата МТБЮ постановила, что «лишение еды, медицинской помощи, крова или одежды» представляет собой геноцид в пределах значения пункта в статье II Конвенции о геноциде. Такой процесс происходит с помощью методов «с помощью которых преступник не сразу убивает членов группы, но в конечном итоге стремится к их физическому уничтожению».¹⁸

Судебная практика МТБЮ и Международного трибунала по Руанде (далее МТР) описывает эту форму геноцида как «отрицание членам определенной группы элементарных средств существования, которыми пользуются другие слои населения»¹⁹.

Государства-участники Конвенции о геноциде взяли на себя обязанность предотвращать и наказывать за геноцид. Международный Суд постановил, что государства-участники не должны дожидаться начала геноцида и обязанность государств-участников состоит в том, чтобы предотвратить или попытаться предотвратить совершение деяния.

Объективная сторона геноцида выражается в причинение смерти либо тяжкого телесного или психического вреда, по крайней мере, одному члену демографической группы и определенного количества жертв для наличия геноцида не требуется, так как данный состав преступления, по справедливому утверждению Л.В. Иногамова-Хегай, является преступлением с усеченным составом²⁰.

Относительно деяния совершаемого в Нагорном Карабахе, субъективная сторона геноцида, может быть выведена из фактов и заявлений президента Алиева, сконцентрировавшего всю политическую, дипломатическую, военную власть в Азербайджане, который имея намерение совершить преступления геноцида сознательно и добровольно заблокировал

¹⁶ См.: *Nehemiah R.*, Genocide Convention. A Commentary. New York, 1960. P. 58.

¹⁷ См.: *Prosecutor v. Krstic*. ICTY TC. Judgement of 2 August 2001. P. 590.

¹⁸ См.: Прокурор против Акаесу (Судебное решение) ICTR-96-4-T (2 сентября 1998 г.), п. 505. См. также «Прокурор против Акаесу» Толимир (Судебное решение) IT-05-88-2-T (12 декабря 2012 г.), п. 740; Прокурор против Брданина (судебное решение) IT-99-36-T (1 сентября 2004 г.), п. 691; Прокурор против Стакича (Судебное решение) IT-97-24-T (31 июля 2003 г.), пункты 517–18; Прокурор против Мусемы (Судебное решение) ICTR-96-13-T (27 января 2000 г.), п. 157; Прокурор против Рутаганды (Судебное решение) ICTR-96-3-T (6 декабря 1999 г.), п. 52; Прокурор против Поповича и др. (Судебное решение) IT-05-88-T (10 июня 2010 г.), п. 814; Прокурор против Караджича (Судебное решение) IT-95-5/18-T (24 марта 2016 г.), п. 2586; Прокурор против Младича (Судебное решение) IT-09-92-T (22 ноября 2017 г.), п. 3453.

¹⁹ См.: Прокурор против Стакича (Решение по правилу 98 bis Ходатайство об оправдании) IT-97-24-T (31 октября 2002 г.), п. 25.

²⁰ См.: А. И. Коробеева. Полный курс уголовного права: В 5 т. СПб., 2008. Т. V. С.1370. С. 645.

Лачинский коридор, даже после предупреждения относительно последствий его действий предварительным постановлением Международного Суда. Алиев умышленно заблокировал предоставление самого необходимого для жизни армян, проживающих в Нагорном Карабахе и открыто не подчинился конкретным постановлениям Международного суда, который предупредил о «реальном и неминуемом риске» результатов блокады армянского населения. Публичные заявления Алиева, якобы подтверждающие, что блокада была последствием борьбы с незаконным пересечением границы (контрабандой) людьми, полезных ископаемых и различных товаров через Лачинский коридор является диверсией.²¹

Согласно п. 1 ст. 6 (а) Элементов преступлений Римского Статута Международного уголовного Суда (далее МУС), геноцид путем убийства включает элемент «исполнитель убил одно или несколько лиц». Вместе с тем массовость убийства или иных актов геноцида может служить важным фактором, указывающим на субъективную сторону, наличия геноцидального умысла, который характеризуется наличием специальной цели, т.е. уничтожения, полностью или частично, какой-либо национальной, этнической, расовой или религиозной группы как таковой и общего плана на совершение геноцида.

При этом большое значение в решении вопроса о наличии геноцидального намерения имеют слова «как таковой». Именно уничтожение группы в целом или ее части как общности, а не просто множества лиц, принадлежащих к такой группе, есть цель геноцидария.

Судебная палата МТБЮ в одном из решений по делу Сикирицы указала, что эта фраза обозначает демаркационную линию между геноцидом и большинством случаев этнических чисток²². В международной судебной практике геноцидальный умысел устанавливается на основании таких признаков, как наличие плана, большое количество потерпевших, выбор потерпевших исходя из их принадлежности к группе²³.

Представляется, что даже если действия Азербайджана начиная с декабря 2022г. по своему характеру были направлены на последующее изгнание 120- тысячного армянского населения из Нагорного Карабаха, то такие действия также должны быть квалифицированы как геноцид, и не коим образом не должны рассматриваться как «этнические чистки» (ethnic cleansing), т.к. в международной практике устойчивое неюридическое наименование «этнических чисток», еще пока не нашли четкого места в перечне международных преступлений.

По мнению А. Кассезе, «этнические чистки» не полностью подпадают под понятие геноцида, т.е. само по себе принудительное изгнание с определенной территории населения, принадлежащего к охраняемой Конвенцией (1948) группе, хотя и не представляет собой самостоятельной формы геноцида, но при определенных обстоятельствах может служить одним из способов совершения преступления геноцида и индикатором наличия геноцидального намерения²⁴.

Сложность доказывания признаков геноцида обусловлена проанализированными признаками, в связи с чем, с момента принятия Кон-венции о геноциде, преступления геноцида международными органами уголовной юстиции было доказано лишь дважды: 1) в Руанде в 1994г.; 2) в боснийском анклав Сребреница в 1995г. Как отмечается в приговоре Судебной

²¹ См.: *Luis Moreno Ocampo*, Expert Opinion. Genocide against Armenians in 2023. Armenia-Report-Expert-Opinion.pdf (luismorenoocampo.com)

²² См.: *Prosecutor v. Sikirica et al.* ICTY TC. Judgement on Defence Motions to Acquit of 3 September 2001. P. 89.

²³ См.: *Werle G.*, Principles of International Criminal Law. The Hague, Asser Press, 2005. PP.508. P. 210.

²⁴ См.: *Cassese A.*, International criminal law. 2008. Oxford University Press. PP. 455. P.134-135.

палаты МТР по делу Акайесу, «геноцидальное намерение это субъективный фактор, который трудно, почти невозможно определить»²⁵.

Статья IV Конвенции «О предупреждении преступления геноцида и наказании за него» (1948) предусматривает, что лица, совершающие геноцид или какие-либо другие из перечисленных в ст. III деяний, подлежат ответственности независимо от того, являются ли они ответственными по конституции правителями, должностными или частными лицами.

Азербайджан, являющийся участником указанной Конвенции, не сделал каких-либо оговорок по ст. IV, согласившись тем самым, с отсутствием иммунитета должностных лиц в отношении уголовной ответственности за геноцид.

Таким образом иммунитеты государственных должностных лиц не могут препятствовать осуществлению уголовного преследования за тяжкие преступления по международному праву, и в частности, за геноцид.

Именно в этом направлении развивается международная практика. Такой подход был отражен, в частности, Государственным советом Испании в заключении от 22 августа 1999 г. «О Римском Статуте»²⁶ и Конституционным судом Украины в заключении по делу о Римском уставе от 11 июля 2001 г.²⁷

Так в период с 1990 г. по 2008 г. 67 глав государств (или правительств) из 43 государств мира были привлечены к ответственности за совершение уголовных преступлений (в основном серьезных нарушений прав человека и финансовых нарушений). Среди подсудимых – главы 32 государств Латинской Америки, 16 – Африки, 10 – Европы, 7 – Азии и 2 – Ближнего Востока²⁸. Судебные преследования осуществлялись как в рамках национальной судебной системы, так и органами международной уголовной юстиции. При этом из указанных дел только в половине случаев были вынесены обвинительные приговоры, среди них один предусматривал в качестве меры наказания смертную казнь.

Таким образом представляется, что иммунитеты должностных лиц, предусмотренные национальными конституциями, представляют собой правовые гарантии, предоставляемые на внутригосударственном уровне от преследования национальных органов и не могут рассматриваться гарантией их безнаказанности, но предусматривают специальные условия привлечения их к уголовной ответственности. Эти нормы не могут распространяться на преследование, осуществляемое МУС. Более того, национальная конституция не может трактоваться в противоречие обязательствам, и согласно международному обычному праву осуществлять преследование лиц, совершивших указанное преступление. Следовательно, иммунитет должностных лиц, предусмотренный национальными конституциями, не противоречит ст. 27 Римского Статута МУС.

Привлечение к ответственности представителей военно-политического руководства другого государства в настоящее время возможно только на международном уровне. Особую роль в преодолении практики безнаказанности лиц, виновных в совершении преступления

²⁵ См.: *Prosecutor v. Akayesu*. ICTR TC. Judgement of 2 September 1998. P. 523.

²⁶ См.: Dictamen del Consejo de Estado de 22 de Agosto de 1999 (sobre el Estatuto de Roma), No. 1.37499/99/MM

²⁷ См.: Дело о Римском Уставе, 11 июля 2001 г., N 3-в/2001.

²⁸ См.: *Lutz E.L., C. Reiger, Prosecuting Heads of States*. Cambridge. 2009. PP. 352. P. 12-14. В процентном соотношении данные об уголовных преследованиях глав государств по регионам распределены следующим образом: 48% - Латинская Америка, 23% - Африка, 15% - Европа, 11% - Азия, 3% - Ближний Восток.

геноцида призван играть МУС²⁹, как «суд последнего уровня». МУС потенциально обладает юрисдикцией для рассмотрения дел о геноциде.

В этой связи рассмотрим положения Римского Статута МУС об условиях принятия к производству и порядке расследования преступлений против мира и безопасности человечества.

Согласно закрепленным в ст. 1 Римского Статута МУС положениям, Суд является постоянным органом, уполномоченным осуществлять юрисдикцию в отношении лиц, ответственных за самые серьезные преступления, указанные в Статуте, и дополняет национальные системы уголовного правосудия.

На наш взгляд, именно национальные органы уголовной юстиции должны организовать расследования преступлений против мира и безопасности человечества на национальном уровне и сбор доказательственной информации о преступлениях, что и было сделано Следственным Комитетом Республики Армения, посредством инициирования уголовного производства 20.09.2023г. по ст. 133 УК РА – «геноцид», а МУС лишь дополняет национальные органы правосудия, но не действует вместо них. Следовательно, МУС принципиально уполномочен рассматривать дело только в тех случаях, когда национальные органы не проводят соответствующие расследования или проводят, с целью оградить соответствующее лицо от уголовной ответственности за преступления (п. 3 ст. 20 Устава МУС).

Статья 17 Римского Статута МУС «Вопросы приемлемости» детализирует ст. 1, в соответствии с которой МУС вправе принять к своему производству конкретное уголовное дело в тех случаях, когда: 1) государство, обладающее соответствующей юрисдикцией, не желает или не способно вести расследование или возбудить уголовное преследование должным образом; 2) решение не возбуждать уголовное дело в соответствующем государстве стало результатом нежелания или неспособности государства возбудить уголовное преследование должным образом.

Исключение из этого правила могут составлять случаи, когда соответствующая ситуация передается Суду государством-участником самостоятельно или Советом Безопасности ООН.

Согласно ч. 3 ст. 17 Римского Статута МУС, «чтобы выявить в каком-либо конкретном деле неспособность, Суд учитывает, в состоянии ли данное государство, в связи с полным либо существенным развалом или отсутствием своей национальной судебной системы, получить в свое распоряжение обвиняемого либо получить свидетельские показания или же оно не в состоянии осуществлять судебное разбирательство еще по каким-либо причинам».

В соответствии с ст. 12 Римского Статута МУС «Условия осуществления юрисдикции», МУС может осуществлять юрисдикцию в отношении преступлений, совершенных на территории государства-участника или гражданином государства-участника.

Существует и два исключения из этого правила: 1) государства, не являющиеся участниками Римского Статута МУС, могут обратиться к Суду, если они готовы признать юрисдикцию МУС ad hoc, посредством специальной декларации; 2) передача ситуации в Суд решением Совета Безопасности ООН.

Следовательно, МУС не осуществляет свою юрисдикцию автоматически. Так, в соответствии со ст. 13 Римского Статута МУС «Осуществление юрисдикции» существует три способа начала расследования или возбуждения уголовного преследования в МУС, в том числе

²⁹ Полномочия МУС и порядок его работы определяются Римским Статутом МУС, Элементами преступлений, Правилами процедуры и доказывания, Регламентом суда, Регламентом Секретариата, Соглашением о привилегиях и иммунитетах, Финансовыми правилами и др.

и по ситуации в Нагорном Карабахе по поводу блокирования Лачинского коридора:

1) государство-участник Римского статута, передает Прокурору МУС ситуацию, при которой, как представляется, были совершены одно или несколько таких преступлений, если они относятся к юрисдикции МУС, т.е. в соответствии с частью 1 ст. 12 Римского Статута МУС (государство, которое становится участником настоящего Статута, признает тем самым юрисдикцию Суда в отношении преступлений, указанных в ст. 5), т.е. Азербайджан становится государством-участником Римского Статута либо в соответствии с частью 3 ст. 12 Римского Статута МУС государства, не являющиеся участниками Римского Статута, могут обратиться к Суду, если они готовы признать юрисдикцию МУС *ad hoc* (если в соответствии с пунктом 2 требуется признание юрисдикции государством, не являющимся участником настоящего Статута, это государство может посредством заявления, представленного Секретарю, признать осуществление Судом юрисдикции в отношении данного преступления. Признающее государство сотрудничает с Судом без каких бы то ни было задержек или исключений в соответствии с частью 9), т.е. Азербайджан признает юрисдикцию Суда на своей территории. Как известно, Азербайджан не является государством-участником Римского статута и не признал юрисдикцию МУС;

2) Совет Безопасности ООН, действуя на основании ст. 41, гл. VII Устава ООН и в соответствии со ст. 13 b Римского Статута МУС передает Прокурору МУС ситуацию, при которой, как представляется, были совершены одно или несколько преступлений, в том числе, если они были совершены на территории государства-неучастника Римского Статута МУС, или тем лицом, которое является гражданином такого государства. Как известно, Совет Безопасности ООН не принял резолюции по ситуации в Нагорном Карабахе и в Лачинском коридоре для направления в МУС;

3) Прокурор МУС может инициировать расследование *proprio motu* в случае, если совершено одно или более преступлений, основываясь на информации из любого источника, включая показания потерпевшего или его семьи, но только если это преступление и лицо, его совершившее, относятся к юрисдикции МУС.

Таким образом, в каждом из рассмотренных случаев именно Прокурор МУС, а не государства или Совет Безопасности ООН, решает вопрос о том, начинать или нет расследование дела и выносит соответствующее определение, основываясь на результатах предварительного исследования вопроса.

Республика Армения заинтересована в расследовании дел о преступлениях против мира и безопасности человечества, совершенных военным-политическим руководством Азербайджана и представителями азербайджанских вооруженных сил, однако ни Армения, ни Азербайджан не являются участниками Римского Статута МУС. Следовательно, первый вариант механизма осуществления юрисдикции МУС исключен.

Что касается второго варианта осуществления юрисдикции МУС, то вне зависимости от факта ратификации государством Римского Статута МУС, Совет Безопасности ООН, на основании ст. 41, гл. VII Устава ООН и в соответствии со ст. 13 b Римского Статута МУС, может передать ситуацию для рассмотрения Прокурору МУС. Так, например, несмотря на то обстоятельство, что Ливия не ратифицировала Римский Статут МУС (являющийся международным договором) и не участвовала в нем, в силу чего МУС не обладал юрисдикцией

в отношении руководителей Ливии³⁰, 27 июня 2011 г. Палата предварительного производства МУС удовлетворила ходатайство Прокурора МУС и приняла решение о выдаче ордеров на арест М. Каддафи, т.е. в отношении действующего главы государства, пользующегося иммунитетом от уголовного преследования, его сына Сейфуль-Ислама Каддафи и начальника военной разведки Ливии А. Аль-Сенусси.

Такому решению МУС предшествовала Резолюция СБ ООН от 26 февраля 2011 г № 1970, согласно п. 4 которой, вопрос о ситуации в Ливийской Арабской Джамахирии в период с 15 февраля 2011 года был передан на рассмотрение Прокурора МУС, а п. 5 обязывал, ливийские власти в полной мере сотрудничать с Судом и Прокурором и оказывать им всю необходимую помощь во исполнение указанной резолюции. И хотя Резолюция и признавала, что государства, не являющиеся участниками Римского статута МУС, не несут обязательств по нему, тем не менее настоятельно призывала все государства и соответствующие региональные и прочие международные организации сотрудничать с Судом и Прокурором в полном объеме.

Аналогичная ситуация была и в Дарфуре, Судан, когда в марте 2005 года Совет Безопасности ООН принял Резолюцию 1593, передающая ситуацию на рассмотрение МУС, где было возбуждено пять дел. Президенту Омару аль-Баширу было предъявлено обвинение в геноциде. Палата предварительного производства дала ордера на арест подозреваемых Харуна, Кушаиба, Аль Башира и Хуссейна. На данный момент они остаются на свободе. При этом Совет Безопасности ООН пока ещё не принял резолюции по ситуации в Нагорном Карабахе и в Лачинском коридоре для направления в МУС, однако не исключено принятие такой резолюции в будущем.

На наш взгляд, доступным способом на данный момент остается третий вариант – использование полномочий Прокурора МУС начать расследование *proprio motu*. Анализ пункта ст.15 Римского Статута МУС «Прокурор», позволяет сделать вывод, о том, что неоднозначность критериев начала расследования по этому пункту создает возможность инициации расследования дела Прокурором из-за аморфности и расплывчатости условий начала расследования. Однако примет ли Прокурор ситуацию к рассмотрению остается под вопросом, так как отсутствие в Римском Статуте МУС объективных критериев, на основании которых Прокурор МУС должен принимать свои решения, порождает неоднозначность критериев начала расследования и создают возможность различного подхода к сходным ситуациям, оставляя большой простор для прокурорского усмотрения.

Заключение

Представляется, что в данный момент целесообразным будет задействование Республикой Армения именно этого механизма. Необходимо посредством Министерства иностранных дел Республики Армения передать обращения граждан РА³¹, через секретариат МУС, Прокурору, с просьбой о привлечении к ответственности азербайджанского руководства за совершение преступлений по международному праву.

³⁰ Поскольку по общему правилу договор не создает обязательств или прав для третьего государства без его на то согласия, а такого согласия Ливия не давала.

³¹ В соответствии с Правилами процедуры и доказывания, потерпевшие могут принимать участие в разбирательстве, предоставлять информацию, подавать просьбы о возмещении ущерба, избрать юридического представителя. Однако тех процессуальных прав, которые характерны для потерпевшего в континентальной системе, у потерпевшего при производстве в МУС нет.

После получения информации Прокурором МУС, в соответствии с ст. 15 Римского Статута МУС, «Прокурор оценивает серьезность полученной информации. С этой целью он может запрашивать дополнительную информацию у государств, органов ООН, межправительственных или неправительственных организаций или из иных надежных источников, которые сочтет подходящими, и может получать письменные или устные свидетельства в месте пребывания Суда.

Если Прокурор делает вывод о наличии достаточных оснований для возбуждения расследования, то он обращается в Палату предварительного производства с просьбой дать санкцию на проведение расследования вместе с любыми подкрепляющими эту просьбу собранными материалами. Потерпевшие могут делать представления Палате предварительного производства в соответствии с Правилами процедуры и доказывания.

В случае отказа Прокурора от проведения предварительного расследования или уголовного преследования Палата предварительного производства может просить Прокурора пересмотреть свое решение (подп. «а», «б» п. 3 ст. 53 Устава МУС) по просьбе государства, передавшего ситуацию, или по своей собственной инициативе.

Если Палата не утверждает решение Прокурора об отказе начать расследование, то Прокурор обязан начать расследование или уголовное преследование. В соответствии с правилом 109 Правил процедуры и доказывания в течение 180 дней с момента уведомления Палата предварительного производства может по собственной инициативе принять решение о пересмотре решения Прокурора, принятого исключительно на основании ст. 53 Устава МУС.

Как на стадии оценки полученной информации, так и после получения согласия Судей в дальнейшем расследовании, Прокурор и Суд в каждом конкретном случае должны оценивать дело с точки зрения его приемлемости для Суда.

Статья 17 Римского Статута МУС устанавливает два основных требования. Первое состоит в соблюдении принципа комплементарности, т.е. дело не должно быть должным образом расследовано или осуществлено уголовное преследование в государстве, обладающим юрисдикцией в отношении данных преступлений.

Так, Комиссия ООН по исследованию ситуации в Дарфуре (Судан) отметила, что сама природа международных преступлений такова, что они, как правило, совершаются государственными должностными лицами при осуществлении своих полномочий, поэтому часто их уголовное преследование невозможно на национальном уровне. Учитывая природу преступлений, совершенных в Дарфуре, недостатки суданской системы уголовной юстиции, которая гарантирует безнаказанность виновных в этих преступлениях, Комиссия придерживается мнения, что суданская судебная система неспособна и не желает расследовать и судить виновных. Должны быть задействованы иные механизмы правосудия³².

Второе требование состоит в соблюдении принципа «достаточной серьезности» для Суда т.н. «порог тяжести». Так, в решении по делу Т. Любанга Палата предварительного производства МУС определила следующие критерии «теста тяжести»: 1) преступное поведение должно носить систематический или широкомасштабный характер; 2) необходимо учитывать степень общественной озабоченности, которое данное преступление вызвало в международном сообществе. Задачей «теста тяжести», по мнению судей, является обеспечение того, чтобы к

³² См.: Отчет Комиссии ООН по расследованию в Дарфуре // Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the Secretary General. Pursuant to SC Res. 1564. 18 September 2004. P. 568.

Суду привлекались, в первую очередь, наиболее высокопоставленные руководители, несущие главную ответственность за совершение международных преступлений³³.

При наличии достаточных оснований для уголовного преследования, согласно ст. 61 Римского Статута МУС по завершении расследования, если Прокурор определяет, что имеются основания *prima facie*³⁴ для судебного преследования, он составляет обвинительное заключение, в котором кратко излагаются факты, образующие каждое вменяемое в вину преступление, указывается материальное право, на основании которого обвиняемый привлекается к ответственности.

Обвинительное заключение препровождается Палате предварительного производства, которая рассматривает его в рамках своих полномочий и принимает решение об утверждении или отклонении. В случае утверждения обвинения Палата предварительного производства передает дело Судебной палате для проведения судебного разбирательства.

Представляется, что для Республики Армения, которая заинтересована в расследовании преступлений против мира и безопасности человечества, совершенных военно-политическим руководством Азербайджана, одним из оптимальных вариантов станет ратификация Римского Статута МУС и активное участие в деятельности МУС. 28 сентября 2023г. Постоянная комиссия Национального Собрания Армении по государственно-правовым вопросам единогласно одобрила проект заявления о ратификации МУС и о признании юрисдикции МУС в соответствии с частью 3 статьи 12 Статута, однако решение о ратификации является крайне непростым и требующим политической воли.

Ամփոփագիր: Հողվածում հետազոտվում են իսլամական ուսմունքներով և մահմեդական ավանդույթներով ամրագրված ցեղասպանություն իրականացնելու արգելքները: Ադրբեջանի ռազմաքաղաքական ղեկավարության գործողություններն ճիշտ որակելու նպատակով վերլուծվում են 2022 թվականի դեկտեմբերից սկսած Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության դեմ իրականացված հանցավոր գործողությունների փաստական հանգամանքները: Իրականացվում է ցեղասպանության հանցակազմի տարրերի խորը վերլուծություն: Վերլուծվում են նաև ցեղասպանության քննության, միջազգային իրավական և կազմակերպչական խնդիրները, ինչպես նաև Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության դեմ իրականացված ցեղասպանության համար Ադրբեջանի ռազմաքաղաքական ղեկավարության ներկայացուցիչներին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հիմնախնդիրները: Որպես օրինակ՝ զուգահեռներ են անցկացվում Նախկին Հարավսլավիայի միջազգային տրիբունալի, Ռուանդայի միջազգային տրիբունալի և Միջազգային քրեական դատարանի (այսուհետ՝ ՄԲԴ) համապատասխան վճիռների և Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության նկատմամբ իրականացված ցեղասպանության հանցագործությունների միջև: Վերլուծվում է ցեղասպանության համար բարձրագույն պետական պաշտոններ զբաղեցնող անձանց անձեռնմխելիության ինստիտուտը: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ներկայումս այլ պետության ռազմաքաղաքական ղեկավարության ներկայացուցիչներին քրեական պատասխանատվության ենթարկելը

³³ См.: Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo (ICC-01/04-01/06-8), Decision on the Prosecutor's Application for a Warrant od Arrest, 10 February 2006. P. 46, 50.

³⁴ См.: Сущность стандарта *prima facie* (от лат. на первый взгляд, по внешнему виду явлений) еще в конце XIX в. очень точно определил русский юрист К. Малышев (применительно к гражданскому судопроизводству): «В каждом факте есть совокупность признаков, которые на первый взгляд, *prima facie*, делают его достоверным и возбуждают в нас убеждение в его существовании. Если истец доказал искомые факты в этой мере, то возникает предположение против ответчика впредь до дальнейшего развития состязания» (Малышев К. Курс гражданского судопроизводства. Т. 1. СПб., 1876; ЕСПЧ определяет стандарт *prima facie* как «стройную, правдоподобную и непротиворечивую версию»; ЕСПЧ. Решение по делу «Зубайраев против России» (жалоба № 67797/01) от 10 января 2008 г., пар. 80).

հնարավոր է միայն միջազգային մակարդակով, իսկ ՄԲԴ-ն պոտենցիալ իրավասություն ունի քննելու ցեղասպանության դեպքերը, վերլուծվում են նաև ՄԲԴ-ի Հռոմի Կանոնադրության մի շարք դրույթներ, կապված վարույթ ընդունելու պայմանների, ինչպես նաև ցեղասպանության ու խաղաղության և մարդկայնության դեմ ուղղված հանցագործությունների քննության կարգի հետ:

Annotation: The article examines the prohibitions of genocide established by Islamic doctrine and Muslim traditions. With a view to further qualification of the actions of the military and political leadership of Azerbaijan, the factual circumstances of the acts that took place in Nagorno-Karabakh since December 2022 are analyzed. Legal analysis of the elements of the crime of genocide. International legal and organizational problems of investigation, as well as problems of criminal responsibility of representatives of the military and political leadership of Azerbaijan for committing the crime of genocide of the Armenian population of Nagorno-Karabakh are analyzed. As examples, parallels are drawn between the relevant judgements of the International Tribunal for the Former Yugoslavia, the International Tribunal for Rwanda and the International Criminal Court (hereinafter ICC) for similar acts. The institution of immunity of State officials for genocide is under consideration. Since, at present, it is only possible to bring to justice the military and political leadership of another State at the international level, and the ICC potentially has jurisdiction to try genocide cases, Consideration is being given to the provisions of the Rome Statute of the ICC on the conditions for admission and investigation of crimes against the peace and security of mankind, including the crime of genocide.

Ключевые слова: геноцид, привлечение к уголовной ответственности представителей военно-политического руководства другого государства.

Բանալի բառեր - ցեղասպանություն, այլ պետության ռազմաքաղաքական ղեկավարության ներկայացուցիչներին քրեական պատասխանատվության ենթարկել:

Keywords: genocide, bringing to criminal responsibility of representatives of military-political leadership of another state.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Берко А.В., Кибальник А.Г. Применение запрещенных средств и методов ведения войны. Ставрополь. 2002. -104 С. С.6.
2. Nejer A. War Crimes: Brutality, Genocide, Terror and the Struggle for Justice. New York: Random House. 1998. – 286 PP. P. 12-13.
3. Коробеева А. И. *Полный* курс уголовного права: В 5 т. СПб., 2008. Т. V. С.1370. С. 645.
4. Werle G. Principles of International Criminal Law. The Hague, Asser Press, 2005. PP. 508. P. 210.
5. Cassese A. International criminal law. 2008. Oxford University Press. PP. 455. P.134–135.
6. Lutz E.L., C. Reiger. Prosecuting Heads of States. Cambridge. 2009. PP. 352. P. 12-14.

Григорян Г. - Ученый член, Высшего Судебного Совета Республики Армения, доктор юридических наук, эл. почта: grigoryansjc@gmail.com.

Ներկայացվել է խմբագրություն 18.09.2023 թ., տրվել է գրախոսության 18.09.2023 թ., երաշխավորվել է ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, Երևանի պետական համալսարանի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վ. Ենգիբարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 02.10.2023 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.4-9-69>

ՄԵԼԻԿ ՄԵԼԻԿՅԱՆ
ՀՀ Վճարելի դատարանի աշխատակազմի
իրավական փորձաքննությունների ծառայության
գլխավոր մասնագետի պաշտոնակատար,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի ամբիոնի հայրորդ

MELIK MELIKYAN
*Acting Chief Expert of the Legal Expertise Service
of the Cassation Court of Republic of Armenia,
Applicant of the Department of Criminal Law
YSU Faculty of Law*

МЕЛИК МЕЛИКЯН
*И.о. главного эксперта службы правовой экспертизы
аппарата Кассационного суда Республики Армения,
Соискатель кафедры уголовного права
Юридического факультета ЕГУ*

ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՊՐՈՎՈԿԱՑԻԱՅԻ ՕԲՅԵԿՏԻՎ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ

OBJECTIVE CHARACTERISTICS OF THE PROVOCATION OF THE CRIME

ОБЪЕКТИВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОВОКАЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Ներածություն

Քրեական իրավունքում հանցագործության պրովոկացիայի՝ որպես երևույթի բացահայտման, ինչպես նաև այն որպես հանցակազմ դիտարկելու հնարավորության նպատակներով անհրաժեշտություն է առաջանում ուսումնասիրել դրա կառուցվածքային առանձին հատկանիշները:

Նյութական և դատավարական իրավունքի աղբյուրներում առկա տարակերպ մոտեցումների պայմաններում առաջ են գալիս իրար հակասող այնպիսի մոտեցումներ, որոնք պահանջում ու այդ շրջանակում արդիական են դարձնում համապատասխան խորքային ուսումնասիրության անցկացումը, որն արդեն ձևավորված որոշակի հայեցակետերի հետ մեկտեղ հիմք է նոր՝ գիտականորեն հիմնավորված թեզերի առաջ քաշման համար:

Հիմնական հետազոտություն

Տեսական մեկնաբանությունների, արտասահմանյան փորձի և դատական պրակտիկայի համակարգային վերլուծությամբ, արդեն փաստվել է, որ հանցագործության պրովոկացիան կարելի է բնորոշել որպես մի անձի կողմից մյուս անձի դեմ ուղղված ներգործություն, որն ուղեկցվում է վերջինիս համար քողարկված մեթոդների կիրառմամբ և նպատակ է հետապնդում նրան մղելու հանցանքի կատարման՝ վերջինիս համար քրեական պատասխանատվության նախահիմքեր կամ այլ բացասական հետևանքներ առաջացնելու նպատակով¹:

Հետազոտման առարկա դարձնելով հանցագործության պրովոկացիայի հատկանիշները՝ առաջին հերթին անհրաժեշտ է անդրադառնալ այն հասարակական հարաբերությունների շրջանակին, որոնց վնաս է հասցվում հանցագործության պրովոկացիայով: Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ հանցագործության պրովոկացիան քողարկված մեթոդների ամբողջություն է, որի գործադրմամբ պրովոկատորն իմիտացիա է ստեղծում, թե նա հանդիսանում է հանցագործության զոհ կամ առնվազն փորձում է թաքցնել իր իրական դերակատարությունը, մինչդեռ իր ներգործությունը հանգեցնում է մյուս անձի կողմից հանցագործության կատարման և այդպիսով խեղաթյուրվում է օբյեկտիվ իրականությունը, ինչն էլ հանգեցնում է արդարադատության շահի ոտնահարման:

Այս մասին ուղղակիորեն վկայում է նաև այն պարզ ճշմարտությունը, որ հանցագործության պրովոկացիայի մասնավոր դրսևորումները, ինչպես 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված և 2022 թվականի հուլիսի 1-ից ուժը կորցրած ՀՀ քրեական օրենսգրքի 350-րդ (Կաշառքի կամ առևտրային կաշառքի պրովոկացիան)², այնպես էլ 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված՝ գործող օրենսգրքի 477-րդ հոդվածում (Կաշառքի կամ մասնավոր ոլորտում կաշառքի պրովոկացիան)³ ամրագրված են արդարադատության շուրջ ձևավորվող հարաբերությունների դեմ ուղղված հանցագործությունների գլխում, ինչպիսի մոտեցում է դրսևորված նաև Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքի 304-րդ հոդվածով⁴:

Հարկ է նշել, որ հանցագործությունների որակման, դրանց տեսակային օբյեկտը որոշելու և քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան գլխում տեղորոշելու հարցում վճռական նշանակություն ունի հիմնական անմիջական օբյեկտը:

Հանցագործության պրովոկացիայի կարգավորումների վերաբերյալ քրեական իրավունքի ընդհանուր մասում տեղ գտած արտասահմանյան մի շարք երկրների առանձին կարգավորումների⁵ համակարգային վերլուծությունից, հետևում է, որ հանցագործության պրովոկացիայի արդյունքում հասցված սահմանները բնավ չեն սահմանափակվում արդարադատության շահով ու դրա արդյունքում հնարավոր են դեպքեր, երբ կարող է վտանգվել անգամ մարդու կյանքը կամ առողջությունը, թեև ամեն դեպքում պետք է ելակետ համարել՝ ոտնձգող անձի կողմից իր համար ցանկալի իրավիճակով հանգամանքները դասավորելու նպատակով

¹ Տե՛ս Մ. Մելիքյան, «Հանցագործության պրովոկացիայի բնորոշումը քրեական իրավունքում», «Օրենքի պատվար» գիտամեթոդաբանական ամսագիր, № 15, 2023 թ. մարտ, էջեր 88-100:

² Տե՛ս <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=159328/> (10.09.2023թ.):

³ Տե՛ս <https://www.arlis.am/> (10.09.2023թ.):

⁴ Տե՛ս https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (10.09.2023թ.):

⁵ Տե՛ս Իսպանիայի քրեական օրենսգրքի 21-րդ հոդված (https://www.mjjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal_Code_2016.pdf (10.09.2023թ.)), Էկվադորի քրեական օրենսգրքի 33-րդ հոդված (<https://www.global-regulation.com/translation/ecuador/3349985/comprehensive-criminal-code.html>), Արգենտինայի քրեական օրենսգրքի 34-րդ հոդված (10.09.2023թ.) (ս <http://observatoriolegislativocele.com/en/Criminal-Code-of-the-Argentine-Republic-Law-11179/>), Ուզբեկստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 37-րդ հոդված (<https://lex.uz/mobileact/111457> (10.09.2023թ.):

որոշակի այնպիսի իրավիճակի ստեղծումը, որով խաթարվում է իրականությունը և վնասվում է արդարադատության օրինական շահը:

Այս մասով հատկանշական է նաև 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված և գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքով՝ պրովոկացիայի վերաբերյալ ստորև ներկայացվող այն նորամուծությունները, որոնք թեև վերաբերվելով քրեական օրենսգրքի Ընդհանուր մասին՝ ուղղակիորեն շաղկապվում են հանցագործության պրովոկացիայի արդյունքում ոտնձգության ենթարկվող օբյեկտին:

Այսպես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 32-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակը բացակայում է, եթե տեղի է ունեցել անհրաժեշտ պաշտպանության սադրում, այսինքն՝ երբ անձին վնաս պատճառելու նպատակով պաշտպանվողը նրան դրդել է հակաիրավական ոտնձգություն կատարելու:

Նույն օրենսգրքի 34-րդ հոդվածի 6-րդ մասով ամրագրվել է, որ ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակը բացակայում է, եթե տեղի է ունեցել ծայրահեղ անհրաժեշտության սադրում, այսինքն՝ երբ օրենքով պաշտպանվող շահերին վնաս պատճառելու նպատակով անձն իր արարքով վտանգ է ստեղծել օրենքով պաշտպանվող այլ շահերի համար, այնուհետև վնաս պատճառել օրենքով պաշտպանվող շահերին՝ իբրև թե ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում գտնվելով:

Վերը նշյալ իրավադրույթների նախատեսմամբ փաստորեն ստացվում է, որ անձն անհրաժեշտ պաշտպանության իրավիճակի «սքողմամբ» իրականում միտված է լինում հասցված վնասը «լեգիտիմացնել» քրեական պատասխանատվությունը բացառող՝ այն է անհրաժեշտ պաշտպանության իրավիճակի «մոդելավորմամբ»՝ անմիջականորեն վնասելով քրեական օրենքով պաշտպանվող այլ օբյեկտներ:

Ինչ վերաբերում է հանցագործության պրովոկացիայի մասնավոր դրսևորումներից կաշառքի պրովոկացիային, ապա ելնելով հանցավորի նպատակներից՝ այն է՝ արհեստական ապացույցներ ստեղծելու և քրեական հետապնդման նախահիմքեր առաջացնելու՝ հանցավորի դիտավորությունից, հնարավոր է պնդել, որ դրանով ոտնձգություն է իրականացվում արդարադատության շահին: Մինչդեռ հարկ է նկատել, որ ինչպես, օրինակ, ՌԴ քրեական օրենսգրքի 304-րդ հոդվածում, այնպես էլ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 477-րդ հոդվածի դիսպոզիցիայում, տվյալ հանցատեսակի նպատակ է համարվում նաև շանտաժը, ինչն ուղղակիորեն ոտնձգում է մարդու անձնական իրավունքներին և ազատությանը:

Մասնավորապես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 13-րդ կետի համաձայն՝ շանտաժ հասկացությունը սահմանված է որպես՝ անձի կամ նրա մերձավոր ազգականի կամ մերձավորի կամ անձի դաստիարակության, խնամքի կամ հսկողության տակ գտնվողի մասին արատավորող կամ նշված անձանց իրավունքներին կամ օրինական շահերին վնաս պատճառող կամ անձի համար անցանկալի տեղեկություններ հրապարակելու կամ իրավունքներից, ազատություններից զրկելու կամ դրանք սահմանափակելու սպառնալիք, ինչից հետևում է, որ այն դուրս է արդարադատության ոլորտը կարգավորող հարաբերությունների շրջանակից:

Այս մասով ռուսական տեսությունում կարծիք է արտահայտվել այն մասին, որ կաշառքի պրովոկացիայի վերաբերյալ ՌԴ քրեական օրենսգրքի 304-րդ հոդվածում գետեղված՝ շանտաժի նպատակը ոտնձգություն է անձի իրավունքներին և ազատություններին, այլ ոչ արդարադատություն իրականացնող ու նրանց աջակցող մարմինների խնդիրների և նպատակների իրականացման գործում օրենքով կարգավորվող գործունեությանը⁶:

⁶ Sfin *Бабич С.А.*, Провокация взятки либо коммерческого подкупа: уголовно-правовые и криминологические

Պետք է փաստել, որ նման մոտեցումն արդարացված չէ, քանզի ամեն դեպքում, պրովակատորն արհեստականորեն ստեղծում է քրեական պատասխանատվության ենթարկելու նախահիմքեր և նման պարագայում անձնական իրավունքներն ու օրինական շահերը դառնում են պարտադիր լրացուցիչ օբյեկտ և, միաժամանակ հնարավոր այնպիսի իրավիճակում, երբ շանտաժի պայմանները չիրականացնելու դեպքում՝ պրովակատորն իրավապահ մարմիններին հաղորդում է ներկայացնում կաշառքի վերաբերյալ, տվյալ մարմիններն արդեն իսկ գործ են ունենում պրովակատորի «սցենարով» մշակված իրավիճակի հետ, ինչն ուղղակիորեն վնասում և հավելյալ ջանքեր է պահանջում նշված մարմինների համար՝ համապատասխան քննություն իրականացնելիս:

Ներպետական⁷ և արտասահմանյան⁸ մի շարք իրավակարգավորումների լայն մեկնաբանման արդյունքում պրովոկացիայի հատկանիշները կարող են տարածվել նաև խաղաղության ու մարդկության անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունների շրջանակներում: Մասնավորապես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 152-րդ հոդվածով նախատեսված միջազգային ահաբեկչության իրականացման հանցատեսակի օբյեկտի և հանցագործության պրովոկացիայի օբյեկտի հարաբերակցմանը, ապա պետք է նշել, որ դրանով, ինչպես արդեն նշվեց, ի տարբերություն 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 389-րդ հոդվածում, թեև այլևս չի գործածում «պրովոկացիա» տերմինը, սակայն դրա բովանդակային վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ միջազգային լարվածություն կամ պատերազմ հրահրելու կամ այլ պետության ներքին վիճակն ապակայունացնելու նպատակը քողարկելու նպատակով կարող է հարձակում իրականացվել որևէ սուբյեկտի վրա՝ հստակ գիտակցելով և ցանկանալով այն աղետալի հետևանքները, որոնք կարող են հաջորդել դրանց, ինչն էլ հետագայում միջազգային ատյանների կողմից օրինակ՝ պատերազմի առաջացման հանգամանքների շուրջ քննության ժամանակ կարող է ծառայել իրականությունը խեղաթյուրելու միջոց ու այդպես ծառայել հիմնարար միջազգային փաստաթղթերի պահանջների խախտումը թաքցնելու գործիք:

Առանձին կարևորություն է ներկայացնում նաև հանցագործության պրովոկացիայի՝ որպես արարքի՝ օբյեկտիվ կողմի հատկանիշների ուսումնասիրությունը:

Արդեն նշվեց, որ հանցագործության պրովոկացիան քողարկված մեթոդների կիրառմամբ ներգործության ձև է, սակայն, հատկապես պետք է պարզաբանել այն հարցը, թե արդյո՞ք հնարավոր է այն իրականացնել միայն գործողությամբ, թե նաև անգործության դրսևորմամբ:

Այս հարցում, մի շարք հեղինակների կողմից ձևավորված մոտեցման համաձայն, հանցագործության պրովոկացիան կարող է իրականացվել բացառապես ակտիվ գործողություններով⁹:

Բոլորովը տեսակետ է արտահայտել այն մասին, որ պրովակատորի կողմից հանցագործության մղելու պրոցեսն ակտիվ գործողություններով տարվող «աշխատանք» է, որն ամ-

аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бабыч Светлана Анатольевна, Уфулқа, 2006, էջ 21:

⁷ Տե՛ս ՀՀ քրեական օրենսգրքի 152-րդ հոդված:

⁸ Տե՛ս Բուլղարիայի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 98-րդ հոդված (<https://www.globalwps.org/data/BGR/files/Criminal%20Code.pdf>), Բելառուսի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 125-րդ և 126-րդ հոդվածներ (<https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275>), Ուզբեկստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի 155-րդ հոդված (<https://lex.uz/mobileact/111457> (10.09.2023թ.)):

⁹ Տե՛ս Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации: в 2 т. (постатейный) / А.В. Бриллиантов, Г.Д. Долженкова, Э.Н. Жевлаков и др.; под ред. А.В. Бриллиантова. 2-е изд. Москва.: Проспект, 2015, էջ 704, ինչպես նաև Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Т.Н. Борзенков, А.В. Бриллиантов, А.В. Галахова и др.; отв. ред. В.М. Лебедев. 13-е изд., перераб. и доп. Москва.: Юрайт, 2013, էջ 1069:

րապնդում է պրովակատորի մոտ հանցագործություն կատարելու վճռականությունը¹⁰:

Չնայած տեսությունում առկա վերը նշված մոտեցումների, առանձնակի ուշադրության է արժանի Ռուսաստանի Դաշնության քրեական օրենսգրքի 107-րդ հոդվածի (աֆեկտի վիճակում սպանության) վերաբերյալ մեկնաբանությունն առ այն, որ տուժողի կողմից հնարավոր է դրսևորվի պրովոկացիա, որը կարող է սպանությունն իրականացնողի մոտ առաջացնել հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակ, ի թիվս այլնի, այն իրավիճակում, երբ տուժողն անձի նկատմամբ ունեցած պարտականությունը չարամտորեն չի իրականացնում՝ փորձելով անձին մղել հանցագործության՝ այդպիսի փորձելով նաև խուսափել տվյալ պարտականության իրականացումից¹¹:

Կարելի է հիմնավորված համարել այդ մոտեցումը և ելնելով այն տրամաբանությունից, որ անձը վերջնանպատակ ունենալով խուսափել որևէ պարտավորությունից, կամ հստակ գիտակցել իր անգործությամբ անձի մոտ լարվածության մեծացումը կարող է վերջինիս գիտակցված ու կամովին մղելու իր նկատմամբ բռնություն կամ այլ կերպ հանցագործություն կատարելուն՝ իրեն վերածելով «հանցագործության զոհի»:

Եզրակացություն

Այսպիսով, ուսումնասիրության ենթարկելով հանցագործության պրովոկացիայի օբյեկտի հանդիսացող հարաբերությունների շրջանակը, կարող ենք փաստել, որ անկախ դրա մնասի ծավալների վերընթաց աճից, ընդհանրականն այն է, որ ցանկացած դեպքում նախևառաջ դրա գործադրմամբ մնաս է հասցվում արդարադատության շահին, որը դրսևորվում է իրական փաստերի խեղաթյուրմամբ, ուստի տվյալ արարքի անմիջական օբյեկտ է պետք համարել արդարադատության շահը:

Պետք է հաստատել, որ պրովոկացիայի արդյունքում հասցված մնասների ծավալները կարող են ներառել նաև այլ՝ քրեական իրավունքով պաշտպանվող օբյեկտներ, ինչի հիման վրա էլ առաջարկվում է պրովոկացիայի վերաբերյալ կանոնակարգումները, ինչպես նաև տեսական բնորոշումները չսահմանափակել միայն կատարված արարքի՝ բացառապես քրեական պատասխանատվության նախահիմքեր ստեղծելու նպատակով կամ սպառնիչ ցանկով:

Հարկ է արձանագրել, որ ցանկացած դեպքում պրովոկացիայի գործադրման հարցը որոշելու տեսանկյունից կանխորոշիչ է այն հոգեբանական ազդեցությունը, որը մյուս անձի մոտ վճռականություն է ստեղծում կատարելու հանցագործություն, այսինքն՝ առաջ է բերում հանցագործության պրովոկացիայի բաղկացուցիչ մաս հանդիսացող՝ հանցագործության մղելու գործոնը, հետևաբար առաջարկվում է հանցագործության պրովոկացիայի օբյեկտի կողմի կատարումը դիտարկել նաև անգործության եղանակով՝ պայմանով, որ այն պատճառահետևանքային կապի մեջ գտնվի անձի մոտ հանցագործություն կատարելու վճռականության ծագման հետ:

¹⁰ Болотова Е.О., Прикосновенность к преступлению : понятие, виды, ответственность : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Москва., 2011., էջ. 19:

¹¹ Ssu Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации от 13 июня 1996 года N 63-ФЗ <https://docs.cntd.ru/document/420368849> (10.09.2023 թ.):

Annotation. Provocation of a crime in criminal law is a complex and related phenomenon with various institutional structures of criminal law, which is the reason for putting forward often conflicting views about it, under such conditions, in terms of ensuring legal certainty, there is a need to comprehensively conduct appropriate in-depth research on the phenomenon in question.

In order to identify this phenomenon, as well as to be able to consider it as a crime, special importance is given to the study of its individual structural features.

In this context, it is important, from different points of view, to make the subject of research the circle of relationships that can be reached as a result of provocation of a crime, and taking into account its wide scope, to distinguish from them those relationships that are protected by the criminal law and directly cause damage to the mentioned phenomenon.

In addition, the question of how the provocation of a crime can manifest itself, in the context of which the possibility of committing the act in question with inaction is of special interest and legal significance, is subject to discussion.

By studying domestic and foreign experience, as well as identifying theoretical and practical problems, along with certain aspects that have already been formed, a comprehensive study of the topic creates the basis for putting forward new scientifically based theses and their justification.

Аннотация. Провокация преступления в уголовном праве является сложным и взаимодействующим с различными институциональными структурами уголовного права явлением, что и является причиной для выдвижения зачастую противоречащих друг другу точек зрения, в которых в плане обеспечения правовой определенности возникает необходимость всестороннего проведения соответствующих глубоких исследований вокруг данного явления.

В целях выявления данного явления, а также возможности рассматривать его как состав преступления, особое значение придается изучению его отдельных структурных особенностей.

В этом контексте придается важность с разных точек зрения сделать предметом исследования круг отношений, которые могут быть посягнуты в результате провокации преступления, и с учетом его широких сфер выделить из них те отношения, которые охраняются уголовным законом, непосредственно наносят ущерб упомянутому явлению.

Кроме того, подлежит обсуждению и вопрос о том, каким образом может проявиться провокация преступления, в контексте которой возможность совершения рассматриваемого деяния с бездействием представляет особый интерес и правовое значение.

Изучением внутригосударственного и зарубежного опыта, а также выявлением теоретических и практических проблем, наряду с уже сформировавшимися определенными аспектами, всестороннее исследование темы создает основу для выдвижения новых научно обоснованных тезисов и их обоснования.

Բանալի բառեր - Հանցագործության պրովոկացիա, օբյեկտ, օբյեկտիվ կողմ, քրեական իրավունք, օրենսդրություն, տեսություն:

Keywords: provocation of a crime, object, objective side, criminal law, legislation, theory.

Ключевые слова: провокация преступления, объект, объективная сторона, уголовное право, законодательство, теория.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Մ. Մելիքյան, «Հանցագործության պրովոկացիայի բնորոշումը քրեական իրավունքում», «Օրենքի պատվար» գիտամեթոդաբանական ամսագիր, № 15, 2023 թ. մարտ, էջեր 88-100:

2. Бабыч С.А., Провокация взятки либо коммерческого подкупа: уголовно-правовые и криминологические

- аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бабыч Светлана Анатольевна, Մոսկվա, 2006, էջ 21:
3. Болотова Е.О., Прикосновенность к преступлению : понятие, виды, ответственность : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва., 2011., էջ. 19:
 4. Бриллиантова А.В. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации: в 2 т. (постатейный) /2-е изд. Москва.: Проспект, 2015, էջ 704, Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) /
 5. Лебедев В.М. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (постатейный) / Т13-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрайт, 2013, էջ 1069:
 6. <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=159328/> (10.09.2023թ.):
 7. <https://www.arlis.am/> (10.09.2023թ.):
 8. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (10.09.2023թ.):
 9. https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Criminal_Code_2016.pdf (10.09.2023թ)
 10. <https://www.globalregulation.com/translation/ecuador/3349985/comprehensive-criminal-code.html> (10.09.2023թ.)
 11. <http://observatoriolegislativocele.com/en/Criminal-Code-of-the-Argentine-Republic-Law-11179/> (10.09.2023թ.):
 12. <https://lex.uz/mobileact/111457> (10.09.2023թ.):
 13. <https://www.globalwps.org/data/BGR/files/Criminal%20Code.pdf> (10.09.2023թ.):
 14. <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275> (10.09.2023թ.):
 15. <https://lex.uz/mobileact/111457> (10.09.2023թ.):

Մելիքյան Մ. - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի իրավական փորձաքննությունների ծառայության գլխավոր մասնագետի պաշտոնակատար, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ, էլ. հասցե՝ melikmelikyan1994@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 14.09.2023 թ., տրվել է գրախոսության 14.09.2023, երաշխավորվել է իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Տ. Սիմոնյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 02.10.2023 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.4-9-76>

ԳԵՎՈՐԳ ԻՍՐԱՅԵԼՅԱՆ

*իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ ԳԱԱ փորձաքննությունների
ազգային բյուրոյի քրեաբանության
կիրառական հիմնախնդիրների
գիտահետազոտական կենտրոնի պետ,
Եվրասիա միջազգային համալսարանի դասախոս*

GEVORG ISRAYELYAN

*Candidate of Law, Associate Professor,
Head of the Scientific Research Center
of Applied problems in criminology of
National Bureau of Expertise of
National Academy of Sciences of the Republic of Armenia,
Lecturer of the Law Department at Eurasia International University*

ГЕВОРГ ИСРАЕЛЯН

*кандидат юридических наук, доцент,
Начальник Научно-исследовательского центра
прикладных проблем криминологии
Национального бюро экспертиз
Национальной академии наук Республики Армения,
преподаватель Международного университета Евразия*

**ԹՄՐԱՄԻՋՈՑՆԵՐԻ, ՀՈԳԵՄԵՏ (ՀՈԳԵՆԵՐԳՈՐԾՈՒՆ) ՆՅՈՒԹԵՐԻ,
ԴՐԱՆՑ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԿՆԵՐԻ, ՊՐԵԿՈՒՐՍՈՐՆԵՐԻ, ԽԻՍՏ
ՆԵՐԳՈՐԾՈՂ ԿԱՄ ԹՈՒՆԱՎՈՐ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿԱՆ
ՇՐՋԱՆԱՌՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՈՒՂԴՎԱԾ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱՌԱՐԿԱՅԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ ԵՎ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

**TYPES AND FEATURES OF THE PREDICATE OF CRIMES AGAINST
THE LEGAL TRAFFICKING OF NARCOTIC DRUGS, PSYCHOTROPIC
(PSYCHOACTIVE) SUBSTANCES, THEIR PREPARATIONS, PRECURSORS,
POTENT AND POISONOUS SUBSTANCES**

ВИДЫ И ОСОБЕННОСТИ ПРЕДМЕТА ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ЛЕГАЛЬНОГО ОБОРОТА НАРКОТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ, ПСИХОТРОПНЫХ (ПСИХОАКТИВНЫХ) ВЕЩЕСТВ, ИХ ПРЕПАРАТОВ, ПРЕКУРСОРОВ, СИЛЬНОДЕЙСТВУЮЩИХ И ЯДОВИТЫХ ВЕЩЕСТВ

Ներածություն

2022 թվականի հուլիսի 1-ից գործողության մեջ դրվեց Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրքը (ընդունվել է 05.05.2021 թ., այսուհետ՝ Օրենսգիրք), որը պարունակում է ինչպես նոր ինստիտուտներ, այնպես էլ նախկին քրեական օրենսդրության մեջ առկա խնդրահարույց հարցերի լուծումներ:

Որոշակի փոփոխություններ են կրել նաև թմրաշրջանառության հետ կապված հանցատեսակները, այդ թվում՝ հանցագործության առարկայի հետ կապված: Այսպես, եթե նախկին օրենսգրքում իրացնելու նպատակով թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի և դրանց պրեկուրսորների ապօրինի շրջանառության կամ դրանք ապօրինի իրացնելու համար պատասխանատվություն էր սահմանված միևնույն՝ 266-րդ հոդվածով, ապա Օրենսգրքում պրեկուրսորների հետ կապված հիշատակված գործողությունների համար պատասխանատվություն է սահմանված առանձին՝ 394-րդ հոդվածով: Ավելացվել է նոր առարկա՝ թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և պատրաստուկների համարժեք նյութերը (անալոգը): Կան նաև այլ փոփոխություններ:

Հայտնի է, որ թմրաշրջանառության հետ կապված հանցատեսակների պարագայում հանցագործության առարկան, որպես կանոն, պարտադիր հատկանիշ է: Հանցագործության առարկայի պարզումը կարևոր նշանակություն ունի նշված հանցավոր արարքները ճիշտ որակելու, միմյանցից, իսկ առանձին դեպքերում նաև վարչական իրավախախտումներից սահմանազատելու համար:

Ըստ այդմ, սույն հետազոտության նպատակն է բացահայտել թմրամիջոցների օրինական շրջանառության դեմ ուղղված հանցագործությունների առարկայի տեսակները և առանձնահատկությունները՝ Օրենսգրքի կարգավորումների լույսի ներքո:

Հետազոտությունն իրականացվել է տրամաբանական, վերլուծության, համեմատության մեթոդների գործադրմամբ:

Հիմնական հետազոտություն

Մասնագիտական գրականության մեջ հանցագործության առարկան բնորոշվում է որպես օբյեկտի տարր՝ տարաբնույթ բարիքներ, արժեքներ, առարկաներ, նյութեր, օրինակ՝ թմրամիջոցները, որոնք իրենց վրա են կրում հանցավոր ներգործությունը¹: Անհրաժեշտ է նշել, որ թմրաշրջանառության հետ կապված ոչ բոլոր հանցատեսակների պարագայում է, որ առկա է վերը թվարկված միջոցների նկատմամբ անմիջական ներգործություն, ինչպես ենթադրում է հանցագործության առարկայի տեսական տարածված բնորոշումը: Ներգործությունն ակնհայտ է, օրինակ, թմրամիջոցների հափշտակության պարագայում, իսկ ահա դրանց գործածմանը հակելու կամ ներգրավելու պարագայում որևէ ներգործությունը բացակայում է:

Ուշագրավ է թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի, դրանց պատրաս-

¹ Տե՛ս Իսրայելյան Գ. Վ., Հարությունյան Ա. Ս., Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, ուսումնական ձեռնարկ /Գ. Վ. Իսրայելյան, Ա. Ս. Հարությունյան, Եր., հեղ. իրատ., 2022, էջ 57:

տուկների կամ դրանց համարժեք նյութերի (անալոգի) հետ կապված հանցակազմերում հանցագործության առարկայի հետևյալ առանձնահատկությունը. նշված նյութերը շրջանառությունից առհասարակ հանված են, կամ ունեն սահմանափակ շրջանառություն, կամ դրանց շրջանառության նկատմամբ հսկողության որոշակի պայմաններ են սահմանված: Հանցագործությունը ոտնձգում է օրենքով պաշտպանվող բարիքներին, օրինական շահերին: Վերը թվարկված միջոցները մեծ մասամբ (բացառությամբ բժշկության, արտադրության մեջ օգտագործելիս) չի կարելի դասել բարիքների շարքին: Դրանք պաշտպանվող հասարակական հարաբերության՝ օբյեկտի մաս չեն (օրինակ՝ գույքը սեփականության պաշտպանության հարաբերության տարր է): Հասարակական հարաբերությունների նորմալ վիճակը, ընդհակառակը, բնորոշվում է ցանկացած հակասոցիալական երևույթների բացակայությամբ: Ուստի առկա է յուրահատուկ հակասական իրադրություն, որի պարագայում վերը թվարկված նյութերը, ըստ էության, հանդես են գալիս որպես սոցիալական բարիք²:

Մասնագիտական գրականության մեջ հաճախ շեշտվում է, որ թմրաշրջանառության հետ կապված հանցագործությունների առարկան թմրամիջոցներն ու հոգեմետ նյութերն են³ (երբեմն նաև համապատասխան բույսերը⁴): Անշուշտ, այս հանցատեսակների պարագայում նշված նյութերը կենտրոնական դեր ունեն, դրանք միավորում են այդ հանցատեսակները: Սակայն օրենսդրական իրողությունն այլ է: Խնդիրն այն է, որ հիշատակված հանցատեսակներից ոչ բոլորի պարագայում է, որ թմրամիջոցներն ու հոգեմետ նյութերը հանցագործության առարկա են: Այսպես, Օրենսգրքի 40-րդ գլխում նախատեսված թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի, դրանց պատրաստուկների, պրեկուրսորների, խիստ ներգործող կամ թունավոր նյութերի օրինական շրջանառության դեմ ուղղված հանցագործությունների վերլուծության հիման վրա կարելի է առանձնացնել առարկայի հետևյալ դասակարգումը⁵.

1. Թմրամիջոցներ, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր, դրանց պատրաստուկներ կամ դրանց համարժեք նյութեր (անալոգ), ինչպես նաև պրեկուրսորներ

«Թմրամիջոցներ», «հոգեմետ դեղեր», «պատրաստուկներ», «պրեկուրսորներ» հասկացությունները բազմիցս քննարկվել են մասնագիտական գրականության մեջ: Անհրաժեշտություն կա անդրադառնալու թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի և պրեկուրսորների համարժեք նյութերի (անալոգների) բնութագրին և հատկանիշներին:

«Թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի (ընդունվել է 26.12.2002թ.) 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ պարբերության համաձայն՝ թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի անալոգը (համանմանը) «Թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված կարգով հաստատված թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի և դրանց պրեկուրսորների կազմում չընդգրկված նյութերն են: Նշված սահմանումը հնարավորություն չի տալիս

² Տե՛ս *Тонков В. Е.*, Квалификация преступлений в сфере незаконного оборота наркотиков на стадии судебного разбирательства // Вестник Московского университета, № 10, 2008, էջ 108:

³ Տե՛ս օրինակ՝ *Майоров А. А.*, Уголовная ответственность за преступления, связанные с незаконным оборотом наркотиков: Монография /А. А. Майоров; Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. - СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2001, էջ 124:

⁴ Տե՛ս *Витовская Е. С.*, Виды предметов преступлений в сфере незаконного оборота наркотиков по Российскому законодательству // Вестник Московского университета МВД России, № 11, 2014, էջ 113:

⁵ Առանձին հանցակազմերում միաժամանակ առկա է առարկայի մի քանի տեսակ, ինչպես օրինակ՝ թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի, դրանց պատրաստուկների կամ դրանց համարժեք նյութերի (անալոգի), ինչպես նաև դրանք պատրաստելու համար օգտագործվող և հատուկ հսկողության տակ գտնվող նյութերի, սարքավորումների կամ գործիքների օրինական շրջանառության կանոնները խախտելու հանցակազմում:

բացահայտելու անալոգի հիմնական հատկանիշները: Սակայն վերը նշված օրենքի, ինչպես նաև «Հայաստանի Հանրապետությունում հսկման ենթակա թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի և դրանց պրեկուրսորների կազմը (ցանկը) հաստատելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 21.08.2003 թ. N 1129-Ն որոշման, Միավորված ազգերի կազմակերպության 1961 թվականի «Թմրաբեր միջոցների մասին» միասնական, 1971 թվականի «Հոգեմետ նյութերի մասին» և 1988 թվականի «Թմրաբեր միջոցների և հոգեմետ նյութերի ապօրինի շրջանառության դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիաների համապատասխան դրույթների վերլուծության արդյունքում հնարավոր է նախանշել անալոգի հետևյալ հատկանիշները.

1. Անալոգը բնական կամ սինթետիկ ծագում ունեցող նյութեր են, այսինքն՝ դրանք պատրաստվում են քիմիական ճանապարհով կամ բնական հումքից: Ընդ որում՝ թմրամիջոց, հոգեմետ նյութ պարունակող բույսը չի կարող հանդիսանալ անալոգ, քանի որ այն ինքին թմրամիջոց է, օրինակ՝ կանեփը: Միևնույն ժամանակ, անալոգ կարող է ունենալ թմրամիջոց կամ հոգեմետ նյութ պարունակող բույսից պատրաստված նյութը:

2. Անալոգը թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի և դրանց պրեկուրսորների կազմում չընդգրկված նյութերն են, այսինքն՝ այն ներառված չէ համապատասխան ցանկերում: Հետևաբար, եթե որևէ նյութ տվյալ պահին դիտարկվում է որպես թմրամիջոցի անալոգ, սակայն հետագայում ընդգրկվում է համապատասխան ցանկում՝ օրինակ որպես թմրամիջոց, դադարում է անալոգ լինելուց: Ուշագրավ է այն, որ անալոգների ուրույն ցանկ սահմանված չէ:

3. Անալոգի քիմական կազմը համանման է համապատասխան թմրամիջոցի, հոգեմետ նյութի կամ պրեկուրսորի կազմին: Անշուշտ, այս հարցի վճռումը փորձագիտական հարթությունում է:

4. Անալոգի ազդեցությունը համանման է համապատասխան թմրամիջոցի, հոգեմետ նյութի կամ պրեկուրսորի ազդեցությանը, այսինքն՝ դրանք ունենում են խթանող, գրգռող կան ճնշող ազդեցություն և, բնական է, կարող են առաջացնել կախվածություն:

5. Անալոգի շրջանառությունը կարող է լինել ինչպես օրինական, օրինակ՝ փորձագիտական գործունեության մեջ օգտագործելու համար պատրաստելը, այնպես էլ ապօրինի, օրինակ՝ ապօրինի իրացնելը:

Անալոգի օրենսդրական սահմանումն ավելի ընդգրկուն դարձնելու համար, կարծում ենք, այն կարելի է շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ. «Թմրամիջոցների և հոգեմետ նյութերի անալոգը (համանմանը) «Թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված կարգով հաստատված թմրամիջոցների, հոգեմետ նյութերի և դրանց պրեկուրսորների կազմում չընդգրկված սինթետիկ կամ բնական այն նյութերն են, որոնց քիմիական կազմը և ազդեցությունը համանման է թմրամիջոցներին, հոգեմետ նյութերին և պրեկուրսորներին»:

2. Հատուկ հսկողության տակ գտնվող նյութեր, սարքավորումներ կամ գործիքներ

Հատուկ հսկողության տակ գտնվող նյութերը բուսական կամ քիմիական բաղադրամասեր են, որոնց վերամշակումից ստացվում է թմրամիջոց կամ հոգեմետ նյութ, իսկ սարքավորումները և գործիքները միջոցներ կամ առարկաներ են, որոնցով պատրաստվում են նշված նյութերը⁶:

3. Փաստաթղթեր

Փաստաթղթերը առարկա են հետևյալ հանցատեսակների համար.

⁶ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, Հատուկ մաս (վեցերորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով) /Եր., ԵՊՀ հրատ., 2012, էջ 644:

1) թմրամիջոցներ, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր, դրանց պատրաստուկներ կամ դրանց պրեկուրսորներ ստանալու իրավունք տվող կեղծ փաստաթուղթ պատրաստելը, օգտագործելը կամ իրացնելը,

2) թմրամիջոցներ կամ հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր ստանալու իրավունք տվող դեղատոմսեր կամ այլ փաստաթղթեր ապօրինի տրամադրելը:

Կեղծ է այն փաստաթուղթը, որը որոշակի փաստերի, օրինակ՝ ծանր հիվանդության առկայության վերաբերյալ պարունակում է խեղաթյուրված տեղեկատվություն: Այն կարող է լինել ամբողջությամբ կեղծված կամ հանդիսանալ իրական փաստաթուղթ, որն ենթարկվել է էական փոփոխությունների, օրինակ՝ փոխվել է հասցեատիրոջ տվյալը, դեղի անվանումը, չափը և այլն:

Թմրամիջոց կամ հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութ ստանալու իրավունք տվող դեղատոմսը հատուկ ձև ունեցող խիստ հաշվառման փաստաթուղթ է, որը պարունակում է դեղերը դեղատնից ստանալու և օգտագործելու ձևերի ու չափերի մասին բժշկի գրավոր ցուցումներ:

Այլ փաստաթուղթը նշված նյութերը ստանալու կամ օրինական շրջանառությամբ ներառված այլ գործողություններ կատարելու համար հիմք հանդիսացող փաստաթուղթ է, օրինակ՝ բժշկական պրակտիկայում օգտագործելու համար համապատասխան նյութերը ստանալու պահանջագիրը և այլն:

4. Շրջանառությունն արգելված թմրամիջոցներ, հոգեմետ (հոգեներգործուն), խիստ ներգործող կամ թունավոր նյութեր պարունակող բույսեր

Նշված բույսերի ցանկը սահմանված է «Թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի մանր, զգալի, խոշոր և առանձնապես խոշոր չափերը, շրջանառությունն արգելված՝ թմրամիջոցներ, հոգեմետ (հոգեներգործուն), խիստ ներգործող կամ թունավոր նյութեր պարունակող բույսերի ցանկը, դրանց մանր, զգալի, խոշոր և առանձնապես խոշոր չափերը, թմրամիջոցների և հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի պրեկուրսորների խոշոր և առանձնապես խոշոր չափերը, թունավոր նյութերի ցանկը, խիստ ներգործող նյութերի ցանկը և դրանց խոշոր չափերը սահմանելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 27.06.2018 թ. N 707-Ն որոշման 2-րդ հավելվածում: Դրանց թվին դասվում են Երկնագույն լոտոսը (*Nymphaea caerulea* տեսակի բույս), Էֆեդրան (*Ephedra* L խմբի բույս), Կոկան (*Erythroxylon* խմբի ցանկացած տեսակի բույս), Կանեփը (*Canabis* խմբի բույս) և այլն:

5. Խիստ ներգործող կամ թունավոր նյութեր

Խիստ ներգործող են այն նյութերը, որոնք առանց բժշկի նշանակման անգամ փոքր չափով ընդունելու դեպքում առաջացնում են առողջության քայքայում: Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 27.06.2018 թ. N 707-Ն որոշման 4-րդ հավելվածի համաձայն՝ խիստ ներգործող նյութերի թվին են դասվում նատրիումի բարբիտալը, բուլբենոնը, դանագոլը, կլոստեբոլը և այլն:

Թունավոր են այն նյութերը, որոնք մարդու օրգանիզմի վրա ներգործության դեպքում կարող են ազդել նրա առողջության վրա, երբեմն էլ առաջացնել մահ: Նշված որոշման 5-րդ հավելվածի համաձայն՝ թունավոր նյութերից են ակոնիտը, բրուցինը, օձի թույնը, մեղվի մաքրված թույնը, դիցինը և այլ նյութերը:

6. Թմրամիջոց, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութ, դրանց պատրաստուկ կամ դրանց համարժեք նյութ (անալոգ) գործածելու համար հաստատություն, այդ նպատակով օգտագործվող հանրային հաստատություն, նույն նպատակով տրամադրվող բնակարան, շինություն, ավտոմեքենա կամ այլ կացարանը

Օրենսգրքի 403-րդ հոդվածի 1-ին մասը պատասխանատվություն է սահմանում թմրամի-

ջոց, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութ, դրանց պատրաստուկ կամ դրանց համարժեք նյութ (անալոգ) գործածելու համար հաստատություն ստեղծելու, ղեկավարելու կամ պահելու կամ հանրային հաստատությունը նույն նպատակով օգտագործելու կամ թմրամիջոց, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութ, դրանց պատրաստուկ գործածելու համար բնակարան, շինություն, ավտոմեքենա կամ այլ կացարան տրամադրելու համար: Սա, ըստ էության, թմրամիջոցներ կամ հոգեմետ նյութեր գործածելու համար որջեր կազմակերպելու կամ պահելու հանցակազմն է, որի համար պատասխանատվություն էր նախատեսում քրեական նախկին օրենսգրքի 274-րդ հոդվածը:

Այս հանցակազմի պարագայում հանցագործության կատարման տեղը՝ հաստատությունը, հանրային հաստատությունը կամ բնակարանը, շինությունը, ավտոմեքենան կամ այլ կացարանը, վերափոխվում է առարկայի: Իսնդիրն այն է, որ քննարկվող պարագայում հաստատությունը ստեղծվում, ղեկավարվում կամ պահվում է ոչ իր սոցիալական նշանակությամբ, իսկ հանրային հաստատությունը, բնակարանը կամ այլ կացարանն օգտագործվում է իր սոցիալական նշանակությամբ հակառակ: Այլ կերպ ասած, նյութական աշխարհի թվարկված օբյեկտներն իրենց վրա են կրում հանցավոր ոտնձգությունը, այսինքն՝ հանցագործության սուբյեկտը նոր տեղ է ստեղծում, ղեկավարում, պահում կամ առկա տեղն է տրամադրում վերը նշված նյութերն օգտագործելու համար:

Բացի դրանից՝ այն պնդումները, թե հիշատակված հանցակազմի առարկան թմրամիջոցը, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութը, դրանց պատրաստուկը կամ դրանց համարժեք նյութն է, հեռու են իրականությունից, քանի որ.

1. նշված հոդվածում դրանց օգտագործման մասին հիշատակում չի կարող լինել այն պարզ պատճառով, որ այդ նյութերի գործածումն առաջացնում է վարչական պատասխանատվություն՝ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքի հոդված 44.2-ով (Օրենսգրքում քրեական պատասխանատվություն է սահմանված միայն զինծառայողի կողմից թմրամիջոցներ կամ հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութեր, դրանց պատրաստուկներ կամ դրանց համարժեք նյութեր (անալոգ) ապօրինի գործածելու կամ դրանք գործածած վիճակում ծառայության ներկայանալու համար (հոդված 531)),

2. քննարկվող հանցագործության սուբյեկտի գործունեությունն անմիջականորեն ուղղված չէ թվարկված նյութերի ապօրինի շրջանառությանը,

3. հանցագործության օբյեկտին ոտնձգելու համար սուբյեկտին անհրաժեշտ է թմրամիջոց, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութ, դրանց պատրաստուկ կամ դրանց համարժեք նյութ (անալոգ) գործածելու համար հաստատություն ստեղծել, ղեկավարել կամ պահել կամ հանրային հաստատությունը նույն նպատակով օգտագործել կամ թմրամիջոց, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութ, դրանց պատրաստուկ գործածելու համար բնակարան, շինություն, ավտոմեքենա կամ այլ կացարան տրամադրել: Այլ կերպ ասած՝ հաստատության, բնակարանի, շինության, ավտոմեքենայի կամ այլ կացարանի վրա ներգործելով խախտվում է պաշտպանվող հասարակական հարաբերությունը⁷:

Ուշագրավ է խնդրո առարկայի քննարկումը թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի, դրանց պատրաստուկների կամ դրանց համարժեք նյութերի (անալոգի) գործածմանը **հակելու կամ ներգրավելու պարագայում**: Մասնագիտական գրականության մեջ քննարկ-

⁷ Տե՛ս *Шекк Е. А.*, Особенности определения предмета преступления, предусмотренного статьей 232 УК РФ // Противодействие преступности в сфере незаконного оборота наркотиков в современных условиях, Сборник материалов круглого стола, М., 2017, էջ 149:

վող հարցը, որպես կանոն, անտեսվում է՝ չի հիշատակվում⁸: Որոշ աղբյուրներում նշվում է, որ հիշյալ հանցակազմում բացակայում է ֆիզիկական ներգործությունն արտաքին աշխարհի նյութական առարկայի նկատմամբ, ուստի և բացակայում է հանցագործության առարկան⁹, ինչի հետ, ընդհանուր առմամբ կարելի է համաձայնել:

Եզրակացություն

Մեր կողմից կատարված հետազոտության արդյունքները վկայում են, որ թմրաշրջանառության հետ կապված հանցագործություններին հատկանշական է քրեական պատասխանատվության տարբերակումը՝ ելնելով առարկայի տեսակից, երբեմն նաև չափերից: Հանցագործության առարկայի պարզումը կարևոր նշանակություն ունի նշված հանցավոր արարքները ճիշտ որակելու, միմյանցից, իսկ առանձին դեպքերում նաև վարչական իրավախախտումներից սահմանազատելու համար:

Annotation. Since July 1, 2022, the Criminal Code of the Republic of Armenia has been put into effect (adopted 05.05.2021), which includes both new institutions and solutions to problems that were identified in the previous criminal legislation. Certain changes have also occurred in the composition of crimes related to drug trafficking, including those related to the predicate of the crime. So, if in the previous Code responsibility for illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances and their precursors or their illegal sale was provided for by a single article 266, then in the new Code criminal liability is established separately, Article 394. A new type of object is provided – equivalent substances (analog).

According to the author, in the composition of crimes related to illicit drug trafficking, the predicate of the crime is, as a rule, a mandatory feature. The author refutes the position spread in the literature, according to which only narcotic drugs, psychotropic substances and their precursors are the predicate of drug crimes. He also highlights other items.

The author believes that clarifying the predicate of the crime is of great importance for the correct qualification of these criminal acts, distinguishing them from each other, and in some cases from administrative offenses.

Аннотация. С 1 июля 2022 г. введен в действие Уголовный кодекс Республики Армения (принят 05.05.2021 г.), который включает как новые институты, так и решения проблем, которые были выявлены в предыдущем уголовном законодательстве. Определенные изменения произошли и в составе преступлений, связанных с оборотом наркотиков, в том числе связанные с предметом преступления. Так, если в прежнем Кодексе ответственность за незаконный оборот наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров или их незаконный сбыт предусматривался единой статьей 266, то в новом Кодексе уголовная ответственность установлена отдельно, статьей 394. Предусмотрен новый вид предмета – эквивалентные вещества (аналоги).

По мнению автора, в составе преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотиков, предмет преступления является, как правило, обязательным признаком. В данной статье мы опровергаем распространенное в литературе положение, согласно которому предметом наркопреступлений являются только наркотические средства, психотропные вещества и их прекурсоры. Выделяем также и другие предметы.

Автор придерживается мнения, что определение предмета преступления имеет большое значение для правильной квалификации указанных преступных деяний, разграничения их друг от друга, а в ряде случаев и от административных правонарушений.

⁸ Տե՛ս օրինակ՝ Уголовное право, Особенная часть: учебник для вузов / под общ. ред. Л.М. Прокументова. – Томск: Издательский Дом Томского государственного университета, 2019, էջ 465:

⁹ Տե՛ս Շեքк Е. А., նշված աշխ., էջ 146:

Բանալի բաներ - հանցագործության առարկա, թմրամիջոցներ, հոգեմեդ (հոգեներգործուն) նյութեր, պարա-բնական նյութեր, համարժեք նյութեր (անալոգ):

Keywords: *the predicate of the crime, narcotic drugs, psychotropic (psychoactive) substances, preparations, equivalent substances (analog).*

Ключевые слова: *предмет преступления, наркотические средства, психотропные (психоактивные) вещества, препараты, эквивалентные вещества (аналог).*

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. **Իսրայելյան Գ. Վ., Հարությունյան Ա. Ս.,** Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Ոստանական ձեռնարկ /Գ.Վ. Իսրայելյան, Ա.Ս. Հարությունյան – Եր.: Հեղ. հրատ., 2022. – 280 էջ:

2. Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք: Հատուկ մաս (վեցերորդ հրատարակություն՝ փոփոխություններով և լրացումներով) /Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2012. – 1040 էջ:

3. **Витовская Е.С.,** Виды предметов преступлений в сфере незаконного оборота наркотиков по Российскому законодательству // Вестник Московского университета МВД России, № 11, 2014, էջեր 113-115:

4. **Майоров А. А.,** Уголовная ответственность за преступления, связанные с незаконным оборотом наркотиков: Монография /А. А. Майоров; Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2001, 220 էջ:

5. **Тонков В. Е.,** Квалификация преступлений в сфере незаконного оборота наркотиков на стадии судебного разбирательства // Вестник Московского университета, № 10, 2008, էջեր 106-110:

6. **Шекк Е. А.,** Особенности определения предмета преступления, предусмотренного статей 232 УК РФ // Противодействие преступности в сфере незаконного оборота наркотиков в современных условиях. Сборник материалов круглого стола. М., 2017, էջեր 141-149:

7. Уголовное право. Особенная часть: учебник для вузов /под общ. ред. Л.М. Прокументова. – Томск: Издательский Дом Томского государственного университета, 2019. – 844 էջ:

Իսրայելյան Գ. - ՀՀ ԳԱԱ փորձաքննությունների ազգային բյուրոյի քրեաբանության կիրառական հիմնախնդիրների գիտահետազոտական կենտրոնի պետ, Եվրասիա միջազգային համալսարանի դասախոս, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, էլ. հասցե՝ g_i_1979@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 07.06.2023 թ., տրվել է գրախոսության 07.06.2023 թ., երաշխավորվել է ՀՀ գլխավոր դատախազի օգնական, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Ա. Ղուկասյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 02.10.2023 թ.:

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEDURE/
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.4-9-84>

VARAZDAT SUKIASYAN

*Chief Specialist of the Legal Expertise Service of the
RA Court of Cassation, PhD, Lecturer at the Chair of
Criminal Law and Criminal Procedure Law of RAU Institute of Law and Politics*

ՎԱՐԱԶԴԱՏ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ

*ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի աշխատակազմի իրավական
փորձաքննությունների ծառայության գլխավոր մասնագետ,
ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և
քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի դասախոս, ի.գ.թ.*

ВАРАЗДАТ СУКИАСЯН

*Главный специалист Службы правовой экспертизы Кассационного суда РА,
преподаватель кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права
Института права и политики РАУ, к.ю.н.*

**DIALOGUE BETWEEN THE STRASBOURG COURT
AND NATIONAL COURTS (CRIMINAL LIMB)**

**ՍՏՐԱՍԲՈՒՐԳԻ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ԴԱՏԱՐԱՆՆԵՐԻ
ԵՐԿԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆԸ (ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԵՏ)**

**ДИАЛОГ МЕЖДУ СТРАСБУРГСКИМ СУДОМ И НАЦИОНАЛЬНЫМИ
СУДАМИ (УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ)**

Introduction: Protocol No. 16 to the European Convention on Human Rights which entered into force for the Parties in 2018, enables the highest courts and tribunals of a State Party to apply to the European Court on Human Rights for advisory opinions on questions of principle related to the interpretation or application of the rights and freedoms defined in the European Convention on Human Rights.

The scientific problem of this article is the effectiveness of the new approaches for conducting judicial dialogue and thus for preventing violations of human rights and freedoms.

The concept of 'dialogue' has attracted considerable academic discussion as a tool for

describing, explaining and justifying different forms of interaction between sites of governance¹. Judicial dialogue at the domestic level is also known for the structure of applying to the constitutional court. The idea of judicial dialogue has been discussed almost from the moment it was introduced. However, it never materialized into a legal proposal until the Brighton Conference on the Future of the ECtHR, organized by the British government in April 2012. The Brighton Declaration called on the Committee of Ministers to

draft a new protocol intended to expand the court's power, also upon request from the member states, to clarify interpretation of the questions in connection with a specific case at a national level. After the Brighton Conference, the Committee of Ministers drafted Protocol 16.

There is no legal definition of the concept of «dialogue» in international law. This term means the exchange of arguments in order to reach an agreement. It can be understood as a conversation, discussion or discourse - these are concepts widely accepted in European literature. The account of the dialogue may be descriptive or explanatory. Its consequence may be regulations ensuring a common understanding of the law. International judicial dialogue, as M. Matusiak-Frącczak points out, is a new method of interpreting law, which is gaining popularity in lawyers' analyzes and still raises many doubts both as to its very existence and definition². The concept of dialogue also has a metaphorical dimension - it is supposed to be synonymous with openness, exchange of concepts, ideas and values carried out in a form appropriate to the statements of courts, i.e. through case law³.

Main research: 'Judicial dialogue' was consistently regarded as a multi-dimensional concept. As one Justice expert-? put it, 'it does all depend on the context ... because judges have conversations with one another in a lot of different contexts'. It was considered 'a phrase which can mean different things to different people in different contexts'. Judgments, however, were frequently described by the judges as the medium of 'formal' or 'jurisprudential' dialogue. Along with face-to-face meetings, which were described as the medium of 'informal' or 'personal' dialogue, this was said to constitute one the 'two basic dialogue levels' between the UK courts and the ECtHR⁴.

The next feature of formal dialogue described by the judges is that it involves the courts actively seeking to influence one another. In this respect, it is predicated on a space for cross-influence between the courts. The ongoing presence of such influences in the decision-making of the UK courts and the ECtHR is well-recognised in the extra-judicial commentary. Lord Reed notes 'a dialectical process at work, as the European Court and national courts each influence the work of the other'.⁵ Likewise, Paul Mahoney, the former UK judge at the ECtHR, notes a 'two-way

¹ Barry Friedman, 'Dialogue and Judicial Review' (1993) 91(4) Mich LR 577; Peter W. Hogg and Allison A. Bushell, 'The Charter Dialogue Between Courts and Legislatures (Or Perhaps the Charter of Rights Isn't Such A Bad Thing After All)' (1997) 35(1) Osgoode Hall LJ 75; Luc Tremblay, 'The Legitimacy of Judicial Review: The Limits of Dialogue between Courts and Legislatures' (2005) 3(4) IJCL 617; Peter W. Hogg, Allison A. Bushell Thornton and Wade K. Wright, 'Charter Dialogue Revisited: Or "Much Ado About Metaphors"' (2007) 45(1) Osgoode Hall LJ 1; Ming-Sung Kuo, 'In the Shadow of Judicial Supremacy: Putting the Idea of Judicial Dialogue in its Place' (2016) 29(1) Ratio Juris 83; Davies, Gregory, The legitimising role of judicial dialogue between the United Kingdom courts and the European Court of Human Rights. PhD Thesis, Cardiff University 19 December 2017.

² M. Matusiak-Frącczak, Interpreting Law Through International Judicial Dialogue by Polish Courts, „Bratislava Law Review” 2020, vol. 4(2), s. 49.

³ M. Safjan, Europa sędziów, Europa dialogu, „Na Wokandzie” 2011, nr 7, s. 54-55.

⁴ Davies, Gregory, The legitimising role of judicial dialogue between the United Kingdom courts and the European Court of Human Rights. PhD Thesis, Cardiff University 19 December 2017.

⁵ Bjorge, Eirik, Domestic Application of the ECHR: Courts as Faithful Trustees, International Law In Domestic Legal Or-

*adjudicatory traffic*⁶ by which the courts have engaged in ‘a continuing exchange on the subject of a specific human rights problem in the country, with the position on each side progressively evolving in the light of the other’s judgments’.

Although the implementation of the advisory opinion procedure seems to be *prima facie* a great solution as it will presumably reduce the burden of ECtHR’s caseload on the one hand and help domestic courts to develop and protect human rights standards on a national level on the other hand, it was cautioned in the legal theory by some scholars that the advisory opinion procedure does not entail an actual decrease of the ECtHR’s caseload but only the distribution of ECtHR’s activities into two separate competences: the advisory opinion and the application procedure⁷.

Interjudicial dialogue is a debate, conversation or exchange of points of view between two or more judges or courts from different countries, whether or not they are nationals. It is the most desirable model of court cooperation in law enforcement. It may also be the result of the state’s relationship with the legal system and an international or supranational court. Dialogue may be conducted between the national courts (as in the case of ordinary courts and the constitutional court), between the national and international or supranational courts (as in the case of ordinary or constitutional national courts and judges entering into dialogue with the Inter-American Court or with the European Court). It may also take place between international or supranational courts, an example of which is the dialogue between the regional human rights tribunals.

The dialogue of judges involves the exchange of arguments, interpretations and legal solutions. In practice, it manifests itself in the explicit or implicit citation of a foreign judgment by a judge. It is a dialogue that is most often initiated by judges and allows mutual recognition of jurisdiction. When conducting a dialogue, a judge seeks a solution to a legal issue beyond the boundaries of his or her own jurisdiction.

Dialogue also enables judges to be more aware of the environment in which they operate, making them aware that they belong to an international legal community, each member of which contributes to the development of a global normative system for the benefit of humanity⁸.

Human rights are characterized by two important features that will likely influence the future of the judicial dialogue: *progressiveness and universality*. Regarding the first of these, the European Court and the Inter-American Court have confirmed that human rights treaties are “*living instruments*” whose interpretation must be accompanied by the evolution of time and the development of living conditions. Due to this, the current dialogue will probably continue and develop in the future, as long as its participants remain committed to the common project. Otherwise, we will not be dealing with dialogue, but with interaction. This is an extremely important distinction, because in the area of international human rights law there is a clear need to develop unanimity in the interpretation and application of this law.

Tribunals realize that they do not operate in isolation but they are part of a network of states, international institutions and non-governmental actors. The developed dialogue is leading to the emergence of increasingly convergent international human rights law. The African Court and the

ders (Oxford, 2015; online edn, Oxford Academic, 19 Nov. 2015).

⁶ Paul Mahoney, ‘The Relationship between the Strasbourg Court and the National Courts’ (2014) 130 LQR 568, 572.

⁷ Đorđević, S., Protocol 16 to the European Convention on Human Rights and Freedoms, Niš, Law and Politics, vol. 12, 2/2014, p. 109.

⁸ A. Nollkaemper, ‘The Role of Domestic Courts in the Case Law of the International Court of Justice’, „Chinese Journal of International Law” 2006, vol. 5(2), s. 301–322.

American Court generally apply a universalist approach, relying heavily on UN proposed and regional human rights instruments (including soft law), as well as on decisions of the UN and regional human rights monitoring bodies in interpreting the provisions of the relevant regional treaty, while the European Court traditionally considers whether there is any regional consensus on the issue. In recent years, however, he has also been increasingly adopting a universalist approach⁹.

Dialogue allows each tribunal to contribute to the progressive development of international human rights law by the judges voluntarily drawing on the wealth of opinions and practical knowledge of their colleagues from other tribunals who, albeit in different contexts, have faced similar problems. This does not mean, however, that regional tribunals have a legal obligation to participate in such a dialogue, which is to consider the criteria adopted by other courts in a similar case. Despite cultural, legal, social and political differences on individual continents, judges must face similar problems in the process of adjudication. This is why it is so important that they have the opportunity to analyze decisions made in other jurisdictions, especially since each of them deals with many cases of fundamental importance for the international system of human rights protection. This shows the potential for judicial dialogue in the area of human rights to be conducted on a global forum. Currently, this is an issue that should be analyzed by different judicial authorities from different human rights protection systems.

The considerations presented are only a voice in the discussion regarding the nature and role of dialogue between regional human rights tribunals. It can be said with full responsibility that fears regarding the undermining of the universality of human rights by regional human rights protection systems have not come true. Dialogue between regional tribunals is now more necessary than ever. It can be an effective instrument for achieving consensus on many sensitive human rights issues. Only through cooperation the increasingly complex problems that tribunals have to face could be solved. Dialogue is the best way to effectively ensure the guarantees of international human rights law.

The proposals formulated by Enrico Albanasi are related to the constitutional aspect of the new institution of advisory opinions. First of all, it can be concluded that this institution may lead to strengthening the constitutional position of the ECtHR. In this context, the jurisprudence of the Tribunal, and in particular the level of substantive opinions issued, will be of considerable importance¹⁰. The criticism of the first opinion for France was rightly accused of being laconic and of questionable substantive level, especially as regards the part containing instructions for the national court asking questions. Issuing this type of advisory opinions will certainly not encourage subsequent highest courts and national tribunals to submit further questions, will not lead to the development of judicial dialogue through this institution, nor will it strengthen the position of the ECtHR as the constitutional court of Europe. Subsequent opinions issued by the ECtHR certainly present a higher substantive level, although they still seem to be insufficiently based on principles, which is an important requirement for constitutional judgments. Only a sufficiently high level of justification for the judgment and its basing on the principles of the Convention and, more broadly, international law allow it to be called constitutional¹¹.

⁹ M. Killander, *Interpreting Regional Human Rights Treaties*, „International Journal on Human Rights” 2010, no. 13, s. 8.

¹⁰ Enrico Albanesi, „The European Court of Human Rights’ Advisory Opinions Legally Affect Non-ratifying States: A Good Reason (From a Perspective of Constitutional Law) to Ratify Protocol No. 16 to the ECHR”, *European Public Law*, nr 1 (2022): 1-2.

¹¹ Wildahber, „A Constitutional Future for the European Court of Human Rights” *Human Rights Law Journal*, nr 507

Armenia ratified the Protocol on 31 July 2017. The Protocol establishes a mechanism enabling the highest national jurisdictions of the Member States to request advisory opinions on the interpretation of the Convention from the European Court of Human Rights.

Still, it is important to stress out that, according to the Protocol No. 16, a national body must fulfill three conditions to request an opinion:

- (1) the body must constitute a court or tribunal in the meaning of the ECHR,
- (2) legal norms establishing the given body's position in the structure of national bodies of power have to put it on the top of the hierarchical structure of competence in the given legal system, and
- (3) in a proceeding before this body, questions of principle relating to the interpretation or application of the rights and freedoms defined in the ECHR need to be raised.

One of the most important aspects of the request for the advisory opinion in this regard is also the nature of the questions on which a domestic court or tribunal may request the advisory opinion.

Advisory opinions shall not be binding. Since the opinions take place in the context of the judicial dialogue between the ECtHR and the domestic courts and tribunals, it is on the requesting court to decide on the effects of the advisory opinion in the domestic proceedings. The judicial dialogue between national courts and the ECtHR is characterized by a **shared responsibility**¹², meaning that national courts have the most important role to play in guaranteeing the primary protection of the ECHR, while the ECtHR only has a supervisory role and decides in individual cases whether a State has complied with its obligation of human rights protection.

It is the second time that Armenia has requested an advisory opinion under Protocol No. 16 to the European Convention on Human Rights.

In a letter of 2 August 2019 sent to the Registrar of the European Court of Human Rights, the Armenian Constitutional Court requested the European Court, under Article 1 of Protocol No. 16 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, to give an advisory opinion. That request arose in the context of two cases currently pending before that court relating to protests which took place in Armenia between late February and early March 2008 and in which questions arose regarding the interpretation and application of the provision of the Armenian criminal code which penalised the overthrowing of the Armenian constitutional order¹³.

The ECtHR refused to answer questions 1 and 2, considering that the answers to these questions would be of an abstract and general nature, thus going beyond the scope of the advisory opinion provided for in Protocol 16. In turn, when answering the third question, the ECtHR made, among other things: a detailed comparative analysis of the legislative solutions of states parties regarding the use of «blank reference» and «legislation by reference» techniques, concluding that these techniques are widely used in individual states in their criminal law. However, in order to comply with Article 7, the criminal law provisions defining the offense must meet the general requirements of «quality of law», that is, they must be sufficiently precise, accessible and predictable in their application. According to the ECtHR, the most effective way to ensure clarity and predictability is

(2002): 164.

¹² *Gerards, J.*, The European Court of Human Rights and the National Courts: giving shape to the notion of “shared responsibility”, in: *Gerards, J., Fleuren, J.*, op. cit. p. 23.

¹³ Advisory opinion concerning the use of the “blanket reference” or “legislation by reference” technique in the definition of an offence and the standards of comparison between the criminal law in force at the time of the commission of the offence and the amended criminal law, P16-2019-001, 29/05/2020.

to use explicit references, and the provision of references should specify the constitutive elements of the offense. Moreover, the provisions to which reference is made cannot extend the scope of criminalization defined by the referring provision. Having defined these conditions, the ECtHR found that both referral techniques used in the criminalization of acts or omissions are not in themselves incompatible with the requirements of Article 7 of the Convention. The reference provision should enable an individual, if necessary with the help of legal advice, to predict what conduct will result in him being held criminally liable. In turn, in answering the fourth question, the Court recalled that Art. 7 of the Convention unconditionally prohibits the retrospective application of a criminal law if it is detrimental to the accused. Moreover, in accordance with the principle of retrospective application of more lenient criminal law, which is set out in the case law of the ECtHR (in the case of *Scoppola v. Italy*), the Court confirmed that Art. 7 sec. 1 of the Convention guarantees not only the principle of non-retrospectivity of more stringent criminal laws, but also, implicitly, the principle of retrospectivity of more lenient criminal laws. This principle is expressed by the rule that in the event of discrepancies between the criminal law in force at the time of committing the act and subsequent criminal provisions adopted before the final judgment is issued, the courts must apply the law whose provisions are most favorable to the defendant.

The second request of the Armenian Court of Cassation was made in the context of criminal proceedings against two police officers implicated in the ill-treatment in April 2004 of the applicant in the case of *Virabyan v. Armenia*. In its judgment of 2 October 2012 in that case, the Court unanimously found procedural and substantive violations of Article 3. More specifically, it found that the applicant had been subjected to torture and that the authorities had failed to carry out an effective investigation into his allegations of ill-treatment. In the context of the Committee of Ministers' supervision of the execution of the Court's judgment under Article 46 § 2 (not as yet closed), new criminal proceedings were instituted and charges were brought against the police officers implicated in Mr Virabyan's ill-treatment under Article 309 § 2 of the Criminal Code. Whilst the trial court found that the defendants had committed an offence under that provision, it held that they were exempted from criminal responsibility by virtue of the ten-year limitation period in Article 75 § 1(3) of the CC which had expired in April 2014. This decision was upheld by the Court of Appeal. The prosecutor lodged an appeal on points of law to the Court of Cassation which then had to determine whether the proceedings were to be considered under the aforementioned ten-year limitation period or whether they were to be seen as covered by the exception in Article 75 § 6 of the CC, whereby no limitation period could apply to certain types of offences (offences against peace and humanity or envisaged in international treaties to which Armenia was a Party and which prohibit the application of limitation periods). The Court of Cassation thus requested the European Court to give an advisory opinion on the following question:

“Would non-application of statutes of limitation for criminal responsibility for torture or any other crimes equated thereto by invoking the international law sources be compliant with Article 7 of the European Convention, if the domestic law provides for no requirement for non-application of statutes of limitation for criminal responsibility?”¹⁴

It should be mentioned that the advisory opinion requested by the Court of Cassation was

¹⁴ Advisory opinion requested by the Armenian Court of Cassation Request no. P16-2021-001 26.4.2022 [GC], Advisory opinion on the applicability of statutes of limitation to the prosecution, conviction and punishment in respect of an offence constituting, in substance, an act of torture.

included in the list¹⁵ of key cases 2022 under Article 7 of the Convention.

Based on the above, it can be noted that the highest courts of Armenia create case law within the framework of the 16th protocol. It should be noted that the issues raised by the higher courts were of a unique nature, on which positions have not been expressed before.

Regardless of the fact that within the framework of criminal cases, the highest courts of the Republic of Armenia applied for an advisory opinion, there are currently no clear domestic procedural regulations for the use of this mechanism, which creates uncertainty in terms of the proper organization of the requesting process. In particular, it is not clearly provided whether to suspend the criminal case and apply to the European Court or without suspension is also possible. It is not specified whether the reporting judge should ensure document circulation with the European Court in the case of a collegial composition.

The next issue concerns the cases in which the appellants have the right to withdraw the appeal. According to the art. 358 of Criminal procedure code of RA (date of entry into force 01.07.2022) the person who brought the appeal or the person for the protection of whose interests the appeal was brought shall be entitled, by submitting a motion to the respective higher Court, to withdraw the appeal or refuse from a part thereof prior to the reporting by the Presiding Judge or any of the Judges in a Court session, and in case of judicial review conducted under written procedure as envisaged by this Code, within the time set by the Court in the decision to admit the appeal to the proceedings. An appeal brought by the Prosecutor may be withdrawn also by the Superior Prosecutor.

In cases where the Court of cassation finds that it is possible to reject the petition to withdraw the appeal for the development of the law, it can be governed by part 4 of the same article, because in case of cassation, the motion to withdraw an appeal may be not granted, if examination of the appeal is of fundamental significance for ensuring the uniform application of the law or other normative legal act or for eliminating the fundamental violations of human rights and freedoms.

That's way for future we suggest to change criminal procedural code of RA and add new article which will be called *Obtaining an advisory opinion from the European Court of Human Rights*.

Conclusion: Human rights tribunals, as elements of the global justice system, must therefore complement and strengthen each other in the promotion of human rights. Hopefully, the dialogue initiated between them will continue to develop, setting standards for the international protection of human rights. True dialogue must be a source of finding common solutions to emerging problems, and its participants should always be ready to make concessions and be guided by respect for their partners. Responsibility and mutual respect are features that should characterize the dialogue conducted by regional human rights tribunals, which are the final interpreters of human rights and freedoms guaranteed in the relevant treaties.

Ամփոփագիր: Հոդվածը նվիրված է Եվրոպական Կոնվենցիայի 16-րդ արձանագրության հիման վրա իրականացվող բարձր դատարանների երկխոսությանը: Հոդվածում քննարկվում է վերաբերյալ դատական ատյանների հետ երկխոսության կառուցակարգերի արդյունավետությունը, ինչպես նաև ներկայացվել է խորհրդատվական կարծիք ստանալու վերաբերյալ ՀՀ բարձրագույն դատական ատյանների փորձը: Դատարանի՝ խորհրդատվական կարծիքներ տալու նպատակով իրավասության ընդլայնումը կուժեղացնի Դատարանի և

¹⁵ List of cases 2022 recommended by the Jurisconsult and approved by the Bureau https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Cases_list_2022_ENG.

ազգային իշխանությունների միջև փոխգործակցությունը և այդպիսով կամրապնդի Կոնվենցիայի կիրարկումը՝ սուբսիդիարության սկզբունքի համաձայն: Բարձրագույն դատարանները և տրիբունալները, կարող են դիմել Եվրոպական դատարան՝ Կոնվենցիայով կամ դրա արձանագրություններով սահմանված իրավունքների և ազատությունների մեկնաբանման կամ կիրառման սկզբունքային հարցերի վերաբերյալ խորհրդատվական կարծիքների տրամադրման համար: Հարցում ներկայացնող դատարանը կամ տրիբունալը կարող է դիմել խորհրդատվական կարծիքի համար միայն իր կողմից քննվող գործի շրջանակներում: Հարցում ներկայացնող դատարանը կամ տրիբունալը պատճառաբանում է խորհրդատվական կարծիքի իր հարցումը և տրամադրում է տեղեկություններ քննվող գործի համապատասխան իրավական և փաստական հանգամանքների վերաբերյալ: Խորհրդատվական կարծիքները պատճառաբանվում են: Եթե խորհրդատվական կարծիքը չի արտահայտում, ամբողջությամբ կամ մասամբ, դատավորների միաձայն կարծիքը, ապա յուրաքանչյուր դատավոր իրավունք ունի դրան կցելու իր առանձին կարծիքը: Խորհրդատվական կարծիքները փոխանցվում են հարցում ներկայացնող դատարանին կամ տրիբունալին և այն Բարձր պայմանավորվող կողմին, որին այդ դատարանը կամ տրիբունալը պատկանում է:

Аннотация. Статья посвящена диалогу высших судов на основе 16-го протокола Европейской конвенции. В статье рассматривается эффективность диалоговых структур с наднациональными судами, а также опыт высших судов РА по получению консультативного заключения. Расширение полномочий Суда по вынесению консультативных заключений будет способствовать дальнейшему укреплению взаимодействия между Судом и национальными властями и тем самым обеспечит более эффективное применение Конвенции в соответствии с принципом субсидиарности. Высшие суды и трибуналы могут запрашивать у Европейского Суда консультативные заключения по ключевым вопросам, касающимся толкования или применения прав и свобод, закрепленных в Конвенции и Протоколах к ней. Запрашивающий суд или трибунал может обратиться за консультативным заключением только в связи с делом, находящимся на его рассмотрении. Запрашивающий суд или трибунал должен мотивировать свой запрос и представить юридические и фактические обстоятельства, имеющие значение для рассматриваемого им дела.

Консультативные заключения должны быть мотивированными. Если консультативное заключение в целом или частично не выражает единогласного мнения судей, то любой судья вправе представить свое особое мнение. Консультативные заключения направляются запрашивающему суду или трибуналу и Высокой Договаривающейся Стороне, к которой относится этот суд или трибунал.

Բանալի բառեր - դատական երկխոսություն, ընդհանուր պատասխանավորություն, դատարան, խորհրդատվական կարծիք, հիմնարար իրավունքներ, կոնվենցիայի արձանագրություն:

Keywords: *judicial dialogue, shared responsibility, court, advisory opinion, fundamental rights, protocol of convention.*

Ключевые слова: *судебный диалог, общая ответственность, суд, консультативное заключение, основные права, протокол конвенции.*

REFERENCES:

1. Barry Friedman, 'Dialogue and Judicial Review' (1993) 91(4) Mich LR 577; Peter W. Hogg and Allison A. Bushell, 'The Charter Dialogue Between Courts and Legislatures (Or Perhaps the Charter of Rights Isn't Such A Bad Thing After All)' (1997) 35(1) Osgoode Hall LJ 75; Luc Tremblay, 'The Legitimacy of Judicial Review: The Limits of Dialogue between Courts and Legislatures' (2005) 3(4) IJCL 617; Peter W. Hogg, Allison A. Bushell Thornton and Wade K. Wright, 'Charter Dialogue Revisited: Or «Much Ado About Metaphors»' (2007) 45(1) Osgoode Hall LJ 1; Ming-Sung Kuo, 'In the Shadow of

Judicial Supremacy: Putting the Idea of Judicial Dialogue in its Place' (2016) 29(1) Ratio Juris 83; Davies, Gregory, The legitimising role of judicial dialogue between the United Kingdom courts and the European Court of Human Rights. PhD Thesis, Cardiff University 19 December 2017.

2. M. Matusiak-Frącczak, Interpreting Law Through International Judicial Dialogue by Polish Courts, „Bratislava Law Review” 2020, vol. 4(2), s. 49.

3. M. Sařjan, Europa sędziów, Europa dialogu, „Na Wokandzie” 2011, nr 7, s. 54–55.

4. Davies, Gregory, The legitimising role of judicial dialogue between the United Kingdom courts and the European Court of Human Rights. PhD Thesis, Cardiff University 19 December 2017.

5. Bjorge, Eirik, Domestic Application of the ECHR: Courts as Faithful Trustees, International Law In Domestic Legal Orders (Oxford, 2015; online edn, Oxford Academic, 19 Nov. 2015).

6. Paul Mahoney, ‘The Relationship between the Strasbourg Court and the National Courts’ (2014) 130 LQR 568, 572.

7. Đorđević, S., Protocol 16 to the European Convention on Human Rights and Freedoms, Niš, Law and Politics, vol. 12, 2/2014, p. 109.

8. Nollkaemper, The Role of Domestic Courts in the Case Law of the International Court of Justice, „Chinese Journal of International Law” 2006, vol. 5(2), s. 301–322.

9. M. Killander, Interpreting Regional Human Rights Treaties, „International Journal on Human Rights” 2010, no. 13, s. 8.

10. Enrico Albanesi, „The European Court of Human Rights’ Advisory Opinions Legally Affect Non-ratifying States: A Good Reason (From a Perspective of Constitutional Law) to Ratify Protocol No. 16 to the ECHR”, European Public Law, nr 1 (2022): 1-2.

11. Wildahber, „A Constitutional Future for the European Court of Human Rights” Human Rights Law Journal, nr 507 (2002): 164.

12. Gerards, J., The European Court of Human Rights and the National Courts: giving shape to the notion of “shared responsibility”, in: Gerards, J., Fleuren, J., op. cit. p. 23.

13. Advisory opinion concerning the use of the «blanket reference» or «legislation by reference» technique in the definition of an offence and the standards of comparison between the criminal law in force at the time of the commission of the offence and the amended criminal law, P16-2019-001, 29/05/2020.

14. Advisory opinion requested by the Armenian Court of Cassation Request no. P16-2021-001 26.4.2022 [GC], Advisory opinion on the applicability of statutes of limitation to the prosecution, conviction and punishment in respect of an offence constituting, in substance, an act of torture.

15. List of cases 2022 recommended by the Jurisconsult and approved by the Bureau https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Cases_list_2022_ENG.

Sukiasyan V. – Chief Specialist of the Legal Expertise Service of the RA Court of Cassation, PhD, Lecturer at the Chair of Criminal Law and Criminal Procedure Law of RAU Institute of Law and Politics, էլ. փոստ՝ varazdatsukiasyan@gmail.com:

Submitted to the editorial office on 15.09.2023, reviewed on 15.09.2023, endorsed by PhD, Head of the Department of Criminal Procedure Law of the Russian-Armenian University N. Zohrabyan, accepted for publication on 02.10.2023.

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.4-9-93>

ОВАНЕС БАЯНДУРЯН

*Член палаты адвокатов РА,
Аспирант кафедры уголовного права и уголовно-процессуального
права Института права и политики РАУ*

ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ ԲԱՅԱՆԴՈՒՐՅԱՆ

*ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ,
ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և
քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ*

HOVHANNES BAYANDURYAN

*Member of the Chamber of Advocates of the RA,
PhD Student at the Chair of Criminal Law and
Criminal Procedure Law of RAU Institute of Law and Politics*

УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԻ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

CRIMINAL PROCEDURAL STATUS OF A LEGAL ENTITY IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

Введение

Уголовно-процессуальное законодательство как политический документ государства определяет основные принципы, политику, процедуру совершения правосудия, где основными фигурантами выступают субъекты уголовного производства.

Развитие экономических отношений и глобализационные изменения диктуют свои потребности, в результате чего подвергается изменениям уголовно-процессуальное законодательство. Развитие законодательства нередко вызывает появления новых институтов, которые коренным образом меняют уголовно-процессуальные положения субъектов уголовно-процессуального законодательства. Примеров вышесказанного выступает участие юридических лиц в системе правоотношений в различных сферах общественной жизни. На определенном этапе развития правовое регулирование отношений с участием одних лишь физических лиц в качестве единственных субъектов права оказалось недостаточным, и возникла необходимость в разработке более сложных правовых конструкции. Являясь, прежде всего, категорией гражданского права, юридические лица всё чаще принимают активное участие в различных

сферах общественной жизни, в том числе в уголовно-процессуальных отношениях.

Основное исследование

Действующий Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения (далее – УПК РА) своими нормами отражает особый интерес законодателя к участию юридических лиц в уголовном процессе. Нормы УПК РА содержат положения, в соответствии с которыми юридические лица могут быть признаны потерпевшими от уголовного преступления; юридические лица наделены правом требовать от государства возмещения в полном объеме вреда, причиненного незаконными действиями (бездействием) и решениями властных субъектов уголовного процесса; имеются предписания вовлечения юридических лиц в уголовное судопроизводство (быть гражданским истцом, гражданским ответчиком, выступать в качестве залогодателя и пр.).

С принятием нового уголовного и уголовно процессуального законодательства Республики Армения¹ расширяется уголовно-процессуальное положение юридических лиц². Уголовное законодательство пополнилось новеллой, устанавливающей уголовную ответственность юридического лица.

Таким образом, если ранее по законодательству Армении юридические лица могли участвовать в уголовно-процессуальных отношениях только в качестве гражданских истцов, гражданских ответчиков, а также лиц, которые могут участвовать в избрании меры пресечения в виде поручительства организации, то с принятием нового УПК Армении они становятся и участниками уголовно-процессуальных отношений в качестве лиц, привлекаемых к уголовной ответственности.

Практика выступления юридического лица со стороны защиты обуславливается глобальными тенденциями, направленными на установление норм и разработку эффективных механизмов, направленными на предотвращение и пресечение их преступной деятельности. Такая тенденция наблюдается последние десятилетия XX века, что привело к закреплению института уголовной ответственности юридических лиц не только в ряде западных стран (Австрия, Бельгия, Исландия, Босния и Герцеговина, Нидерланды, Дания, Румыния, Литва, Люксембург, Швейцария, Македония, Польша, Норвегия, Финляндия, Португалия, Франция, Хорватия, Черногория), но и в странах мусульманского мира (Албании, Иордании, Ливане), а также в некоторых странах бывшего советского пространства (Украина, Молдова, Грузия, Киргизия, Азербайджан и др.). Дискуссия внедрения такого института в Российской Федерации активно обсуждалась в начале 1990-х гг., когда происходила разработка проекта уголовного законодательства РФ, после принятия которого дискуссии снизились, но не прекратились.

¹ 27 мая 2021 г. Президент Армении подписал новый Уголовный и уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения, вступающие в силу с 1 июля 2022 г.

² Терминологическое разграничение понятий «правовое положение» и «правовой статус» сводит к тождественности этих понятий. С.И. Ожегов определяет «статус» как правовое положение, положение, состояние (Ожегов, С.И. Словарь русского языка : 70000 слов. – 21 изд. перераб. и доп. / под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Рус. яз, 1989. – 921 с.). В «Большом юридическом словаре» под статусом понимается установленное нормами права положение его субъектов, совокупность их прав и обязанностей. В самом общем виде правовой статус определяется как юридически закреплённое положение личности в государстве и обществе (Конституционное право : учебник / под ред. А.Е. Козлова. – М., БЕК, 1996. – 464 с.). Считаем, что термин «правовое положение» более широкое понятие по отношению к термину «правовой статус», ибо не все участники уголовного производства обладают процессуальным статусом.

Обсуждение вопроса об уголовной ответственности активировалось после внесения в начале 2011 года руководителем Следственного Комитета РФ законопроекта о внесении в уголовное законодательство ответственности юридических лиц³. Однако, законопроект так и не был принят. Считаем обоснованным точку зрения, что институт уголовной ответственности юридических лиц в определенном смысле можно назвать универсальным и независимым от формы государственного устройства⁴.

Помимо глобальных тенденций необходимость введения данного института обусловлено необходимостью приведения к международным стандартам в области противодействия транснациональным преступлениям, обязанность соблюдения которых предусмотрена рядом международных договоров, ратифицированных Республикой Армения: Конвенция ООН против коррупции (статья 26) (Принята резолюцией 58/4 Генеральной Ассамблеи от 31 октября 2003 года), Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности (статья 10) (Принята резолюцией 55/25 Генеральной Ассамблеи от 15 ноября 2000 года), Конвенцию о компьютерных преступлениях от 23 ноября 2001 года (статья 12), Конвенция Совета Европы о противодействии торговле людьми от 16 мая 2005 года (статья 22), Международная конвенция о борьбе с финансированием терроризма (Принята резолюцией 54/109 Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1999 года), Конвенция Совета Европы о предупреждении терроризма от 16 мая 2005 года и т.д.

Привлечение юридических лиц к уголовной ответственности осуществляется в общем порядке с учетом особенностей, предусмотренных главой 53 нового УПК Армении, включающий ст. 437-450. Частью 3 ст. 438 нового УПК Армении предусмотрено, что уголовная ответственность физического лица в связи с преступлением, указанным в ч. 1 ст. 123 нового УК Армении, не исключает уголовной ответственности юридического лица. Производства в отношении физического лица и юридического лица ведутся отдельно и не заменяют друг друга⁵.

Характеризуя процессуальный статус юридического лица, следует отметить, что, в соответствии с теорией права, правовой статус юридического лица следует рассматривать как специальный межотраслевой статус, который базируется на общем правовом статусе. Однако, если говорить об участии юридического лица в уголовно-процессуальном праве, следует упомянуть, что процессуальный статус юридического лица следует рассматривать в рамках специального отраслевого статуса. В структуре уголовного процесса процессуальный статус юридического лица характеризует его в первую очередь, как участника уголовно-процессуальных правоотношений. Уголовно-процессуальный статус юридического лица – это вытекающее из норм уголовно-процессуального законодательства отражение совокупности всех связей и отношений данного участника уголовного судопроизводства, определяющих его процессуальное положение, возникающих при реализации им своих прав и выполнении своих обязанностей.

³ Федоров А.В., О перспективах введения уголовной ответственности юридических лиц в Российской Федерации: политико правовой анализ // Ученые записки Санкт-Петербургского им. В.Б. Бобкова филиала Российской таможенной академии. – 2014. – № 2.

⁴ Наумов А.В., Избранные труды о реформе уголовного кодекса Российской Федерации (публикации 2009–2019 гг.). – Москва, 2019.

⁵ Уголовно-процессуального кодекса Республики Армения от 27 июля 2021 года № 3P-306: URL: <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=154763>

Для детального анализа статуса юридического лица ключевым моментом выступает определение уголовно-процессуального смысла, вложенного законодателем в используемый термин. Одни группы правоведов в области уголовно-процессуального права считают целесообразным и обоснованным использование термина «юридическое лицо» в гражданско-правовом смысле, где юридическим лицом признается организация, которая имеет в собственности, хозяйственном ведении или оперативном управлении обособленное имущество и отвечает по своим обязательствам этим имуществом, может от своего имени приобретать и осуществлять имущественные и личные неимущественные права, нести обязанности, быть истцом и ответчиком в суде⁶, другая группа ученых считает, что использование термина, вытекающего из гражданско-правового определения, весьма сомнительна и непригодна. Последняя группа ученых обосновывают свои точки зрения тем, что, во-первых, существуют две самостоятельные отрасли права – гражданское и уголовно-процессуальное, которые имеют различные предмет и метод регулирования. Гражданско-правовая категория имеет значение главным образом для имущественного оборота⁷. В публично-правовых отношениях различным организациям не обязательно обладать качествами юридических лиц. При этом, по мнению некоторых представителей цивилистической науки, наличие у какой-либо организации прав (статуса) юридического лица говорит о её самостоятельности лишь в гражданском праве, но никак не предопределяет её самостоятельное или подчиненное положение в других (публично-правовых) отношениях⁸, во-вторых, исследование проблемы признаков юридического лица в гражданском и уголовно-процессуальном праве ведется в различных целях. В частном праве, где данная категория возникла изначально, её появление было продиктовано в основном экономическими причинами (необходимость ограничения имущественной ответственности, уменьшение риска участия в гражданском обороте участников юридического лица), причины использования рассматриваемой категории в уголовном процессе носят не экономический, а, скорее, юридический характер – защита прав лиц, вовлеченных в уголовное судопроизводство. В связи с этим в уголовном процессе не актуален вопрос о том, является ли та или иная организация юридическим лицом. Вместо этого первоочередное значение приобретает выявление специфики участия организаций в уголовном судопроизводстве. Данные точки зрения, бесспорно, заслуживают внимания.

Справедливо замечание Н.И. Ткачева о том, что заранее определить через понятие какое-то явление раз и навсегда невозможно. Каждое явление обладает множеством признаков, одна часть из которых имеет первоочередное значение для конкретного случая, а другая остается за рамками дефиниции. Таким образом, способ формирования определений может быть разным, в зависимости от того, какие признаки в него включаются. В свою очередь, набор признаков и их количество зависит от цели, для которой формулируется определение⁹.

Так, М.Р. Сафаралеев считает, что гражданско-правовое определение юридического лица

⁶ Быков В.М., Колдин С.В., Права потерпевшего по уголовно-процессуальному кодексу РФ 2001 года // Следователь. – 2002. – № 10. – С. 2-3. См. также: Чекулаев Д.П., Потерпевший в уголовном судопроизводстве: доступ к правосудию и компенсация причиненного ущерба: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2005. – С. 13-14.

⁷ Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М.: Юристъ, 2002. – С. 519.

⁸ Гражданское право: В 4 т. Т. 1. Общая часть: Учебник / Отв. ред. Е.А. Суханов. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – С. 213-215.

⁹ Ткачев Н.И., Межотраслевые правовые понятия (методологический аспект) // Понятийный аппарат науки советского гражданского права и процесса и терминология законодательных актов: Сборник научных трудов. – Тверь, 1991. – С. 110.

непригодно для его буквального использования в уголовном судопроизводстве. Данный вывод побудил автора разработать собственное определение термина «юридическое лицо в уголовном судопроизводстве» как субъекта, зарегистрированного в данном качестве в установленном законом порядке, характеризующегося организационным единством, обособленностью воли, наличием имущества, ответственностью, самостоятельно (от своего имени) участвующего в уголовном судопроизводстве непосредственно или через представителя¹⁰.

Считаем, что признак организационного единства имеет ключевое значение для определения не только уголовно-процессуального, но и гражданско-правового статуса юридического лица. Под ним понимают упорядоченную внутреннюю структуру, благодаря которой юридическое лицо становится единым целым, а его правовой статус отделяется от правового статуса создавших или входящих в него учредителей (участников). Формальное выражение организационного единства находит в учредительных документах, устанавливающих внутреннюю структуру юридического лица, компетенцию органов, порядок их деятельности и т.д.¹¹ Весьма интересным является толкование данного признака В.В. Бараненковым, который выделяет следующие черты, характеризующие организационное единство:

1. Единая цель действия организации;
2. Каждое структурное подразделение имеет свои задачи;
3. Иерархическая структура власти в организации;
4. Система норм и правил, регулирующих внутреннюю деятельность организации;
5. Выступление должностных лиц в отношениях с внешним миром по делам организации от её имени;

6. Автономия (суверенитет) организации (самостоятельность в принятии решений).¹²

Последний признак заслуживает особого внимания для уголовно-процессуального исследования, так как некоторые организации, а именно представительства и филиалы, не имеют статуса юридического лица, поскольку, будучи созданными юридическими лицами в порядке расширения сферы их финансово-хозяйственной деятельности и являясь элементом организационной структуры юридического лица, они не отвечают такому критерию, как внешняя автономия. Соответственно, в случае причинения вреда имуществу, находящемуся в пределах филиала либо представительства, подлинным потерпевшим будет являться главное юридическое лицо, поскольку данное имущество, хотя и территориально обособлено от юридического лица, тем не менее, является его собственностью.

В системе уголовно-процессуальных отношений уголовно-процессуальный статус любого участника исходит из закрепленных норм уголовно-процессуального права, включающее в себя различные элементы, например, такие, как уголовно-процессуальную правосубъектность, права и законные интересы, обязанности, гарантии их осуществления, ответственность и т.д. Согласно позиции Л.Д. Кокорева, правовое положение участников судопроизводства определяется их процессуальными правами и обязанностями, законными интересами, процессуальной право- и дееспособностью, системой гарантий субъективных и

¹⁰ Сафаралеев М.Р., Правовое положение юридического лица в уголовном процессе России. Автореферат дис.... канд.юрид. наук. Томск, 2009. – С. 8.

¹¹ Иоффе О.С., Советское гражданское право. – М.: Юридическая литература, 1967. – С. 130.

¹² Бараненков В.В., Понятие юридического лица в современном гражданском праве России // Государство и право. – 2003. – № 11. – С. 54.

процессуальных прав¹³.

Условием реализации уголовно-процессуального статуса участником уголовного судопроизводства является наличие у него правоспособности и дееспособности, в своей совокупности образующих категорию правосубъектности. Г.Ф. Шершеневич обосновано отметил, что «только законом может устанавливаться и признаваться то особое юридическое качество, или свойство, которое позволяет лицу или организации стать субъектом права. Это качество, или свойство, называется правосубъектностью»¹⁴.

Уголовная правосубъектность является предпосылкой реализации и определения статуса участника уголовных правоотношений. Тем самым, считаем обоснованным мнение о том, что «условием реализации уголовно-процессуального статуса участником уголовного судопроизводства является наличие у него правоспособности и дееспособности, в своей совокупности образующих категорию правосубъектности»¹⁵. Справедливо и то, что «... правосубъектность наряду с нормой права и соответствующими юридическими фактами служит необходимой предпосылкой возникновения процессуальных правоотношений»¹⁶.

Определение уголовной правосубъектности юридических лиц имеет ключевое значение для разрешения вопросов преюдициального характера. В силу появления двух субъектов (физическое и юридическое лицо) в уголовно-процессуальных отношениях, где физическое лицо, с одной стороны, несет уголовную ответственность в классическом понимании, а с другой, – то же физическое лицо органа управления представляет юридическое лицо в качестве субъекта преступления за совершение того же уголовного деяния. В таком понимании следует отметить, что фундаментальный принцип уголовного права *non bis in idem* не нарушается. В то же время данное обстоятельство вызывает необходимость установления в законодательстве критериев, по которым можно провести разграничение между юридическим и физическим лицом как самостоятельными субъектами правоотношений по одному и тому же делу.

Также следует отметить, что «правосубъектность» выступает условием реализации процессуальных гарантий. Процессуальными гарантиями принято считать как «условия и средства, обеспечивающие фактическую реализацию и полную охрану прав и свобод человека»¹⁷, так и «меры, обеспечивающие возможность реализации физическим лицом принадлежащих ему прав и свобод»¹⁸. Полагаем, что вышеописанное относится не только к возможности физического лица реализовать свои процессуальные права, но и к юридическим лицам постольку поскольку юридическое лицо выступает полноценным участником уголовно-процессуальных правоотношений.

Кроме того, определение правосубъектности имеет ключевое значение для конкретизации круга лиц, имеющих права участвовать в определенных правоотношениях. Она выступает критерием разграничения субъекта ответственности.

¹³ Кокорев Л.Д., Положение личности в советском уголовном судопроизводстве: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Л., 1975. – С. 7–8.

¹⁴ Шершеневич Г.Ф., Русское гражданское право: учебник (по изданию 1907 г.). – М.: Спарк, 1995. 556 с.

¹⁵ Зеленина О.А., Процессуальная ответственность в уголовном судопроизводстве: содержание и реализация // Журнал российского права. – 2012. № 5.

¹⁶ Алексеев Н.С., Даев В.Г., Кокорев Л.Д., Очерк развития науки советского уголовного процесса. Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1980.

¹⁷ Витрук Н.В., О юридических средствах обеспечения реализации и охраны прав советских граждан // Правоведение. – 1964. № 4. С. 29.

¹⁸ Государственное право РФ: Курс лекций / Под ред. О.Е. Кутафина. – М., 1993. Т. 1.

Категория «правосубъектность» в отечественной правовой науке традиционно исследуется в основном только в рамках цивилистики и теории государства и права. Понятие правоспособности (элемента правосубъектности) впервые на законодательном уровне было закреплено кодифицированными нормативными актами XIX в. французским Гражданским кодексом 1804 г., германским Гражданским уложением 1896 г. и др.

В дальнейшем на доктринальном уровне началась разработка идеи отраслевой правосубъектности. Хотя следует отметить, что в отечественной правовой науке имелись прямые противники таких исследований, обосновывая, что «правоспособность – это категория только гражданского и частично трудового права»¹⁹. Однако считаем, что категория «правосубъектность» имеет место не только в цивилистике, но и в процессуальном праве, и должна подвергнуться всестороннему анализу в уголовно-процессуальном смысле. Представляется, что наиболее точно определить специфику правового положения юридического лица в уголовном судопроизводстве можно, проанализировав особенности его правосубъектности в данной области общественных отношений²⁰.

В теории права были выработаны три основных подхода к определению понятия правосубъектности. Первое направление рассматривает правосубъектность как единство правоспособности и дееспособности, т.е. как праводеспособность (единство правоспособности и дееспособности без дополнительных условий). Однако даже в рамках данного подхода отсутствует единое представление о сущности правосубъектности. Например, Н.В. Витрук полагает, что она является правовым эквивалентом человеческой воли²¹. По мнению же С.С. Алексеева, правосубъектность – это свойство, которое по своей природе неотъемлемо от лица, практически то же самое, что и «субъект права»²².

Второй подход рассматривает правосубъектность более в широком смысле. В частности, в него необходимо включать также права и обязанности, непосредственно вытекающие из действия законов. При такой трактовке правосубъектности она во многом совпадает с понятием правового статуса²³.

Третий подход рассматривает правосубъектность как правоспособность и дееспособность, но с учетом того, что имеются реальные общественные отношения, в которых могут участвовать правоспособные, но недееспособные субъекты. В частности, так обстоит дело в гражданском праве с правосубъектностью физических лиц, где она непосредственно связана с гражданской правоспособностью и наличие такой правоспособности необходимо и достаточно для признания гражданина субъектом права²⁴. Например, отмечается, что субъектом гражданского права и, следовательно, лицом, обладающим правосубъектностью, является ребенок, хотя он и недееспособен.

Несмотря на то, что эти подходы являются дискуссионными, следует отметить, что в отношении юридических лиц данные термины применяются в аналогичном значении,

¹⁹ Флейшиц Е.В., Соотношение правоспособности и субъективных прав // Вопросы общей теории права. – М., 1960. – С. 255-283

²⁰ Абдрахманов М.Х., Сафаралеев М.Р., Уголовно-процессуальный статус юридического лица: понятие и содержание // Вестник Омского университета. Сер. Право. – 2007. No 1 (10).

²¹ Витрук Н.В., О категориях правового положения личности в социалистическом обществе // Советское государство и право. – 1974. No 12.

²² Алексеев С.С., Общая теория права: В 2 т. – М.: Юридическая литература, 1982. Т. 2.

²³ Мицкевич А.В., Субъекты советского права. – М., 1962.

²⁴ Венедиктов А.В., О субъектах социалистических правоотношений // Советское государство и право. 1955. № 6.

что и в отношении граждан, но с учетом особенностей. Правосубъектность юридического лица (объединений) носит специализированный характер, они наделяются такими правами и обязанностями, которые необходимы для выполнения ими своих задач и функций, а правоспособность и дееспособность неразрывно связаны между собой и возникают одновременно, как правило, в момент его государственной регистрации²⁵.

Следует обратить внимание на точку зрения С.С. Алексеева, который различает общую, отраслевую и специальную правосубъектность. При этом общая правосубъектность рассматривается как способность лица в рамках данной политической и правовой системы быть субъектом права вообще; под отраслевой понимается способность быть участником правоотношений той или иной отрасли права (гражданского, гражданско-процессуального, уголовно-процессуального и т.д.); специальная правосубъектность заключается в способности лица быть участником лишь определенного круга правоотношений в рамках данной отрасли права²⁶. Данный подход нашел отражение и в уголовно-процессуальной науке. В частности, Б.А. Галкин и Л.Д. Кокорев при характеристике правоспособности и дееспособности участников уголовного судопроизводства выделяют два вида правоспособности – общую и специальную. Учитывая то, что указанные авторы рассматривают лишь сферу уголовного судопроизводства, очевидно, что под общей правоспособностью подразумевается способность иметь права и нести обязанности в рамках уголовного процесса, т.е. отраслевая правоспособность²⁷.

Считаем, что изложенные позиции имеют ключевое значение для определения уголовно-процессуальной правосубъектности. Придерживаясь данного подхода, можно утверждать, что юридические лица также обладают, соответственно, общей, отраслевой (в том числе уголовно-процессуальной) и специальной (в том числе в рамках уголовного судопроизводства) правосубъектностью. При этом последняя проявляется, например, в способности юридического лица быть потерпевшим, гражданским истцом или другим участником уголовного судопроизводства.

Таким образом, уголовно-процессуальная правосубъектность юридического лица является одним из проявлений его общей правосубъектности и представляет собой возможность быть участником уголовного судопроизводства, являться субъектом уголовно-процессуальных прав и обязанностей. Рассматриваемую категорию следует определить как способность иметь права и нести обязанности, предусмотренные уголовно-процессуальным законом, а также

²⁵ Однако сложившееся ранее представление о полном совпадении правоспособности и дееспособности юридического лица не оправдывает себя в настоящее время — в условиях трансформации общества к рыночным отношениям. Оказалось, что юридическое лицо не всегда без всяких условий может использовать те права, которыми обладает. Дееспособность юридического лица может изменяться без изменения его правоспособности. Так, предприятие-должник не имеет возможности реализовать свои права по собственному усмотрению. Его дееспособность ограничивается. Эту ограниченную дееспособность юридического лица-должника восполняет (например, согласно законодательству России) арбитражный управляющий, который имеет широкие полномочия по управлению предприятием-должником. Своими действиями он дает возможность предприятию-должнику участвовать в гражданском обороте посредством совершения всех, не запрещенных законом сделок. Следовательно, правоспособность и дееспособность юридического лица как субъекта правоотношений (например, коммерческой организации) не совпадают полностью, как не совпадают правоспособность и дееспособность физического лица. Правда, у коллективных субъектов правоотношений (юридических лиц) такое несовпадение правоспособности и дееспособности является исключительным. (Скакун О.Ф., Теория государства и права: Учебник / Пер. с рус. - Харьков: Консум, 2001. – 656 с.)

²⁶ Алексеев С.С., Общая теория права: В 2 т. – М.: Юридическая литература, 1982. Т. 2.

²⁷ Галкин Б.А., Советский уголовно-процессуальный закон. – М., 1962., Кокорев Л.Д. Участники правосудия по уголовным делам. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1971.

осуществлять их лично или через представителя²⁸.

Считаем, что несмотря на то, что уголовно-процессуальная правосубъектность хотя и совпадает с гражданско-правовой правосубъектностью постольку поскольку момент возникновения и прекращения такой правосубъектности возникает и прекращается в момент государственной регистрации, однако их нельзя отождествлять. Содержание гражданско-правовой правосубъектности может сильно отличаться от уголовно-процессуальной в силу ограничения такой правосубъектности. Например, учредительными документами могут сужаться или ограничиваться правосубъектность конкретного юридического лица, либо когда в силу закона юридическое лицо обладает ограниченной правосубъектностью (нередко они лишены общей правосубъектности), например кредитные организации, страховые организации, фондовые биржи и др. Другими словами, в зависимости от организационно-правовой формы юридического лица и от вида осуществляемой деятельности объем его правосубъектности может дифференцироваться.

Уголовно-процессуальная правосубъектность носит автономный характер, отсутствие гражданско-правовой или ограниченной правосубъектности однозначно не влияет на уголовно-процессуальную правосубъектность: первоочередное значение для инициирования уголовного дела будет иметь наличие признаков состава преступления, и для признания юридического лица потерпевшим – причинение вреда его имуществу общественно опасным деянием.

Более того, считаем, что момент утраты правосубъектности в гражданско-правовом смысле при сравнении с уголовно-процессуальной правосубъектностью переходит на ранний этап: правосубъектность юридического лица прекращается в момент ликвидации (ГК РА ст.52, часть 4), в то же время уголовно-процессуальная правосубъектность, как мы предполагаем, может сохраняться и представитель юридического лица может выступить в качестве полноценного участника уголовно-процессуальных правоотношений. Аналогичным образом представитель выступает в качестве полноценного участника уголовно-процессуальных правоотношений в случае, когда имеется ограниченная правосубъектность в силу наступления тех или иных гражданско-правовых фактов, например в силу наличия процедуры банкротства, когда правосубъектность компании в лице представителя ограничена законом. Кроме того, утрата правосубъектности в гражданско-правовом и уголовно-процессуальном смысле имеют разные последствия: при ликвидации юридического лица без правопреемства, обязательства организации прекращаются, а при ликвидации или самоликвидации юридического лица уголовная ответственность не должна быть исключена, так как самоликвидация может быть для юридического лица одним из возможных путей уклонения от уголовной ответственности. В частности, нидерландское уголовное законодательство предусматривает возможность привлечения к уголовной ответственности юридических лиц, утративших правосубъектность вследствие слияния, поглощения, разделения или ликвидации²⁹. В Республике Словения статьей 6 Закона об ответственности юридических лиц за уголовные преступления 1999 г. предусмотрено, что в случае, когда юридическое лицо прекратило свое существование до окончания уголовного разбирательства, уголовные санкции могут быть применены к

²⁸ Сафаралеев М.Р., Уголовно-процессуальная правосубъектность юридического лица//Научная редакция «Право». 15 ноября 2008 г.

²⁹ Тарбагаев А.Н., Введение в уголовное право Нидерландов: основные институты Общей части: Учебное пособие. – Красноярск, 2000. – С. 30

юридическому лицу, являющемуся его правопреемником³⁰.

Обобщая вышесказанное, нельзя не согласиться с мнением М.Р. Сафаралеева о том, что «представляется, что нет достаточных оснований для вывода о производном характере правосубъектности юридического лица в уголовном судопроизводстве. Уголовно-процессуальная правосубъектность юридического лица, в отличие от гражданско-правовой, всегда носит универсальный характер, в том смысле, что не зависит от организационно-правовой формы, целей и видов его деятельности³¹».

Заклучение

Следует констатировать, что уголовно-процессуальная правосубъектность выступает самостоятельной правовой категорией и имеет существенные особенности, что дает ей возможность отличиться от правосубъектности иных участников правоотношений, так и от правосубъектности в других отраслях права. Изложенное подтверждает, что рассмотренная проблема заслуживает отдельного внимания и нуждается в самостоятельном глубоком исследовании.

Ամփոփագիր: Հոդվածում ուշադրության է հրավիրված իրավաբանական անձանց քրեական պատասխանատվության հիմնախնդիրների ուսումնասիրության արդիականության հարցը, որը դարձել է ՀՀ քրեական և քրեադատավարական օրենսդրության նորարարությունը:

Սույն հոդվածի թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է նրանով, որ Ազգային ժողովի կողմից 2021 թվականի հունիսի 30-ին ընդունված և 2022 թվականի հուլիսի 1-ից օրինական ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի ընդունմամբ, իրավաբանական անձն այլևս հանդես է գալիս քրեադատավարական հարաբերությունների լիարժեք սուբյեկտ պաշտպանական կողմից:

Սույն հոդվածը պարունակում է իրավաբանական անձի քրեադատավարական կարգավիճակի հետ կապված որոշ հարցերի տեսական վերլուծություն: Հոդվածում քննարկվում է իրավաբանական անձի տեղը քրեադատավարական իրավահարաբերություններում, նրա քրեադատավարական կարգավիճակը, դատավարական պատասխանատվությունը: Վերլուծվում է այնպիսի կատեգորիա, ինչպիսին է իրավաբանական անձի՝ որպես քրեական դատավարության մասնակցի դատավարական իրավունակությունը, դրա հնարավոր նշանակությունը դատավարական կարգավիճակի իրացման համար:

Annotation. The article draws attention to the increased relevance of the study of the issues of criminal liability of legal entities, which has become a novelty of the Armenian criminal and criminal procedure legislation.

The relevance of the topic of this article is due to the fact that with the adoption of the new Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, adopted by the National Assembly on June 30, 2021, and entered into legal force on July 1, 2022, a legal entity is considered as a full-fledged subject of criminal procedure relations by the defense.

Present article contains a theoretical analysis of some issues related to the criminal procedural status of a legal entity. The article discusses the place of a legal entity in criminal procedural legal relations, its criminal procedural status, procedural responsibility. Such a category as the procedural legal personality of a legal entity as a participant in criminal proceedings is analyzed, their possible significance for the implementation of the procedural status is explored.

³⁰ Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja (ZOPOKD) // ULRS Uradni list Republike Slovenije. No 59/99, No 12/00, No 50/04, No 98/04, No 65/08, № 57/12

³¹ Сафаралеев М.Р., Уголовно-процессуальная правосубъектность юридического лица//Научная редакция «Право» 15 ноября 2008 г.

Ключевые слова: юридическое лицо, уголовно-процессуальные правоотношения, субъект ответственности, правосубъектность, правоспособность.

Բանալի բառեր- իրավաբանական անձ, քրեադատաբանական հարաբերություններ, պատասխանատվության սուբյեկտ, իրավասուբյեկտություն, իրավունակություն:

Keywords: legal entity, criminal procedural legal relationship, subject of liability, legal personality, legal capacity

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

- 1) Абдрахманов М.Х., Сафаралеев М.Р., Уголовно-процессуальный статус юридического лица: понятие и содержание // Вестник Омского университета. Сер. Право. 2007. No 1 (10).
- 2) Алексеев Н.С., Даев В.Г., Кокорев Л.Д., Очерк развития науки советского уголовного процесса. Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1980.- С. 252
- 3) Алексеев С.С., Общая теория права: В 2 т. М.: Юридическая литература, 1982. Т. 2., С. 360
- 4) Бараненков В.В. Понятие юридического лица в современном гражданском праве России // Государство и право. – 2003. – No 11. – С. 53-59.
- 5) Быков В.М., Колдин С.В., Права потерпевшего по Уголовно-процессуальному кодексу РФ 2001 года // Следователь, 2002, № 10.. См. также: Чекулаев Д.П. Потерпевший в уголовном судопроизводстве: доступ к правосудию и компенсация причиненного ущерба: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Москва, 2005. – С. 234
- 6) Венедиктов А.В., О субъектах социалистических правоотношений // Советское государство и право. 1955. No 6. С. 507.
- 7) Витрук Н.В., О категориях правового положения личности в социалистическом обществе // Советское государство и право. 1974. No 12.
- 8) Витрук Н.В., О юридических средствах обеспечения реализации и охраны прав советских граждан // Правоведение. 1964. No 4. С. 228
- 9) Государственное право Российской Федерации. Учебник / Под ред.: Кутафин О.Е. - М.: Юрид. лит., 1996. - 584 с.
- 10) Гражданское право: В 4 т. Т. 1. Общая часть: Учебник / Отв. ред. Е.А. Суханов. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – С. 720
- 11) Зеленина О.А., Процессуальная ответственность в уголовном судопроизводстве: содержание и реализация // Журнал российского права. 2012. No 5.- С.67-75
- 12) Иоффе О.С., Советское гражданское право. – М.: Юридическая литература, 1967. - 494 с.
- 13) Кокорев Л.Д., Положение личности в советском уголовном судопроизводстве: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Л., 1975. – С. 268.
- 14) Мицкевич А.В., Субъекты советского права. М.: Госюриздат, 1962. - 213 с.
- 15) Наумов А.В., Избранные труды о реформе уголовного кодекса Российской Федерации (публикации 2009–2019 гг.). Москва, 2019. Университет Генеральной прокуратуры РФ, 2019. - 384 с.
- 16) Сафаралеев М.Р., Уголовно-процессуальная правосубъектность юридического лица//Научная редакция «Право» 15 ноября 2008 г.
- 17) Сафаралеев М.Р., Правовое положение юридического лица в уголовном процессе России. Автореферат дис....канд.юрид. наук. Томск, 2009. – С. 241.
- 18) Советский уголовно-процессуальный закон / Галкин Б.А. - М.: Госюриздат, 1962. - 255 с., Кокорев Л.Д. Участники правосудия по уголовным делам. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1971- 160 с.
- 19) Тарбагаев А.Н., Введение в уголовное право Нидерландов: основные институты общей части. Учебное пособие - Красноярск: СибУП, 2001. - 135 с.
- 20) Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М.: Юрист, 2002. – С. 776.

- 21) Ткачев Н.И., Межотраслевые правовые понятия (методологический аспект) // Понятийный аппарат науки советского гражданского права и процесса и терминология законодательных актов: Сборник научных трудов. – Тверь, 1991. – С. 108-114
- 22) Уголовно-процессуального кодекса Республики Армения от 27 июля 2021 года №3Р-306: URL: <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=154763>
- 23) Федоров А. В. О перспективах введения уголовной ответственности юридических лиц в Российской Федерации: политико-правовой анализ // Ученые записки Санкт-Петербургского им. В. Б. Бобкова филиала Российской таможенной академии. — 2014. — No 2.
- 24) Флейшиц Е.В., Соотношение правоспособности и субъективных прав // Вопросы общей теории права. М.: Госюриздат, 1960. С. 283.
- 25) Шершеневич Г.Ф., Русское гражданское право: учебник (по изданию 1907 г.). М.: Спарк, 1995. 556 с.
- 26) Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja (ZOPOKD) // ULRS Uradni list Republike Slovenije. No 59/99, No 12/00, No 50/04, No 98/04, No 65/08, No 57/12.

Баяндурян О. - Член палаты адвокатов РА, Аспирант кафедры уголовного права и уголовнопроцессуального права Института права и политики РАУ, эл. почта: .

Статья представлена в редакцию 07.06.2023 г., отправлена на рецензию 07.06.2023 г., рецензент: Профессор кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права, д.ю.н., заслуженный профессор РАУ Цагилян С.Ш., принята к публикации: 02.10.2023.

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.4-9-105>

ԿԱՐԱՊԵՏ ՍՄԲԱՏՅԱՆ
ՀՀ դատախազության Թիվ 2 կայազորի
գինվորական դատախազության դատախազ,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի մագիստրոս

KARAPET SMBATYAN
*Number Two Garrison's Prosecutor of Prosecutor's
Office of the Republic of Armenia,
Master at Yerevan State University Faculty of law*

КАРАПЕТ СМБАТЯН
*Прокурор военной прокуратуры второго
гарнизона Республики Армения,
Магистр юридического факультета
Ереванского государственного университета*

**ՄԻՋՆՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀՀ ՔՐԵԱԿԱՆ
ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍԳՐՔՈՒՄ**

**REQUESTS IN THE NEW CRIMINAL PROCEEDING
CODE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA**

**ХОДАТАЙСТВА В НОВОМ
УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМ КОДЕКСЕ РА**

Ներածություն

**ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքում առկա խնդիրը՝ կապված
միջնորդության հասկացության և մյուս իրավակարգավորումների միջև**

Քրեական դատավարությունում միջնորդությունները հանդես են գալիս որպես կողմերի հավասարության և մրցակցության սկզբունքի ապահովման կարևորագույն երաշխիքներ: Խոսքը հատկապես վերաբերում է մինչդատական վարույթին, երբ կողմերի հավասարությունը լիարժեքորեն ապահովված չէ, նախաքննության ընթացքում վարույթի մասնավոր մասնակիցները ծանոթ չեն լինում քրեական վարույթի նյութերին, գործի ընթացքին և որոշակի հանգամանքներ պարզելու, գործողություններ կատարելու կամ որոշումներ կայացնելու խնդրանքով դիմում են վարույթն իրականացնող մարմնին: Միջնորդությունները՝ որպես քրեական դատավարությունում «զենքերի հավասարության» սկզբունքի ապահովման կարևոր երաշխիք մատնանշվել են նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից կա-

յացված մի շարք վճիռներում¹: Միջնորդությունը՝ որպես իրավունքի որևէ ճյուղի բաղկացուցիչ տարր, աստղացվում է ոչ միայն քրեական դատավարության հետ: Այս ինստիտուտը հանդիպում է և քաղաքացիական և վարչական դատավարությունում, և իրավունքի մյուս ճյուղերում: Ավելին, այն բնորոշ է ոչ միայն իրավագիտությանը: «Արդի հայերենի բացատրական բառարանում» միջնորդությունը ի թիվս այլնի բնորոշվում է որպես պաշտոնական գրություն որևէ մարմնի, պաշտոնատար անձի՝ որևէ գործը այս կամ այն ընթացքը տալու մասին²:

«Քրեական դատավարության օրենսգրքում միջնորդությունը հանդես է գալիս որպես ինքնավար հասկացություն, այսինքն՝ մեկնաբանվում է այնպես, ինչպես նախատեսված է տվյալ օրենսգրքում և դրա վերաբերյալ կարգավորումները հիմնված են միայն քրեադատավարական իմաստով միջնորդություն հասկացության հետ:

Հիմնական հետազոտություն

«Քրեական դատավարության նոր օրենսգրքում (այսուհետ՝ Օրենսգիրք) միջնորդությունը բնութագրվում է որպես վարույթի մասնակցի կամ այլ անձի խնդրանք՝ ուղղված վարույթն իրականացնող մարմնին: Ստացվում է, որ միջնորդությունը խնդրանք է, որը ձևակերպվում և վարույթի հանրային և մասնավոր մասնակիցների կողմից ուղղվում է քննիչին՝ վարույթը նախաձեռնելու պահից մինչև մեղադրական եզրակացությունը կամ քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը հսկող դատախազին հանձնելը, հսկող դատախազին՝ մեղադրական եզրակացությունը կամ քրեական վարույթը կարճելու մասին որոշումը քննիչից ստանալու պահից մինչև մեղադրական եզրակացությունը դատարան հանձնելը, քրեական վարույթը կարճելու մասին քննիչի որոշումը հաստատելը կամ վարույթի նյութերը նախաքննության մարմին վերադարձնելը և դատարանին՝ մեղադրական եզրակացությունը դատախազից ստանալու պահից մինչև քրեական վարույթի ավարտը, ինչպես նաև դատական երաշխիքների վարույթներով: Մեր կարծիքով «Քրեական դատավարության օրենսգրքում սահմանված միջնորդության հասկացության՝ վարույթն իրականացնող մարմնին ուղղված խնդրանքի վերաբերյալ իմպերատիվ պահանջի և մյուս իրավակարգավորումների միջև առկա են մի շարք հակասություններ:

Այսպես, «Քրեական դատավարության օրենսգրքի 154-րդ հոդվածի 3-րդ մասում նշվում է, որ մեղադրական եզրակացություն կազմելով նախաքննության ավարտի մասին՝ վարույթի մասնավոր մասնակիցներին ծանուցելուց հետո քննիչին և հսկող դատախազին ուղղված նրանց միջնորդությունները կարող են թողնվել առանց քննության, որը ենթակա չէ բողոքարկման: Սույն հոդվածի վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրահանգել, որ մեղադրական եզրակացությունը կազմելով և դատախազին ուղարկելուց հետո, երբ քննիչն արդեն չի հանդիսանում վարույթն իրականացնող մարմին, նրան հնարավոր է միջնորդություն ուղղել: Ոչ վարույթ իրականացնող մարմնին ուղղված միջնորդությունների մասին կարգավորումներ առկա են նաև բազմաթիվ այլ իրավիճակներում: Մասնավորապես, Օրենսգրքի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի 14-րդ կետում սահմանված է, որ հսկող դատախազն իրավասու վերադաս դատախազին առաջարկում է դիմել իրավասու մարմիններ՝ քրեական հետապնդման անձեռնմխելիությունից օգտվող անձանց նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդում հարուցելու կամ նրանց ազատությունից զրկելու համաձայնություն ստանալու միջնորդությունով: Նույն կերպ, Օրենսգրքի բացարկի վերաբերյալ հասկացությունը, համաձայն որի բացարկը՝ վարույթի

¹ Տես օրինակ՝ *Miminoshvili v Russia*, կետ 141, *Vidal v Belgium*, կետ 34, *Zhuk v Ukraine*, կետ 35, *G.B v France*, *Georgios Papageorgiou v Greece*:

² *Էդուարդ Բազրայի Աղայան*, «Արդի հայերենի բացատրական բառարան», Երևան, 1976 թ., էջ 1015:

մասնակցի գրավոր միջնորդությունն է դատավորին, վարույթի հանրային մասնակցին, փորձագետին, թարգմանչին, ընթերակային կամ դատական նիստի քարտուղարին վարույթին մասնակցելուց ազատելու վերաբերյալ, նույնպես խնդրահարույց է, քանի որ հսկող դատախազին հայտնած բացարկի հարցը լուծում է վերադաս դատախազը, իսկ հետաքննիչին, հետաքննության մարմնի պետին, քննիչին, քննչական մարմնի ղեկավարին հայտած բացարկի հարցը լուծում է հսկող դատախազը, և ոչ թե վարույթն իրականացնող մարմինը:

Շարունակելով այս շարքը նշենք, որ միջնորդության հասկացության և Օրենսգրքի մյուս կարգավորումների միջև առկա են հակասություններ նաև հետևյալ իրավիճակներում: Օրենսգրքի 189-րդ հոդվածում նշվում է, որ հանցանքի կատարումը վկայող փաստերի հիման վրա քննիչն իրավասու է հսկող դատախազին ներկայացնելու անձի նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդում հարուցելու մասին միջնորդություն: Նույն կերպ, քննիչը միջնորդություն է ներկայացնում հանրային քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ այն դադարեցնելու մասին, որի հիման վրա հսկող դատախազը որոշում է կայացնում այն բավարարելու կամ մերժելու մասին, ինչպես նաև քննիչը իրավասու է հսկող դատախազին միջնորդություն ներկայացնել հանրային քրեական հետապնդման ժամկետը կասեցնելու անհրաժեշտության դեպքում: Նշված բոլոր իրավակարգավորումների դեպքում բացակայում է խնդրանքն ուղղված վարույթն իրականացնող մարմնին: Ավելին, մի շարք դեպքերում հենց վարույթ իրականացնող մարմինն է խնդրանքով դիմում այլ մարմնի: Սրա հետ կապված հարկ ենք համարում նշել, որ որոշներն առաջարկում են քննիչի կողմից դատախազին կամ դատարանին միջնորդություն ներկայացնելը չներկայացնել «միջնորդություն» տերմինով և չնույնացնել վարույթի մասնավոր մասնակիցների կողմից վարույթն իրականացնող մարմնին միջնորդություն հարուցելու դեպքերի հետ, քանի որ նմանատիպ միջնորդություններն ունեն մի շարք ընթացակարգային և այլ տարբերություններ³:

Միջնորդության հասկացության հետ կապված խնդիրն առկա է նաև դատարանին ուղղված միջնորդությունների դեպքում, երբ վերջինս այլևս չի հանդիսանում վարույթն իրականացնող մարմին: Օրինակ՝ տուժողի կամ այլ շահագրգիռ անձի միջնորդությամբ կամ սեփական նախաձեռնությամբ դատարանն իրավասու է գույքի արգելադրումը պահպանելու նաև քրեական վարույթի ավարտից հետո՝ մինչև դատական ակտի կատարումը:

Մեր համոզմամբ, նշված հակասությունների պատճառը նախկին՝ 1998 թվականի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում առկա միջնորդության հասկացության առանց փոփոխության, ավտոմատ ներդնումն է ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգիրք: Նախկին օրենսգրքում նույնպես միջնորդությունը խնդրանք էր, որն ուղղվում էր վարույթն իրականացնող մարմնին: Սակայն խնդիրը նրանում է, որ մինչդատական վարույթում վարույթ իրականացնող մարմին էին միաժամանակ հանդիսանում 3 սուբյեկտներ՝ հետաքննության մարմինը, քննիչը և դատախազը՝ առանց որևէ փուլերի առանձնացման: Այսինքն, չկար որևէ տարանջատում, որը խնդիր կառաջացներ միջնորդության հասցեատիրոջը ուղարկելու հարցում, քանի որ և քննիչի կողմից դատախազին ուղղված միջնորդություններն էին համարվում վարույթ իրականացնող մարմնին ուղղված, և մասնավոր մասնակիցների միջնորդություններն էին ուղղված քննիչին և դատախազին համարվում վարույթն իրականացնող մարմնին ուղղված, և այդպես շարունակ:

Գիտական գրականության մեջ առաջարկվում են միջնորդությունների վերաբերյալ տար-

³ Ходатайства и жалобы в уголовном процессе (анализ и комментарий, часть первая)
<https://bypravo.ru/hodatajstva-i-zhaloby-v-ugolovnom-protsessе-analiz-i-kommentarij-chast-1/>.

բեր հասկացություններ: Առավել ընդհանրական է թվում այն տարբերակը, ըստ որի՝ միջնորդությունը պատշաճ ձևակերպված պաշտոնական դիմում է ուղղված ապացուցման և գործի լուծման իրավասություն ունեցող անձանց՝ իրենց լիազորությունների մեջ մտնող գործողություններ կատարելու նպատակով⁴: Որպես օրենսդրական նման խնդրի լուծման տարբերակ, կարծում ենք, որ անհրաժեշտ է վերանայել 2021 թվականի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում առկա միջնորդության հասկացությունը: Առաջարկում ենք այն խմբագրել հետևյալ բովանդակությամբ՝ միջնորդությունը՝ վարույթի մասնակցի կամ այլ անձի խնդրանքն է ուղղված վարույթն իրականացնող մարմնին, ինչպես նաև այն սուբյեկտին, որն օժտված է տվյալ միջնորդությունը լուծելու լիազորություններով:

2021 թվականին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում առկա մյուս իրավական խնդիրները՝ կապված միջնորդությունների հետ

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 196-րդ հոդված 1-ին մասում սահմանված է քննիչի միջնորդության հիման վրա հսկող դատախազի կողմից անձի նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ հանրային քրեական հետապնդումը դադարեցնելու իրավասության մասին: Սակայն, վերոնշյալ իրավակարգավորման մեջ բացակայում են համապատասխան միջնորդությանը հսկող դատախազի կողմից որոշմամբ անդրադառնալու համար սահմանված դատավարական ժամկետները: Պրակտիկայում հանդիպում են դեպքեր, երբ հսկող դատախազը տվյալ միջնորդությանը տևական ժամանակ չի անդրադառնում, այն հիմնավորմամբ, որ Օրենսգրքը չի սահմանում միջնորդությանը պատասխանելու ժամկետներ, և, հետևաբար, դատախազը կարող է դրան անդրադարձ կատարել այն ժամանակ, երբ միջնորդության վերաբերյալ վերջնական որոշում կայացնելու համար էական հանգամանքներ կպարզվեն:

«Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 1-ին մասին համաձայն՝ եթե օրենսդրության մեջ բացակայում է կոնկրետ հասարակական հարաբերությունը կարգավորող իրավական նորմը, սակայն օրենսդրությամբ սահմանված է համանման հարաբերությունները կարգավորող այլ իրավական նորմ, ապա այդպիսի հարաբերությունների նկատմամբ (եթե դա չի հակասում դրանց էությանը) կիրառվում են համանման հարաբերություններ կարգավորող իրավական նորմերը (օրենքի անալոգիա): Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ օրենքի անալոգիան և իրավունքի անալոգիան կարող են կիրառվել միայն, եթե տվյալ օրենքով չի արգելվում անալոգիայի կիրառումը: Նույն օրենքի 40-րդ հոդվածում սահմանված է, որ նորմատիվ իրավական ակտերի նորմերի միջև կոլիզիաների դեպքում, ըստ հերթականության, կիրառվում են հետևյալ կանոնները, ընդ որում, յուրաքանչյուր հաջորդ կանոնը կիրառվում է, եթե կիրառելի չէ նախորդ կանոնը՝ ...2) ընդհանուր նորմի և հատուկ նորմի միջև կոլիզիաների դեպքում գործում է հատուկ նորմը, սակայն եթե նորմատիվ իրավական ակտն ունի ընդհանուր և հատուկ մասեր, ապա այդ մասերի նորմերի միջև կոլիզիայի դեպքում գործում են ընդհանուր մասի նորմերը:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը բաղկացած է մի քանի մասերից: Առաջին մասը վերնագրված է ընդհանուր դրույթներ վերտառությամբ, իսկ առաջին մասին 5-րդ բաժինը կոչվում է ընդհանուր այլ դրույթներ: Այստեղից կարող ենք եզրակացնել, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի առաջին մասը «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին»

⁴ *Насанова И.А.*, Ходатайства, жалобы, отводы-сходства и различия
<https://cyberleninka.ru/article/n/hodataystva-zhaloby-otvody-shodstva-i-razlichiya/viewer>.

ՀՀ օրենքի իմաստով ընդհանուր մասն է: Օրենսգրքի առաջին մասի՝ ընդհանուր դրույթների 154-րդ հոդվածում սահմանված է, որ գրավոր միջնորդությունը պետք է քննության առնվի և լուծվի այն ստանալուց հետո՝ յոթ օրվա ընթացքում: Հաշվի առնելով վերոգրյալը գտնում ենք, որ Օրենսգրքի հատուկ մասում, 196-րդ հոդվածում միջնորդությանը պատասխանելու ժամկետ չսահմանելը չի նշանակում, որ դրան հսկող դատախազի կողմից տևական ժամանակ չպետք է անդրադարձ կատարվի: Տվյալ դեպքում պետք է «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի հիման վրա գործի ընդհանուր մասի նորմը համաձայն որի՝ եթե նորմատիվ իրավական ակտն ունի ընդհանուր և հատուկ մասեր, ապա այդ մասերի նորմերի միջև կոլիզիայի դեպքում գործում են ընդհանուր մասի նորմերը: Հետևաբար, քննիչի կողմից հանրային քրեական հետապնդում չհարուցելու կամ հանրային քրեական հետապնդումը դադարեցնելու միջնորդություն ստանալու դեպքում հսկող դատախազը պետք է այն ստանալու պահից յոթ օրվա ընթացքում դրա վերաբերյալ համապատասխան որոշում կայացնի:

Միջնորդությունների հարուցումը և դրանց լուծումը իրավահարաբերություններ են, որտեղ միջնորդությամբ հանդես եկած սուբյեկտի կողմից իր իրավունքը իրացնելը համապատասխանաբար ստիպում է դրա լուծման իրավասություն ունեցող սուբյեկտին մի շարք պարտականություններ կատարել, մասնավորապես՝ միջնորդությունն ընդունել, սահմանված ժամկետներում և կարգով այն լուծել, այդ մասին հայտնել միջնորդություն հարուցած անձին և պարզաբանել դրա բողոքարկման կարգը⁵: Սրա հետ կապված նշենք, որ պրակտիկայում հանդիպում են դեպքեր, երբ պաշտպանը կամ մեղադրյալը հանրային քրեական հետապնդումը դադարեցնելու միջնորդությամբ դիմում են և քննիչին և հսկող դատախազին: Տվյալ իրավիճակում հարց է ծագում՝ ինչ վարույթային ակտ պետք է կայացնեն քննիչը և հսկող դատախազը: Քննիչը որպես վարույթի հանրային մասնակից քրեական հետապնդումը դադարեցնելու իրավասությամբ օժտված չէ, վերջինս չի կարող բավարարել այդ միջնորդությունը: Բացի այդ, նման միջնորդություն ստանալու դեպքում, եթե քննիչը բավարարի միջնորդությունը և հանրային քրեական հետապնդումը դադարեցնելու միջնորդությամբ դատախազին դիմի, կստացվի, որ վերջինս ներկայացնում է ստացած խնդրանքի մասին խնդրանք, ինչը կազուսային վիճակ կստեղծի:

Նման դեպքերում գտնում ենք, որ այդպիսի միջնորդություն հարուցելը նպատակահարմար չէ, քանի որ քննիչն օժտված չէ հանրային քրեական հետապնդումը դադարեցնելու լիազորությամբ, սակայն, այնուամենայնիվ, եթե հարուցվել է նման միջնորդություն, քննիչն իր որոշմամբ կարող է մերժել այն, հիմնավորելով, որ չունի հանրային քրեական հետապնդումը դադարեցնելու լիազորություն: Միևնույն ժամանակ, գտնելով, որ միջնորդությունը հիմնավոր է, քննիչը պետք է սեփական նախաձեռնությամբ միջնորդությամբ դիմի դատախազին՝ անձի նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար: Օրենսգրքում առկա՝ միջնորդության հասկացության թերի ձևակերպման հետևանքով պաշտպանի կողմից դատախազին նման միջնորդությամբ դիմելն առաջին հայացքից իրավաչափ չէ, քանի որ մինչև քննիչի կողմից մեղադրական եզրակացությամբ քրեական վարույթը հսկող դատախազին հանձնելը, վերջինս չի հանդիսանում վարույթն իրականացնող մարմին: Նման միջնորդությունների առկայության դեպքում հնարավոր է մի քանի լուծում: Առաջին, հսկող դատախազը հանրային քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին պաշտպանի կամ մեղադրյալի միջնորդությունը ստանալու դեպքում, կարող է մերժել այն, հիմնավորելով, որ չի հանդիսանում

⁵ Власова Н.А., Заявление и разрешение ходатайств в ходе предварительного расследования //Гос-во и право. 2006. N 4, 41-47 էջեր:

վարույթն իրականացնող մարմին: Միևնույն ժամանակ, եթե հսկող դատախազը գտնի, որ առկա է քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմքերից որևէ մեկը, ապա պետք է սեփական նախաձեռնությամբ որոշում կայացնի՝ հանրային քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին: Սակայն, տվյալ խնդրի լուծման ավելի ընդունելի տարբերակ ենք դիտարկում հսկող դատախազի կողմից միջնորդության բավարարումը և անձի նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդման դադարեցումը կամ չհարուցումը, այն հիմնավորմամբ, որ նշված որոշման կայացումը նախաքննության փուլում իր բացառիկ լիազորությունների տիրույթում է գտնվում և, հետևաբար, դատախազական հսկողություն իրականացնելիս իրավունքի շահերից ելնելով, բավարարում է հարուցված միջնորդությունը, չնայած այն հանգամանքին, որ չի հանդիսանում վարույթն իրականացնող մարմին: Գտնում ենք, որ հսկող դատախազը նույն կերպ պետք է վարվի բոլոր այն դեպքերում, երբ համապատասխան որոշման կայացումը վերջինիս բացառիկ լիազորությունն է, օրինակ՝ տուժողի կողմից որևէ անձի նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդում հարուցելու միջնորդություն ներկայացվելու դեպքում: Իրավունքի շահի ապահովման արժեքաբանական մոտեցումն իրավակիրառողից պահանջում է հանրային գործառույթներն իրականացնելիս որոշակի դեպքերում իրավունքը զարգացնել օրենքի տեքստից դուրս և ոչ թե կուրորեն ու մաթեմատիկական ճշգրտությամբ ղեկավարվել օրենքով⁶:

Միջնորդությունների վերաբերյալ հաջորդ խնդիրը կայանում է նրանում, թե արդյոք վարույթն իրականացնող մարմինը բոլոր միջնորդություններին պետք է անդրադառնա որոշման տեսքով: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 154-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նշվում է միջնորդության քննության առնելու և լուծելու պարտադիրության մասին, իսկ նույն հոդվածի 6-րդ մասում նշվում է, որ միջնորդության վերաբերյալ ընդունված որոշման պատճենը վարույթն իրականացնող մարմինն անմիջապես ուղարկում է միջնորդությունը հարուցած անձին: Արդյոք վարույթն իրականացնող մարմինը միջնորդությունը կարող է լուծել միայն որոշմամբ, թե այլ վարույթային ակտով ևս: Գտնում ենք, որ որպես կանոն միջնորդության վերաբերյալ վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է որոշում կայացնի՝ այն բավարարելու կամ մերժելու մասին՝ հաշվի առնելով Օրենսգրքի 154-րդ հոդվածի 6-րդ մասի կարգավորումը, սակայն բացառիկ դեպքերում, որոշման կայացումը նպատակահարմար չէ: Օրինակ՝ բացառիկ կարող է համարվել այն դեպքը, երբ քննչական գործողությանը մասնակցող վարույթի մասնավոր մասնակիցը բանավոր միջնորդություն հարուցի այլ քննչական գործողություն կամ տվյալ քննչական գործողության շրջանակներում կոնկրետ գործողություն կատարելու վերաբերյալ, որը քննիչի կողմից բավարարվի: Դժվար է պատկերացնել տվյալ միջնորդության բավարարումը որոշում կայացնելով: Պարզապես քննիչը կարող է բավարարել միջնորդությունը՝ կատարելով համապատասխան գործողությունը: Դրանով քրեական վարույթի շրջանակներում որևէ անձի իրավունքները չեն սահմանափակվում, և վարույթն իրականացնող մարմինը գործում է վարույթի հանրայնության սկզբունքը ապահովելով՝ բացառապես իրավունքի շահերից ելնելով: Բացի այդ, դա կապահովի բանավոր միջնորդությունը անհապաղ քննության առնելու և լուծելու պահանջը: Այս դեպքում, սակայն, խոսքը վերաբերում է միայն այն դեպքերին, երբ բավարարվում է հարուցված միջնորդությունը, իսկ միջնորդությունը մերժելու դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը պետք է որոշում կայացնի:

⁶ *Ղամբարյան Ա.*, ՀՀ քրեական դատավարության իրավունքի զարգացումը օրենսգրքին հակառակ (contra legem), «ՀՀ սահմանադրական դատարանի տեղեկագիր», 2022թ., էջ 26:

Միջնորդությունները՝ ՀՀ նախկին քրեական դատավարության օրենսգրքերի և արտասահմանյան երկրների քրեադատավարական օրենքներում

Սույն հոդվածի շրջանակներում արդեն անդրադարձել ենք միջնորդությունների հասկացության վերաբերյալ գործող և նախկին ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքերի տարբերություններին: Այժմ անդրադառնանք օրենսգրքերի մի շարք այլ տարբերություններին: Գործող քրեական դատավարության օրենսգիրքն, ի տարբերություն նախկին օրենսգրքի, սահմանում է գրավոր միջնորդությունները քննության առնելու և լուծելու հստակ՝ 7 օրյա ժամկետ: Նախկին օրենսգրքում նշվում էր միայն, որ միջնորդությունները և պահանջները պետք է քննության առնվեն և քննվեն դրանք հայտարարելուց անմիջապես հետո:

Բացի այդ, նախկին օրենսգիրքը հնարավորություն էր տալիս միջնորդությունները թողնել առանց քննության միայն այն դեպքում, երբ այն հարուցվել է ոչ ժամանակին, իսկ գործող օրենսգիրքը հնարավորություն է տալիս վարույթն իրականացնող մարմինն հարուցված միջնորդությունը թողնել առանց քննության ի թիվս ոչ ժամանակին հարուցված միջնորդության, նաև այն դեպքում, երբ միջնորդությունը բերվել է դա միջնորդություն հարուցելու իրավունք չունեցող անձը, կամ այն ստորագրված չէ, ինչպես նաև հայեցողական լիազորություն է տրված միջնորդությունը թողնելու առանց քննության, եթե մեղադրական եզրակացություն է կազմել նախաքննության ավարտի մասին և վարույթի մասնակիցներին ծանուցվել է այդ մասին:

Իսկ 07.03.1961 թվականի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում ընդհանրապես բացակայել է միջնորդության հասկացությունը: Բացի այդ, օրենսգիրքը հնարավորություն է տվել վարույթն իրականացնող մարմինն միջնորդությունը մասամբ մերժելու մասին որոշում կայացնել: Հետաքրքիր կարգավորում է նախատեսում տվյալ քրեական դատավարության օրենսգիրքը ապացույցներ հավաքելու նպատակով հարուցված միջնորդությունների վերաբերյալ: Մասնավորապես, կոնկրետ ապացույցներ հավաքելու խնդրանքով կասկածյալի, մեղադրյալի, պաշտպանի, տուժողի և նրա ներկայացուցչի, քաղաքացիական հայցվորի և պատասխանողի և նրանց ներկայացուցիչների միջնորդությունները քննիչն իրավունք չի ունեցել մերժել, եթե դրանք կարող էին նշանակություն ունենալ գործի համար:

Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության քրեական դատավարության օրենսգրքերում առհասարակ բացակայում է միջնորդության հասկացությունը: ՌԴ օրենսգրքի ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տալիս նաև եզրակացնել, որ դատավարության մասնակիցները միջնորդությամբ իրավունք չունեն դիմել դատախազին, ինչը փոքր-ինչ տարօրինակ է: Վրաստանում միջնորդություններն ի թիվս այլնի պետք է նաև համապատասխանեն մի շարք այլ պահանջների, մասնավորապես՝ դրանք պետք է պատճառաբանված լինեն և կարող են հարուցվել միայն այն միջնորդությունները, որոնք սահմանված են օրենսգրքով: Իսկ վարույթն իրականացնող մարմինն իր որոշմամբ առավելագույնը 3 օրվա ընթացքում կարող է ամբողջությամբ կամ մասնակի բավարարել միջնորդությունը կամ մերժել այն: Ուկրաինայի քրեական դատավարության օրենսգիրքը միջնորդություններն ուղղակիորեն կապում է մրցակցության սկզբունքի հետ, նշելով, որ կողմերն ունեն հավասար իրավունքներ ի թիվս այլնի նաև միջնորդություններ ներկայացնելու և դրանց լուծման հարցում:

Եզրակացություն

Սույն հոդվածի շրջանակներում կատարված ուսումնասիրության արդյունքում մի շարք խնդրահարույց հարցերի վերաբերյալ հանգել ենք եզրահանգումների: Մասնավորապես, ներկայացրել ենք ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքում միջնորդությունների վերաբերյալ մի շարք թերի կարգավորումներ և առաջարկել դրանց լուծման եղանակներ: Մասնա-

վորապես՝ 1. Օրենսգրքում միջնորդության հասկացությունը ոչ լիարժեք է և այն պետք է վերաճնակերպել հետևյալ բովանդակությամբ. միջնորդությունը՝ վարույթի մասնակցի կամ այլ անձի խնդրանքն է ուղղված վարույթն իրականացնող մարմնին, ինչպես նաև այն սուբյեկտին, որն օժտված է տվյալ միջնորդությունը լուծելու լիազորություններով: 2. Քննիչի կողմից հսկող դատախազին ուղղված հանրային քրեական հետապնդումը դադարեցնելու կամ չհարուցելու միջնորդության դեպքում հսկող դատախազը պետք է ղեկավարվի Օրենսգրքի ընդհանուր մասում սահմանված կարգավորմամբ և դրա վերաբերյալ համապատասխան որոշում կայացնի 7-օրյա ժամկետում: 3. Քննիչը հարուցված միջնորդություններին մեր կողմից նշված բացառիկ դեպքերում կարող է արձագանքել ոչ թե որոշման կայացմամբ, այլ գործողությունների կատարմամբ: 4. Պաշտպանի և մեղադրյալի կողմից քննիչին և հսկող դատախազին ուղղված հանրային քրեական հետապնդումը դադարեցնելու միջնորդության դեպքում, քննիչն իր որոշմամբ կարող է մերժել այն՝ հիմնավորելով, որ չունի հանրային քրեական հետապնդումը դադարեցնելու լիազորություն: Միևնույն ժամանակ, գտնելով, որ միջնորդությունը հիմնավոր է, պետք է սեփական նախաձեռնությամբ միջնորդությամբ դիմի դատախազին՝ անձի նկատմամբ հանրային քրեական հետապնդումը դադարեցնելու համար: Իսկ հսկող դատախազը պաշտպանից կամ մեղադրյալից նման միջնորդություն ստանալու դեպքում՝ իրավունքի շահերից ելնելով և իր բացառիկ լիազորությունների տիրույթում գտնվելու հիմքով կարող է բավարարել հարուցված միջնորդությունը: Սույն հոդվածի շրջանակներում հպանցիկ անդրադարձել ենք նաև «Նախկին քրեական դատավարության և օրենսգրքերի և արտասահմանյան երկրների քրեադատավարական օրենքներում՝ միջնորդությունների վերաբերյալ կարգավորումներին:

Annotation. There are some new institutions and regulations in the Criminal Proceeding Code of The Republic of Armenia which have been adopted by Parliament, including about requests.

An object of the work is to demonstrate incomplete sides of new regulations on requests in detail, especially on definition, reaction deadline on requests which are addressed to prosecutor about not charging, sanity of always answering to requests with decisions, and regulations on requests in previous Criminal Proceeding Code and other countries criminal proceeding experiences. An aim of the work is to propose possible solutions to the problems that have been showed.

The work is introduced in principles of historical and comparative analyses as well as showing contemporary problems.

We think that it is succeeded in referring to the actual problems and its solutions of The New Criminal Proceeding Code on requests and regulations on requests in previous Criminal Proceeding Codes and and other countries criminal proceeding experiences.

Аннотация. В новом Уголовно-процессуальном кодексе РА, принятом Парламентом Армении, существует ряд институтов и урегулирований, в том числе относительно рассмотрения ходатайств.

Задача данной статьи – как можно подробнее изложить слабые стороны новых урегулирований по ходатайствам: по определению, в случае поданного следователем на имя прокурора, осуществляющего надзор, ходатайства о приостановлении или невозбуждении общественного уголовного преследования, рассмотрение сроков, ходатайства во всех случаях реагирования решением, в случае ходатайства о прекращении общественного уголовного преследования со стороны правозащитников и обвиняемого на имя следователя и прокурора, о последующих действиях вышеупомянутых лиц, а также по части существующих урегулирований ходатайств в предыдущем уголовно-процессуальном кодексе РА и уголовном праве других стран.

Работа изложена на основе актуальных проблем, исторического и сравнительного юридического анализа. Цель работы – предложить возможные варианты преодоления, пути решения представленных проблем.

Считаем, что удалось взять во внимание актуальные проблемы относительно рассмотрения ходатайств, представленных в новом Уголовно-процессуальном кодексе РА и возможные пути решения, по части ходатайств в предыдущих уголовно-процессуальных кодексах и уголовном праве других стран.

Բանալի բառեր - ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգիրք, միջնորդության հասկացություն, միջնորդության վերաբերյալ որոշման ժամկետներ, հանրային քրեական հետապնդումը դադարեցնելու միջնորդություն, իրավունքի շահ:

Keywords: *the Criminal Proceeding Code of the Republic of Armenia, a definition of a request, deadlines for a decision on a request, request for a suspension of a public criminal prosecution, legal benefit.*

Ключевые слова: *новый уголовно-процессуальный кодекс РА, определение ходатайства, исчисление сроков рассмотрения ходатайств, ходатайство о прекращении уголовного преследования, интерес права.*

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ ԵՎ ՆՈՐՄԱՏԻՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐ

1. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք-ընդունվել է 30.06.2021թ., ուժի մեջ է մտել 01.07.2022թ.:
2. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք-ընդունվել է 01.07.1998թ., ուժի մեջ է մտել 12.01.1999թ.:
3. ՀԽՍՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք-ընդունվել է 07.03.1961թ., ուժի մեջ է մտել 01.07.1961թ.:
4. «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենք - ընդունվել է 21.03.2018թ., ուժի մեջ է մտել 07.04.2018թ.:
5. Աղայան Է. Բ., «Արդի հայերենի բացատրական բառարան» Երևան, 1976թ., «Հայաստան» հրատարակչություն, 1015 էջ:
6. Насанова И.А., Ходатайства, жалобы, отводы-сходства и различия, 2011թ. «Вестник Воронежского института МВД России» стр. 1-4.
7. Власова Н.А., Заявление и разрешение ходатайств в ходе предварительного расследования //Гос-во и право. 2006. N 4, стр. 41-47
8. Ղամբարյան Ա., ՀՀ քրեական դատավարության իրավունքի զարգացումը օրենսգրքին հակառակ (contra legem), «ՀՀ սահմանադրական դատարանի տեղեկագիր», 2022թ., 19-70 էջ:

Սմբատյան Կ. - ՀՀ դատախազության Թիվ 2 կայազորի գինվորական դատախազության դատախազ, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի մագիստրոս. էլ. հասցե՝ karapetsmbatyan96@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 10.04.2023 թ., տրվել է գրախոսության 10.04.2023 թ., երաշխավորվել է ՀՀ գիտությունների ակադեմիայի Գիտակրթական միջազգային կենտրոնի Քաղաքագիտության ամբիոնի դասախոս, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու Ռ. Մարիկյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 02.10.2023 թ.:

**ՔՐԵԱԿԱՏԱՐՈՂԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/PENITENTIARY LAW/
УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО**

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.4-9-114>

ԱՐՓԻ ԼԱԶԱՐՅԱՆ

*ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ,
Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեական
օրենսդրության, քրեակատարողական և պրոբացիայի ոլորտի քաղաքականության
մշակման վարչության, քրեական և քրեադատավարական
օրենսդրության մշակման բաժնի պետ,
Հայաստանի Հանրապետության ներքին գործերի նախարարության ոստիկանության
կրթահամալիրի ակադեմիայի քրեական իրավունքի և քրեաբանության ամբիոնի դասախոս*

ARPI LAZARYAN

*Applicant of the Faculty of Philology, Sociology and Law of the Republic Academy of Sciences,
Head of the Criminal Legislation Development Department of the Criminal legislation,
Penitentiary and Probation Policy Development division of the
Ministry of Justice of the Republic of Armenia,
Lecturer of the Chair of Criminal Law and Criminology of the Educational
Complex of the Ministry of interior of the Republic of Armenia*

АРПИ ЛАЗАРЯН

*Соискатель Института философии, социологии и права Национальной
академии наук Республики Армения,
Начальник отдела развития уголовного и уголовно-процессуального законодательства
Министерства Юстиции Республики Армения,
Лектор кафедры уголовного права и криминологии Образовательного Комплекса
Министерства внутренних дел Республики Армения*

**ԱՆՉԱՓԱՀԱՍ ԴԱՏԱՊԱՐՏՅԱԼՆԵՐԻ ՀԵՏ ՎԱՐՎԵՑՈՂՈՒԹՅԱՆ
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՉԱՓՈՐՈՇԻՉՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԿԻՐԱՌՄԱՆ ՈՐՈՇ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ**

**INTERNATIONAL STANDARDS OF TREATMENT OF JUVENILE
CONVICTS AND SOME PROBLEMS OF THEIR APPLICATION IN THE
REPUBLIC OF ARMENIA**

**МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ ОБРАЩЕНИЯ С
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ ОСУЖДЕННЫМИ И НЕКОТОРЫЕ
ПРОБЛЕМЫ ИХ ПРИМЕНЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ**

Ներածություն

Սույն աշխատանքը նվիրված է անչափահասների հետ վարվեցողության հիմնական միջազգային ակտերի և ՀՀ ներպետական օրենսդրության համակարգային ու համադրված վերլուծությանը:

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Օրենսգրք) 19-րդ հոդվածի կարգավորումների համաձայն՝ քրեական պատասխանատվության ենթակա է մեղսունակ ֆիզիկական անձը, որի 16 տարին լրացած է եղել հանցանքը կատարելու պահին, ինչպես նաև իրավաբանական անձը:

Օրենսգրքի 94-րդ հոդվածի համաձայն՝ քրեական օրենսգրքի իմաստով անչափահաս է համարվում հանցագործության պահին 14 տարին լրացած, սակայն 18 տարին չլրացած անձը:

Մինչույն ժամանակ, հարկ է նկատի ունենալ, որ հանցանքը կատարելու պահին 14 տարին լրացած անձին կարելի է պատասխանատվության ենթարկել միայն Օրենսգրքով նախատեսված կոնկրետ դեպքերում: Հանցագործությունների նշված խմբի առանձնացումը պայմանավորված է դրանց հանրային բարձր վտանգավորությամբ: Նշված շարքին են դասվում մարդու դեմ ուղղված մի շարք հանցագործություններ, օրինակ՝ սպանությունը:

Հիմնական հետազոտություն

Սույն նորմերի համադրությունից պարզ է դառնում, որ Հայաստանի Հանրապետությունում քրեական պատասխանատվության ենթակա է 16 տարին լրացած, իսկ որոշ դեպքերում նաև 14 տարին լրացած մեղսունակ ֆիզիկական անձը:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ քրեական օրենսգրքի 5-րդ բաժնով առկա են կարգավորումներ, որոնք վերաբերում են անչափահասների քրեական պատասխանատվության առանձնահատկություններին, նրանց նկատմամբ նշանակվող պատժի տեսակներին և չափերին:

Մասնավորապես՝ նշված բաժնի կարգավորումների համաձայն՝ հանցանք կատարած անչափահասի նկատմամբ կարող են նշանակվել դաստիարակչական բնույթի հարկադրանքի միջոց, անվտանգության միջոց կամ պատիժ, իսկ դատարանի կողմից պատժից ազատվելու դեպքում նա կարող է տեղավորվել անչափահասների վերականգնողական հաստատությունում:

Ինչ վերաբերում է անչափահասի նկատմամբ կիրառվող պատժի նպատակներին, ապա օրենսդիրը սահմանել է, որ պատժի ընդհանուր նպատակներից բացի, հանցանք կատարած անչափահասի նկատմամբ նշանակվող պատժը նպատակ է հետապնդում ապահովելու նրա ֆիզիկական, հոգեկան, հոգևոր, բարոյական և սոցիալական բնականոն զարգացումը, դաստիարակելու նրան և պաշտպանելու այլ անձի բացասական ազդեցությունից:

Օրենսդիրը հստակեցրել է նաև անչափահասների նկատմամբ նշանակվող պատժի տեսակները և չափերը: Հատկանշական է այն, որ անչափահասների պատժի համակարգում ևս կատարվել է տարբերակում և առանձնացվել է անչափահասների 2 խումբ՝ 14-16 և 16-18 տարեկաններ: Հետաքրքրական է նաև այն, որ Օրենսգրքի 16-րդ գլխում, որտեղ սահմանված են անչափահասի նկատմամբ նշանակվող պատժի նպատակները անչափահասների հետ նախատեսված են նաև մինչև 21 տարեկան անձինք:

Բացի դրանից՝ օրենսդիրը սահմանել է նաև անչափահասների նկատմամբ նշանակվող պատժի նվազագույն և առավելագույն չափերը՝ նշելով, որ մինչև 16 տարին լրանալը հանցանք կատարած անչափահասի նկատմամբ նշանակվող պատժի նվազագույն և առավելագույն ժամկետը կամ չափը չի կարող գերազանցել սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով կամ հոդվածի մասով նախատեսված պատժի նվազագույն և առավելագույն

Ժամկետի կամ չափի մեկ երրորդը: 16-ից մինչև 18 տարին լրանալը հանցանք կատարած անչափահասի նկատմամբ նշանակվող պատժի նվազագույն և առավելագույն ժամկետը կամ չափը չի կարող գերազանցել քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով կամ հոդվածի մասով նախատեսված պատժի նվազագույն և առավելագույն ժամկետի կամ չափի մեկ երկրորդը:

Ինչպես արդեն նշվել է, նոր քրեական օրենսգրքը սահմանել է, որ անչափահասի նկատմամբ նշանակվող պատժը՝ պատժի հիմնական նպատակներից զատ նաև նպատակ է հետապնդում ապահովելու անչափահասի ֆիզիկական, հոգեկան, հոգևոր, բարոյական և սոցիալական բնականոն զարգացումը, դաստիարակելու նրան և պաշտպանելու այլ անձի բացասական ազդեցությունից: Նշված կարգավորման նախատեսումը, ըստ էության, «երեխայի լավագույն շահը» ապահովելուն միտված կարգավորում է, ինչն անմիջականորեն բխում է ինչպես Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայից, այնպես էլ Պեկինյան կանոններից¹:

Միևնույն ժամանակ, քրեական դատավարության և քրեակատարողական օրենսգրքերով համապատասխանաբար նախատեսված են անչափահասների մասնակցությամբ իրականացվող քննչական և դատավարական վարույթների առանձնահատկությունները և վերջիններիս պատժի կրման կարգի և պայմանների առանձնահատկությունները:

Վերոգրյալ իրավակարգավորումների համադրված և համակարգված վերլուծության հիման վրա կարող ենք գալ այն եզրահանգմանը, որ օրենսդիրը՝ պայմանավորված անձի տարիքի հետ կապված առանձնահատկություններով, տարբերակված մոտեցում է նախատեսել վերջիններիս համար, մասնավորապես՝ նախատեսելով, որ ազատության զրկման հետ կապված պատժատեսակներն անչափահասի նկատմամբ կարող են կիրառվել որպես բացառիկ միջոց: Հարկ է արձանագրել, որ նման մոտեցումն առկա է նաև իրավակիրառ պրակտիկայում, որի մասին են վկայում վերլուծված վիճակագրական տվյալները: Առկա վիճակագրական տվյալների համաձայն՝ տարեցտարի կրճատվում է անչափահասների նկատմամբ ազատությունից զրկելու հետ կապված պատժատեսակների և խափանման միջոցների թիվը (տես՝ աղյուսակ 1):

Աղյուսակ 1

Տարեթիվ	Անչափահաս դատապարտյալ	Անչափահաս կալանավորված անձ
2015	3	7
2016	3	10, որից 1-ը իգական սեռի
2017	2	2
2018	-	2
2019	1 (18 տարին լրացած)	8
2020	1 (18 տարին լրացած)	5
2021	-	8
2022	-	4 արական սեռի, որից՝ 3-ը 18 տարին լրացած, 1 անչափահաս
2023 թվականի հուլիսի 13-ի դրությամբ	-	2 (18 տարին լրացած)

¹ Տես՝ «ՀՀ քրեական օրենսգրքիում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց» 2022 թվական, էջ 169:

Պրորբացիայի ծառայությունից ստացված տվյալների համաձայն ևս անչափահաս շահառուների թիվը նվազել է, մասնավորապես՝ 2020 թվականին Պրորբացիայի ծառայությունում եղել է թվով 29 անչափահաս շահառու, 2021 թվականին՝ 14, 2022 թվականին՝ 15, իսկ 2023 թվականին՝ 18:

Բարձրագույն դատական խորհրդի աշխատակազմ՝ Դատական դեպարտամենտից ստացված տվյալների համաձայն՝ 2020 թվականին քննվել է անչափահասների վերաբերյալ 53 քրեական գործ, 2021 թվականին՝ 26, իսկ 2022 թվականին՝ 35:

Անհերքելի է այն փաստը, որ անչափահասների նկատմամբ նշանակվող պատժի, դրա կրման կարգի և պայմանների, ինչպես նաև պատժի կրման ընթացքում դատապարտյալների հետ վարվեցողության միջազգայնորեն ընդունված կանոնները մեծ դեր ունեն վերջիններիս վերասոցիալականացման գործընթացում: Անչափահաս դատապարտյալների հետ վարվեցողությանը նվիրված են թե՛ ընդհանուր, թե՛ հատուկ բնույթի մի շարք միջազգային իրավական ակտեր:

Ընդհանուր բնույթի միջազգային ակտերը, թեև վերաբերում են հասարակական հարաբերությունների տարբեր կողմերին, բայց դրանցից մի շարք ակտեր պարունակում են անչափահասներին վերաբերելի կետեր: Դրա վառ օրինակն է Քաղաքացիական ու քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը (այսուհետ նաև՝ Դաշնագիր), որի համաձայն՝ յուրաքանչյուր երեխա, առանց ռասայի, մաշկի գույնի, սեռի, լեզվի, կրոնի, ազգային կամ սոցիալական ծագման, գույքային վիճակի կամ ծննդի հատկանիշով որևէ խտրականության, իրավունք ունի իր ընտանիքի, հասարակության և պետության կողմից պաշտպանության այնպիսի միջոցների, որոնք անհրաժեշտ են նրան որպես մանկահասակի: Դաշնագիրը պարունակում է նաև դրույթներ, որոնք վերաբերում են քրեական հետապնդման ենթարկվող անչափահասներին: Դաշնագրի 10-րդ հոդվածի համաձայն՝ անչափահաս մեղադրյալներն առանձնացվում են չափահասներից և ամենակարճ ժամկետում հասցվում են դատարան՝ որոշում կայացնելու համար:

Պատժական համակարգով ձերբակալվածների համար նախատեսվում է ռեժիմ, որի էական նպատակը նրանց ուղղումն է և սոցիալական վերադաստիարակությունը: Անչափահաս իրավախախտողներն առանձնացվում են չափահասներից, և նրանց տրվում է իրենց տարիքին ու իրավական կարգավիճակին համապատասխանող ռեժիմ: Անչափահասների նկատմամբ դատավարությունը պետք է այնպիսին լինի, որպեսզի հաշվի առնվեն նրանց տարիքը և նրանց վերադաստիարակությանն աջակցելու ցանկալիությունը:

Հատուկ նշանակության միջազգային ակտերից կարելի է առանձնացնել Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիան, որը ընդունվել է ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կողմից 1989 թվականի նոյեմբերի 20-ին: Այս միջազգային համաձայնագիրը Հայաստանը վավերացրել է 1992 թվականին:

Հատուկ նշանակության կարևորագույն փաստաթղթերից է Անչափահասների գործերով արդարադատության իրականացման ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնները (Պեկինյան կանոններ), որոնք հաստատվել են ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կողմից 1985 թվականի նոյեմբերի 29-ին²:

Պեկինյան կանոնները սահմանում են իրավախախտ անչափահասների հետ վարվեցողության հիմնական կանոնները:

Կանոնների Պեկինյան անվանումը կապված է այն հանգամանքի հետ, որ Կանոնների նախագիծը 1985 թվականի օգոստոսի 26-ի սեպտեմբերի 6-ը Միլանում (Իտալիա) կայացած

² <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=18505> (18.06.2023թ.)

Հանցագործությունների կանխարգելմանը և իրավախախտների հետ վարվելաձևին նվիրված ՄԱԿ-ի յոթերորդ կոնգրեսին էր ներկայացվել Միջտարածաշրջանային նախապատրաստական խորհրդակցության միջոցով, որը տեղի էր ունեցել 1984 թվականի մայիսի 14-18-ը Պեկինում:

Պեկինյան կանոններում նշված է, որ դրանց համար հիմք են հանդիսացել Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը, Քաղաքացիական ու քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը, Տնտեսական, սոցիալական ու մշակութային կանոնների մասին միջազգային դաշնագիրը, ինչպես նաև մարդու իրավունքների մասին մյուս միջազգային փաստաթղթերը, որոնք վերաբերում են երիտասարդության իրավունքներին:

Քրեական արդարադատության ոլորտում անչափահասների իրավունքների պաշտպանության հատուկ տեսակի կարևորագույն փաստաթղթերից է հանդիսանում Ազատությունից զրկված անչափահասների պաշտպանության վերաբերյալ ՄԱԿ-ի կանոնները (Հավանայի կանոններ), որոնք ընդունվել են 1990 թվականի դեկտեմբերի 14-ին ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի կողմից:

Հավանայի կանոնները ևս, վկայակոչելով բանտարկյալների հետ վարվեցողության մի շարք միջազգային փաստաթղթեր, մասնավորապես՝ Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը, Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի և պատժի կանխարգելման մասին կոնվենցիան, Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիան, ինչպես նաև երեխաների բարեկեցությանն ու պաշտպանությանը վերաբերող միջազգային այլ փաստաթղթերը, ի գիտություն ընդունելով նաև Բանտարկյալների հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոնները, Ազատագրված կամ կալանավորված բոլոր անձանց պաշտպանության սկզբունքների ժողովածուն, որը հավանության է արժանացել Գլխավոր Ասամբլեայի կողմից (43/173, 1988թ. դեկտեմբերի 9), վկայակոչելով Անչափահասների գործերով արդարադատության իրականացման ՄԱԿ-ի նվազագույն ստանդարտ կանոնները, ՄԱԿ-ի յոթերորդ համագումարի 21-րդ բանաձևը՝ իրավախախտների նկատմամբ վերաբերմունքի և հանցավորության կանխարգելման մասին, որով համագումարը կոչ է արել ՄԱԿ-ին՝ մշակել ազատությունից զրկված անչափահասների պաշտպանության վերաբերյալ կանոնները, նշել է, որ ՄԱԿ-ը հայտնել է իր մտահոգությունը այն պայմանների և հանգամանքների մասին, որոնց դեպքում անչափահասներն ամբողջ աշխարհում զրկվում են ազատությունից: Գիտակցելով, որ ազատագրված արդյունքում անչափահասները դառնում են խիստ խոցելի՝ չարաշահումների, վիկտիմիզացիայի և իրավունքների խախտման առումով, ՄԱԿ-ը նաև մտահոգություն է հայտնել, որ մի շարք համակարգերում տարբերություն չի դրվում չափահասների և անչափահասների միջև՝ արդարադատության իրականացման տարբեր փուլերում, և այդ պատճառով անչափահասները չափահասների հետ պահվում են բանտերում կամ ուղղիչ հաստատություններում, որը, ըստ ՄԱԿ-ի, պետք է միշտ կիրառվի որպես ծայրահեղ միջոց և հնարավորինս կարճ ժամկետով, միաժամանակ հաշվի առնելով, որ ազատագրված անչափահասներն իրենց բարձր խոցելիության պատճառով հատուկ ուշադրության և պաշտպանության կարիք ունեն:

Մանրամասն վերլուծելով անչափահասներին վերաբերելի միջազգային ակտերը՝ կարելի է եզրահանգել, որ դրանց հիմքում դրված են մի քանի հիմնական սկզբունքներ, որոնց կատարման միջոցով հնարավոր է իրականացնել անչափահաս իրավախախտի դեպի հասարակություն վերադարձի (վերաինտեգրման) և վերասոցիալականացման գործընթացը: Ի տարբերություն չափահասի՝ անչափահաս անձի վերասոցիալականացման և վերաինտեգրման

գործընթացն ունի իր առանձնահատկությունները, որոնք մանրամասն վերլուծված և արտահայտված են միջազգային փաստաթղթերում: Անժխտելի է, որ անչափահասների հասարակություն վերադարձի և հետագայում նրա կողմից հանցագործությունների կանխարգելման հարցում անգնահատելի է կրթության իրավունքի պատշաճ իրականացման գործընթացի ապահովումը:

«Երեխայի իրավունքների մասին» ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 28-րդ հոդվածով մասնակից երկրներին կոչ է արվում ճանաչել կրթություն ստանալու՝ երեխայի իրավունքը, խրախուսում է կրթության տարբեր տեսակների, այդ թվում՝ մասնագիտական կրթության կազմակերպումը և կրթության վերաբերյալ տեղեկատվության մատչելիությունը բոլոր երեխաների համար:

Կրթության իրավունքն ամրագրված է այնպիսի հիմնարար փաստաթղթում, ինչպիսին է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի արձանագրությունը, որի 2-րդ հոդվածը սահմանում է, որ «Ոչ ոքի չի կարելի մերժել կրթության իրավունքը: Պետությունը, կրթության և ուսուցման բնագավառում իր ստանձնած ցանկացած գործառույթ իրականացնելիս հարգում է ծնողների՝ զավակների համար իրենց կրոնական ու փիլիսոփայական համոզումներին համապատասխան կրթություն և ուսուցում ապահովելու իրավունքը»:

Հանցավորության կանխարգելման և իրավախախտների նկատմամբ վերաբերմունքի հարցերով 1955 թվականին Ժնևում կայացած ՄԱԿ-ի առաջին կոնգրեսում առանձին բանաձևով ընդունվեցին Բանտարկյալների հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոնները: Չնայած այս փաստաթղթի պատկառելի «տարիքին»՝ այն շարունակում է արդիական մնալ, և դրանից հետո ընդունված շատ փաստաթղթեր հղում են կատարում այս կանոններին կամ բխում են դրանցից: Նվազագույն ստանդարտ կանոնների 77-րդ կանոնը սահմանում է, որ բանտարկյալների որոշակի խմբերի համար (այդ թվում՝ անչափահասների) ուսուցումը պետք է պարտադիր համարվի, և բանտային վարչակազմերը պարտավոր են առանձնակի ուշադրություն դարձնել այդ հանգամանքին, ինչպես նաև այն հանգամանքին, որ բանտերում կազմակերպվող կրթությունն ու ուսուցումը հնարավորինս նույնական լինեն բանտից դուրս կազմակերպվող կրթության հետ՝ ազատվելուց հետո ուսումն անարգել շարունակելու նկատառումներից ելնելով:

Պեկինյան կանոններում ընդգծվում է, թե իրավախախտում կատարած անչափահասներին հասարակությունում վերաինտեգրելու և հետագա հանցավորությունը կանխարգելելու գործում կարևոր են նաև սոցիալական կառույցների (ընտանիք, դպրոց և այլն) ներգրավումը և մասնագիտական կրթության ու աշխատանքի կազմակերպումը: Մասնավորապես՝ սահմանված է, որ ազատությունից զրկված լինելու ժամանակահատվածում անչափահասները պետք է ստանան խնամք, պաշտպանություն և անհրաժեշտ այլ անհատական օժանդակություն՝ սոցիալական, կրթական, մասնագիտական ուսուցման, հոգեբանական և այլն, որոնք անհրաժեշտ են՝ նրանց տարիքի, սեռի և անձնական հատկանիշների առումով: Անհրաժեշտ է ջանք գործադրել անչափահաս իրավախախտներին այնպիսի աջակցություն ցուցաբերելու համար, որն անհրաժեշտ է վերականգնման գործընթացը խթանելու համար (կանոն 1.3, 13.5, 25.1 և այլն):

Պեկինյան կանոններով ձևակերպված է նաև անչափահասներին փակ հաստատություններում պահելու նպատակը, այն է՝ տրամադրել խնամք, պաշտպանություն, կրթություն և մասնագիտական հմտություններ՝ հետագայում հասարակությունում սոցիալապես արդյունավետ դեր ստանձնելուն նպաստելու համար (կանոն 26.1):

Այս կանոններով մի կարևոր շեշտադրում ևս արվում է, որը հատկապես կիրառելի է հա-

յաստանյան համատեքստում: Խոսքը փակ հաստատություններում գտնվող անչափահասներին պատշաճ կրթություն և մասնագիտական ուսուցում ապահովելու հարցում միջգերատեսչական համագործակցության մասին է (կանոն 10.3):

«Անչափահասների շրջանում հանցավորության կանխարգելման մասին ՄԱԿ-ի ուղենիշները» (այսուհետ՝ Ռիադյան ուղենիշներ) և անդրադառնում են այդ խնդիրներին: Այս փաստաթղթի հիմնարար սկզբունքներում ևս ընդգծվում է կրթության, մասնավորապես՝ մասնագիտական ուսուցման կարևորությունը հանցագործությունները և կրկնահանցագործությունները կանխարգելելու գործում: Նշվում է, որ սոցիալականացման գործընթացում բոլոր երեխաների բարեհաջող ինտեգրումն ապահովելու համար շեշտն անհրաժեշտ է դնել կանխարգելման քաղաքականության վրա, հատկապես ընտանիքի, համայնքի, դպրոցների ներգրավման, մասնագիտական ուսուցման և այլ միջոցներով:

Մեկ այլ փաստաթուղթ՝ Ազատությունից զրկված անչափահասների պաշտպանության մասին ՄԱԿ-ի կանոնները, հասարակությունում վերաինտեգրելը համարում է անչափահասների գործերով արդարադատության հիմնական սկզբունքներից մեկը՝ նշելով, որ հարկավոր է երաշխավորել իրավունքների որոշակի ամբողջության իրականացումը՝ ապահովելու համար անչափահասների ֆիզիկական հուզական ու բարոյական զարգացումը: Եվ որպես այդ իրավունքներից մեկը հիշատակվում է կրթությունը հնարավորինս շարունակելու և մասնագիտական ուսուցում ստանալու իրավունքը: Ընդ որում, հատուկ նշվում է, որ մասնագիտական ուսուցումը պետք է տրամադրվի այնպիսի բնագավառներում, որոնք նրան հետագայում աշխատանք գտնելու հնարավորություն կընձեռեն: Այլ պահանջներ ևս սահմանված են, մասնավորապես՝ անչափահասները պետք է մասնագիտություն ընտրելու հնարավորություն ունենան: Մասնագիտական ուսուցումը պրակտիկային զուգահեռ իրականացնելու առումով, կանոնները սահմանում են, որ անչափահասները պետք է կարողանան աշխատել այդ մասնագիտությամբ, և, հնարավորության դեպքում, այդ աշխատանքը պետք է կազմակերպվի համապատասխան համայնքում: Ընդ որում, ցանկացած աշխատանք, որ կառաջարկվի անչափահասներին, պետք է պատշաճ վարձատրվի, սակայն չպետք է որևէ երրորդ կողմի օգտին շահույթ հետապնդի (38-46-րդ կանոններ):

2006 թվականին Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի Rec(2006)2 հանձնարարականով հաստատվեցին վերանայված Եվրոպական բանտային կանոնները, որոնց 25.1-28.7-րդ հոդվածներով սահմանված է, որ յուրաքանչյուր բանտում պետք է ապահովվի յուրաքանչյուր բանտարկյալի՝ հնարավորինս համապարփակ կրթական այնպիսի ծրագրերից օգտվելու իրավունքը, որոնք համապատասխանում են նրա կարիքներին ու նախընտրություններին: Կանոններով սահմանված է, որ առանձնակի ուշադրություն պետք է դարձվի երիտասարդ բանտարկյալների կրթությանը:

Առաջնահերթությունը պետք է տրվի ոչ տառաճանաչ կամ տարրական կամ մասնագիտական կրթություն չունեցող բանտարկյալներին:

Բանտարկյալների կրթությունը հնարավորինս պետք է ինտեգրված լինի երկրում ձևավորված կրթական և մասնագիտական ուսուցման համակարգին, որպեսզի ազատվելուց հետո բանտարկյալները կարողանան անարգել շարունակել կրթությունն ու մասնագիտական ուսուցումը, ինչպես նաև պետք է հնարավորինս կազմակերպվի բանտից դուրս գտնվող կրթական հաստատությունների հովանու ներքո:

1989 թվականին Հանցավորության հարցերով եվրոպական կոմիտեն (CDPC) ծավալուն զեկույց ներկայացրեց՝ «Կրթությունը բանտում» (Education in Prison) խորագրով, որն անդրադառնում է բանտային կրթության նպատակներին, բանտային համակարգում կրթության զբա-

ղեցրած տեղին, մասնագիտական ուսուցմանը և այլ խնդիրների: Ձեկույցի լույս ընծայումից հետո Եվրոպայի խորհուրդը 17 հանձնարարական հրապարակեց (Recommendation R(89) 12)³՝ անդամ երկրներին կոչ անելով բանտային կրթության հետ կապված գործունեության ընթացքում հաշվի առնել դրանք՝ Հանձնարարականներով ընդունվում է, որ կրթության իրավունքը հիմնարար է և կարևոր՝ մարդու և հասարակության զարգացման գործում, որ բանտարկյալների մեծ մասն ուսուցման բացասական փորձառություն է ունեցել նախկինում, որ բանտերում կազմակերպվող կրթությունն օգնում է բանտարկության պայմանները մեղմելու և դրանք առավել մարդասեր դարձնելու գործում, որ բանտերում ուսուցման կազմակերպումը նպաստում է մարդուն հասարակություն վերադարձնելուն և այլն³:

Եզրակացություն

Վերոգրյալ ակտերի համադրված վերլուծությունից ակնհայտ է, որ դատապարտյալի՝ առհասարակ, իսկ առավելապես անչափահաս դատապարտյալի վերասոցիալականացման և վերաինտեգրման հարցում միջազգային ակտերը ահռելի դեր են հատկացնում կրթությանն և աշխատանքին, սակայն Արդարադատության նախարարության «Աբովյան» քրեակատարողական հիմնարկում (ներկայումս հանդիսանում է միակ քրեակատարողական հիմնարկը, որտեղ պատիժ են կրում անչափահաս դատապարտյալները) մեր կողմից իրականացված հետազոտությունները վկայում են, որ թեև պետությունն օրենսդրական մակարդակում փորձել է լուծել անչափահաս դատապարտյալների կրթության իրավունքի պատշաճ իրականացումը, բայց այնուամենայնիվ գործնականում առկա են մի շարք լրջագույն խնդիրներ՝ սկսած ուսուցիչների ներգրավվածության ապահովումից և ավարտելով վերջիններիս համար հատուկ կրթական ծրագրերին մշակման անհրաժեշտությամբ: Հաշվի առնելով այն, որ ազատությունից զրկված անչափահաս անձինք հանդիսանում են որոշակի վարքային խանգարում ունեցող, ուստի նրանց դաստիարակումը և հասարակություն վերադարձը ավելի բարդ և տարբերվող գործընթաց է: Հետևաբար, մշտապես և կտրուկ զարգացող հասարակական հարաբերությունների պայմաններում բոլոր շահագրգիռ կառույցները, հասարակական կազմակերպությունները հսկայական անելիքներ ունեն ինչպես միջազգայնորեն ստանձնած պարտավորությունների հնարավորինս ամբողջ ծավալով կյանքի կոչելու և անչափահասների արդարադատության ոլորտը բարեփոխելու և կատարելագործելու առումով:

Annotation. It should be noted that the fight against crime is one of the most important directions of the state's international cooperation. At the same time, it should be noted that the mentioned cooperation with international structures is carried out within the framework of relevant legal acts, a part of which is the acts related to the treatment of minors. The article is generally devoted to international standards of treatment of juvenile convicts. The research was carried out based on the analysis of the available statistical data and although we can state that the number of punishments and sanctions related to the deprivation of liberty for minors has decreased, but the level of juvenile delinquency may also increase along with the current increase in crime. Due to the above circumstances, an attempt was made by the author to combine and compare internationally defined standards and domestic legislation.

Аннотация. Принимая во внимание тот факт, что борьба с преступностью является одним из важнейших направлений международного сотрудничества государства, следует отметить, что упомянутое сотрудничество с

³ «Անչափահաս ազատազրկվածների կրթությունը և մասնագիտական ուսուցումը» Սոցիալական արդարություն ՀԿ, 2011 (https://www.moj.am/storage/uploads/Report_Final_OSCE_Educ._research.pdf)

международными структурами осуществляется в рамках соответствующих правовых актов, частью которых являются акты, связанные с обращением с несовершеннолетними. Данная статья в целом посвящена международным стандартам обращения с несовершеннолетними осужденными. Исследование проведено на основе анализа имеющихся статистических данных, и несмотря на то, что мы можем констатировать, что количество наказаний и санкций, связанных с лишением свободы для несовершеннолетних, уменьшилось, уровень преступности несовершеннолетних также может увеличиться вместе с нынешним ростом преступности. В связи с вышеизложенными обстоятельствами нами была предпринята попытка объединить и сопоставить международно-правовые нормы и национальное законодательство.

Բանալի բառեր - Անչափահաս, դատապարտյալ, կրթություն, քրեակատարողական հիմնարկ, միջազգային ակտեր, պատիժ, հարկադրանքի միջոց:

Keywords: Juvenile, convict, education, prison, international acts, punishment, means of coercion.

Ключевые слова: несовершеннолетний, осужденный, образование, уголовно-исправительное учреждение, международные акты, наказание, мера принуждения.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. «ՀՀ քրեական օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց» 2022 թվական,
2. «Անչափահաս ազատազրկվածների կրթությունը և մասնագիտական ուսուցումը» Սոցիալական արդարություն ՀԿ, 2011,
3. Усик Д. В. Международно-правовые стандарты по обращению с осужденными и проблемы их отражения в законодательстве об исполнении наказания в виде лишения свободы. М., 1993,
4. Федосеева Г. Ю. Международно-правовые вопросы защиты осужденных, 1994,
5. Международные акты о правах человека. Сборник документов. М., 2000,
6. Городинец Ф. М. Международно-правовые стандарты обращения с осужденными и проблемы их реализации в Российской Федерации. Санкт-Петербург, 2003,
7. Անչափահասների գործերով արդարադատության ոլորտի միջազգային փաստաթղթերի ժողովածու (<https://rm.coe.int/16806f405a>)

Լազարյան Ա. - ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ, Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության քրեական օրենսդրության, քրեակատարողական և պրոբացիայի ոլորտի քաղաքականության մշակման վարչության, քրեական և քրեադատավարական օրենսդրության մշակման բաժնի պետ, Հայաստանի Հանրապետության ներքին գործերի նախարարության ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի քրեական իրավունքի և քրեաբանության ամբիոնի դասախոս, էլ.փոստ՝ Lazaryan.arpi@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 08.09.2023 թ., տրվել է գրախոսության 08.09.2023, երաշխավորվել է ՀՀ ՆԳՆ ոստիկանության կրթահամալիրի ակադեմիայի քրեական իրավունքի և քրեաբանության ամբիոնի պետ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ոստիկանության փոխգնդապետ Հ. Խաչատրյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 02.10.2023 թ.:

**ՄԻՋԱՂԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО**

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.4-9-123>

ԳՈՌ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Հագենի համալսարանի գերմանական և եվրոպական սահմանադրական և վարչական իրավունքի, ինչպես նաև միջազգային իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, Սաքսոնիայի փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր (Բեռլին), կառավարման գիտությունների մագիստրոս (Շպայեր)

GOR HOVHANNISYAN

Associate Professor at the Chair of German and European Constitutional and Administrative Law, as well as International Law at the University of Hagen, Attorney-at-law, Member of the Saxon Bar Association, Doctor of Laws (Berlin), Master of Administrative Sciences (Speyer)

ГОР ОГАНЕСЯН

Доцент кафедры немецкого и европейского конституционного и административного права, а также международного права в Университете Хагена, Адвокат, член Саксонской коллегии адвокатов, Доктор юридических наук (Берлин), Магистр административных наук (Шпайер)

**ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ (ՄԱՍ III) – ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ԽԱՐՏԻԱՅԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԸ**

**EUROPEAN LAW (PART III) – THE FUNDAMENTAL RIGHTS OF THE
CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS**

**ЕВРОПЕЙСКОЕ ПРАВО (ЧАСТЬ III) – ОСНОВНЫЕ ПРАВА ХАРТИИ ПО
ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА**

Եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ հոդվածների շարքի¹ այս **երրորդ մասը** լուսաբանում է միութենական հիմնական իրավունքները, որոնք հիմնական ազատությունների հետ միասին կազմում են եվրոպական առաջնային իրավունքի կարևորագույն անհատական իրավունքները: Առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվում Հիմնական իրավունքների խարտի-

¹ Առաջին մասը տես Հովհաննիսյան, Դատական իշխանություն 280-282/2022, էջ 92-100, երկրորդ մասը՝ Հովհաննիսյան, Դատական իշխանություն 283-285/2023, էջ 108-117:

այով ԵՄ անդամ պետությունների կաշկանդվածությանը:

Ներածություն

I. Ընդհանուր նկարագիրը

Իբրև պետական իշխանության կրող՝ ԵՄ-ն նույնպես կաշկանդված է հիմնական իրավունքներով²: ԵՄ-ի Հիմնական իրավունքների խարտիայի (ՀԻԽ), դրանից առաջ ԱԵԴ-ի կողմից զարգացված հիմնական իրավունքների՝ իբրև ԵՄ իրավունքի ընդհանուր իրավական սկզբունքների³, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի (ՄԻԵԿ) շնորհիվ ԵՄ մակարդակում հիմնական իրավունքների պաշտպանությունն ունի իրավունքի տարբեր աղբյուրներ (ԵՄՊ 6-րդ հոդ. 1-ին և 3-րդ մասեր)⁴: Դեռևս 2000 թվականին հայտարարված ՀԻԽ-ը Լիսաբոնի պայմանագրով վերջապես դարձավ իրավական առումով պարտադիր (ԵՄՊ 6-րդ հոդ. 1-ին մասի 2-րդ կիսանախադասություն): Այն միութենական հիմնական իրավունքների պաշտպանության առանցքն է:

Քանի որ ԵՄ-ն չունի սեփական իրավակիրառման հնարավորություններ, ուստի նա միութենական իրավունքի իրականացման հարցում մեծապես կախված է անդամ պետություններից: Եթե անդամ պետություններն իրականացնում են եվրոպական իրավունքը, օրինակ՝ վարչական կամ դատական վարույթներում, ապա ՀԻԽ-ը երաշխավորում է դա հիմնական իրավունքների տեսանկյունից⁵:

Եվրոպական մակարդակում հիմնական իրավունքների պաշտպանությունից բացի՝ Գերմանիայում գոյություն ունի հիմնական իրավունքների պաշտպանության մեկ այլ ռեժիմ: Գերմանական Հիմնական օրենքի (ՀՕ) 1-ին հոդ. 3-րդ մասի համաձայն՝ Հիմնական օրենքի հիմնական իրավունքները կաշկանդում են օրենսդրին, գործադիր իշխանությանը և արդարադատությանը: Սրան ավելանում է գերմանական պետական իշխանության կաշկանդվածությունը ՄԻԵԿ-ով, ինչպես նաև, երբ գործում է երկրամասը, երկրամասային սահմանադրության հիմնական իրավունքներով:⁶ Այսպիսով, գոյություն ունեն հիմնական իրավունքների պաշտպանության բազմաթիվ մակարդակներ: Այդ պատճառով միշտ չէ, որ հեշտ է որոշել իշխանական գործողությունների իրավաչափությունը ստուգելու ճիշտ մասշտաբը:

Միութենական հիմնական իրավունքների դեպքում հաճախ վիճելի է ոչ միայն դրանց նյութական բովանդակությունը, այլ նաև այն, թե դրանք որքանով են կաշկանդում անդամ պետություններին իրենց գործողություններում կամ որքանով կարող են դրանք կիրառվել իբրև այդ գործողություններին իրավական գնահատական տալու մասշտաբ:

Օրինակ՝ կիրառելի հիմնական իրավունքների տեսանկյունից տարբերություն կա, թե արդյոք անդամ պետությունը գործում է եվրոպական իրավունքից կտրված, թե իրականացնում է եվրոպական իրավունքը: Օրինակ՝ գերմանական պետությունը կաշկանդված կլինի

² Եվրոպայում հիմնական իրավունքների պաշտպանության մասին տես *Voßkuhle/Wischmeyer*, JuS 2017, 1171; *Neumann/Eichberger*, JuS 2020, 502; *Ludwigs/Sikora*, JuS 2017, 385, *Manger-Nestler/Noack*, JuS 2013, 503; *Sauer/Grundhewer*, JuS 2016, 813; *Classen/Nettesheim* in *Oppermann/Classen/Nettesheim*, EuropaR, 2018, § 17: Սանրամասն *Haltern*, EuopaR II, 2017, § 11; *Haratsch/Koenig/Pechstein*, EuropaR, 2020, 319ff.; *Musil/Burchard*, Klausurenkurs im EuropaR, 5. Aufl. 2019, Fälle 9, 10, 12, 17, 20.

³ *Wegweisend EuGH*, C-29/69, ECLI:EU:C:1969:57 Rn. 7 = BeckRS 2004, 72956 – Stauder; C-11/70, ECLI:EU:C:1970:114 Rn. 3 ff. = NJW 1971, 343 – Internationale Handelsgesellschaft.

⁴ ԵՄ-ում հիմնական իրավունքների պաշտպանության բազմամակարդակ համակարգի մասին մանրամասն տես *Kleinlein*, Grundrechtsföderalismus, 2020:

⁵ Շատերի փոխարեն տես միայն *Classen/Nettesheim* in *Oppermann/Classen/Nettesheim*, EuropaR, 2018, § 12.

⁶ Երկրամասային հիմնական իրավունքների մասին տես *Lindner*, JuS 2018, 233:

սուկ Հիմնական օրենքի հիմնական իրավունքներով (ինչպես նաև ՄԻԵԿ-ով և երկրամասային սահմանադրությունների հիմնական իրավունքներով), երբ ոստիկանությունը վտանգների կանխման շրջանակում գործողություններ է կատարում մի անձի հանդեպ, որովհետև ոստիկանական և հասարակական կարգի պահպանության իրավունքը սկզբունքորեն զուտ ազգային իրավունք է: Բայց եթե, հակառակը, ազգային վարչական մարմինը գործողություններ է կատարում Dublin-III կանոնակարգի շրջանակում, ապա նա իրականացնում է միութենական իրավունքը և կաշկանդված է ՀԻԽ-ով:

Ժամանակի ընթացքում ձևավորվել է *ԱԵԴ-ի* և Գերմանիայի *Դաշնային ՍԴ-ի* հարուստ պրակտիկա հիմնական իրավունքների տարբեր ռեժիմների հարաբերակցության վերաբերյալ:

ԱԵԴ-ի ուղենիշային որոշումները. C-29/69, ECLI:EU:C:1969:57 = BeckRS 2004, 72956 – Stauder; C-11/70, ECLI:EU:C:1970:114 – IHG; C-617/10, ECLI:EU:C:2013:105 – Åkerberg Fransson; C-131/12, ECLI:EU:C:2014:317 – Google Spain; C-362/14, ECLI:EU:C:2015:650 – Schrems; C-609/17, ECLI:EU:C:2019:981 – TSN:

Գերմանիայի Դաշնային ՍԴ-ի ուղենիշային որոշումները. BVerfGE 37, 271 – Solange I; BVerfGE 73, 339 – Solange II; BVerfGE 133, 277 – Antiterrordatei; BVerfG, NJW 2020, 300 – Recht auf Vergessen I; NJW 2020, 314 – Recht auf Vergessen II.

Ստորև կներկայացվեն միութենական հիմնական իրավունքների կաշկանդող ուժը (II), մասնավոր անձանց միջև դրանց ներգործությունը (III), ինչպես նաև դրանց նյութական բովանդակությունը՝ հաշվի առնելով թարմ դատական պրակտիկան:

Հիմնական հետազոտություն

II. ՀԻԽ-ի կաշկանդող ուժը

ՀԻԽ-ի կաշկանդող ուժի տեսանկյունից պետք է տարբերել մի քանի իրավիճակներ:

1. ՀԻԽ 51-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին նախադասությունը՝ իբրև կենտրոնական նորմ

Ելակետը միշտ ՀԻԽ 51-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին նախադասությունն է:⁷ Ըստ դրա՝ ՀԻԽ-ը «գործում է Միության մարմինների ու հաստատությունների ... և ... անդամ պետությունների համար բացառապես Միության իրավունքն իրականացնելիս»: ՀԻԽ-ի կաշկանդող ուժը, ըստ ՀԻԽ 51-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին նախադասության բառացի տեքստի, բաժանվում է **երկու տարբերակի**. տարբերակիչ հատկանիշը Միության իրավունքն իրականացնողն է՝ կամ ԵՄ-ն, կամ անդամ պետությունը:

Ըստ առաջին տարբերակի՝ ԵՄ բոլոր մարմիններն ու հաստատությունները կաշկանդված են ՀԻԽ-ով՝ առանց որևէ այլ նախապայմանի անհրաժեշտության:

Եթե ստուգման առարկա են Միության մարմինների գործողությունները, ապա ՀԻԽ-ը կիրառելի է ըստ ՀԻԽ 51-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին նախ. 1-ին տարբերակի: Բայց անդամ պետությունների դատարաններում իրավունքների պաշտպանության վարույթներում նման բան հազվադեպ կարող է լինել, որովհետև իրավունքի պաշտպանության տեսակը (ազգային իրավունքով կամ միութենական իրավունքով) կախված է ինչպես իրավունքի պաշտպանության

⁷ Մի բացառություն կա, ըստ ՀԻԽ 52-րդ հոդ. 2-րդ մասի՝ այն հիմնական իրավունքների համար, որոնք կարգավորված են նաև «պայմանագրերում»: Դրանք ամենից առաջ ԵՄ քաղաքացիների հիմնական իրավունքներն են ԵՄԳՊ 18-րդ և 20-րդ հոդվածներում: Այս կոլիզիոն կանոնի իմաստն այն է, որ ԵՄԳՊ-ի հիմնական իրավունքներն ավելի հին են, քան ՀԻԽ-ը, և չպիտի փոփոխվեն դրանով: *Stu Kingreen in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, GRCh Art. 52 Rn. 3ff.*

առարկայից, այնպես էլ պատասխանող կողմից⁸: Եթե երկուսն էլ ազգային իրավունքի հարց են, օրինակ՝ գերմանական վարչական մարմնի (պատասխանող կողմը) վարչական ակտը (իրավունքի պաշտպանության առարկան), ապա պետք է դիմել միայն ազգային դատական պաշտպանության: Հակառակը, ԵՄ-ի ակտերը պետք է վիճարկել առոչնչության հայցով (ԵՄԳՊ 263-րդ հոդ.) Միության դատարաններում:

Երկրորդ տարբերակը շատ ավելի բարդ է: Ըստ ՀԻԽ 51-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին նախ. **2-րդ տարբերակի՝ ՀԻԽ-ը «գործում է»** անդամ պետությունների համար «*բացառապես ԵՄ-ի իրավունքն իրականացնելիս*»: Թե երբ է առկա ԵՄ-ի իրավունքի *իրականացումը*, առանձին դեպքերում շատ դժվար է որոշել: Թեև ԱԵԴ-ի ու Գերմանիայի Դաշնային ՍԴ-ի տեսանկյունները վերջին շրջանում մոտեցել են, բայց, կախված դատավարական իրավիճակից, կան առանձնահատկություններ:

2. Անդամ պետությունների՝ եվրոպական իրավունքի իրականացմանն ուղղված գործողությունները իբրև ԱԵԴ-ի քննության առարկա. միութենական-իրավական տեսանկյունը

Միութենական-իրավական տեսանկյունից՝ ՀԻԽ 51-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին նախ. 1-ին տարբերակի մեկնաբանման վերաբերյալ վեճը վերջին շրջանում թուլացել է⁹: Պատճառն այն էր, որ «*բացառապես*» և «*իրականացնելիս*» բառերը (ի տարբերություն, օրինակ, «կիրառման ոլորտում» հասկացության) սկզբունքորեն կարող էին խոսել ՀԻԽ-ի կիրառման ոլորտի նեղ մեկնաբանման օգտին:

Իր հայտնի Åkerberg-Fransson որոշման մեջ ԱԵԴ-ը, հակառակը, ձևակերպել էր, թե «*հնարավոր չէ պարկերացնել իրավիճակներ, որոնք թեև ընկնում են եվրոպական իրավունքի գործողության տակ, բայց ՀԻԽ-ը կիրառելի չէ: Միութենական իրավունքի կիրառելիությունը ներառում է ՀԻԽ-ով երաշխավորված հիմնական իրավունքների կիրառելիությունը*»¹⁰: Այս շատ լայն մեկնաբանությունը բազմիցս քննադատվեց¹¹: Այս ընթացքում իր հետագա որոշումներում ԱԵԴ-ը պարզաբանել է, որ ԵՄ իրավունքի իրականացումը «*ենթադրում է միութենական ակտի և խնդրո առարկա ազգային գործողության միջև կապ, որն ավելին է, քան առարկայական ոլորտների հարևանությունը, կամ որ դրանցից մեկը կարող է միջնորդավորված ազդեցություն ունենալ մյուսի վրա*»¹²: Այժմյան դատական պրակտիկայի համաձայն՝ որոշիչ է, թե արդյոք ներպետական կարգավորումը **նպատակ է հետապնդում** իրականացնելու միութենական իրավունքը, և թե գոյություն ունի արդյոք միութենական իրավունքի մի կարգավորում, որն այդ ոլորտի համար «*հատուկ է կամ կարող է ներգործել դրա վրա*»¹³:

*Օրինակ*¹⁴: Իտալական մի դատարանում մաքրման մասնավոր ձեռնարկություն Ռ-ն վիճում է իտալական մի համայնքի հետ տևական պարտավորական հարաբերության շրջանակում գնի հարմարեցման մասին: Բայց իտալական իրավունքը նախատեսում է կանոնավոր կերպով գնի հարմարեցման իրավունք միայն մասնավոր անձանց միջև տևական պարտա-

⁸ *Classen/Nettesheim in Oppermann/Classen/Nettesheim*, EuropaR, 2018, § 1.

⁹ *Schwerdtfeger in Meyer/Hölscheidt*, GRCh, 2019, Art. 51 Rn. 36–54; *Classen/Nettesheim in Oppermann/Classen/Nettesheim*, EuropaR, 2018, § 17 Rn. 12ff.

¹⁰ *ԱԵԴ*, C-617/10, ECLI:EU:C:2013:105 Rn. 21 – Åkerberg Fransson.

¹¹ *Thym*, NVwZ 2013, 889.

¹² *ԱԵԴ*, C-198/13, ECLU:EU:C:2014:2055 Rn. 34 – Hernández: Տես նաև *ԱԵԴ-ի Մեծ պալատի* C-609/17 (TSN); C-610/17 (AKT), ECLI:EU:C:2019:981 Rn. 53:

¹³ *ԱԵԴ*, C-198/13, ECLU:EU:C:2014:2055 Rn. 37 – Hernández; C-206/13, ECLI:EU:C:2014:126 Rn. 25 – Siragusa; C-177/17 (Demarchi Gino Sas), C-178/17 (Graziano Garavaldi), ECLI:EU:C:2017:656 Rn. 20; C-609/17 (TSN), C-610/17 (AKT), ECLI:EU:C:2019:981 Rn. 53; C-650/13, ECLI:EU:C:2015:648 Rn. 24ff. – Delvigne.

¹⁴ Տես *ԱԵԴ*, C-152/17, ECLI:EU:C:2018:264 – Consorzio Italian Management:

վորական հարաբերությունների համար, բայց ոչ պետական պատվերների շրջանակում: Ռ-ն այն կարծիքին է, որ այդ խտրականությունը ՀԻԽ 16-րդ հոդվածի խախտում է: Բայց ՀԻԽ-ը պետք է ընդհանրապես կիրառելի լինի՝ ըստ ՀԻԽ 51-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին նախադասության: ԵՄ իրավունքի վերաբերելի դրույթները միայն ընդհանուր բնույթի կարգավորումներ են պարունակում մասնավոր անձանց հանրային պատվերներ տալու մասին (օրինակ՝ թափանցիկությունը) և ոչինչ չեն ասում գների հարմարեցման մասին, ինչպես որ նախատեսում է իտալական իրավունքը: Հետևաբար, միութենական իրավունքի և ազգային կարգավորման միջև գոյություն չունի բավարար չափով նեղ առարկայական կապ: Գների հարմարեցման մասին իտալական կարգավորումները միութենական իրավունքի իրականացում չեն ՀԻԽ 51-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին նախ. 2-րդ տարբերակի իմաստով:

Միութենական իրավունքի ինքնավարության ու առաջնության լույսի ներքո սա տրամաբանական է. այնտեղ, որտեղ միութենական իրավանորմն առաջնության է հավակնում, պետք է երաշխավորված լինի նաև հիմնական իրավունքներով:

3. Միութենական հիմնական իրավունքները Գերմանիայի Դաշնային ՍԴ-ում. սահմանադրաիրավական տեսանկյունը

Իրավիճակը մի փոքր այլ է Գերմանիայի Դաշնային ՍԴ-ի (սահմանադրաիրավական) տեսանկյունից¹⁵: Ավելի ու ավելի ընդարձակվող երկրորդային իրավունքի պատճառով Գերմանիայի Դաշնային ՍԴ-ն հաճախ առնչվում էր այն հարցին, թե ո՞ր իրավիճակներում հիմնական իրավունքների ազգային պաշտպանությունը դեռ կարող է առաջնություն ունենալ նաև միութենական իրավունքի կողմից ազգային իրավունքի ձևափոխման դեպքում: ՀԻԽ-ը տալիս է թվացյալ պարզ պատասխան. ըստ ՀԻԽ 51-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին նախադասության՝ ՀԻԽ-ը «գործում է» անդամ պետությունների համար «բացառապես ԵՄ-ի իրավունքն իրականացնելիս»: Եթե չկա «իրականացում», ապա այն չի գործում:

Այս երկրնտրանքի («գործում է» կամ «չի գործում») հետևանքները Գերմանիայի Դաշնային ՍԴ-ի *Առաջին սենատը* տարբերակել է իր «Մոռացվելու իրավունք I և II» որոշումներում¹⁶: Որ ՀԻԽ-ը «գործում է», այժմ տարբեր բաներ է նշանակում առնվազն *Առաջին սենատում* քննվող վարույթներում: Թե յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում չափման մասշտաբը ո՞ր իրավունքն է, կախված է նրանից, թե միութենական ոլորտային իրավունքը անդամ պետություններին իրենց իրավունքի ձևավորման ազատություն տալիս է (ա), թե ոչ (բ):

ա) Ազգային հիմնական իրավունքների մասշտաբով ստուգելը՝ հաշվի առնելով ՀԻԽ-ը – Մոռացվելու իրավունք I¹⁷

Մի կողմից՝ ՀԻԽ-ը «գործում է» այն իրավիճակներում, որոնցում միութենական իրավանորմը (որպես կանոն երկրորդային իրավունքը) անդամ պետություններին «ներդրման կամ ձևավորման ազատություն» է տալիս: Դաշնային ՍԴ-ի կարծիքով՝ այստեղ նույնպես պետք է տեսնել ԵՄ-ի իրավունքի «իրականացում» ՀԻԽ 51-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին նախադասության իմաստով:

Բայց դա չի նշանակում (և սրանում է Մոռացվելու իրավունք I որոշման նշանակությունը), թե ՀԻԽ-ը չափման մասշտաբն է, որի հիման վրա պիտի ստուգվի հիմնական իրավունքի խախտումը: Առաջին սենատի կարծիքով՝ ազգային իրավունքի ձևավորման ազատության դեպքերում ՀԻԽ-ը թեև կիրառելի է, բայց հանդես չի գալիս իբրև ստուգման մասշտաբ, քանի

¹⁵ Neumann/Eichberger, JuS 2020, 502.

¹⁶ Kühling, NJW 2020, 275; Wendel, JZ 2020, 157; Muckel, JA 2020, 233 und 237; Haratsch/König/Pechstein, EuropaR, 2020, Rn. 717 ff.; Ruffert, JuS 2020, 1 (4f.); Klass, ZUM 2020, 265.

¹⁷ BVerfG, NJW 2020, 300 – Recht auf Vergessen I.

դեռ նրա նյութական բովանդակությունը «երաշխավորված է» ազգային հիմնական իրավունքներով¹⁸: Հակառակը, ազգային հիմնական իրավունքները պետք է կիրառվեն իբրև ստուգման մասշտաբ ու մեկնաբանվեն ՀԻԽ-ի լույսի ներքո:

Օրինակ: Գերմանիայի Դաշնային գերագույն դատարանի որոշման դեմ ուղղված մի անհատական դիմումով հարցական է, թե ՍԴ-ն իբրև ստուգման մասշտաբ պիտի կիրառի Հիմնական օրենքի, թե ՀԻԽ-ի հիմնական իրավունքները: Հիմնական վեճն այն հարցի մասին է, թե ինչպես պետք է համաձայնեցնել ընդհանուր անհատականության իրավունքն ու տեղեկություն ստանալու և մամուլի ազատությունը: Կոնկրետ՝ խոսքը դեղիկտային իրավունքից բխող մի պահանջի իրավունքի մասին է՝ ջնջելու անհատական տվյալները համացանցում հասանելի մի մամուլ հաղորդագրության միջոց: Երկրորդային իրավունքի վերաբերելի նորմը այդ հարցը բառացիորեն թողնում է ազգային իրավունքի կարգավորմանը, այսինքն՝ անդամ պետություններին տալիս է ներդրման ազատություն: Հետևաբար, իբրև անհատական դիմումի ստուգման մասշտաբ պետք է կիրառվեն Հիմնական օրենքի հիմնական իրավունքները¹⁹: Այստեղ գործում է այն ենթադրությունը, որ ՀԻԽ-ի երաշխիքները երաշխավորվում են նաև Հիմնական օրենքի հիմնական իրավունքներով. դրանք մեկնաբանվում են ՀԻԽ-ի լույսի ներքո, որը նույնպես կիրառելի է:

Այս զուգահեռ կիրառման նպատակն է ազգային հիմնական իրավունքներին կիրառվելու հնարավորություն տալ հիմնական իրավունքների եվրոպական պաշտպանության դաշնային կառուցվածքում, քանի դեռ չի վտանգվում ՀԻԽ-ի միասնական կիրառումը²⁰: Այս մոտեցումը ՍԴ-ն հիմնավորում է ամենից առաջ «հիմնական իրավունքների բազմազանության» գաղափարով, որն ընկած է հիմնական իրավունքների դաշնային միութենական պաշտպանության հիմքում²¹: Միութենական ոլորտային իրավունքը (օրինակ՝ մի դիրեկտիվ), կախված իր կարգավորման խորությունից, անդամ պետությունների համար ունենում է տարբեր ուժգնության ներգործություն²²: Որքանով չկարգավորված հարցեր կան, դրանք կարող են լրացվել անդամ պետությունների կողմից ազգային ոլորտային իրավունքով: Նույնը պետք է գործի նաև ՀԻԽ-ի համար, որը գործում է իբրև ոլորտային իրավունքը լրացնող իրավունք:

բ) Միութենական հիմնական իրավունքների մասշտաբով ստուգելը Դաշնային ՍԴ-ի կողմից – Մոռացվելու իրավունք II²³

Ամեն ինչ այլ է այն իրավիճակներում, որոնցում անդամ պետությունները ազատություն չունեն: Այս դեպքերում նույնպես թեև առկա է «իրականացում» ՀԻԽ 51-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին նախ. 2-րդ տարբերակի իմաստով, այնպես որ ՀԻԽ-ը «գործում է», բայց ներպետական հիմնական իրավունքներն ամբողջովին հետ են մղվում միութենական իրավունքի կիրառման առաջնության պատճառով. իբրև ստուգման մասշտաբ են ծառայում միայն միութենական հիմնական իրավունքները: Գործնականում դա նշանակում է, որ Դաշնային ՍԴ-ն «ԵՄ իրավունքի ամբողջապես միասնականացված ոլորտներում» անհատական դիմումները ստուգում է ՀԻԽ-ի մասշտաբով²⁴:

Օրինակ: Գերմանիայի Դաշնային գերագույն դատարանի որոշման դեմ ուղղված մի անհատական դիմումով հարցական է, թե ՍԴ-ն իբրև ստուգման մասշտաբ պիտի կիրառի Հիմ-

¹⁸ BVerfG, NJW 2020, 300 – Recht auf Vergessen I, Rn. 41 ff.

¹⁹ BVerfG, NJW 2020, 300 – Recht auf Vergessen I, Rn. 49-62.

²⁰ Տես *Սեյր*, C-617/10, ECLI:EU:C:2013:105 Rn. 29 – Åkerberg Fransson:

²¹ BVerfG, NJW 2020, 300 – Recht auf Vergessen I, Rn. 50 ff.

²² *Հովհաննիսյան*, Դատական իշխանություն, 1-3/2023, էջ 114:

²³ BVerfG, NJW 2020, 314 – Recht auf Vergessen II.

²⁴ BVerfG, NJW 2020, 314 – Recht auf Vergessen II, Rn. 43.

նական օրենքի, թե ՀԻԽ-ի հիմնական իրավունքները: Հիմնական վեճն այն հարցի մասին է, թե ինչպես պետք է համաձայնեցնել մի մասնավոր անձի ընդհանուր անհատականության իրավունքն ու առցանց որոնողական համակարգի տիրոջ ձեռնարկատիրական ազատությունը: Կոնկրետ՝ խոսքը համացանցում մի որոնողական համակարգի գտած արդյունքների միջից որոշակի տվյալներ «ջնջելու» պահանջի իրավունքի մասին է: Երկրորդային իրավունքի՝ այս իրավիճակի համար վերաբերելի նորմն սպառիչ կերպով կարգավորում է «ջնջելու» պահանջի իրավունքը:

Անդամ պետությունների համար ներդրման ազատություն չի մնում: Իբրև ստուգման մասշտաբ այս իրավիճակում ՍԴ-ի կողմից կարող են կիրառվել միայն ՀԻԽ-ի հիմնական իրավունքները: Հիմնական օրենքի հիմնական իրավունքները միութենական իրավունքի կիրառման առաջնության պատճառով հետ են մղվում և կիրառելի չեն դեպքի նկատմամբ:

Այս մոտեցումը հիմնավորվում է ամենից առաջ միութենական իրավունքի տրամաբանությամբ: Այն ոլորտներում, որոնցում միութենական իրավունքը ցանկանում է ստեղծել «իրավունքի միասնականացում», պետք է գործի նաև հիմնական իրավունքների միասնական պաշտպանություն: Այդ միասնական պաշտպանությունը երաշխավորում է ՀԻԽ-ը: «Գերմանական հիմնական իրավունքներն այդ դեպքերում կիրառելի չեն, որովհետև դրանց կիրառումը կհակադրվի իրավունքի միասնականացման նպատակին»²⁵:

III. Միութենական հիմնական իրավունքները մասնավոր անձանց միջև հարաբերություններում

ՀԻԽ-ի կիրառման ոլորտի հարց է նաև մասնավոր անձանց հնարավոր կաշկանդվածությունը ՀԻԽ-ով²⁶: ՀԻԽ 51-րդ հոդվածի բառացի տեքստը սկզբունքորեն չի ներառում մասնավոր անձանց անմիջական կամ միջնորդավորված կաշկանդվածությունը ՀԻԽ-ով: ԱԵԴ-ը նույնպես միջև հիմա առաջ չի քաշել միութենական հիմնական իրավունքների մասնավոր ներգործության մասին մոտեցումներ: Այստեղ բացառություն է կազմում հակախտրականության իրավունքը: ԵՄԳՊ 157-րդ հոդվածը, որի բովանդակությունը վաստակի տեսանկյունից կանանց ու տղամարդկանց հավասարությունն է, ԱԵԴ-ի կողմից կիրառվում է նաև մասնավոր անձանց միջև 1970-ական թվականներից²⁷: Egenberger որոշման մեջ ԱԵԴ-ը ՀԻԽ 21-րդ հոդվածի մյուս խտրականության արգելքները նույնպես անմիջականորեն կիրառում է մասնավոր անձանց միջև²⁸:

Սահմանադրաիրավական տեսանկյունից Գերմանիայի Դաշնային ՍԴ-ն Մոռացվելու իրավունք II որոշման մեջ ձևակերպել է, որ թեև չկա միութենական հիմնական իրավունքների «միջնորդավորված երրորդային գործողության» մասին ուսմունք, բայց դրանք վերջնական արդյունքում մասնավոր անձանց միջև հարաբերություններում «նմանատիպ ներգործություն» ունեն²⁹:

IV. Միութենական հիմնական իրավունքների նյութական բովանդակությունը

1. Հիմնական իրավունքների մասին ընդհանուր ուսմունքը և կառուցվածքային առանձնահատկությունները

²⁵ BVerfG, NJW 2020, 314 – Recht auf Vergessen II, Rn. 44.

²⁶ Հիմնական իրավունքների մասնավոր ներգործության մասին տես Ruffert, JuS 2020, 1:

²⁷ ԱԵԴ, C-149/77, ECLI:EU:C:1978:130 – Defrenne II:

²⁸ ԱԵԴ, C-414/16, ECLI:EU:C:2018:257 – Egenberger; C-68/17, ECLI:EU:C:2018:696 – Chefazt:

²⁹ BVerfG, NJW 2020, 314 – Recht auf Vergessen II. Հիմնական իրավունքների «երրորդային գործողության» մասին մանրամասն տես Հովհաննիսյան, Ընդհանուր իրավագիտություն և իրավաբանական մեթոդաբանություն, Երևան 2020, էջ 67-71:

Հիւս-ը բաղկացած է յոթ գլուխներից և բազմաթիվ ինքնապաշտպանական իրավունքների կողքին թվարկում է նաև հավասարության, արդարադատական և սոցիալական իրավունքներ, ինչպես նաև սկզբունքներ:

Միութենական հիմնական իրավունքները *լիազորում են յուրաքանչյուր մարդու*: Բացառություն են կազմում ԵՄ քաղաքացիների իրավունքները, որոնք պատկանում են միայն ԵՄ քաղաքացիներին (տես Հիւս 39-րդ և 40-րդ հոդվածները):

Իրավաբանական անձինք կարող են վկայակոչել միութենական հիմնական իրավունքները, որքանով դրանք իրենց էությանը կիրառելի են նրանց նկատմամբ³⁰: Դա բխում է հատկապես նրանից, որ որոշ հիմնական իրավունքներ խոսում են «անձի» մասին (օր.՝ Հիւս 15-րդ հոդ.)՝ ի տարբերություն «մարդու» (օր.՝ Հիւս 1-ին հոդ.): Իրավաբանական անձի հասկացությունը պետք է լայն հասկանալ և ներառում է նաև անձանց այնպիսի միավորումները, որոնք ձևական տեսանկյունից իրավաբանական անձ չեն, բայց ունակ են միասնական կամքի ձևավորման: Իմաստն այն է, որ անդամ պետությունները չկարողանան ազգային իրավունքում իրավասուբյեկտության վերաբերյալ կարգավորումներով որոշել հիմնական իրավունքների սուբյեկտների ծավալը³¹:

Հիւս-ի բոլոր հիմնական իրավունքները ենթակա են Հիւս 51-րդ հոդվածի *կիրառման վերապահմանը* (տես վերևում II): Հիմնական իրավունքների մեծ մասը չեն նախատեսում հատուկ սահմանափակումներ: Հիւս 52-րդ հոդ. 1-ին մասը բովանդակում է մի ընդհանուր սահմանափակում և սահմանում է «սահմանափակման սահմանափակման» ստուգման առանձին քայլերը (այդ մասին ստորև 4.):

Հավասարության տարբեր իրավունքները ստուգելիս (Հիւս 20-րդ, 21-րդ և 23-րդ հոդվածները ԱԵԴ-ի կողմից հաճախ միասին են կիրառվում) ԱԵԴ-ը չի առաջնորդվում մեկ միասնական սխեմայով³²: Ըստ կայուն դատական պրակտիկայի՝ «համեմատելի փաստական հանգամանքները չպետք է արժանանան տարբեր և տարբեր փաստական հանգամանքները՝ հավասար վերաբերմունքի, բացառությամբ եթե նման վերաբերմունքն օբյեկտիվորեն արդարացված է»³³:

2. Պաշտպանության ոլորտը

Պաշտպանության ոլորտները բխում են համապատասխան նորմի տեքստից³⁴: Դրանք պետք է սահմանվեն իրատեսորեն: Հիւս 52-րդ հոդ. 3-րդ մասի համաձայն՝ մեկնաբանելիս պետք է հաշվի առնել նաև ՄԻԵԿ-ը³⁵:

3. Վնասումը

Հիմնական իրավունքի վնասումը կարող է հանդես գալ միջամտության կամ անհավասար վերաբերմունքի ձևով³⁶: Միջամտությունը հիմնական իրավունքի հասցեատիրոջը վերագրվող այն գործողությունն է, որը ծանրաբեռնում է հիմնական իրավունքի կրողին և ունի լայն իմաստով բացասական ներգործություն³⁷: Այդ գործողության իրավական բնույթը սկզբունքորեն անկարևոր է:

³⁰ *Jarass in Jarass*, GRCh, 2021, Art. 51 Rn. 58; *Goldhammer/Sieber*, JuS 2018, 22.

³¹ *Schwerdtfeger in Meyer/Hölscheidt*, GRCh, 2019, Art. 51 Rn. 61.

³² *Hölscheidt in Meyer/Hölscheidt*, GRCh, 2019, Art. 20 Rn. 16 ff.; *Sachs in Stern/Sachs*, GRCh, 2016, Art. 20.

³³ *ԱԵԴ*, C-21/10, ECLI:EU:C:2011:505 Rn. 47 – Nagy; C-364/11, ECLI:EU:C:2012:826 Rn. 78 f. – El Kott ua; C-401/11, ECLI:EU:C:2013:223 – Skupová:

³⁴ *Classen/Nettesheim in Oppermann/Classen/Nettesheim*, EuropaR, 2018, § 17 Rn. 46 ff.

³⁵ Սեփականության իրավունքի պաշտպանության օրինակով տես *Michl*, JuS 2019, 343 ff. u. 431 ff.:

³⁶ *Jarass in Jarass*, GRCh, 2021, Art. 52 Rn. 10.

³⁷ *Jarass in Jarass*, GRCh, 2021, Art. 52 Rn. 11.

Անհավասար վերաբերմունքն առկա է, երբ երկու էականորեն հավասար փաստական հանգամանքներ արժանանում են տարբեր վերաբերմունքի³⁸: Խտրականության հատուկ արգելքները (ՀԻԽ 21-րդ հոդ.) հասկացվում են համակողմանիորեն, այնպես որ խտրականության՝ այնտեղ թվարկված հատկանիշներին հստակ դասելու կարիք չկա³⁹:

4. Արդարացումը՝ համաձայն ՀԻԽ 52-րդ հոդ. 1-ին մասի

Վնասումների արդարացման հարցը միշտ որոշվում է ՀԻԽ 52-րդ հոդ. 1-ին մասով: Որքանով առանձին հիմնական իրավունքներ նախատեսում են սահմանափակման ավելի հեռուն գնացող պահանջներ (օր.՝ ՀԻԽ 8-րդ հոդ. 2-րդ մասի 1-ին նախ., 17-րդ հոդ. 1-ին մասի 2-րդ նախ.), ապա դրանք պետք է կիրառվեն հավելյալ կերպով:

Բացի այդ, ՀԻԽ 52-րդ հոդ. 1-ին մասը կիրառվում է նաև անհավասար վերաբերմունքի արդարացման համար: Այս հարցում ԱԵԴ-ի դատական պրակտիկան միասնական չէ: Անհավասար վերաբերմունքների արդարացման համար միշտ պետք է առկա լինի «օբյեկտիվ պատճառ»: Եթե դա այդպես է, ապա պետք է ստուգել նաև գործողության համաչափությունը:

Հակառակը, ՀԻԽ 52-րդ հոդ. 1-ին մասը կիրառելի չէ այն հիմնական իրավունքների նկատմամբ, որոնց նկատմամբ միջամտությունը երբեք արդարացվել չի կարող (տես, օրինակ, ՀԻԽ 1-ին (*Մարդու արժանապատվությունն «անձեռնմխելի է»*) և 5-րդ (*«Ոչ ոք չի կարող պահվել ստրկության ... մեջ»*) հոդվածները):

ա) Օրենքի վերապահումը

ՀԻԽ 52-րդ հոդ. 1-ին մասը իբրև սահմանափակում ձևակերպում է օրենքի հասարակ վերապահումը: ԵՄ իրավունքում օրենքի վերապահման իմաստն ամենից առաջ հիմնական իրավունքների սահմանափակումների կանխատեսելիությունն է, ոչ այնքան դրանց ժողովրդավարական լեգիտիմությունը⁴⁰: Այդ պատճառով ՀԻԽ 52-րդ հոդ. 1-ին մասում օրենքի հասկացությունը գործածված է *նյութական* իմաստով⁴¹: Հիմնական իրավունքը սահմանափակելու համար բավարար է ցանկացած ընդհանուր ու վերացական համապարտադիր կարգավորումը: Օրենսդրական գործընթացով անցնելը կամ խորհրդարանի մասնակցությունն անհրաժեշտ չէ⁴²:

բ) Հիմնական իրավունքի էության երաշխիքը և համաչափությունը

ՀԻԽ 52-րդ հոդ. 1-ին մասում նշված սահմանափակման սահմանափակումներն են հիմնական իրավունքի *էության երաշխիքը* և *համաչափության սկզբունքը*: ՀԻԽ 52-րդ հոդ. 1-ին մասի 2-րդ նախադասությունում ձևակերպված համաչափության սկզբունքը պահպանված է, եթե իշխանական գործողությունը ծառայում է «Միության կողմից ճանաչված և համընդհանուր բարօրությանը ծառայող նպատակներին կամ այլ անձանց իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության պահանջներին» (լեգիտիմ նպատակ) և «փաստացի համապատասխանում է» (պիտանիություն), ինչպես նաև «անհրաժեշտ» է: Եվրոպական իրավունքում, ինչպես երևում է, համաչափության ստուգումը կատարվում է երեք քայլով, ընդ որում, ստուգման հիմնական առանցքը կազմում է անհրաժեշտությունը⁴³:

³⁸ *Hölscheidt in Meyer/Hölscheidt*, GRCh, 2019, Art. 20 Rn. 20; *Sachs in Stern/Sachs*, GRCh, 2016, Art. 20 Rn. 16 ff.

³⁹ *Hölscheidt in Meyer/Hölscheidt*, GRCh, 2019, Art. 21 Rn. 39.

⁴⁰ *Schwerdtfeger in Meyer/Hölscheidt*, GRCh, 2019, Art. 52 Rn. 31 f.; այլ կարծիք՝ *Kingreen in Calliess/Ruffert*, EUV/AEU, 2022, GRCh Art. 52 Rn. 61 ff.

⁴¹ Օրենքի նյութական և ձևական հասկացությունների մասին մանրամասը տես Հովհաննիսյան, Ընդհանուր իրավագիտություն և իրավաբանական մեթոդաբանություն, Երևան, 2020, էջ 106-108:

⁴² *Schwerdtfeger in Meyer/Hölscheidt*, GRCh, 2019, Art. 52 Rn. 32.

⁴³ *ՍԵԴ*, C-293/12 u. C-594/12, ECLI:EU:C:2014:238 Rn. 45–69 – Digital Rights Ireland:

Եզրակացություն

Վ. Էքսկուրս. ՄԻԵԿ

Եվրոպական մակարդակում հիմնական իրավունքների պաշտպանության մյուս մակարդակը ՄԻԵԿ-ն է⁴⁴: Այն միջազգային պայմանագիր է⁴⁵: ԵՄ-ն, հակառակ ԵՄՊ 6-րդ հոդ. 2-րդ մասի 1-ին նախադասության, դեռ պայմանագրի կողմ չէ⁴⁶: Այդ պատճառով ՄԻԵԿ-ը չունի կիրառման առաջնություն: Գերմանիայում ՄԻԵԿ-ը գտնվում է դաշնային օրենքների մակարդակում՝ համաձայն ՀՕ 59-րդ հոդ. 2-րդ մասի: Ըստ Գերմանիայի Դաշնային ՍԴ-ի *միջանկյալ դիրքի տեսության*⁴⁷ ՄԻԵԿ-ն ունի ուղենշային գործառույթ գերմանական իրավունքը մեկնաբանելիս: ՄԻԵԿ-ի խախտումները չեն կարող անմիջականորեն վիճարկվել Գերմանիայի Դաշնային ՍԴ-ում (տես ՀՕ 93-րդ հոդ. 1-ին մասի 4a կետը)⁴⁷: Վիճարկել կարելի է սկզբունքորեն միայն գերմանական հիմնական իրավունքների խախտումը (բայց տես վերևում II.3.): Բայց ազգային հիմնական իրավունքները պետք է մեկնաբանել ՄԻԵԿ-ի լույսի ներքո⁴⁸: Բացի դրանից՝ կա նաև ՄԻԵԴ անհատական գանգատ ներկայացնելու հնարավորություն՝ համաձայն ՄԻԵԿ 34-րդ հոդվածի:

Annotation. The first part of the four-part series of articles on European law starts with basic questions and the foundations of organisational law.

The second part explains the legal sources of the European Union law and also deals with the legislative procedures. In addition, the structural principles applicable in the European law are outlined.

The third part focuses on the fundamental rights of the European Union, which - in addition to the fundamental freedoms - are the essential individual rights of European primary law. The structural peculiarities from the perspective of the European and constitutional law are described, with a particular focus on the binding effect of the Charter of Fundamental Rights for the Member States.

The fourth part explains the fundamental freedoms as the central means for establishing the internal market.

Аннотация. Первая часть четырехчастной серии статей о европейском праве начинается базовыми вопросами и основами организационного права.

Во второй части объясняются правовые источники права Европейского Союза, а также рассматриваются законодательные процедуры. Кроме того, изложены структурные принципы, применяемые в европейском праве.

Третья часть посвящена основным правам Европейского Союза, которые - в дополнение к основным свободам - являются существенными индивидуальными правами европейского первичного права. Описаны структурные особенности с точки зрения европейского и конституционного права, с особым акцентом на обязательное действие Хартии по правам человека для государств-членов.

В четвертой части объясняются основные свободы как центральное средство для создания внутреннего рынка.

Բանալի բառեր – Հիմնական իրավունքների խարտիա, միութենական իրավունքի կիրառելիությունը, մոնացվելու իրավունք, Գերմանիայի Դաշնային սահմանադրական դատարան, հիմնական իրավունքների

⁴⁴ Ludwigs/Sikora, JuS 2017, 385; Braasch, JuS 2013, 602, Cammareri, JuS 2016, 794, Classen/Nettesheim in Oppermann/Classen/Nettesheim, EuropaR, 2018, § 17 Rn. 32 ff.

⁴⁵ Հայաստանը պայմանագրի կողմ է:

⁴⁶ ՍԵԴ, C-2/13 (Եզրակացություն), ECLI:EU:C:2014:2454 – EMRK II:

⁴⁷ Նույնն է նաև հայկական իրավունքում՝ համաձայն ՀՀ Սահմ. 169-րդ հոդ. 1-ին մասի 8-րդ կետի:

⁴⁸ BVerfGE 111, 307 (315 ff.)– Görgülü; Ludwigs/ Kuhn, JuS 2018, 629 (632). Տես նույնը ՀՀ Սահմ. 81-րդ հոդ. 1-ին մասում:

միջնորդավորված երրորդային գործողություն:

Keywords: *Charter of Fundamental Rights, applicability of the Union law, the right to be forgotten, The Federal Constitutional Court of Germany, indirect third-party effect of fundamental rights.*

Ключевые слова: *Хартия по правам человека, применимость права Союза, право быть забытым, Федеральный конституционный суд Германии, косвенное воздействие основных прав на третью сторону.*

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. *Braasch, Patrick*, Einführung in die Europäische Menschenrechtskonvention, JuS 7/2013, S. 602-607.
2. *Calliess, Christian / Ruffert, Matthias* (Hrsg.), EUV/AEUV Das Verfassungsrecht der Europäischen Union mit Europäischer Grundrechtecharta, Kommentar, 6. Aufl. 2022.
3. *Cammareri, Raffael*, Die Bedeutung der EMRK und der Urteile des EGMR für die nationalen Gerichte, JuS 9/2016, S. 791-794.
4. *Goldhammer, Michael / Sieber, Ferdinand*, Juristische Person und Grundrechtsschutz in Europa, JuS 1/2018, S. 22-27.
5. *Haltern, Ulrich*, Europarecht, Dogmatik im Kontext, Band II: Rule of Law - Verbunddogmatik - Grundrechte, 3. Aufl. 2017.
6. *Haratsch, Andreas / Koenig, Christian / Pechstein, Matthias*, Europarecht, 13. Aufl. 2023.
7. *Jarass, Hans Dieter*, Charta der Grundrechte der Europäischen Union: GRCh, Unter Einbeziehung der sonstigen Grundrechtsregelungen des Primärrechts und der EMRK, Kommentar, 4. Aufl. 2021.
8. *Klass, Nadine*, Das Recht auf Vergessen(-werden) und die Zeitlichkeit der Freiheit, ZUM 4/2020, S. 265-278.
9. *Kleinlein, Thomas*, Grundrechtsföderalismus, Eine vergleichende Studie zur Grundrechtsverwirklichung in Mehrebenen-Strukturen - Deutschland, USA und EU, Fachbuch, 2020.
10. *Kühling, Jürgen*, Das „Recht auf Vergessenwerden“ vor dem BVerfG – November(r)evolution für die Grundrechtsarchitektur im Mehrebenensystem, NJW 5/2020, S. 275-280.
11. *Lindner, Josef Franz*, Landesgrundrechte: Bedeutung, Dogmatik, Klausurrelevanz, JuS 3/2018, S. 233-238.
12. *Ludwigs, Markus / Kuhn, Daniel*, Referendarexamensklausur – Öffentliches Recht: Grundrechte – Ehe für alle, JuS Heft Probeexamen 2018, S. 629-635.
13. *Ludwigs, Markus /Sikora, Patrick*, Grundrechtsschutz im Spannungsfeld von Grundgesetz, EMRK und Grundrechtecharta, JuS 5/2017, S. 385-393.
14. *Manger-Nestler, Cornelia / Noack, Gregor*, Europäische Grundfreiheiten und Grundrechte, JuS 6/2013, S. 503-507.
15. *Meyer, Jürgen / Hölscheidt, Sven* (Hrsg.), Charta der Grundrechte der Europäischen Union, Kommentar, 5. Aufl. 2019.
16. *Michl, Fabian*, Grundrechtlicher Eigentumsschutz in Deutschland und Europa, JuS 4/2019, S. 343-347.
17. *Muckel, Stefan*, Grundrechte im Internet: „Recht auf Vergessen I“, JA 3/2020, S. 233-237.
18. *Musil, Andreas / Burchard, Daniel*, Klausurenkurs im Europarecht, Ein Fall- und Repetitionsbuch für Pflichtfach und Schwerpunktbereich, 6. Aufl. 2022.
19. *Neumann, Eva / Eichberger, Fabian Simon*, Die Unionsgrundrechte vor dem Bundesverfassungsgericht, JuS 6/2020, S. 502-506.
20. *Oppermann, Thomas / Classen, Claus Dieter / Nettesheim, Martin*, Europarecht, Ein Studienbuch, 9. Aufl. 2021.
21. *Ruffert, Matthias*, Privatrechtswirkung der Grundrechte, Von Lüth zum Stadionverbot – und darüber hinaus? JuS 1/2020, S. 1-6.
22. *Sauer, Heiko / Grundhewer, Nicolas*, Schwerpunktbereichsklausur – Öffentliches Recht: Europäische Grundrechte, JuS 9/2016, S. 813-816.

23. Stern, Klaus / Sachs, Michael, Europäische Grundrechte-Charta: GRCh, Kommentar, 2016.

24. Thym, Daniel, Die Reichweite der EU-Grundrechte-Charta – Zu viel Grundrechtsschutz? NVwZ 14/2013, S. 889-896.

25. Voßkuhle, Andreas / Wischmeyer, Thomas, Grundwissen – Öffentliches Recht: Grundrechte im Unionsrecht, JuS 12/2017, S. 1171-1174.

26. Wendel, Mattias, Das Bundesverfassungsgericht als Garant der Unionsgrundrechte, JZ 2020, S. 157-168.

27. Հովհաննիսյան, Գոռ, Եվրոպական իրավունք (մաս I) – հիմնական հարցեր և Եվրոպական միության կազմակերպական կառուցվածքը, Դատական իշխանություն 10-12/2022, էջ 92-100:

28. Հովհաննիսյան, Գոռ, Եվրոպական իրավունք (մաս II) – իրավունքի աղբյուրներն ու իրավաստեղծումը միութենական իրավունքում, Դատական իշխանություն 1-3/2023, էջ 108-117:

29. Հովհաննիսյան, Գոռ, Ընդհանուր իրավագիտություն և իրավաբանական մեթոդաբանություն, Երևան 2020.

Հովհաննիսյան Գ. - Հազենի համալսարանի գերմանական և եվրոպական սահմանադրական և վարչական իրավունքի, ինչպես նաև միջազգային իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, Սաքսոնիայի փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան, էլ. հասցե՝ gor.hovhannisyan@iw-partner.de:

Ներկայացվել է խմբագրություն 24.05.2023 թ., տրվել է գրախոսության 11.09.2023 թ., երաշխավորվել է ՀՀ վերաքննիչ հակակոռուպցիոն դատարանի դատավոր, Հայաստանում ֆրանսիական համալսարանի դասախոս, իրավագիտության թեկնածու Գ. Թորոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 02.10.2023 թ.:

<https://doi.org/10.59546/18290744-2023.4-9-135>

ՐՕՅԱ ԱՄԻՐՈՎԱ

*Аспирант 3-ого курса Российско-Армянского университета,
юрист в офисе Примирителя финансовой системы*

ՌՈԶԱ ԱՄԻՐՈՎԱ

*Հայ-Ռուսական համալսարանի 3-րդ կուրսի ասպիրանտ,
իրավաբան Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի գրասենյակում*

ROZA AMIROVA

*3rd year PhD student at Russian-Armenian University,
lawyer at the Financial System Mediator office*

МЕЖДУНАРОДНЫЕ САНКЦИИ В СФЕРЕ БАНКОВСКИХ УСЛУГ ПО ПЕРЕВОДАМ ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ КАК ФОРС-МАЖОРНОЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВО

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՍԱՆԿՑԻԱՆԵՐԸ ԴՐԱՄԱԿԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՓՈԽԱՆՑՄԱՆ ԲԱՆԿԱՅԻՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ՈՐՊԵՍ ՖՈՐՍՄԱԺՈՐԱՅԻՆ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ

INTERNATIONAL SANCTIONS IN THE SPHERE OF BANKING SERVICES FOR MONEY TRANSFERS AS A FORCE MAJEURE EVENT

Введение

В период введения иностранными государствами в отношении Российской Федерации масштабных санкций распространены стали ситуации, когда заключенные договора стало невозможно либо затруднительно исполнять.

Поскольку санкции стали новой экономической реальностью, участники гражданского оборота при возникновении конфликтных ситуаций пытаются переложить свои риски на контрагентов либо на банки.

Например, физическое либо юридическое лицо отправляет через российский банк трансграничный перевод своему контрагенту, однако платеж не проходит, поскольку денежные средства блокируются на территории США из-за санкций.

Вполне ожидаемо, что отправитель посчитает виноватым именно банк, что и послужит поводом для обращения в суд с соответствующим иском. В данной ситуации возникают вопросы о невозможности исполнения, о наличии/отсутствии непреодолимой силы, об освобождении от ответственности и т.д.

Основное исследование

Действующим гражданским законодательством РФ и РА предусмотрена возможность освобождения от ответственности за неисполнение договора в случае форс-мажора.

Венская конвенция в ст. 79 к такому обстоятельству как форс-мажор, предъявляет ряд требований, выделяя критерии непредвиденности, чрезвычайности и непреодолимости¹. На них обращают внимание и в арбитражной практике (в том числе, в практике МКАС)², а также в юридической доктрине³. Аналогичное положение содержится в п. 1 ст. 7.1.7 Принципов УНИДРУА и в ст. 401 ГК РФ, ст. 417 ГК РА, а также в «Положении о порядке свидетельствования Торгово-промышленной палатой Российской Федерации обстоятельств непреодолимой силы (форс-мажор)» (приложение к постановлению Правления ТПП РФ от 23.12.2015 № 173-14).

Форс-мажор – это оценочная категория, вместе с тем Верховный Суд РФ выделяет основные критерии для его доказывания:

1. наличие и продолжительность обстоятельств непреодолимой силы;
2. наличие причинно-следственной связи между возникшими обстоятельствами непреодолимой силы и невозможностью либо задержкой исполнения обязательств;
3. непричастность стороны к созданию обстоятельств непреодолимой силы;
4. добросовестное принятие стороной разумно ожидаемых мер для предотвращения (минимизации) возможных рисков.⁴

Кассационный суд РА также указал, что исключительный и непредотвратимый характер наступившего обстоятельства следует рассматривать и оценивать в каждом случае в рамках характера конкретного обязательства и условий его исполнения⁵. При этом лицо, неисполнившее или ненадлежащим образом исполнившее обязательство при осуществлении предпринимательской деятельности, не подлежит ответственности лишь в том случае, если докажет, что надлежащее исполнение было невозможно вследствие действия непреодолимой силы, то есть вследствие чрезвычайных и непредотвратимых при данных условиях обстоятельств. Это правило не применяется, если законом или договором предусмотрена ответственность лица, не исполнившего обязательство или исполнившего его ненадлежащим образом, даже при наличии обстоятельств непреодолимой силы⁶.

Критерий непредвиденности, закрепленный в ст. 79(1) Венской конвенции, толкуется в том смысле, что от стороны при заключении договора нельзя было разумно ожидать принятия в расчет вероятности наступления обстоятельства, в силу которого исполнение договора станет

¹ См. Commentary to Trans-Lex Principle, <https://www.trans-lex.org/944000>; John Honnold, Uniform Law for International Sales Under the 1980 United Nations Convention (2d ed. 1991); Unics v. EX Cargotransservice, Supreme Commercial Court of Russian Federation, 28.12.2011.

² Решение МКАС при ТПП РФ от 05.06.2008 по делу № 126/2007; Решение МКАС при ТПП РФ от 11.06.2008 по делу № 71/2007 // Розенберг, М.Г., Практика международного коммерческого арбитражного суда при ТПП РФ за 2007–2008 гг. — М.: Статут, 2010.

³ Зименкова О.Н., Применение положений Венской конвенции об освобождении от ответственности за неисполнение обязательств сторонами договора в практике МКАС при ТПП РФ. В: Международный коммерческий арбитраж, № 3, с. 29-38, 2006; Канашевский В.А., Условия о форс-мажоре во внешнеэкономических контрактах. В: Журнал российского права, № 2, с. 91-99, 2009; Козловская Д.В., Непреодолимая сила в международном частном праве. В: Юридическая наука и правоприменительная практика, с. 133-134, 2012.

⁴ Обзор по отдельным вопросам судебной практики, связанным с применением законодательства и мер по противодействию распространению на территории Российской Федерации новой коронавирусной инфекции (COVID-19) № 1, утвержденный Президиумом Верховного Суда РФ 21.04.2020.

⁵ См. решение Кассационного суда РА номер ԵԷԴ/0888/02/14 от 2015 г.

⁶ См. решение Кассационного суда РА номер ԵԲԴ/0595/04/08 от 17.04.2009 г.

невозможным⁷. В судебной практике установлено, что к непреодолимой силе можно отнести только такие обстоятельства, которые «нельзя было предвидеть». Критерий непредвиденности подразумевает, что событие и его последствия, не могли быть разумно предотвращены или преодолены должником, а внешние события обычно считаются непредвидимыми.⁸

По поводу расценивания санкций в качестве форс-мажора имеется противоречивая судебная практика: в ряде определений сформирован подход, согласно которому санкции рассматриваются как основания для освобождения от ответственности⁹. Однако вместе с тем судами сформирован и иной подход, в соответствии с которым санкции оцениваются как коммерческий риск¹⁰.

Как весьма справедливо отмечается в доктрине, предполагается, что сторона, заключившая договор в связи с осуществлением своей предпринимательской деятельности, принимает на себя риск изменения обстоятельств.¹¹

Особое внимание заслуживает подход УНИДРУА. В комментарии ст. 6.2.2. Принципов международных коммерческих договоров указывается, что сторона, вступающая в сделку, подразумевается принимающей на себя определенную степень риска¹². Как отмечается в доктрине, всякий договор есть не что иное, как механизм распределения рисков¹³.

В международной арбитражной практике сложился подход, согласно которому разумный контрагент в состоянии предвидеть все трудности в исполнении обязательства, связанные с изданием правительственных актов¹⁴. Аналогичный подход высказан в п. 13 Заключения Консультативного совета № 7¹⁵.

Международной арбитражной практикой также установлено, что отказ банка дать разрешение на перевод денежных средств в иностранной валюте не является непредвиденным событием¹⁶. Применительно к оценке последствий вводимых экономических санкций

⁷ Бозулавский М. М. и др., Комментарий Венской конвенция о договорах международной купли-продажи товаров. – М.: Юрид. лит., 1994.

⁸ Commentary to Trans-Lex Principle, <https://www.trans-lex.org/944000>; Дело No 160/1997. Решение от 05.03.98 // Арбитражная практика Международного коммерческого арбитражного суда при ТПП РФ за 1998 г. / Составитель М.Г. Розенберг. – М.: «Статут», 1999.–272 с.; п. 8 Постановления Пленума Верховного Суда РФ от 24.03.2016 №7; Постановление Президиума ВАС РФ от 21.06.2012 №3352/12.

⁹ См. определение Верховного Суда РФ от 14.08.2018 № 305-ЭС18-11150 по делу № А40-32123/2017; определение Верховного Суда РФ от 11.10.2019 № 309-ЭС19-17365 по делу № А76-26950/2018; определение Верховного Суда РФ от 20.08.2018 № 307-ЭС18-11373 по делу № А56-89542/2016.

¹⁰ См. определение судебной коллегии по экономическим спорам Верховного Суда РФ от 23.05.2017 № 301-ЭС16-18586 по делу № А39-5782/2015; Постановление АС Северо-Кавказского округа от 13.09.2018 год дело № А53-3447/2018.

¹¹ Назыков А.Л., «Оговорка о неизменности обстоятельств» и ее рецепция в российском гражданском праве (Clausula rebus stantibus): дисс. канд. юр. наук: 12.00.03. Ростов-на-Дону, 2007, с. 11; И Уильямсон. Экономические институты капитализма. СПб.: Лениздат, 1996, с. 291.

¹² Розенберг М.Г., Контракт международной-купли-продажи. Современная практика заключения. Разрешение споров. – М.: Международный центр финансово-экономического развития, 1996.

¹³ Вячеславов Ф.А., Договор как гражданско-правовое средство распределения рисков в интересах участников гражданского оборота // «Бюллетень нотариальной практики», 2005, N 2: <http://base.consul-tant.ru>.

¹⁴ ICC Court of Arbitration – Paris. Арбитражное решение № 7197/1992 // База данных Unilex. Доступно по ссылке: <http://www.unilex.info/cisg/case/37>; Rechtbank's-Hertogenbosch – Malaysia Dairy Industries Pte. Ltd. v. Dairex Holland BV. Арбитражное решение № 9981 / HA ZA 95-2299 от 02.10.1998 // База данных Unilex. Доступно по ссылке: <http://www.unilex.info/cisg/case/443>.

¹⁵ CISG-AC Opinion No. 7, Exemption of Liability for Damages under Article 79 of the CISG, Rapporteur: Professor Alejandro M. Garro, Columbia University School of Law, New York, N.Y., USA. Доступно по ссылке: <http://www.cisgac.com/cisgac-opinion-no7>.

¹⁶ ICC Arbitral Awards Nr. 3099, 3100 (1979) Barysheva N. Force Majeure in Energy Arbitration: Predicting the Unpre-

суды, отказывая в удовлетворении требования об изменении или расторжении договоров, указывали: введение санкций в отношении РФ не является тем обстоятельством, которое участники гражданского оборота не могли предусмотреть¹⁷.

Согласно арбитражной практике поскольку по договору обязанность платежа лежит на заказчике, а не на банке, *не выполнившим поручение заказчика* об осуществлении платежа, заказчик несет ответственность перед подрядчиком. Банк в данном случае является третьим лицом, на которое заказчик возложил исполнение своего обязательства¹⁸.

Помимо критерия непредвиденности, Венская конвенция в ст. 79(1) закрепляет еще один критерий – обстоятельство должно являться «непреодолимым препятствием»¹⁹. Данный критерий можно встретить и в доктрине²⁰.

Критерий непреодолимого препятствия («impediment») распространяется и на действия третьих лиц (включая правительственные акты иностранных государств, что прямо не исключается Венской конвенцией²¹). Он не должен ограничиваться физической неспособностью выполнения обязательства, а должен рассматриваться обширно, включая невозможность с коммерческой точки зрения²². Запретительные меры, принимаемые государственными органами, обычно относятся нормативными актами и судебной практикой к обстоятельствам непреодолимой силы²³.

В одном из дел арбитражный суд сделал вывод о том, что экономические санкции ЕС являются обстоятельством непреодолимой силы, поскольку делают объективно невозможным исполнение лицом обязательств по договору²⁴.

Под чрезвычайными могут пониматься такие обстоятельства, наступления которых добросовестный и разумный участник гражданских правоотношений не мог ожидать и предвидеть при проявлении им должной степени осмотрительности²⁵.

dictable. International Commercial Arbitration Review. 2018. No. 2, стр. 71–72; *Moysidou A.E.*, Changed Circumstances in Oil and Gas Contracts (master thesis). Athens: University of Piraeus, 2021. стр. 26; Постановление ФАС Московского округа от 11августа 1999г. № КГ-А40/2444-99; Постановление ФАС Северо-Западного округа от 27 сентября 1999г. № А56-14871/99; Постановление ФАС Северо-Западного округа от 26 декабря 2002г. № А56-21418/02; Постановление ФАС Дальневосточного округа от 20 августа 2003г. № Ф03-А04/03-1/1948.

¹⁷ Решение Арбитражного суда Мурманской области от 20.10.2015 N А42-5382/2015.

¹⁸ *Розенберг М.Г.*. Арбитражная практика за 1996-1997 гг. – М.: Статут, 1998 г., с. 67, с. 153.

¹⁹ *Богуславский М.М. и др.*, Комментарий Венской конвенция о договорах международной купли-продажи товаров Комментарий, М.: Юрид. лит., 1994; *Синицына М.А.*, Существенное изменение обстоятельств как основание для изменения договора. В соавторстве с Логиновой А.С. В: Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения, № 1, с. 78-83, 2018.

²⁰ *Павлодский Е.А.*, Случай и непреодолимая сила в гражданском праве. – М., 1978, с. 86; *Пирвиц Э.Э.*, Значение вины, случая и непреодолимой силы в гражданском праве / Вестник гражданского права. No 6 / Эрнест Эрнестович Пирвиц, 2010, с. 186; *Храпуцкий А.*, Препятствия к исполнению договора согласно Венской конвенции. В: Материалы III Международных чтений памяти академика Побирченко И.Г. – Киев. 2013.

²¹ Заключение Консультативного совета № 7 CISG-AC Opinion No. 7, Exemption of Liability for Damages under Article 79 of the CISG, Rapporteur: Professor *Alejandro M. Garro*, Columbia University School of Law, New York, N.Y., USA // Доступно по ссылке: <http://www.cisgac.com/cisgac-opinion-no7>.

²² *Thames Valley Power Ltd v Total Gas & Power Ltd*, [2006] 1 Lloyd's Rep. 441.

²³ Смотрите, например, п. 1.3 Положения о порядке свидетельствования Торгово-промышленной палатой Российской Федерации обстоятельств непреодолимой силы (форс-мажор) (приложение к постановлению Правления Торгово-промышленной палаты РФ от 23.12.2015 N 173-14), постановления АС Восточно-Сибирского округа от 11.11.2016 N Ф02-5837/16, АС Северо-Западного округа от 24.03.2016 N Ф07-738/16, от 29.10.2014 N Ф07-6532/14, Одиннадцатого ААС от 04.03.2021 N 11АП-18311/20, Пятнадцатого ААС от 11.03.2020 N 15АП-2596/20.

²⁴ Постановление АС Московского округа от 10.11.2020 № Ф05-13615/2019 по делу № А40-46243/2019.

²⁵ *Пулич О.В.*, Проблема определения обстоятельств непреодолимой силы. коронавирус как форс-мажор Океанский

В Постановлении Пленума Верховного Суда РФ установлено, что «требование чрезвычайности подразумевает исключительность рассматриваемого обстоятельства, наступление которого не является обычным в конкретных условиях»²⁶. Признать обстоятельство чрезвычайным²⁷ суд может только если сторона не могла проконтролировать причину, по которой произошел форс-мажор²⁸.

В ряде судебных дел суд, при рассмотрении споров против банков, которые не имели возможность выполнить обязательство по переводу денежных средств из-за иностранных санкций, такие санкции признавались форс-мажором²⁹.

Как было продемонстрировано ранее, на данный момент отсутствует сложившаяся единообразная практика по вопросу оценки санкций как обстоятельства для признания их форс-мажором. Считаем, что вводимые в 2022 г. санкции в отношении РФ, ввиду их масштабности и беспрецедентности, все же подпадают под определение форс-мажора, если существует объективная невозможность исполнения и/или задержки исполнения договоров ввиду введенных санкций при наличии причинно-следственной связи между возникшими обстоятельствами при условии, что они будут вызваны вне контроля стороны, которая не могла на момент заключения договора их разумно ожидать и/или предвидеть. Обстоятельство также должно являться непреодолимым препятствием и соответствовать критерию чрезвычайности.

В свете вышеизложенного рассмотрим следующий случай: клиент выдал Банку платежное поручение с просьбой перевести 9,500 долларов со своего счета. В платежном поручении указывается информация о получателе: «Наименование: Qvestrade, Inc., Город: Торонто, Страна: Канада, номер счета получателя: *****», указывается банк получателя: «Royal Bank of Canada (Главный офис)», банк-посредник: «JP Morgan Chase Bank, N. A.». Банк привлек «Альфа-банк» в качестве банка-посредника для осуществления перевода.

По данным сайта правительства Канады 24.02.2022 г. санкции были применены к ряду компаний, в том числе к компании «Альфа-банк». Указанная в платежном поручении сумма так и не была зачислена на счет получателя.

Согласно статьям 931, 933, 934 ГК РА, при расчетах платежными поручениями банк обязуется по поручению плательщика перевести определенную сумму на счет указанного плательщиком лица в этом или в ином банке, указанном в поручении. Причем Банк вправе привлекать другие банки для выполнения операций по перечислению денежных средств, указанных в поручении клиента, а в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения поручения клиента банк несет соответствующую ответственность.

При анализе статей ст. 2, 3, 4, 20 Закона РА «**О переводах средств по платежному поручению**» **Кассационный Суд РА определил, что** при проведении расчетов с платежными поручениями банк, обслуживающий плательщика (отправителя), обязан по поручению последнего перечислить определенную сумму из денежных средств, находящихся на его счете, на счет лица, указанного плательщиком, в определенный срок. Кассационный суд также

менеджмент №2(7) 2020 // Доступно по ссылке: <file:///problema-opredeleniya-obstoyatelstv-nepreodolimoy-sily-koronavirus-kak-fors-mazhor.pdf>.

²⁶ Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 24.03.2016 г. № 7 «О применении судами некоторых положений Гражданского кодекса Российской Федерации об ответственности за нарушение обязательств» // Доступ из СПС «Гарант».

²⁷ Постановление АС УО от 17.06.2019 по делу № А76-26950/2018; Определение Московского городского суда от 22.12.2015 № 4г/8-12995; Постановление Девятого Арбитражного Апелляционного Суда от 10.02.2020 N 09АП-80251/19 // Доступно по ссылке: <https://base.garant.ru/63704974/>.

²⁸ Постановление Президиума ВАС РФ от 21.06.2012 № 3352/12 по делу № А40-25926/2011.

²⁹ Определение Московского городского суда от 22.12.2015 № 4г/8-12995.

отмечает, что по смыслу Закона РА «О переводе денежных средств платежным поручением» отправителем является лицо, которое направляет платежное поручение банку-получателю. При этом, отправителем может быть как плательщик, подающий первое платежное поручение на перевод денежных средств, так и банк плательщика, банк, принимающий платежное поручение от плательщика. Согласно этому же закону бенефициаром является конечный получатель перевода суммы платежного поручения плательщика, а банком бенефициара является банк, указанный в платежном поручении плательщика, в котором, в частности, находится счет бенефициара, подлежащий зачислению³⁰.

В нашем случае наличие санкций не освобождает Банк от выполнения своего обязательства, поскольку введение санкционных ограничений не является непредвиденным событием для него. Следует согласиться с позицией Примирителя финансовой системы по данному делу, которое утверждено также решением суда первой инстанции общей юрисдикции города Еревана РА³¹ о том, что Банк ненадлежащим образом исполнил обязательство по переводу денег, так как приняв платежное поручение, в процессе перевода денег по собственной инициативе привлек такой банк-посредник, который на момент акцептирования платежного поручения находился под санкциями Канады, в результате чего процесс денежного перевода не был завершен, в частности, сумма перевода не была зачислена на счет бенефициара. Банк осуществил перевод денежных средств 25.02.2022 г., тогда как уже 24.02.2022 г. были приняты официальные санкции со стороны правительства Канады, которые находились в свободном доступе и на момент принятия от клиента поручения на осуществление денежного перевода в иностранный банк, Банк уже располагал информацией о введении против банка-посредника ограничительных мер, поэтому должен был поставить об этом в известность клиента.

Более того, Банк, осуществляя предпринимательскую деятельность на свой риск и являясь профессиональным участником гражданского оборота, за неисполнение или ненадлежащее исполнение своих обязательств несет ответственность вне зависимости от наличия вины. Исключением из данного правила могла являться ситуация, если бы Банк доказал наличие непреодолимой силы, т.е. наличие чрезвычайной и непредотвратимой ситуации, которую объективно невозможно преодолеть в данном случае. В частности, вместо указанного «Альфа-банк» Банк мог привлечь в качестве банка-посредника другую компанию, в отношении которой не были применены соответствующие санкции на момент принятия платежного поручения, а при отсутствии необходимых средств для исполнения обязательства, Банк мог бы отказать в приеме платежного поручения.

Кроме того, следует отметить, что само по себе блокировка денежных средств на счете в иностранном банке еще не свидетельствует об их безусловной утрате. Пострадавшее лицо в такой ситуации не лишено возможности с использованием применимых средств правовой защиты добиваться снятия ограничительных мер и запретов.³²

Считаем, что к противоположному выводу мы могли бы прийти при ситуации, когда потребитель не проявил должную осмотрительность в выборе контрагента либо не учел, что в отношении него либо ее бенефициаров введены санкции, а Банку необходимые сведения не были предоставлены и не могли быть установлены из публичных источников. В таком случае

³⁰ См. Решение Кассационного суда РА номер EKD/15750/02/14 от 18.03.2019 г.

³¹ См. Решение суда первой инстанции общей юрисдикции города Еревана РА номер ED/59997/02/22 от 03.01.2023 г.

³² Постановление Тринадцатого арбитражного апелляционного суда от 07.03.2018 № 13АП-1749/2018.

риск возникновения неблагоприятных последствий переносится именно на потребителя. Причинение убытков в случае блокировки иностранным банком денежных средств при переводе по поручению такого потребителя происходит в результате его собственной неосмотрительности. На банк ответственность за собственные деловые просчеты лицо перекладывать не вправе.

Закключение

Считаем, что, вероятнее всего, в перспективе судебная практика пойдет по пути признания санкций форс-мажором. В период нестабильности экономической ситуации представляется также необходимым при заключении договора описывать те обстоятельства, которые будут являться форс-мажором, поскольку арбитражной практикой установлено, что при квалификации форс-мажорного обстоятельства необходимо исходить непосредственно из намерения сторон³³. При этом должно учитываться соответствующее условие контракта, определяющее, какие обстоятельства признаются форс-мажорными³⁴.

Ամփոփազիր: Միջազգային պատժամիջոցները տնտեսական կամ քաղաքական բնույթի սահմանափակող միջոցներ են, որոնք սահմանվում են պետությունների կամ միջազգային կազմակերպությունների լիազորված մարմինների կողմից որոշակի պետությունների, կազմակերպությունների և ֆիզիկական անձանց նկատմամբ: Հոդվածը պարունակում է ֆորսմաժորային չափանիշների հետ կապված որոշ հարցերի տեսական և գործնական վերլուծություն, մեծ ուշադրություն է դարձվում օտարերկրյա պատժամիջոցները որպես ֆորսմաժոր ճանաչելու ներկայիս դատական պրակտիկային, բարձրացվել են դրամական փոխանցումների մասով բանկային ծառայությունների ոլորտի նկատմամբ պատժամիջոցների սահմանափակումների առկայության դեպքում բանկերին պատասխանատվությունից ազատելու հարցերը:

Annotation. International sanctions are restrictive measures of an economic or political nature that are imposed by states or authorized bodies of international organizations against certain countries, organizations, and individuals. The article contains a theoretical and practical analysis of some issues related to the force majeure criteria. Much more attention is paid to the current judicial practice of recognizing foreign sanctions as force majeure, also were raised the issues of releasing banks from liability in the presence of sanctions restrictions on the sphere of banking services related to money transfers.

During the period when foreign countries apply large-scale sanctions against the Russian Federation, there are widespread situations when the signed agreements are impossible or difficult to implement. Since sanctions have become the new economic reality, participants of civil circulation try to shift their risks onto partners or banks when conflict situations arise. We think that, most likely, in the future, judicial practice will recognize sanctions as force majeure. In the conditions of the instability of the economic situation, when signing a contract, it is also necessary to describe the circumstances that parties will later consider as force majeure.

Ключевые слова: международные санкции, форс-мажор, перевод денежных средств, ответственность, запреты.

Բանալի բառեր - միջազգային պատժամիջոցներ, ֆորսմաժոր, դրամական փոխանցումներ, պատասխանատվություն, արգելքներ:

Keywords: international sanctions, force majeure, money transfer, liability, prohibitions.

³³ Дело № 492/1993. Решение от 13.01.95 // Практика Международного коммерческого арбитражного суда. Научно-практический комментарий / Составитель и автор комментария М.Г.Розенберг. - М.: Международный центр финансово-экономического развития, 1997, 288 с.

³⁴ Там же.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Заключение Консультативного совета № 7 CISG-AC Opinion No. 7, Exemption of Liability for Damages under Article 79 of the CISG, Rapporteur: Professor Alejandro M. Garro, Columbia University School of Law, New York, N.Y., USA // Доступно по ссылке: <http://www.cisgac.com/cisgac-opinion-no7>.
2. Положение о порядке свидетельствования Торгово-промышленной палатой Российской Федерации обстоятельств непреодолимой силы (форс-мажор) (приложение к постановлению Правления ТПП РФ от 23.12.2015 N 173-14) (ред. от 30.03.2023).
3. Богуславский М.М. и др. Комментарий Венской конвенция о договорах международной купли-продажи товаров. - М.: Юрид. лит., 1994.
4. Вячеславов Ф.А., Договор как гражданско-правовое средство распределения рисков в интересах участников гражданского оборота // «Бюллетень нотариальной практики»; 2005, N 2: <http://base.consul-tant.ru>.
5. Зименкова О.Н., Применение положений Венской конвенции об освобождении от ответственности за неисполнение обязательств сторонами договора в практике МКАС при ТПП РФ. В: Международный коммерческий арбитраж, № 3. 2006,
6. Канашевский В.А., Условия о форс-мажоре во внешнеэкономических контрактах. В: Журнал российского права, № 2. 2009;
7. Козловская Д.В., Непреодолимая сила в международном частном праве. В: Юридическая наука и правоприменительная практика., 2012.
8. Назыков А.Л., «Оговорка о неизменности обстоятельств» и ее рецепция в российском гражданском праве (Clausula rebus stantibus): дисс. канд. юр. наук: 12.00.03. Ростов-на-Дону, 2007.
9. Оливер И. Уильямсон. Экономические институты капитализма. СПб.: Лениздат, 1996.
10. Павлодский Е.А., Случай и непреодолимая сила в гражданском праве. - М. - 1978.
11. Пирвиц Э.Э., Значение вины, случая и непреодолимой силы в гражданском праве / Вестник гражданского права. No 6 / Эрнест Эрнестович Пирвиц . - 2010.
12. Пулич О.В., Проблема определения обстоятельств непреодолимой силы. коронавирус как форс-мажор Океанский менеджмент №2(7) 2020 // Доступно по ссылке: <file:///problema-opredeleniya-obstoyatelstv-nepreodolimoy-sily-koronavirus-kak-fors-mazhor.pdf>.
13. Розенберг М.Г., Контракт международной-купли-продажи. Современная практика заключения. Разрешение споров. - М.: Международный центр финансово-экономического развития, 1996.
14. Розенберг М.Г., Арбитражная практика за 1996-1997гг. - М.: Статут. 1998 г.
15. Розенберг М.Г., Практика международного коммерческого арбитражного суда при ТПП РФ за 2007-2008 гг. — М.: Статут, 2010.
16. Синицына М.А., Существенное изменение обстоятельств как основание для изменения договора. В соавторстве с Логиновой А.С. В: Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения, № 1, 2018.
17. Храпуцкий А., Припятствия к исполнению договора согласно Венской конвенции. В: Материалы III Международных чтений памяти академика Побирченко И.Г. Киев. 2013.
18. Thames Valley Power Ltd v Total Gas & Power Ltd, [2006] 1 Lloyd's Rep. 441.
19. John Honnold, Uniform Law for International Sales Under the 1980 United Nations Convention (2d ed. 1991).
20. Unics v. EX Cargotransservice, Supreme Commercial Court of Russian Federation, 28.12.2011.
21. ICC Arbitral Awards Nr. 3099, 3100 (1979) Barysheva N. Force Majeure in Energy Arbitration: Predicting the Unpredictable. International Commercial Arbitration Review. 2018. No. 2, стр. 71-72; Moysidou A.E. Changed Circumstances in Oil and Gas Contracts (master thesis). Athens: University of Piraeus, 2021.
22. ICC Court of Arbitration – Paris. Арбитражное решение № 7197/1992 // База данных Unilex. Доступно по ссылке: <http://www.unilex.info/cisg/case/37>.
23. Дело № 492/1993. Решение от 13.01.95 // Практика Международного коммерческого арбитражного суда.

Научно-практический комментарий / Составитель и автор комментария М.Г.Розенберг. - М.: Международный центр финансово-экономического развития, 1997.

24. Арбитражное решение № 9981 / НА ЗА 95-2299 от 02.10.1998 // База данных Unilex. Доступно по ссылке: <http://www.unilex.info/cisg/case/443>.

25. Постановление ФАС Московского округа от 11августа 1999г. № КГ-А40/2444-99.

26. Постановление ФАС Северо-Западного округа от 27 сентября 1999г. № А56-14871/99.

27. Постановление ФАС Северо-Западного округа от 26 декабря 2002г. № А56-21418/02.

28. Постановление ФАС Дальневосточного округа от 20 августа 2003г. № Ф03-А04/03-1/1948.

29. Решение МКАС при ТПП РФ от 05.06.2008 по делу № 126/2007.

30. Решение Кассационного суда РА номер ԵՔԴ/0595/04/08 от 17.04.2009 г.

31. Постановление Президиума ВАС РФ от 21.06.2012 № 3352/12 по делу № А40-25926/2011.

32. Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 24.03.2016 №7; Постановление Президиума ВАС РФ от 21.06.2012 №3352/12.

33. Решение Кассационного суда РА номер ԵԷԴ/0888/02/14 от 2015 г.

34. Определение судебной коллегии по экономическим спорам Верховного Суда РФ от 23.05.2017 № 301-ЭС16-18586 по делу № А39-5782/2015.

35. Определение Московского городского суда от 22.12.2015 № 4г/8-12995.

36. Решение Арбитражного суда Мурманской области от 20.10.2015 N А42-5382/2015.

37. Постановление АС Восточно-Сибирского округа от 11.11.2016 N Ф02-5837/16, АС Северо-Западного округа от 24.03.2016 N Ф07-738/16 АС Северо-Западного округа от 24.03.2016 N Ф07-738/16, от 29.10.2014 N Ф07-6532/14, Одиннадцатого ААС от 04.03.2021 N 11АП-18311/20, Пятнадцатого ААС от 11.03.2020 N 15АП-2596/20.

38. Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 24.03.2016 г. № 7 «О применении судами некоторых положений Гражданского кодекса Российской Федерации об ответственности за нарушение обязательств» // Доступ из СПС «Гарант».

39. Определение Верховного Суда РФ от 20.08.2018 № 307-ЭС18-11373 по делу № А56-89542/2016.

40. Определение Верховного Суда РФ от 14.08.2018 № 305-ЭС18-11150 по делу № А40-32123/2017.

41. Постановление АС УО от 17.06.2019 по делу № А76-26950/2018.

42. Постановление АС Северо-Кавказского округа от 13.09.2018 год дело № А53-3447/2018.

43. Постановление Тринадцатого арбитражного апелляционного суда от 07.03.2018 № 13АП-1749/2018.

44. Определение Верховного Суда РФ от 11.10.2019 № 309-ЭС19-17365 по делу № А76-26950/2018.

45. Постановление АС Московского округа от 10.11.2020 № Ф05-13615/2019 по делу № А40-46243/2019.

46. Решение Кассационного суда РА номер ԵԿԴ/15750/02/14 от 18.03.2019 г.

47. Постановление Девятого Арбитражного Апелляционного Суда от 10.02.2020 N 09АП-80251/19 // Доступно по ссылке: <https://base.garant.ru/63704974/>.

48. Решение МКАС при ТПП РФ от 11.06.2008 по делу № 71/2007 // Обзор по отдельным вопросам судебной практики, связанным с применением законодательства и мер по противодействию распространению на территории Российской Федерации новой коронавирусной инфекции (COVID-19) № 1, утвержденный Президиумом Верховного Суда РФ 21.04.2020

49. Решение суда первой инстанции общей юрисдикции города Еревана РА номер ԵԴ/59997/02/22 от 03.01.2023г.

Амирова Р. - Аспирант 2-ого курса Российско-Армянского университета, юрист в офисе Примирителя финансовой системы, эл. почта: gozaamirova@mail.ru.

Статья представлена в редакцию 05.05.2023 г., отправлена на рецензию 05.05.2023 г., рецензент – заведующий кафедрой гражданского права и гражданско-процессуального права Института права и политики Российско-Армянского университета, к.ю.н., доцент Туян А.Г., принята к публикации: 02.10.2023.

ԵԴ/2848/07/19

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2 մարտի 2023 թվականի ք. Երևան գրավոր ընթացակարգով քննության առնելով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2020 թվականի հունվարի 22-ի որոշման դեմ դիմող Հովհաննես Չամսարյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2018 թվականի սեպտեմբերի 14-ին ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության քննչական վարչությունում 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՀՀ քրեական օրենսգիրք) 322-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 58220318 քրեական գործը:

Նախաքննության մարմնի՝ 2019 թվականի նոյեմբերի 20-ի որոշմամբ միջնորդություն է հարուցվել Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան)՝ փաստաբան Հովհաննես Չամսարյանի աշխատանքի վայրում՝ Երևան քաղաքի Նալբանդյան փողոցի 5-րդ հասցեում, խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու վերաբերյալ:

Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2019 թվականի նոյեմբերի 21-ի որոշմամբ նախաքննության մարմնի միջնորդությունը բավարարվել է, թույլատրվել է խուզարկություն կատարել Հովհաննես Չամսարյանի՝ Երևան քաղաքի Նալբանդյան փողոցի 5-րդ հասցեում գտնվող աշխատասենյակում՝ բացառապես միջնորդության մեջ նշված ենթադրյալ կեղծիք կատարելու հանգամանքը պարզելու նպատակով:

2. Հովհաննես Չամսարյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում, ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան) 2020 թվականի հունվարի 22-ի որոշմամբ բողոքը մերժել է, Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2019 թվականի նոյեմբերի 21-ի որոշումը թողել օրինական ուժի մեջ:

3. Վերոնշյալ որոշման դեմ դիմող Հովհաննես Չամսարյանը բերել է վճռաբեկ բողոք, որը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2020 թվականի մայիսի 7-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ՝ և 2023

¹ Համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի անցումային դրույթները կարգավորող 483-րդ հոդվածի

թվականի հունվարի 31-ի որոշմամբ սահմանվել է վճարել բողոքի քննության գրավոր ընթացակարգ:

Վճարել բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճարել բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

4. Բողոքաբերը նշել է, որ ստորադաս դատարանների դատական ակտերն օրինական և հիմնավոր չեն, կայացվել են քրեադատավարական օրենքի էական խախտումներով, որոնք հիմք են վիճարկվող որոշումները բեկանելու համար: Մասնավորապես, բողոքաբերը, համակարգային վերլուծության ենթարկելով Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ և 8-րդ հոդվածների, ՀՀ Սահմանադրության 64-րդ հոդվածի 2-րդ և 32-րդ հոդվածի 3-րդ մասերի, «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի 6-րդ և 7-րդ մասերի դրույթները, ինչպես նաև 1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրք) 225-րդ հոդվածի 1-ին մասի դրույթները, փաստել է, որ վարույթն իրականացնող մարմնի կողմից փաստաբանի գրասենյակը խուզարկելը և նրա վստահորդի իրավաբանական օգնությանը վերաբերող փաստաթղթերն ու կրիչներն առգրավելն իրավաչափ չեն կարող համարվել, քանի որ վերջիններս կարող են պարունակել փաստաբանի՝ այլ վստահորդներին վերաբերող փաստաբանական գաղտնիք հանդիսացող տեղեկություններ: Բացի այդ, բողոքաբերի գնահատմամբ, միջին ծանրության հանցագործության բացահայտման հանրային շահը չի կարող գերակայել փաստաբանի՝ փաստաբանական գաղտնիքը պահպանելու հանրային շահի նկատմամբ:

5. Բողոքաբերի պնդմամբ՝ Վերաքննիչ դատարանն ընդունել է այն հանգամանքը, որ ենթադրյալ կեղծ փաստաթղթերը և դրանք ենթադրաբար կեղծելու համար անհրաժեշտ առարկաները ձեռք են բերվել իրավաբանական օգնության շրջանակներում: Միաժամանակ, Վերաքննիչ դատարանը գործում առկա փաստաթղթերը բավարար է համարել գնահատելու համար, որ փաստաբանի կողմից մատուցվել է ոչ իրավաչափ իրավաբանական օգնություն, որից էլ բխեցրել է այն, որ ոչ իրավաչափ իրավաբանական օգնություն տրամադրելու հիմքով պայմանավորված խուզարկություն կատարելը թույլատրելի է:

6. Վերոշարադրյալի հիման վրա, բողոքի հեղինակը խնդրել է բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2020 թվականի հունվարի 22-ի որոշումը և փոփոխել այն՝ մերժելով նախաքննության մարմնի՝ Հ.Չամսարյանի աշխատասենյակում խուզարկություն կատարելը թույլատրելու մասին միջնորդությունը:

Վճարել բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.

7. Վկա Իվան Ավանեսյանը, պատասխանելով քննիչ Օ.Առաքելյանի այն հարցին, թե իր տեղ է գտնվում ապրանքային նշանի գրավադրման պայմանագրի բնօրինակը, նշել է. «*ապրանքային նշանի գրավադրման պայմանագրի բնօրինակը գտնվում է ԱՄՆ-ում մեր ներդրող ընկերության ղեկավարության մոտ, ես կկապնվեմ նրանց հետ, որ այն ուղարկեն մեզ և այն կտրամադրեն վարույթն իրականացնող մարմնին*»:²

8-րդ մասի՝ սույն բողոքը քննվում է մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը գործող կարգով:

² Տե՛ս նյութեր, հատոր 1, թերթ 15:

7.1. Նախաքննության մարմնի՝ 2019 թվականի նոյեմբերի 20-ի՝ խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու միջնորդություն հարուցելու մասին որոշման համաձայն՝ «(...) Նախաքննության ընթացքում Աշոտ Ափոյանը հաղորդում, ապա նաև ցուցմունք է տվել այն մասին, որ «Պարզև» ՍՊԸ-ի ներկայացուցիչները սպառնացել են վնասել իրեն և իր ընտանիքի անդամներին և «Աշտարակ կաթ» ՓԲ ընկերության Երևան քաղաքի Դրոյի 13 հասցեում գտնվող գործարան 2016թ. նոյեմբերի 16-ին ներխուժել են առանց իր գիտության և թույլտվության, որից հետո «Աշտարակ կաթ» ՓԲ ընկերության ապրանքային նշաններն օգտագործելու համար պատրաստվել են դրանց գրավադրման կեղծ պայմանագիր և իրականացրել ձեռնարկափրական գործունեություն:

(...)

Որոշում է կայացվել դատաձեռագրաբանական և դատափաստաթղթաբանական համալիր փորձաքննություն նշանակելու մասին: Ստացվել է փորձագետի եզրակացություն, համաձայն որի՝ փորձաքննության ներկայացված ապրանքային նշանի գրավադրման պայմանագրում և դրան կից հավելվածում Աշոտ Ափոյանի անվան դիմաց կատարված ստորագրությունն ու «Աշտարակ կաթ» ՓԲԸ-ի կնիքը կեղծված են, պատրաստվել են մեկ այլ փաստաթղթից համակարգչային տեխնիկայի միջոցով՝ չափսերը փոփոխելով:

Որպես վկա հարցաքննվել է «Պարզև» ՓԲ ընկերության իրավաբանական ծառայություններ մատուցող փաստաբան Հովհաննես Չամսարյանը, ով չի բացատրել իր կողմից վերոհիշյալ ապրանքային նշանի գրավադրման պայմանագիրը կազմելու հանգամանքը, միաժամանակ նշել է, որ հետազայում իրեն վերադարձրել են այդ պայմանագիրը կամ դրա պատճենը արդեն իսկ կողմերի վավերացումից հետո և իրեն հայտնի չէ, թե ինչ հանգամանքներում է այն վավերացվել (...):³

8. Առաջին ատյանի դատարանը, 2019 թվականի նոյեմբերի 21-ի որոշմամբ քննարկելով փաստաբան Հ.Չամսարյանի աշխատասենյակում խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու վերաբերյալ միջնորդությունը, գտել է որ. «(...) [Մ]իջնորդությունը ենթակա է բավարարման, քանի որ ձեռք բերված տվյալների համադրումը բավարար հիմք է տալիս գալու հետևության, որ քննիչի կողմից նշված հասցեում կարող են հայտնաբերվել գործի համար նշանակություն ունեցող առարկաներ (...):⁴

9. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2020 թվականի հունվարի 22-ի որոշման համաձայն՝ «(...) Վերաքննիչ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ Առաջին ատյանի դատարանի հետևությունները բավարար չափով պարծառաբանված չեն և որպես կանոն պարունակում են ընդհանրական բնույթ կրող դատողություններ, դատական ակտը պարունակում է որոշակի անորոշություններ և հակասություններ:

(...) Առաջին ատյանի դատարանը նշելով, որ թույլատրելի է խուզարկությունը միջնորդության մեջ նշված ենթադրյալ կեղծիք կատարելու հանգամանքը պարզելու նպատակով, որևէ ձևով չի կոնկրետացրել, թե կոնկրետ ինչն է հանդիսանալու որոշման առարկան: Բացի այդ, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ խուզարկության թույլտվության մասին միջնորդությունը վերաբերվել է փաստաբանի գրասենյակի խուզարկությանը, Առաջին ատյանի դատարանն ըստ էության չի նշել, թե արդյոք հաղթահարվել են փաստաբանի գրասենյակում խուզարկություն կատարելու վերաբերյալ սահմանափակումները: Այս հարցի կապակցությամբ վերաքննիչ դատարանն էության մեջ իր համաձայնությունն է հայտնում վերաքննիչ բողոքում

³ Տե՛ս նյութեր, հատոր 1, թերթեր 4-5:

⁴ Տե՛ս նյութեր, հատոր 1, թերթեր 43-45:

նշված փաստարկներին:

Վերը նշված հանգամանքն օբյեկտիվորեն զրկում է Վերաքննիչ դատարանին Առաջին աստիճանի դատարանի որոշման օրինականության և հիմնավորվածության վերաբերյալ ողջամիտ հետևության հանգելու հնարավորությունից, որպիսի հանգամանքը առերևույթ ենթադրում է, որ կայացված դատական ակտը պետք է բեկանել և գործն ուղարկել ստորադաս դատարան նոր քննության: Միևնույն ժամանակ հիմք ընդունելով ՀՀ սահմանադրական դատարանի 07.05.2019 թվականի թիվ ՍԴՈ-1459 որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 289-րդ հոդվածի և 287-288-րդ հոդվածների իրավակարգավորումները, Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ տվյալ պարագայում, վերաքննության սահմաններում սույն դատական գործի նյութերի հիման վրա պետք է անդրադառնալ Առաջին աստիճանի դատարանի որոշմամբ տրված լուծման իրավաչափությանը և կայացնել համապատասխան դատական ակտ:

(...)

Վերաքննիչ դատարանը նախ հարկ է համարում նշել, որ Քննիչի կողմից «խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու միջնորդություն հարուցելու մասին» որոշմամբ հարուցված միջնորդությամբ և դրան կից ներկայացված փաստական տվյալները, բավարար են սույն որոշման 7-րդ կետում նշված իրավակարգավորումների և իրավական դիրքորոշումների չափանիշներով, հաստատված համարելու համապատասխան փաստաբանի աշխատասենյակում խուզարկություն կատարելու փաստական և իրավական հիմքի առկայության մասին ողջամիտ հետևության հանգելու համար: Մասնավորապես, համապատասխան հարցաքննությունների արձանագրությունների և փորձագիտական եզրակացության պատճեններում առկա փաստական տվյալները, քրեական գործի քննության տվյալ փուլի և մինչդատական վարույթի նկատմամբ նախնական դատական վերահսկողության տվյալ տեսակի շրջանակներում բավարար հիմք են տվել ենթադրելու, որ համապատասխան հասցեում գտնվող փաստաբանի աշխատասենյակում կարող են գտնվել ենթադրյալ «կեղծ» փաստաթղթերի նմուշներ կամ օրինակներ և ենթադրյալ «կեղծ» փաստաթղթեր ենթադրաբար կազմելու «գործիքներ»: Ի դեպ, հիմք ընդունելով սույն որոշման նախորդ կետում առկա իրավակարգավորումները և իրավական դիրքորոշումները, Վերաքննիչ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ քննիչի միջնորդությամբ նշված հանգամանքները չեն վերաբերվել փաստաբանական գործունեությանը, հետևաբար չեն մտնում փաստաբանի գրասենյակում խուզարկություն կատարելու սահմանափակումների մեջ:

Միևնույն ժամանակ հարկ է նշել, որ Քննիչի կողմից ներկայացված և վերը նշված միջնորդությամբ կոնկրետացված չէ համապատասխան կրիչների և համակարգիչների անձեռնմխելիությանը վերաբերվող չափանիշները, սակայն հաշվի առնելով որոնվող առարկաների առանձնահատկությունները, առերևույթ բավարար են փաստելու, որ դրանք չեն վերաբերվել իրավաչափ իրավաբանական օգնությանը: Մասնավորապես, ենթադրյալ կեղծ փաստաթղթեր և դրանք ենթադրաբար կեղծելու համար անհրաժեշտ առարկաներ հայտնաբերելու համար խուզարկություն կատարելը չեն վերաբերվել փաստաբանական գործունեությանը, այդ թվում իրավաչափ իրավաբանական օգնությանը:

Հետևաբար անհիմն են վերաքննիչ բողոքում նշված այն փաստարկները, որ տվյալ պարագայում բացակայել է համապատասխան խուզարկություն կատարելու փաստական հիմքը:

(...)

Վերաքննիչ դատարանը հանգում է այն հետևության, որ Առաջին աստիճանի դատարանի այն հետևությունը, որ Քննիչի միջնորդությունը՝ համապատասխան խուզարկություն կատարելու

րելու վերաբերյալ, ենթակա է բավարարման, իրավաչափ է և բխում է սույն դատական գործի նյութերից: Սակայն, այնքանով, որքանով Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը բավարար չափով հիմնավորված և պարճառաբանված չէ և չի նշվել ու չի կոնկրետացվել թե ինչ առարկաներ, կամ փաստաթղթեր պետք է հայտնաբերվեն, ըստ էության չի պարճառաբանել փաստաբանի աշխատասենյակում խուզարկության սահմանափակումները հաղթահարված լինելու հանգամանքը, և չի նշվել, թե համապատասխան համակարգչի կամ այլ կրիչի մասով ինչ չափանիշներ են անհրաժեշտ առկա համապատասխան անձեռնմխելիությունը հաղթահարելու համար, հանգեցրել է Հ.Չամսարյանի բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքի խախտման: Այսինքն, Կրիչի դեպքում վերը նշվածը բավարար է արձանագրելու, որ համապատասխան որոշում կայացնելիս Առաջին ատյանի դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ՝ դատավարական իրավունքի խախտում, որը դրսևորվել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 12-րդ, 225-րդ և 358-րդ հոդվածների ոչ ճիշտ կիրառմամբ, ինչն էական է և ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 395-398-րդ հոդվածների իմաստով՝ հիմք է բողոքարկված դատական ակտը բեկանելու և վերաքննիչ բողոքի պահանջին համապատասխանող նոր՝ դատական ակտ կայացնելու համար: Մինևույն ժամանակ վերաքննիչ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ բողոքարկված դատական ակտը եղել է ժամանակավոր, այն կորցրել է իր իրավական նշանակությունը և սույն որոշումը կայացնելու պահին դադարել է իրավաբանորեն գոյություն ունենալուց, հետևաբար այն չի կարող բեկանվել»⁵:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

10. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր են արդյո՞ք փաստաբանի աշխատասենյակում խուզարկություն կատարելու փաստական հիմքի առկայության վերաբերյալ ստորադաս դատարանների հետևությունները:

11. ՀՀ Սահմանադրության 32-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Յուրաքանչյուր ոք ունի բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունք:

2. Բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, երկրի տնտեսական բարեկեցության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

3. Բնակարանը կարող է խուզարկվել միայն դատարանի որոշմամբ՝ օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով: Օրենքով կարող են սահմանվել դատարանի որոշմամբ բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքի սահմանափակման այլ դեպքեր»:

Ամբողջ իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Եվրոպական կոնվենցիա) 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր անձնական ու ընտանեկան կյանքի, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունք:

2. Չի թույլատրվում պետական մարմինների միջամտությունն այդ իրավունքի իրականացմանը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա նախատեսված է օրենքով և անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ երկրի տնտեսական բարեկեցության, ինչպես նաև անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխման, առողջության կամ բարոյականության պաշտպանության

⁵ Տե՛ս նյութեր, հատոր 1, թերթեր 89-106:

կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով»:

«Փաստաբանի մասնագիտական գործունեության ազատության մասին» Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի 2000 թվականի հոկտեմբերի 25-ի թիվ (2000)21 հանձնարարականի 1-ին սկզբունքի 1-ին կետն ամրագրում է, որ պետք է ձեռնարկվեն բոլոր անհրաժեշտ միջոցները, որպեսզի հարգվի, պաշտպանվի և խթանվի փաստաբանի մասնագիտական գործունեության ազատությունը՝ առանց խտրականության և իշխանությունների կամ հասարակության կողմից ոչ իրավաչափ միջամտության, մասնավորապես՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի լույսի ներքո:

12. Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով երաշխավորված՝ անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու իրավունքի պաշտպանության համատեքստում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական դատարան) *Kruglov and others v. Russia* գործով անդրադարձել է իրավաբանների բնակարաններում (գրասենյակներում) կատարված խուզարկություններին և առգրավումներին, ինչպես նաև տեղեկատվություն պարունակող առգրավված էլեկտրոնային սարքերի պահմանը: Եվրոպական դատարանը, մասնավորապես, արձանագրել է, որ կատարված խուզարկություններից միայն մեկի դեպքում է դիմումատուն ներգրավված եղել քրեական վարույթին, մնացած դեպքերում դիմումատուները քրեական վարույթում չեն ունեցել կասկածյալի կարգավիճակ, և վերջիններիս միակ կապը հանցագործությունների հետ եղել է դրանց վերաբերյալ հարուցված քրեական վարույթում ներգրավված անձանց իրավաբանական օգնություն տրամադրելը: Դրանից բացի, Եվրոպական դատարանը առանձնակի ուշադրություն է դարձրել այն հանգամանքին, որ վարույթն իրականացնող մարմինը պահանջվող տեղեկատվությունը չի փորձել ձեռք բերել փաստաբանների վստահորդներից (այլ աղբյուրից), որոնց նկատմամբ առկա են եղել քրեական վարույթներ: Եվրոպական դատարանը նշել է նաև, որ ազգային դատարանների խուզարկության որոշումները հիմնավորվել են բացառապես այն հանգամանքով, որ գործի նյութերը բավարար հիմք են տալիս ենթադրելու, որ խուզարկության արդյունքում կարող են գտնվել գործին առնչվող փաստաթղթեր կամ առարկաներ: Այդուհանդերձ, այդ որոշումներում չի հստակեցվել՝ ինչ առարկաներ են դրանք, կամ ինչից է բխում հիմնավոր կասկածը: Ազգային դատարանները փաստաբանի արտոնագիր ունեցող իրավաբանների բնակարաններում և գրասենյակներում իրականացվող խուզարկության դեպքում բավարար երաշխիք են համարել նախապես դատարանի խուզարկության որոշում ունենալը, չեն քննել պահանջվող տեղեկությունն այլ աղբյուրից ստանալու հնարավորությունը, ինչպես նաև սահմանված չեն եղել իրավաբանորեն արտոնյալ փաստաթղթերի գաղտնիությունը խախտելու թույլատրելիության վերաբերյալ կանոններ:⁶

Մեկ այլ գործով Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ իրավական ոլորտի մասնագետների նկատմամբ հետապնդումը և ոտնձգությունները խաթարում են Կոնվենցիայի համակարգի բուն առանցքը, ուստի փաստաբանների բնակարանների և գրասենյակների խուզարկությունը պետք է «առանձնահատուկ խիստ վերահսկողության» առարկա լինի⁷:

«Քրեական դատավարության օրենսգրքի 225-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Քննիչը, բավարար հիմքեր ունենալով ենթադրելու, որ որևէ շենքում կամ այլ տեղ կամ որևէ անձի մոտ գտնվում են հանցագործության գործիքներ, հանցավոր ճանապարհով ձեռք բերված առար-

⁶ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Kruglov and others v. Russia* գործով 2020 թվականի փետրվարի 4-ի վճիռը, գանգատ թիվ 11264/04:

⁷ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Leotsakos v. Greece* գործով 2018 թվականի հոկտեմբերի 4-ի վճիռը, գանգատ թիվ 30958/13, կետ 42:

կաներ ու արժեքներ, ինչպես նաև այլ առարկաներ և փաստաթղթեր, որոնք կարող են նշանակություն ունենալ գործի համար, խուզարկություն է կատարում դրանք գտնելու և վերցնելու համար (...)»:

Վճռաբեկ դատարանը, *Սեպուհ Թադևոսյանի և Սիրուն Նաջարյանի* գործով որոշմամբ անդրադառնալով բնակարանում խուզարկություն կատարելու փաստական հիմքին, նշել է, որ խուզարկության կատարման փաստական հիմք են «բավարար տվյալները», որոնց գնահատումը պետք է հանգեցնի ողջամիտ եզրահանգման, որ խուզարկության կատարման արդյունքում կարող են ձեռք բերվել փնտրվող առարկաները: Ընդ որում, օրենսդրորեն նախատեսված չէ տվյալների համակցության վերաբերյալ պահանջ: Այլ խոսքով՝ տվյալների բավարարության վերաբերյալ պահանջը որակական բնույթ է կրում: Խուզարկության կատարման արդյունքում փնտրվող առարկաների հայտնաբերման հավանականության մասին եզրահանգումը կարող է հիմնված լինել ինչպես մեկ վերաբերելի և արժանահավատ տվյալի, այնպես էլ՝ տվյալների համակցության վրա: Խուզարկության կատարման փաստական հիմք կարող է հանդես գալ ցանկացած տվյալ, որը հնարավոր է գնահատման ենթարկել, և որպես այդպիսին, որպես կանոն, կարող են հանդես գալ քրեական գործի նյութերում առկա և որոշակի բնակարանում գործի համար նշանակություն ունեցող որոշակի առարկայի կամ անձի գտնվելու մասին տեղեկություններ պարունակող ապացույցները: Ինչ վերաբերում է օպերատիվ-հետախուզական գործունեության տվյալներին, ապա դրանք կարող են հանդես գալ որպես խուզարկության կատարման ինքնուրույն հիմք բոլոր այն դեպքերում, երբ դրանք հնարավոր է գնահատման ենթարկել⁸:

«Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ «Փաստաբանի բնակարանը, տրանսպորտային միջոցը կամ գրասենյակը, ինչպես նաև փաստաբանական կազմակերպության գրասենյակը չեն կարող խուզարկվել փաստաբանական գործունեության հետ առնչվող հանգամանքները պարզելու կապակցությամբ: Չի թույլատրվում փաստաբանին խուզարկել իր մասնագիտական պարտականություններն անմիջականորեն կատարելիս»:

Օրենսդիրը նման կարգավորումն ամրագրել է՝ հենց հաշվի առնելով արդար դատաքննության իրավունքի իրականացման համար անհրաժեշտ երաշխիքները, մասնավորապես, փաստաբանական գաղտնիքի պահպանման անհրաժեշտությունը և այն, որ հիմնարար իրավունքների պաշտպանության հարցում փաստաբանի ունեցած դերակատարմամբ է պայմանավորված նրանց պատկանող կամ վերջիններիս կողմից օգտագործվող շինություններում (տարածքներում) խուզարկության նկատմամբ հատկապես խիստ հսկողության նախատեսումը: Առհասարակ, փաստաբանին խուզարկելու արգելքն ուղղված է վստահորդի, այդ թվում՝ պաշտպանյալի իրավունքների իրականացման ապահովմանը, ինչն անհրաժեշտ է հաշվի առնել բոլոր այն դեպքերում, երբ որևէ պետական մարմնի կամ պաշտոնատար անձի գործողությունների արդյունքում այն կարող է վտանգվել:

13. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

- նախաքննության մարմնի՝ 2018 թվականի սեպտեմբերի 14-ի որոշմամբ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 322-րդ հոդվածի 2-րդ մասի հատկանիշներով հարուցվել է թիվ 58220318 քրեական գործը⁹,

- նախաքննության մարմինը փաստաբան Հ.Չամսարյանին հարցաքննել է որպես վկա,

⁸ Տես Վճռաբեկ դատարանի՝ *Սեպուհ Թադևոսյանի և Սիրուն Նաջարյանի* գործով 2015 թվականի դեկտեմբերի 18-ի թիվ ԵՇԴ/0073/07/15 որոշման 22-23-րդ կետերը:

⁹ Տես սույն որոշման 1-ին կետը:

վերջինս ցուցմունքով չի բացառել իր կողմից ապրանքային նշանի գրավադրման պայմանագիրը կազմելու հանգամանքը՝ միաժամանակ նշելով, որ հետագայում իրեն վերադարձրել են այդ պայմանագիրը կամ դրա պատճենը արդեն իսկ կողմերի վավերացումից հետո և իրեն հայտնի չէ, թե ինչ հանգամանքներում է այն վավերացվել¹⁰,

- դատաձեռագրաբանական և դատափաստաթղթաբանական համալիր փորձաքննության եզրակացության համաձայն՝ ապրանքային նշանի գրավադրման պայմանագրում և դրան կից հավելվածում Աշոտ Ափոյանի անվան դիմաց կատարված ստորագրությունն ու «Աշտարակ կաթ» փակ բաժնետիրական ընկերության կնիքը կեղծված են, պատրաստվել են մեկ այլ փաստաթղթից համակարգչային տեխնիկայի միջոցով՝ չափսերը փոփոխելով¹¹,

- նախաքննության մարմնի՝ 2019 թվականի նոյեմբերի 20-ի որոշմամբ միջնորդություն է հարուցվել Առաջին ատյանի դատարան՝ փաստաբան Հովհաննես Չամսարյանի աշխատանքի վայրում՝ Երևան քաղաքի Նալբանդյան փողոցի 5-րդ հասցեում, խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու վերաբերյալ¹²,

- Առաջին ատյանի դատարանը 2019 թվականի նոյեմբերի 21-ի որոշմամբ գտել է, որ միջնորդությունը ենթակա է բավարարման, քանի որ ձեռք բերված տվյալների համադրումը բավարար հիմք է տալիս գալու հետևության, որ քննիչի կողմից նշված հասցեում կարող են հայտնաբերվել գործի համար նշանակություն ունեցող առարկաներ, ուստի նախաքննության մարմնի միջնորդությունը բավարարել է, թույլատրել է խուզարկություն կատարել Հովհաննես Չամսարյանի՝ Երևան քաղաքի Նալբանդյան փողոցի 5-րդ հասցեում գտնվող աշխատասենյակում՝ բացառապես միջնորդության մեջ նշված ենթադրյալ կեղծիք կատարելու հանգամանքը պարզելու նպատակով,

- Հովհաննես Չամսարյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում, Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է, որ այնքանով, որքանով Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը բավարար չափով հիմնավորված և պատճառաբանված չէ և չի նշվել ու չի կոնկրետացվել, թե ինչ առարկաներ կամ փաստաթղթեր պետք է հայտնաբերվեն, ըստ էության չի պատճառաբանվել փաստաբանի աշխատասենյակում խուզարկության սահմանափակումները հաղթահարված լինելու հանգամանքը, և չի նշվել, թե համապատասխան համակարգչի կամ այլ կրիչի մասով ինչ չափանիշներ են անհրաժեշտ առկա համապատասխան անձեռնմխելիությունը հաղթահարելու համար, խախտվել է Հ.Չամսարյանի բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքը: Այնուամենայնիվ Վերաքննիչ դատարանը հանգել է հետևության, որ փաստաբանի աշխատասենյակում խուզարկություն կատարելու փաստական և իրավական հիմքերը նախաքննության մարմնի կողմից ներկայացված միջնորդությամբ առկա են եղել¹³:

14. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 11-12-րդ կետերում վկայակոչված իրավադրույթների և արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով ստորադաս դատարանները փաստաբանի աշխատասենյակում խուզարկություն կատարելու փաստական հիմքի առկայության վերաբերյալ հետևության հանգելիս հաշվի չեն առել այն հանգամանքները, որոնք միջազգային իրավական դրույթների և ձևավորված նախադեպային իրավունքի լույսի ներքո, թույլ չեն տալիս հաղթահարված համարելու փաստաբանի գրասենյակում խուզարկություն կատարելու սահմանափակումները:

¹⁰ Տեն նյութեր, հատոր 1, թերթ 25:

¹¹ Տեն սույն որոշման 7.1.-րդ կետը:

¹² Տեն սույն որոշման 7.1.-րդ կետը:

¹³ Տեն սույն որոշման 9-րդ կետը:

Այսպես, թե՛ նախաքննության մարմինը և թե՛ ստորադաս դատարաններն անտեսել են այն հանգամանքը, որ փաստաբան Հ.Չամսարյանը սույն գործով ունեցել է վկայի դատավարական կարգավիճակ և իր առնչությունը հարուցված քրեական գործին կապված է եղել իր վստահորդի համար պայմանագիր կազմած լինելու փաստով, ինչը «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով համարվում է փաստաբանի կողմից իրականացվող գործունեություն: Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանն իր անհամաձայնությունն է հայտնում Վերաքննիչ դատարանի այն դատողությանը, որ իրականացված իրավաբանական օգնությունը ոչ իրավաչափ բնույթ է կրել: Վերաքննիչ դատարանի նման դատողության հիմքում ընկած է այն հանգամանքը, որ փորձաքննության արդյունքում պարզվել է, որ Ա.Ափոյանի ստորագրությունն ու կազմակերպության կնիքը կեղծված են, մինչդեռ Հ.Չամսարյանն իր ցուցմունքում նշել է, որ իր գործառույթն է եղել պայմանագիր կազմելը, իսկ դրա վավերացման գործընթացին վերջինիս առնչությունը հաստատող տվյալ նախաքննության մարմնի կողմից չի ներկայացվել:

Բացի այդ, վարույթն իրականացնող մարմինը բավարար միջոցներ չի ձեռնարկել անհրաժեշտ տեղեկություններն այլ աղբյուրներից ստանալու ուղղությամբ, մասնավորապես, վկա Ի.Ավանեսյանի հարցաքննությամբ պարզելով, որ ապրանքային նշանի գրավադրման պայմանագրի բնօրինակը գտնվում է ԱՄՆ-ում ներդրող ընկերության ղեկավարության մոտ և վերջինս հնարավորություն ունի վարույթն իրականացնող մարմնին տրամադրել պայմանագրի բնօրինակը, այն ստանալու համար գործնական քայլեր ձեռնարկելու փոխարեն՝ պայմանագիրը կեղծված լինելու հանգամանքը փորձել է պարզել փաստաբանի աշխատասենյակում խուզարկություն իրականացնելու միջոցով:

Վերոգրյալի հիման վրա, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, հանգելով խուզարկության փաստական հիմքի առկայության մասին հետևության, պատշաճ կերպով չի ապահովել հանցագործության բացահայտման հանրային շահի և փաստաբանի բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքի հավասարակշռումը:

Ուստի, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ փաստաբանի աշխատասենյակում խուզարկություն կատարելու փաստական հիմքի առկայության վերաբերյալ ստորադաս դատարանների պատճառաբանությունները հիմնավոր չեն:

15. Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալը և հաշվի առնելով արձանագրված իրավունքի խախտման բնույթը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վճռաբեկ բողոքը պետք է բավարարել մասնակիորեն և սույն գործով ճանաչել դիմող Հ.Չամսարյանի իրավունքի խախտման փաստը:

Ինչ վերաբերում է այն հանգամանքին, որ Վերաքննիչ դատարանը, խախտում արձանագրելով հանդերձ, չի բեկանել Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը, ապա Վճռաբեկ դատարանն իր համաձայնությունն է հայտնում Վերաքննիչ դատարանի այն փաստարկմանը, որ խուզարկություն կատարելու թույլտվություն ստանալու քննիչի միջնորդությունը բավարարելու մասին Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը կատարված լինելու փաստի ուժով չէր կարող բեկանվել:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ, 171-րդ հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 39-րդ, 43-րդ, 361.1-րդ, 415.1-րդ, 418.1-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն:
2. Ճանաչել դիմող Հովհաննես Չամսարյանի իրավունքի խախտման փաստը:
3. ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2020 թվականի հունվարի 22-ի որոշումը թողնել օրինական ուժի մեջ՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:
4. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ԵԴ/0510/01/22

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆՈՒՆԻՑ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՀԱԿԱԿՈՌՈՒՊՑԻՈՆ
ՊԱԼԱՏԻ ԿՈՌՈՒՊՑԻՈՆ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ԿԱԶՄԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

8 հունիսի 2023 թվական քաղաք Երևան
գրավոր ընթացակարգով քննության առնելով ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝
2022 թվականի սեպտեմբերի 9-ի և սեպտեմբերի 19-ի որոշումների դեմ Արմեն Վաչագանի
Մանուկյանի պաշտպան Ա.Սահակյանի հատուկ վերանայման բողոքը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2022 թվականի ապրիլի 6-ին Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան) է ստացվել թիվ ԵԴ/0510/01/22 քրեական գործն ըստ մեղադրանքի՝ Արմեն Վաչագանի Մանուկյանի՝ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրք) 313-րդ հոդվածի 1-ին մասով, որը նույն թվականի ապրիլի 7-ի որոշմամբ ընդունվել է նույն դատարանի վարույթ:

1.2. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2022 թվականի հուլիսի 20-ի որոշմամբ ամբաստանյալ Արմեն Մանուկյանի պաշտպան Ա.Սահակյանի միջնորդությունը՝ Ա.Մանուկյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը գործուն զղջալու հիմքով դադարեցնելու վերաբերյալ, բավարարվել է:

2. Առաջին ատյանի դատարանի վերոհիշյալ որոշման դեմ 2022 թվականի օգոստոսի 17-ին հատուկ վերանայման բողոք է ներկայացրել ՀՀ գլխավոր դատախազության հակակոռուպցիոն կոմիտեում մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողության վարչության դատախազ Ա.Գևորգյանը:

2.1. ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան) 2022 թվականի սեպտեմբերի 9-ին որոշում է կայացրել հատուկ վերանայման բողոքը վարույթ ընդունելու և դատական վարույթը գրավոր ընթացակարգով իրականացնելու մասին, որով բավարարվել է հատուկ վերանայման բողոքի համար սահմանված ժամկետը բաց թողնելը

հարգելի համարելու վերաբերյալ դատախազի ներկայացրած միջնորդությունը:

2.2. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2022 թվականի սեպտեմբերի 19-ի որոշմամբ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2022 թվականի հուլիսի 20-ի որոշումը բեկանվել է, և ամբաստանյալ Ա.Մանուկյանի նկատմամբ գործուն զղջալու հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու վերաբերյալ պաշտպանի միջնորդությունը մերժվել է:

3. Վերաքննիչ դատարանի՝ 2022 թվականի սեպտեմբերի 9-ի և նույն թվականի սեպտեմբերի 19-ի որոշումների դեմ հատուկ վերանայման բողոք է բերել ամբաստանյալ Ա.Մանուկյանի պաշտպան Ա.Սահակյանը, որը Վճռաբեկ դատարանի՝ 2022 թվականի հոկտեմբերի 19-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ, և սահմանվել է բողոքի քննության գրավոր ընթացակարգ:

Հատուկ վերանայման բողոքի հիմքերը, դրանք հիմնավորող փաստարկները և պահանջը.

Հատուկ վերանայման բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ փաստարկներով.

4. Բողոք բերած անձը գտել է, որ Վերաքննիչ դատարանի՝ 2022 թվականի սեպտեմբերի 9-ի որոշումն անհիմն է, քանի որ դատախազի կողմից վերաքննիչ բողոք բերելու համար սահմանված ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելու վերաբերյալ միջնորդության մեջ պատշաճ բողոքարկումը գործնականում անհնարին դարձնող պատճառներ չեն ներկայացվել:

4.1. Բացի այդ, բողոքաբերը, անդրադառնալով Վերաքննիչ դատարանի՝ 2022 թվականի սեպտեմբերի 19-ի որոշմանը, գտել է, որ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել քրեադատավարական օրենքի էական խախտում:

Ի հիմնավորումն վերոշարադրյալի՝ բողոքաբերը փաստարկել է, որ Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 359-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված՝ հատուկ վերանայումը բողոքում նշված հիմքի և այն հաստատող փաստերի սահմաններում իրականացնելու պահանջը՝ հատուկ վերանայման բողոքը բավարարելով բողոքաբերի կողմից չնշված հիմքով: Բողոքաբերը, մասնավորապես, նշել է, որ ՀՀ գլխավոր դատախազության հակակոռուպցիոն կոմիտեում մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողության վարչության դատախազ Ա.Գևորգյանն իր բողոքում չի վիճարկել Ա.Մանուկյանի կողմից հանցանք կատարելուց հետո կամովին մեղայականով ներկայացած չլինելու հանգամանքը, մինչդեռ Վերաքննիչ դատարանն իր որոշումը պատճառաբանել է հենց վերոհիշյալ հանգամանքով:

4.2. Բացի այդ, բողոքաբերը գտել է, որ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել դատական սխալ՝ նյութական օրենքի խախտում: Մասնավորապես, ըստ բողոքաբերի, Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել այն հանգամանքը, որ 2022 թվականի հուլիսի 1-ից ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական օրենսգրքով որպես անձին գործուն զղջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու պայման կամովին մեղայականով ներկայանալը նախատեսված չէ:

5. Վերոշարադրյալի հիման վրա բողոքի հեղինակը խնդրել է մասնակի՝ հատուկ վերանայման բողոք ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելու մասով, Վերաքննիչ դատարանի՝ 2022 թվականի սեպտեմբերի 9-ի որոշումը բեկանել և ՀՀ գլխավոր դատախազության հակակոռուպցիոն կոմիտեում մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողության վարչության դատախազի հատուկ վերանայման բողոքը թողնել առանց քննության, իսկ վերոհիշյալ պահանջի մերժման

դեպքում ամբողջությամբ բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2022 թվականի սեպտեմբերի 19-ի որոշումը և օրինական ուժ տալ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2022 թվականի հուլիսի 20-ի որոշմանը:

Հատուկ վերանայման բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

6. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2022 թվականի հուլիսի 20-ի որոշման եզրափակիչ մասում արձանագրվել է հետևյալը. «Թիվ ԵԴ/0510/01/22 քրեական գործով ամբաստանյալ Արմեն Վաչագանի Մանուկյանի պաշտպան Ա.Սահակյանի միջնորդությունը բավարարել.

Արմեն Վաչագանի Մանուկյանի նկատմամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 313-րդ հոդվածի 1-ին մասով քրեական հետապնդումը՝ գործուն զղջալու հիմքով դադարեցնել:

(...)

Որոշումը կարող է բողոքարկվել ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանին՝ հրապարակվելու օրվանից հետո՝ մեկամսյա ժամկետում»¹:

7. ՀՀ գլխավոր դատախազության ՀՀ հակակոռուպցիոն կոմիտեում մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողության վարչության դատախազ Ա.Գևորգյանի կողմից Վերաքննիչ դատարան ներկայացված միջնորդության համաձայն՝ «(...) [Դ] արարանի՝ 2022 թվականի հուլիսի 20-ի՝ Ա.Մանուկյանի նկատմամբ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշումը ՀՀ գլխավոր դատախազությունում ստացվել է 2022 թվականի հուլիսի 28-ին: Նշված որոշման «որոշեց» մասում դատարանի կողմից նշվել է. «որոշումը կարող է բողոքարկվել ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանին՝ հրապարակվելու օրվանից հետո՝ մեկամսյա ժամկետում», մինչդեռ վիճարկվող որոշումը ենթակա է եղել բողոքարկման 2022 թվականի հուլիսի 1-ից գործող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի կարգավորումների համաձայն (որով բողոքարկման համար սահմանվել է տասնօրյա ժամկետ): Այլ կերպ, դատարանը բողոքարկման ընթացակարգի մասին տվել է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված կարգավորումներին չհամապատասխանող, անորոշ, դատավարության մասնակիցներին մոլորության մեջ զցող պարզաբանումներ, ինչը կարող է հանգեցնել արդարադատության շահի, ինչպես նաև անձանց իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքի խախտման:

Նման պայմաններում սույն դատական ակտի պարզաճ բողոքարկումը գործնականում անհնար է եղել, իսկ բողոքը ժամկետանց գնահատվելու և առանց քննության թողնվելու արդյունքում դատախազությունը կարող է զրկվել ամբաստանյալ Ա.Մանուկյանի նկատմամբ գործուն զղջալու հիմքով քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին դատական ակտը վիճարկելու հնարավորությունից, ինչի արդյունքում կարող է խախտվել հանրային և մասնավոր շահերի Սահմանադրությամբ երաշխավորված հավասարակշռությունը: (...)»²:

8. 2022 թվականի սեպտեմբերի 9-ի որոշմամբ Վերաքննիչ դատարանն արձանագրել է. «(...) Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ այն հանգամանքը, որ բողոքաբերի կողմից որպես բողոքարկման ժամկետ հիմք է ընդունվել Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը՝ չպետք է մեկնաբանվի ի վնաս բողոքաբերի, քանի որ հակառակ մեկնաբանությունն անհամաչափ խիստ կլինի և չի բխի հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանությունն ապահովելու քրեադատավարական սկզբունքից:

(...)

¹ Տե՛ս քրեական գործ, հավելված 1-ին, թերթ 36:

² Տե՛ս քրեական գործ, հավելված 1-ին, թերթեր 62-63:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ Վերաքննիչ դատարանը գալիս է այն եզրահանգման, որ բողոքարկման համար բաց թողնված ժամկետը ունեցել է օբյեկտիվ հիմքեր, և հաշվի առնելով նաև այն, որ բողոքը բերվել է առաջին արյանի դատարանի դատական ակտում նշված մեկամսյա ժամկետում, ուստի հատուկ վերանայման բողոքի համար սահմանված ժամկետը բաց թողնելը համարվում է հարգելի և ներկայացված միջնորդությունը ենթակա է բավարարման»³:

Վճռաբեկ դատարանի հիմնավորումները և եզրահանգումը.

9. Նախքան սույն գործով բարձրացված իրավական հարցին անդրադառնալը՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ բողոքաբերի կողմից Վերաքննիչ դատարանի՝ 2022 թվականի սեպտեմբերի 9-ի որոշման բողոքարկման հնարավորությանը:

ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք (...):»:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել այն մասին, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքը չի ներառում վերաքննության իրավունքը: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում հետևողականորեն արտահայտվում է այն սկզբունքային իրավական դիրքորոշումը, համաձայն որի՝ Եվրոպական կոնվենցիան Պայմանավորվող պետություններին չի պարտադրում ստեղծել վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարաններ, այնուամենայնիվ, եթե ստեղծվել են, ապա պետք է ապահովվի, որ շահագրգիռ անձինք այդ դատարաններում ևս օգտվեն 6-րդ հոդվածով նախատեսված արդար դատաքննության հիմնարար երաշխիքներից⁴:

Միաժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ դատական ակտերի բողոքարկման իրավունքը որպես դատարանի մատչելիության իրավունքի իրացման եղանակ անձի արդար դատաքննության սահմանադրական և կոնվենցիոն իրավունքի⁵ կարևորագույն բաղադրիչներից է: Սակայն, այդ իրավունքը բացարձակ չէ, քանի որ օրենսդիրը սահմանում է անմիջականորեն բողոքարկման ենթակա դատական ակտերի սպառիչ շրջանակ:

9.1. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Վճռաբեկ դատարանում հատուկ վերանայման ենթակա են վերաքննիչ դատարանում հատուկ վերանայման արդյունքով կայացված դատական ակտերը, ինչպես նաև վերաքննիչ դատարանի հետևյալ դատական ակտերը.

1) առանց վարույթը կարճելու՝ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին.

³ Տե՛ս քրեական գործ, հավելված 2-րդ, թերթեր 6-7:

⁴ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Staroszyk v. Poland* գործով 2007 թվականի մարտի 22-ի վճիռը, գանգատ թիվ 59519/00, կետ 125:

⁵ Դատարանի մատչելիության իրավունքի՝ որպես արդար դատաքննության իրավունքի բաղադրիչ հանդիսանալու վերաբերյալ տե՛ս **GOLDER v. UNITED KINGDOM** գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1975 թվականի փետրվարի 21-ի վճիռը, գանգատ 4451/70, կետ 28:

2) կալանքը որպես խափանման միջոց կիրառելու, կալանքի ժամկետը երկարաձգելու, կալանքը վերացնելու կամ կալանքի փոխարեն այլընտրանքային խափանման միջոց կիրառելու, ինչպես նաև կալանքը վերացնելու կամ կալանքի փոխարեն այլընտրանքային խափանման միջոց կիրառելու վերաբերյալ միջնորդությունը մերժելու մասին.

3) դատական տուգանք նշանակելու մասին.

4) վարույթից հեռացնելու մասին.

5) դատարան հարկադրաբար ներկայացնելու մասին.

6) գրավը պետության եկամուտ դարձնելու մասին.

7) վերաքննիչ բողոքը կամ վերաքննիչ դատարանում հատուկ վերանայման բողոքն առանց քննության թողնելու մասին.

8) վերաքննիչ վարույթը կամ վերաքննիչ դատարանում հատուկ վերանայման վարույթը կարճելու մասին.

9) սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում՝ այլ դատական ակտեր»:

10. Վերոշարադրյալ քրեադատավարական նորմի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ հատուկ վերանայման բողոք ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելու վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի որոշումը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածով նախատեսված չէ որպես «անմիջական բողոքարկման» ենթակա դատական ակտ, հետևաբար դրա իրավաչափությունը կարող է վիճարկվել «հետաձգված բողոքարկման» գործով վարույթը եզրափակող դատական ակտի բողոքարկման շրջանակներում, ինչով էլ **պարտադիր պետք է երաշխավորվի վերոնշյալ միջնորդությունը բավարարելու վերաբերյալ որոշման հետ կապված հանգամանքների համակողմանի քննությունը**⁶:

Մինչույն ժամանակ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ այն դատական ակտերը, որոնց անմիջական բողոքարկման հնարավորություն օրենսդրությամբ նախատեսված չէ (չեն հանդիսանում անմիջական բողոքարկման առարկա), «հետաձգված բողոքարկման» կարգով կարող են վիճարկվել, եթե՝

- անմիջական բողոքարկման առարկա չհանդիսացող դատական ակտն առերևույթ առնչվում է շահագրգիռ անձի որևէ սուբյեկտիվ իրավունքին կամ իրավաչափ շահին,

- եզրափակիչ դատական ակտը ենթակա է բողոքարկման ընդհանուր կարգով:

Նման հավասարակշռված մոտեցումը, Վճռաբեկ դատարանի համոզմամբ, կոչված է երաշխավորելու մի կողմից՝ անձի արդար դատաքննության իրավունքի անբաժանելի մասը կազմող դատարանի մատչելիության իրավունքի ապահովումը, մյուս կողմից՝ գործի քննությունը ողջամիտ ժամկետում կազմակերպելու, դատաքննությունն անհարկի ձգձգումներից զերծ պահելու, ինչպես նաև դատավարական գործընթացի արդյունավետության իրավաչափ նպատակները՝ կանխելով քրեական վարույթի ընթացքում կայացված ցանկացած դատական ակտ դատավարության մասնակիցների կողմից ինքնանպատակ բողոքարկելու հնարավորությունը:

11. Վերոգրյալի հաշվառմամբ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչի դատարանի՝ 2022 թվականի սեպտեմբերի 9-ի՝ «Հատուկ վերանայման բողոքը վարույթ ընդունելու և դատական վարույթը գրավոր ընթացակարգով իրականացնելու մասին» որոշումը, որով բավարարվել է հատուկ վերանայման բողոքի համար սահմանված ժամկետը բաց թողնելը

⁶ Տե՛ս, *mutatis mutandis*, ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2015 թվականի փետրվարի 14-ի թիվ ՍԴՈ-1191, Վճռաբեկ դատարանի՝ Գևորգ Ալեքյանի գործով 2021 թվականի փետրվարի 10-ի թիվ ՇԴ/0109/06/19 որոշումները:

հարգելի համարելու վերաբերյալ ՀՀ գլխավոր դատախազության ՀՀ հակակոռուպցիոն կոմիտեում միջնորդական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողության վարչության դատախազի միջնորդությունը, ենթակա է «հետաձգված բողոքարկման»՝ Վերաքննիչ դատարանի՝ 2022 թվականի սեպտեմբերի 19-ի որոշման բողոքարկման շրջանակներում, քանի որ առերևույթ առնչվում է բողոքաբերի սուբյեկտիվ իրավունքներին:

12. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր են արդյոք հատուկ վերանայման բողոքի համար սահմանված ժամկետը բաց թողնելը հարգելի համարելու վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի հետևությունները:

12.1. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 389-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Վերաքննիչ դատարանում հատուկ վերանայման ենթակա են առաջին ատյանի դատարանի հետևյալ դատական ակտերը.

1) առանց վարույթը կարճելու՝ քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին (...):»:

Նույն օրենսգրքի 390-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Վերաքննիչ դատարանում հատուկ վերանայման բողոքը բերվում է համապատասխան դատական ակտն ստանալու օրվանից հետո՝ տասնօրյա ժամկետում (...):»:

Նույն օրենսգրքի 356-րդ հոդվածի համաձայն՝ «(...) 4. Դատական վերանայման բողոք բերելու՝ սույն օրենսգրքով սահմանված ժամկետը բաց թողնելու դեպքում բողոք ներկայացնող անձն իրավունք ունի բողոքին կցելու բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու մասին միջնորդություն:

5. Բաց թողնված ժամկետը վերականգնվում է, եթե միջնորդության մեջ ներկայացված պատճառներով պատշաճ բողոքարկումը գործնականում անհնար էր: (...):»:

13. Մեջբերված քրեադատավարական դրույթների վերլուծությունից հետևում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը դատական վերանայման բողոք բերելու համար սահմանված բաց թողնված ժամկետի վերականգնման հնարավորությունը կապում է դատական ակտի գործնականում պատշաճ բողոքարկման անհնարինության հետ: Այլ կերպ, օրենսդիրը դատարանին վերապահել է բաց թողնված ժամկետի վերականգնման լիազորություն միայն այն դեպքում, երբ անձն օբյեկտիվորեն, իրենից անկախ պատճառներով հնարավորություն չի ունեցել օրենքով սահմանված ժամկետում բողոք ներկայացնել: Հետևաբար, այն դեպքում, երբ դատական ակտի բողոքարկման համար սահմանված ժամկետի բացթողումը պայմանավորված է եղել այլ՝ սուբյեկտիվ գործոններով, որոնք չեն հանգեցրել պատշաճ բողոքարկման անհնարինության՝ բաց թողնված ժամկետի վերականգնումը չի կարող արդարացված համարվել:

14. Վճռաբեկ դատարանը, «Արդշինինվեստբանկ» փակ բաժնետիրական ընկերության գործով անդրադառնալով քրեական գործի շրջանակներում կայացված որոշումների բողոքարկման բաց թողնված ժամկետը իրավունքի ուժով հարգելի համարելու դեպքերին, արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «(...) [Ի]րավասու մարմնի կողմից ինչպես իր կայացրած որոշման բողոքարկման ընթացակարգի մասին պարզաբանումներ ընդհանրապես չտրամադրելը, այնպես էլ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված կարգավորումներին չհամապատասխանող, ոչ ամբողջական, անորոշ և դատավարության մասնակիցներին մոլորության մեջ գցող պարզաբանումներ տրամադրելը հավասարապես հակասում են օրինականության սկզբունքին և հանգեցնում անձանց **իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքի խախտման:** (...) Այն դեպքում, երբ վարույթն իրականացնող մարմնի դրսևորած անբարեխղճության հետևանքով համապատասխան որոշումը բողոքարկելու կարգի թույլ տրված խախտումը հնարավոր

է վերացնել դատական վարույթում (օրինակ՝ բաց է թողնվել բողոքարկման ժամկետը), դատարանը պետք է իրավունքի ուժով (*ex jure*) հարգելի համարի այդ խախտումը և բողոքը քննարկի ըստ էության:

(...)

Վճռաբեկ դատարանի վերոգրյալ դիրքորոշումը պայմանավորված է մի կողմից անձի՝ միջազգային-իրավական և սահմանադրաիրավական նորմերով նախատեսված իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության, մյուս կողմից՝ այդ պաշտպանությունն իրականացնելիս օրինականության սկզբունքի պահպանման անհրաժեշտությամբ⁷:

14.1. Վերահաստատելով և զարգացնելով վերոհիշյալ որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ քրեական վարույթի շրջանակներում իրավասու մարմնի կողմից կայացված վարութային ակտերի բողոքարկման ընթացակարգի կամ ժամկետների վերաբերյալ պարզաբանումներ չտրամադրելու, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված կարգավորումներին չհամապատասխանող, ոչ ամբողջական, անորոշ կամ մոլորության մեջ գցող պարզաբանումներ տրամադրելու հետևանքով թույլ տրված խախտումն իրավունքի ուժով (*ex jure*) հարգելի համարելու վերաբերյալ դիրքորոշումը պայմանավորված է անձի իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի ապահովման անհրաժեշտության հետ:

Այս առումով պետք է փաստել, որ իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավատեր կարող է լինել բացառապես վարույթի մասնավոր մասնակիցը: Ինչ վերաբերում է դատական բողոքարկման իրավունք ունեցող վարույթի հանրային մասնակցին, մասնավորապես՝ դատախազին, ապա Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված իրավական դիրքորոշումները վերջինիս նկատմամբ կիրառելի չեն: Մասնավորապես, դատախազը, որպես վարույթի հանրային մասնակից, ներկայացնելով պետական մարմինը, ղեկավարվում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ և օրենքներով, կաշկանդված է օրինականության սկզբունքով, հետևաբար իր իրավական կարգավիճակով պայմանավորված, ի պաշտոնե պարտավոր է ունենալ պատշաճ մասնագիտական պատրաստվածություն, ներպետական ու միջազգային իրավունքի վերաբերյալ համապատասխան մասնագիտական գիտելիքներ՝ միաժամանակ քայլեր ձեռնարկելով դրանց շարունակական կատարելագործման ուղղությամբ⁸:

15. Սույն որոշման նախորդ կետում արտահայտված իրավական դիրքորոշումները համադրելով սույն որոշման 12.1-րդ կետում մեջբերված իրավադրույթների և 13-րդ կետում կատարված իրավական վերլուծության համատեքստում՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ իրավասու մարմնի կողմից որոշման բողոքարկման ժամկետների մասին վարույթի հանրային մասնակցին պարզաբանումներ չտրամադրելը, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված կարգավորումներին չհամապատասխանող, ոչ ամբողջական, անորոշ կամ մոլորության մեջ գցող պարզաբանումներ տրամադրելը չի կարող դիտարկվել պատշաճ բողոքարկումը գործնականում անհնարին դարձնող օբյեկտիվ հիմք: Այլ կերպ՝ նշված դեպքում առկա չէ օբյեկտիվորեն, անձի կամքից անկախ գոյություն ունեցող այնպիսի հանգամանք, որը կարող է հանգեցնել օրենքով սահմանված ժամկետներում պատշաճ բողոքարկման անհնարինության, հետևաբար չի կարող բաց թողնված ժամկետը հարգելի համարելու հիմք հանդիսանալ:

⁷ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ 2014 թվականի դեկտեմբերի 3-ին կայացված թիվ ԳԴ-3/0001/11/14 որոշման 15-րդ կետը:

⁸ Տե՛ս, մասնավորապես, «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 73-րդ հոդվածը:

16. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից հետևում է, որ՝

- Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2022 թվականի հուլիսի 20-ի որոշման եզրափակիչ մասում արձանագրվել է դատական ակտի բողոքարկման մեկամսյա ժամկետ⁹:

- ՀՀ գլխավոր դատախազության ՀՀ հակակոռուպցիոն կոմիտեում մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հսկողության վարչության դատախազի կողմից Վերաքննիչ դատարան ներկայացված միջնորդության համաձայն՝ բողոքարկման ժամկետի բացթողումը պայմանավորված է եղել Առաջին ատյանի դատարանի կողմից բողոքարկման համար սահմանված ժամկետը սխալ պարզաբանելով, որպիսի պայմաններում պատշաճ բողոքարկումը գործնականում անհնար է եղել¹⁰:

- *Վերաքննիչ դատարանը, քննության առնելով դատախազի միջնորդությունը, հատուկ վերանայման բողոքի համար սահմանված ժամկետը բաց թողնելը համարել է հարգելի՝ փաստելով, որ բողոքարկման համար բաց թողնված ժամկետը ունեցել է օբյեկտիվ հիմքեր*¹¹:

17. Նախորդ կետում նշված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 13-15-րդ կետերում արտահայտած իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2022 թվականի հուլիսի 20-ի որոշման եզրափակիչ մասում տեղ գտած ձևակերպումը՝ դատական ակտի վերաքննության կարգով բողոքարկման մեկամսյա ժամկետի վերաբերյալ, չի կարող հանդիսանալ պատշաճ բողոքարկումը անհնարին դարձնող օբյեկտիվ հիմք: Մասնավորապես, դատախազը, ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ և օրենքներով, կաշկանդված լինելով օրինականության սկզբունքով և ի պաշտոնե ունենալով իր մասնագիտական գիտելիքները կատարելագործելու պարտականություն՝ պարտավոր էր որպես դատական ակտի բողոքարկման ժամկետ հիմք ընդունել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 390-րդ հոդվածով սահմանված տասնօրյա ժամկետը: Այլ կերպ՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հատուկ վերանայման բողոքի համար սահմանված ժամկետը բացթողելը հարգելի համարելու վերաբերյալ միջնորդությամբ չեն ներկայացվել պատշաճ բողոքարկումը գործնականում անհնար դարձնող հանգամանքներ:

Նման պայմաններում, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Վերաքննիչ դատարանի կողմից արձանագրված այն հանգամանքը, որ *բողոքը բերվել է Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտում նշված մեկամսյա ժամկետում, չի կարող էական նշանակություն ունենալ միջնորդության մեջ ներկայացված պատշաճ բողոքարկումը գործնականում անհնար դարձնող հանգամանքները գնահատման ենթարկելիս:*

18. Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հատուկ վերանայման բողոքի համար սահմանված ժամկետը բաց թողնելը հարգելի համարելու վերաբերյալ Վերաքննիչ դատարանի հետևությունները հիմնավոր չեն:

19. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի համաձայն՝

«1. Վարույթի իրականացումը հանրային գործունեություն է, որի ընթացքում և արդյունքում ապահովվում է հանրային և մասնավոր շահերի հավասարակշռված պաշտպանությունը:

2. Արդարադատությունը, դատախազական հսկողությունը, նախաքննությունը, հետաքննությունը և հանրային այլ գործունեությունն իրականացվում են բացառապես իրավունքի շահից ելնելով՝ օրենքի հիման վրա սրբեղծված իրավասու մարմինների կողմից:

(...):»:

⁹ Տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը:

¹⁰ Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը:

¹¹ Տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը:

«Հ քրեական դատավարության օրենսգրքի 362-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի համաձայն՝ «Դատական վերանայման արդյունքով բողոքարկված դատական ակտը բեկանվում կամ փոփոխվում է, եթե առկա է քրեադատավարական օրենքի էական խախտում»:

Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ «Քրեադատավարական օրենքի էական խախտում է դատական վարույթի ընթացքում քրեական վարույթի որևէ սկզբունքի խախտումը»:

20. Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, դատախազ Ա.Գևորգյանի կողմից հատուկ վերանայման բողոք ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելով և ըստ էության քննության առնելով ու լուծելով, իրեն վերապահված լիազորությունն իրականացրել է՝ դուրս գալով իրավունքի շահից: Այլ կերպ՝ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ հոդվածով նախատեսված՝ վարույթի հանրայնության սկզբունքի խախտում, որն իր բնույթով էական է և հիմք է Վերաքննիչ դատարանի՝ 2022 թվականի սեպտեմբերի 19-ի դատական ակտը բեկանելու և դրան փոխարինող դատական ակտ կայացնելու համար՝ օրինական ուժ տալով Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2022 թվականի հուլիսի 20-ի որոշմանը¹²:

21. Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանն առարկայազուրկ է համարում բողոքաբերի՝ սույն որոշման 4.1-րդ և 4.2-րդ կետերում բարձրացված փաստարկներին անդրադառնալով:

22. Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ, 171-րդ հոդվածներով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ, 31-րդ, 34-րդ, 359-րդ, 361-363-րդ, 386-րդ և 400-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Հատուկ վերանայման բողոքը բավարարել: ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2022 թվականի սեպտեմբերի 19-ի որոշումն ամբողջությամբ բեկանել և օրինական ուժ տալ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2022 թվականի հուլիսի 20-ի որոշմանը՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացնելու օրը:

¹² Տե՛ս, *mutatis mutandis*, Վճռաբեկ դատարանի՝ Հրայր Հովսեփյանի գործով 2020 թվականի մայիսի 25-ի թիվ ԵԴ/0426/11/18, Ավաթ Ամինիի գործով 2023 թվականի հունվարի 25-ի թիվ ԵԴ/0752/06/22 որոշումները:

ԼԴ2/1953/02/21

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՆՈՒՆԻՑ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ
ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2023 թվականի հուլիսի 17-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով Անդրանիկ Քոչարյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 30.11.2022 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ Անդրանիկ Քոչարյանի դիմումի՝ Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու պահանջի մասին,

ՊԱՐԶԵՑ

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Անդրանիկ Քոչարյանը պահանջել է Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի կողմից 16.06.2020 թվականին կայացված և 02.07.2020 թվականին կողմերի համար պարտադիր դարձած թիվ 15-4874/20 որոշման հարկադիր կատարման համար տալ կատարողական թերթ:

ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր Գ. Զաքարյան) 02.12.2021 թվականի որոշմամբ դիմումը բավարարվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (նախագահող դատավոր Գ. Թորոսյան, դատավորներ Մ. Հարթենյան, Դ. Սերոբյան) 04.05.2022 թվականի որոշմամբ «Յունիբանկ» ԲԲԸ-ի (այսուհետ՝ Բանկ) վերաքննիչ բողոքը բավարարվել է՝ ՀՀ Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության դատարանի 02.12.2021 թվականի որոշումը վերացվել է, և գործն ուղարկվել է նույն դատարան՝ նոր քննության:

ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր Բ. Գրիգորյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 07.09.2022 թվականի որոշմամբ Անդրանիկ Քոչարյանի միջնորդությունը՝ Ֆինանսական համակարգի հաշտարար Փիրուզ Սարգսյանի կողմից 16.06.2020 թվականին Երևան քաղաքում կայացված և 02.07.2020 թվականին կողմերի համար պարտադիր դարձած թիվ 15-4874/20 որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ ստանալու համար դիմում ներկայացնելու բաց թողած ժամկետը վերականգնելու մասին, և դիմումը՝ Ֆինանսական համակարգի հաշտարար Փիրուզ Սարգսյանի կողմից 16.06.2020 թվականին կայացված և 02.07.2020 թվականին կողմերի համար պարտադիր դարձած թիվ 154874/20 որոշումը ճանաչելու ու դրա հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու պահանջը բավարարելու մասին,

րողական թերթ տալու պահանջի մասին, մերժվել են:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ վերաքննիչ դատարան) 30.11.2022 թվականի որոշմամբ Բանկի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 07.09.2022 թվականի որոշումը թողնվել է օրինական ուժի մեջ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Անդրանիկ Քոչարյանը (ներկայացուցիչ Ալեքսանդր Ծատինյան):

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 343-րդ հոդվածի 6-րդ մասը, 345-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ և 13-րդ հոդվածները, «Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 2-րդ մասի տառացի մեկնաբանությունից բխում է, որ դատարանն իրավասու է հաշտարարի որոշման հիման վրա կատարողական թերթ տրամադրելու վերաբերյալ դիմումը մերժել բացառապես այն դեպքում, երբ Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը ենթակա է չեղյալ ճանաչման: Նշված իրավական նորմը որևէ կերպ չի նախատեսում կարգավորում այն մասին, որ Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հիման վրա կատարողական թերթ տրամադրելու վերաբերյալ դիմումը կարող է մերժվել՝ կատարողական թերթ տրամադրելու վերաբերյալ դիմում ներկայացնելու ժամկետը բաց թողնելու հիմքով:

Վերաքննիչ դատարանի կողմից կատարված վերլուծության պայմաններում իմաստազրկվում է նաև հաշտարարի ինստիտուտի նպատակը, քանի որ նշված վերլուծությամբ դատական պրակտիկա ձևավորվելու դեպքում հաճախորդները կարող են փաստացի զրկվել հաշտարարի որոշման հիման վրա հարկադիր կատարում ստանալու իրավունքից: Նման պայմաններում կսահմանափակվի նաև հաճախորդների դատական պաշտպանության իրավունքը, ինչպես նաև իրավունքի պաշտպանության արդյունավետ միջոց ունենալու իրավունքը, քանի որ Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ հարկադիր կատարումը հանդիսանում է դատական պաշտպանության իրավունքի մաս:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 30.11.2022 թվականի որոշումը և այն փոփոխել՝ դիմումը բավարարել:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) 16.06.2020 թվականին Ֆինանսական համակարգի հաշտարարը կայացրել է թիվ 15-4874/20 որոշումը (այսուհետ՝ նաև Որոշում)՝ 300.000 ՀՀ դրամի չափով Բանկի դեմ ուղղված Անդրանիկ Քոչարյանի պահանջը բավարարելու մասին (**հատոր 1-ին, գ.թ. 15-24**).

2) Որոշումը կողմերի համար պարտադիր է դարձել 02.07.2020 թվականին (**հատոր 1-ին, գ.թ. 11**).

3) 10.08.2020 թվականին ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության

դատարանում ստացվել է Բանկի դիմումը՝ Որոշումը չեղյալ ճանաչելու պահանջի մասին (քաղաքացիական գործ՝ թիվ ԼԴ2/1535/02/20)։

ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 19.04.2021 թվականի որոշմամբ Բանկի դիմումը մերժվել է։ ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի կողմից 13.09.2021 թվականին կայացված որոշմամբ («www.datalex.am» պաշտոնական կայքում հրապարակվել է 10.11.2021 թվականին) Բանկի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 19.04.2021 թվականի որոշումը թողնվել է անփոփոխ։ ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի որոշումը վճարելության կարգով չի բողոքարկվել, և 01.12.2021 թվականին մտել է օրինական ուժի մեջ (**հիմք՝ «www.datalex.am»** պաշտոնական կայքը)։

4) Անդրանիկ Քոչարյանը Որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմումը Դատարան է ներկայացրել 27.10.2021 թվականին՝ միաժամանակ միջնորդելով վերականգնել դիմումը դատարան ներկայացնելու համար բաց թողնված դատավարական ժամկետը (**հատոր 1-ին, գ.թ. 3-30, «www.haypost.am» կայքը**)։

4. Վճարել դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Վճարել դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճարել բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ՝ նույն հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի իմաստով, այն է՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 343-րդ հոդվածի 6-րդ մասի և «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի կապակցությամբ առկա է իրավունքի զարգացման խնդիր։

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ Վճարել դատարանը նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումների համարեքստում անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցին.

Որ դեպքերում է ենթակա վերականգնման բաց թողնված դատավարական ժամկետը, եթե Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմումը ներկայացվել է օրենքով սահմանված ժամկետի խախտմամբ։

«Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի առաջին պարբերության համաձայն՝ նույն օրենքը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության դատարանների դատական ակտերի, ինչպես նաև արբիտրաժային տրիբունալների վճիռների և Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումների հարկադիր կատարումն ապահովելու պայմանները և կարգը։

Նույն օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի համաձայն՝ կատարողական թերթ ստանալու համար դիմումը ներկայացվում է մեկ տարվա ընթացքում, եթե օրենքով այլ բան սահմանված չէ՝ սկսած այն օրվանից, երբ Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը պարտադիր է դարձել կողմերի համար։

«Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի մասին» ՀՀ օրենքի 14-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ այն դեպքում, երբ Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը ծանուցելու պահից 30 աշխատանքային օրվա ընթացքում հաճախորդն անվերապահորեն և գրավոր ձևով համաձայնվում է որոշման հետ, վերջինս կողմերի համար դառնում է պարտադիր։ (...):

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 341-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի՝ կողմերի համար պարտադիր դարձած որոշ-

ման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմում կարող է ներկայացնել հաճախորդը՝ «Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված դեպքերում:

«Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի մասին» ՀՀ օրենքի 15-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ այն դեպքում, երբ հաճախորդը նույն օրենքով սահմանված կարգով համաձայնվում է որոշման հետ, իսկ Կազմակերպությունը սահմանված կարգով և ժամկետում չի կատարում Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը, հաճախորդն իրավունք է ստանում կատարողական թերթ ստանալու նպատակով դիմելու իրավասու դատարան, որը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով կայացնում է հետևյալ որոշումներից մեկը.

1) Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը ճանաչելու և կատարողական թերթ տալու մասին.

2) Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու և կատարողական թերթ տալը մերժելու մասին:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դիմումի քննության արդյունքով դատարանը կայացնում է հետևյալ որոշումներից մեկը.

1) դիմումը բավարարելու, ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը ճանաչելու և դրա հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու մասին.

2) դիմումը մերժելու, ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու և դրա հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալը մերժելու մասին:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած որոշմամբ անդրադառնալով այն հարցին, թե *ինչ որոշում է ենթակա կայացման այն պարագայում, երբ Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմումը ներկայացվել է օրենքով սահմանված ժամկետի խախտմամբ, և բացակայում է բաց թողած ժամկետը վերականգնելու մասին միջնորդությունը*, արձանագրել է նաև, որ այն դեպքում, երբ հաճախորդը «Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով համաձայնվում է որոշման հետ, իսկ Կազմակերպությունը սահմանված կարգով և ժամկետում չի կատարում Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը, հաճախորդն իրավունք է ձեռք բերում կատարողական թերթ ստանալու նպատակով դիմելու իրավասու դատարան: Մինևույն ժամանակ, օրենսդիրը որոշակի ժամկետ է սահմանել Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման նպատակով կատարողական թերթ ստանալու վերաբերյալ դիմումը դատարան ներկայացնելու համար՝ նախատեսելով, որ հաճախորդն այդ դիմումը ներկայացնում է ***Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը կողմերի համար պարտադիր դառնալու պահից սկսած մեկ տարվա ընթացքում***: Ընդ որում, Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը կողմերի համար դառնում է պարտադիր, երբ այն ծանուցելու պահից 30 աշխատանքային օրվա ընթացքում հաճախորդն անվերապահորեն և գրավոր ձևով համաձայնվում է որոշման հետ:

Օրենսդիրը դատարանին իրավունք է վերապահել ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմումի քննության արդյունքում ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով կայացնելու հետևյալ որոշումներից մեկը.

1) դիմումը բավարարելու, ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը ճանաչելու և դրա հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու մասին.

2) դիմումը մերժելու, ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու

և դրա հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալը մերժելու մասին:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը (345-րդ հոդվածի 2-րդ մաս) որպես ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմումը մերժելու հիմք նախատեսել է բացառապես այն դեպքը, երբ դիմումի քննության արդյունքում պարզվում է, որ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը ենթակա է չեղյալ ճանաչման: Նշված դիմումը մերժելու այլ հիմք, այդ թվում, երբ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու դիմումը ներկայացվել է օրենքի պահանջի խախտմամբ, և բաց թողած ժամկետը վերականգնելու մասին միջնորդությունը մերժվել է, օրենսդիրը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով չի նախատեսել: Միևնույն ժամանակ նշված դեպքը նույն օրենսգրքով չի նախատեսվել նաև որպես այդ դիմումն առանց քննության թողնելու հիմք: Նշված դեպքը որպես դիմումը մերժելու ինքնուրույն հիմք օրենսդիրը նախատեսել է «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 3-րդ կետով՝ սահմանելով, որ **դատարանը մերժում է կատարողական թերթ տալու դիմումը, եթե լրացել է կատարողական թերթ ստանալու համար դիմում ներկայացնելու ժամկետը, և բաց թողած ժամկետը վերականգնելու մասին միջնորդությունը մերժվել է:**

Այսինքն՝ բոլոր այն դեպքերում, երբ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմումը ներկայացվում է ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը կողմերի համար պարտադիր դառնալու պահից սկսած մեկամյա ժամկետը լրանալուց հետո, և այդ ժամկետը վերականգնելու մասին միջնորդությունը մերժվում է, դատարանը պետք է կայացնի այդ դիմումը մերժելու մասին որոշում՝ ղեկավարվելով «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 3-րդ կետով (տես ըստ Նաիրա Աբգարյանի դիմումի՝ *Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու պահանջի մասին, թիվ ԼԴ2/1719/02/20 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 2022 թվականի փետրվարի 24-ի որոշումը*):

Նույն որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով այն հարցին, թե *Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմում ներկայացված լինելու պայմաններում արդյո՞ք առկա է նույն որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ հաճախորդի կողմից դիմում ներկայացվելու հնարավորություն*, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 343-րդ հոդվածի 6-րդ մասի վկայակոչմամբ արձանագրել է, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ *Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմումը քննելիս պարզվում է, որ դատարանի վարույթում առկա է Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի նույն որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմում, ապա դատարանը պետք է ներկայացված դիմումը թողնի առանց քննության*:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նաև արձանագրել է, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 343-րդ հոդվածի 6-րդ մասի պահանջն անմիջականորեն ուղղված է դատարանին, և հաճախորդին չի ազատում ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմումն օրենքով սահմանված ժամկետում ներկայացնելու պարտականությունից, քանի որ գործող իրավակարգավորումների պայմաններում ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմում ներկայացնելը չի կասեցնում նույն որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմումը դատարան ներկայացնե-

լու՝ օրենքով սահմանված ժամկետի հոսքը: Հաճախորդը պարտավոր է ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմումը ներկայացնել օրենքով սահմանված վերը նշված ժամկետում անգամ այն ժամանակ, երբ առկա է ֆինանսական համակարգի հաշտարարի նույն որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմում:

Միևնույն ժամանակ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նույն որոշմամբ դիրքորոշում է հայտնել նաև այն մասին, որ՝

1) **Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմումն օրենքով սահմանված ժամկետի խախտմամբ ներկայացնելու դեպքում դիմողը պետք է բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու վերաբերյալ միջնորդություն ներկայացնի**, որպիսի պահանջը բխեցրել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 4-րդ մասով սահմանված ընդհանուր կանոնից,

2) **դատարանը, քննության առարկա դարձնելով միջնորդությամբ ներկայացված հանգամանքները և պարզելով, որ գործին մասնակցող անձը դատավարական ժամկետը բաց է թողել հարգելի պատճառով, պետք է որոշում կայացնի միջնորդությունը բավարարելու և բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու մասին, ինչը հետապնդում է իրավաչափ նպատակ:**

Վերահաստատելով և զարգացնելով վերը նշված նորմերի վերաբերյալ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ **թեկուզև** այդ դիրքորոշումների համաձայն՝ հաճախորդը պարտավոր է համապատասխան դիմումը դատարան ներկայացնել օրենքով սահմանված ժամկետում անգամ այն դեպքում, երբ առկա է Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի նույն որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմում, **այնուամենայնիվ**, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նույն որոշմամբ չի բացառել նաև այնպիսի դեպքերը, երբ Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմումը կարող է ներկայացվել նաև օրենքով սահմանված ժամկետի խախտմամբ՝ ներկայացնելով բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու վերաբերյալ միջնորդություն, որի պարագայում դատարանը, պարզելով, որ գործին մասնակցող անձը դատավարական ժամկետը բաց է թողել հարգելի պատճառով, պետք է որոշում կայացնի միջնորդությունը բավարարելու և բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու մասին:

Վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով այն հարցին, թե որ դեպքերում է բաց թողնված դատավարական ժամկետը ենթակա վերականգնման, անհրաժեշտ է համարում արձանագրել հետևյալը:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը, պարզելով, որ գործին մասնակցող անձը դատավարական ժամկետը բաց է թողել հարգելի պատճառով, որոշում է կայացնում բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու վերաբերյալ միջնորդությունը բավարարելու մասին:

Վերը նշված նորմի վերլուծությունից բխում է, որ դատարանը պարտավոր է բավարարել բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու վերաբերյալ միջնորդությունն այն դեպքում, երբ գործին մասնակցող անձը դատավարական ժամկետը բաց է թողել հարգելի պատճառով, ինչը ենթադրում է կոնկրետ իրավիճակում ներկայացված միջնորդության ըստ էության քննություն: Հետևաբար, դատարանը յուրաքանչյուր դեպքում ունի պարտականություն քննարկման առարկա դարձնելու միջնորդության քննության համար էական նշանակու-

թյուն ունեցող յուրաքանչյուր փաստական հանգամանք և միայն վերջինիս գնահատման ու համադրման արդյունքում կայացնելու միջնորդությունը բավարարելու կամ մերժելու մասին որոշում:

Ընդ որում, բոլոր դեպքերում բաց թողնված դատավարական ժամկետը հարգելի համարելու համար ընդհանուր կանոնն այն է, որ նախ միջնորդություն ներկայացրած անձը պետք է ապացուցի, որ օրենքով սահմանված դատավարական ժամկետի ընթացքում ձեռնարկել է իրենից կախված ողջամիտ և բավարար միջոցներ դատարան դիմելու, դատավարական գործողություններ իրականացնելու ուղղությամբ, սակայն իր կամքից անկախ պատճառներով բաց է թողել օրենքով սահմանված դատավարական ժամկետները: Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ հնարավոր են այնպիսի իրավիճակներ, երբ վերը նշված գործողություններն իրականացնելը կարող է լինել աննպատակահարմար, իմաստազուրկ կամ ոչ անհրաժեշտ՝ պայմանավորված որոշակի հանգամանքներով, որպիսի «անգործությունը» չի կարող բացասական ազդեցություն ունենալ դատավարական ժամկետի բաց թողնումը հարգելի համարելու համար:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը, Սաթենիկ Խաչատրյանի, Ռաֆայել Խաչատրյանի և Լիլիթ Թարվերդյանի դիմումի հիման վրա որոշելով Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերի ու 391-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը, արձանագրել է, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 1-ին և 4-րդ մասերի դրույթների վերլուծությունից բխում է, որ դատարանը բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու միջնորդության քննության արդյունքում հայեցողական լիազորություն չունի: Այն բոլոր դեպքերում, երբ դատարանը պարզի, որ գործին մասնակցող անձը դատավարական ժամկետը բաց է թողել հարգելի պատճառով, իրավական հետևանքը մեկն է՝ պետք է որոշում կայացվի բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու վերաբերյալ միջնորդությունը բավարարելու մասին: Օրենսգրքի 119-րդ հոդվածի 4-րդ մասում տեղ գտած «որոշում է կայացնում» ձևակերպումը ենթադրում է դատարանի ոչ թե հայեցողությունը, այլ կոնկրետ որոշում կայացնելու պարտականությունը:

Նույն որոշմամբ ՀՀ սահմանադրական դատարանը, հաշվի առնելով նաև իր կողմից կայացված մի շարք որոշումներով (ՍԴՈ-1052, ՍԴՈ-1062, ՍԴՈ-1249) արտահայտված այն իրավական դիրքորոշումը, որի համաձայն՝ այն բոլոր դեպքերում, երբ բողոք բերելու համար օրենքով սահմանված ողջամիտ ժամկետը խախտվում է բողոք բերող անձից (նրա կամքից) անկախ պատճառներով, իրավունքի ուժով (ex jure) բաց թողնված ժամկետը պետք է համարվի հարգելի, այլ ոչ թե այդ հարցի լուծումը թողնվի դատարանի հայեցողությանը, դիրքորոշում է արտահայտել նաև այն մասին, որ ձևավորված այդպիսի իրավակիրառ պրակտիկայի պայմաններում բացառվում է նաև դատարանների կողմից «հարգելի պատճառի» գնահատման այնպիսի ազատությունը, ինչը կհանգեցնի բողոք բերող անձի կամքից անկախ պատճառներով բաց թողնված ժամկետը հարգելի չհամարելուն (տե՛ս ՀՀ սահմանադրական դատարանի կողմից 2021 թվականի փետրվարի 2-ին կայացված թիվ ՍԴՈ-1575 որոշումը):

Վերոգրյալի հիման վրա՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմումն օրենքով սահմանված ժամկետի խախտմամբ ներկայացված լինելու կապակցությամբ բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու վերաբերյալ միջնորդություն քննելիս դատարանները բոլոր դեպքերում պետք է պարզեն, հետևյալ հարցերը՝

1) Երբ է կողմերի համար պարտադիր դարձել Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի

որոշումը,

2) երբ է ներկայացվել Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումը,

3) երբ է օրինական ուժի մեջ մտել Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումի վերաբերյալ կայացված վերջնական դատական ակտը,

4) երբ է Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմում ներկայացրած անձն ստացել (երբ է հասանելի դարձել) Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումի կապակցությամբ կայացված վերջնական դատական ակտը,

5) երբ է Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմումը ներկայացվել դատարան:

Այսինքն՝ ենթակա է պարզման նաև այն հարցը, թե Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ պահանջը մերժելու մասին դատական ակտն ստանալուց (նրան հասանելի դառնալուց) հետո դիմողի կողմից ինչպիսի միջոցներ են ձեռնարկվել համապատասխան կատարողական թերթ ստանալու համար, առանց որի դատարանը չի կարող հստակ եզրահանգումներ կատարել բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու կապակցությամբ:

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ 16.06.2020 թվականին Ֆինանսական համակարգի հաշտարարը կայացրել է թիվ 15-4874/20 որոշումը՝ 300.000 ՀՀ դրամ գումարի չափով Բանկի դեմ ուղղված Անդրանիկ Քոչարյանի պահանջը բավարարելու մասին: Որոշումը կողմերի համար պարտադիր է դարձել 02.07.2020 թվականին:

10.08.2020 թվականին ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանում ստացվել է Բանկի դիմումն ընդդեմ Անդրանիկ Քոչարյանի՝ Որոշումը չեղյալ ճանաչելու պահանջի մասին: ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 19.04.2021 թվականի որոշմամբ Բանկի դիմումը մերժվել է: ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի կողմից 13.09.2021 թվականին կայացված որոշմամբ (**www.datalex.am**) պաշտոնական կայքում հրապարակվել է 10.11.2021 թվականին) Բանկի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի 19.04.2021 թվականի որոշումը թողնվել է անփոփոխ: ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի որոշումը վճռաբեկության կարգով չի բողոքարկվել, և 01.12.2021 թվականին մտել է օրինական ուժի մեջ:

Անդրանիկ Քոչարյանը 27.10.2021 թվականին, այսինքն՝ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով նախատեսված մեկ տարվա ժամկետի խախտմամբ, Դատարան է ներկայացրել վերը նշված որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմում՝ միաժամանակ ներկայացնելով բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու մասին միջնորդություն:

Դատարանը, պատճառաբանելով, որ «Դիմողն ամեն դեպքում, թեկուզև Ընկերությունը վիճարկել է Հաշտարարի որոշումը դատական կարգով, պարտավոր է եղել Հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ ստանալու վերաբերյալ դիմումը ներկայացնել օրենքով սահմանված ժամկետում, ինչը, սակայն, չի արել: Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հիման վրա կատարողական թերթ ստանալու դի-

մում ներկայացնելու ժամկետը բաց թողնելու պատճառների հարգելիության վերաբերյալ միջնորդությամբ բերված փաստարկները վերաբերում են միայն 10.08.2020 թվականից մինչև 13.09.2021 թվականի ժամանակահատվածին: Մինչդեռ, Դիմողը Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հիման վրա կատարողական թերթ ստանալու դիմումը փոստին հանձնելու միջոցով դատարան է ներկայացրել միայն 29.10.2021 թվականին, սակայն միջնորդությամբ 14.09.2021 թվականից մինչև 28.10.2021 թվականը կատարողական թերթ ստանալու դիմում չներկայացնելու պատճառների հարգելիության վերաբերյալ որևէ փաստարկ չի բերել», 07.09.2022 թվականին որոշում է կայացրել Անդրանիկ Քոչարյանի միջնորդությունը՝ Ֆինանսական համակարգի հաշտարար Փիրուզ Սարգսյանի կողմից 16.06.2020 թվականին Երևան քաղաքում կայացված և 02.07.2020 թվականին կողմերի համար պարտադիր դարձած թիվ 15-4874/20 որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ ստանալու համար դիմում ներկայացնելու բաց թողած ժամկետը վերականգնելու մասին, և դիմումը՝ Ֆինանսական համակարգի հաշտարար Փիրուզ Սարգսյանի կողմից 16.06.2020 թվականին կայացված և 02.07.2020 թվականին կողմերի համար պարտադիր դարձած թիվ 154874/20 որոշումը ճանաչելու ու դրա հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու պահանջի մասին, մերժելու մասին:

Վերաքննիչ դատարանը 30.11.2022 թվականին որոշում է կայացրել Անդրանիկ Քոչարյանի վերաքննիչ բողոքը մերժելու և Դատարանի 07.09.2022 թվականի որոշումն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին՝ պատճառաբանելով, որ «Դիմողն ամեն դեպքում, թեկուզև Ընկերությունը վիճարկել է Հաշտարարի որոշումը դատական կարգով, պարտավոր է եղել Հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ ստանալու վերաբերյալ դիմումը ներկայացնել օրենքով սահմանված ժամկետում, ինչը չի արել: Բացի այդ, Հաշտարարի որոշման հիման վրա կատարողական թերթ ստանալու դիմում ներկայացնելու ժամկետը բաց թողնելու պատճառների հարգելիության վերաբերյալ միջնորդությամբ բերված փաստարկները վերաբերում են միայն 10.08.2020 թվականից մինչև 13.09.2021 թվականի ժամանակահատվածին: Մինչդեռ, Դիմողը Հաշտարարի որոշման հիման վրա կատարողական թերթ ստանալու դիմումը փոստին հանձնելու միջոցով Դատարան է դիմել միայն 29.10.2021 թվականին, սակայն միջնորդությամբ 14.09.2021 թվականից մինչև 28.10.2021 թվականը կատարողական թերթ ստանալու դիմում չներկայացնելու պատճառների հարգելիության վերաբերյալ որևէ փաստարկ չի բերել, որպիսի պայմաններում Վերաքննիչ դատարանն իրավաչափ է համարում Հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ ստանալու վերաբերյալ դիմում ներկայացնելու ժամկետը բաց թողնելու պատճառները հարգելի համարելու և բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու մասին միջնորդությունը մերժման ենթակա լինելու վերաբերյալ Դատարանի եզրահանգումը: Այսպիսով, Վերաքննիչ դատարանը գալիս է այն եզրահանգման, որ Դատարանը սույն գործով կայացրել է իրավաչափ դատական ակտ, իսկ բողոքը չի պարունակում այնպիսի դատական սխալների մասին հիմնավորված փաստարկներ, որոնք կարող էին ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 364-րդ և (կամ) 365-րդ հոդվածներով նախատեսված կարգով հիմք ծառայել բողոքարկված դատական ակտը բեկանելու համար, ուստի այն ենթակա չէ բավարարման»:

Վկայակոչված նորմատիվ իրավական ակտերի և վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումների համատեքստում գնահատելով Վերաքննիչ դատարանի պատճառաբանությունները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դրանք չէին կարող բավարար հիմք հանդիսանալ վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին որոշում կայացնելու համար՝ հետևյալ պատճառաբանությամբ:

Ինչպես արդեն իսկ նշվեց վերը, Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի թիվ 15-4874/20 որոշումը կողմերի համար պարտադիր է դարձել 02.07.2020 թվականին, որից շուրջ մեկ ամիս ութ օր հետո՝ 10.08.2020 թվականին, Բանկը դիմում է ներկայացրել ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան՝ այդ որոշումը չեղյալ ճանաչելու պահանջի մասին: Նշված դիմումի վերաբերյալ վերջնական դատական ակտը՝ ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի կողմից 13.09.2021 թվականին կայացված որոշումը, հրապարակվել է 10.11.2021 թվականին, իսկ օրինական ուժի մեջ է մտել 01.12.2021 թվականին: Գործում բացակայում է նշված որոշումն Անդրանիկ Քոչարյանի կողմից ստացված լինելու (նրան հասանելի դառնալու) ամսաթվի վերաբերյալ ապացույցը:

Սույն գործով դիմումը Անդրանիկ Քոչարյանը Դատարան է ներկայացրել 27.10.2021 թվականին, այսինքն՝ թեև «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 23-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով սահմանված՝ կատարողական թերթ ստանալու համար դիմումը դատարան ներկայացնելու մեկ տարվա ժամկետի խախտմամբ, սակայն ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի կողմից վերը նշված գործով որոշումը կայացվելուց հետո, բայց մինչև դրա հրապարակելը՝ միաժամանակ միջնորդելով վերականգնել դիմումը դատարան ներկայացնելու համար բաց թողնված դատավարական ժամկետը:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ թեև վկայակոչված իրավական նորմերի և հայտնված իրավական դիրքորոշումների համատեքստում դիմող Անդրանիկ Քոչարյանն ամեն դեպքում ունեցել է Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմումն օրենքով սահմանված ժամկետում ներկայացնելու պարտականություն՝ անկախ այդ որոշումը չեղյալ ճանաչելու պահանջի մասին դիմումի առկայությունից, սակայն ստորադաս դատարանները, իրենց հերթին, պարտավոր էին սույն գործով դիմումն օրենքով սահմանված ժամկետի խախտմամբ ներկայացված լինելու պայմաններում բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու վերաբերյալ միջնորդությունը քննելիս ուշադրության արժանի համարել ոչ միայն միջնորդության մեջ նշված, այլ նաև այն բոլոր հանգամանքները, որոնք կարող էին էական նշանակություն ունենալ միջնորդությունը քննելու և լուծելու համար, ու միայն դրանց գնահատման և համադրման արդյունքում որոշում կայացնել միջնորդությունը բավարարելու կամ մերժելու մասին:

Տվյալ դեպքում վերը նշված միջնորդությունը քննելիս ուշադրության արժանի է այն, որ միջնորդություն ներկայացրած անձը դատարան դիմելու, դատավարական գործողություններ իրականացնելու ուղղությամբ իրենից կախված ողջամիտ և բավարար միջոցները ձեռնարկել է թիվ ԼԴ2/1535/02/20 քաղաքացիական գործով որոշումը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի կողմից կայացվելուց հետո՝ անգամ չսպասելով ոչ դրա հրապարակմանը, ոչ էլ դրա օրինական ուժի մեջ մտնելուն, որպիսի «անգործությունը» պայմանավորել է նրանով, որ այդ դատավարական գործողությունները սահմանված ժամկետում կատարելը եղել է աննպատակահարմար և իմաստազուրկ, քանի որ սույն գործով դիմումն ավելի վաղ ներկայացվելու պայմաններում Դատարանը, պարզելով, որ մեկ այլ դատարանի վարույթում առկա է Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի նույն որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմում, ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 343-րդ հոդվածի 6-րդ մասով, որոշում կկայացնեն սույն գործով դիմումն առանց քննության թողնելու մասին:

Վերոգրյալի հիման վրա՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ տվյալ դեպքում Անդրանիկ Քոչարյանը դատավարական ժամկետը բաց է թողել հարգելի պատճառով, որի իրավական հետևանքը մեկն է՝ պետք է որոշում կայացվի բաց թողնված դատավարական ժամկե-

տը վերականգնելու վերաբերյալ միջնորդությունը բավարարելու մասին:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը հիմնավորված է համարում վճռաբեկ բողոքի հիմքը, որպիսի հանգամանքից ելնելով՝ նմանատիպ փաստական հանգամանքներով գործերի քննության դեպքում վերը նշված իրավական նորմերն անհրաժեշտ է կիրառել սույն որոշմամբ տրված մեկնաբանություններով:

Ամփոփելով վերոգրյալ իրավական և փաստական վերլուծությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը բավարար է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 390-րդ հոդվածի 3-րդ մասի ուժով վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Միաժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով սահմանված՝ ստորադաս դատարանի դատական ակտը բեկանելու և գործը նոր քննության ուղարկելու՝ Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը: Ընդ որում, գործի նոր քննության ժամանակ բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու հարցը քննարկելիս անհրաժեշտ է հիմք ընդունել ինչպես սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները, այնպես էլ Վճռաբեկ դատարանի եզրահանգումները, որից հետո կայացնել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 345-րդ հոդվածում նշված որոշումներից որևէ մեկը՝ պահպանելով նույն օրենսգրքի համապատասխան կանոնները:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ հատուկ վարույթներով, ինչպես նաև նույն օրենսգրքի 44-52-րդ գլուխներով նախատեսված դիմումների քննության հետ կապված դատական ծախսերի հատուցման պարտականությունը դրվում է դիմողների վրա:

Նկատի ունենալով, որ սույն գործն ուղարկվում է նոր քննության, որպիսի պարագայում դատական ծախսերի բաշխման հարցին հնարավոր չէ անդրադառնալ գործի քննության ներկա փուլում, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այդ հարցը ենթակա է լուծման գործի նոր քննության ընթացքում:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ, 406-րդ և 408-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 30.11.2022 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան՝ նոր քննության:

2. Դատական ծախսերի հարցին անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՎԴ/2643/05/22

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ
ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2023 թվականի սեպտեմբերի 01-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով «Երևանի Կենցաղային քիմիայի գործարան» ԲԲԸ-ի (այսուհետ՝ Ընկերություն) սնանկության գործով կառավարիչ Լուսինե Սարգսյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 29.08.2022 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշման դեմ՝ վարչական գործով ըստ հայցի Ընկերության ընդդեմ ՀՀ կադաստրի կոմիտեի՝ Երևան քաղաքի Արշակունյաց պողոտա 125/1 հասցեում գտնվող գույքի նկատմամբ «ԱԿԲԱ ԲԱՆԿ» ԲԲԸ-ի անվամբ 22.12.2021 թվականին կատարված սեփականության իրավունքի պետական գրանցումն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին,

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Ընկերության սնանկության գործով կառավարիչ Լուսինե Սարգսյանը պահանջել է անվավեր ճանաչել Երևան քաղաքի Արշակունյաց պողոտա 125/1 հասցեում գտնվող գույքի նկատմամբ «ԱԿԲԱ ԲԱՆԿ» ԲԲԸ-ի անվամբ 22.12.2021 թվականին կատարված սեփականության իրավունքի պետական գրանցումը: Միաժամանակ միջնորդել է կասեցնել Երևան քաղաքի Արշակունյաց պողոտա 125/1 հասցեում գտնվող գույքի նկատմամբ «ԱԿԲԱ ԲԱՆԿ» ԲԲԸ-ի անվամբ 22.12.2021 թվականի կատարված սեփականության իրավունքի պետական գրանցումը (վարչական ակտը):

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Ռ. Խանդանյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 04.05.2022 թվականի որոշմամբ վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասին միջնորդությունը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 29.08.2022 թվականի որոշմամբ Ընկերության սնանկության գործով կառավարիչ Լուսինե Սարգսյանի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 04.05.2022 թվականի «Վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասին միջնորդությունը մերժելու մասին» որոշումը թողնվել է անփոփոխ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ընկերության սնանկության գործով կառա-

վարիչ Լուսինե Սարգսյանը (ներկայացուցիչ՝ Լուսինե Գրիգորյան):
Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածը, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի» 6-րդ հոդվածը, Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 8-րդ և 10-րդ հոդվածները, սխալ է մեկնաբանել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածը:

Բողոքաբերը նշված հիմքի առկայությունը պատճառաբանել է հետևյալ հիմնավորումներով.

Իրավունքի պետական գրանցման վարչական ակտի կասեցումը ոչ թե գրանցման՝ որպես ուղղակի գործողության կասեցումն է, ինչպես նշել է սույն գործով Վերաքննիչ դատարանը՝ պատճառաբանելով, որ գրանցումը դեռևս 22.12.2021 թվականին իրականացված և ավարտված է, այլ գրանցման՝ որպես վարչական ակտի կասեցումն է, որն իրենից ենթադրում է վարչական ակտից բխող բոլոր գործողությունների «սառեցումը, կասեցումը»:

Վերագրյալի հիման վրա բողոքաբերը պահանջել է վերացնել Վերաքննիչ դատարանի 29.08.2022 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշումը և բավարարել վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասին միջնորդությունը:

3. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքով, նույն հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի իմաստով, այն է՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի կապակցությամբ առկա է իրավունքի զարգացման խնդիր:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի հիմքով անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի պետական գրանցման՝ որպես վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու առանձնահատկությանը:

Արդար դատաքննության իրավունքը ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված է որպես յուրաքանչյուրի՝ իր իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունք: Սահմանադրական այս դրույթից ակնհայտ է, որ արդար դատաքննության իրավունքը չի սահմանափակվում դատարան դիմելու իրավունքի պարզ ամրագրմամբ: ՀՀ Սահմանադրությունը նաև պարտավորեցնում է բավարարել դատական պաշտպանության միջոցի արդյունավետության իմպերատիվ պահանջը:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը մի շարք վճիռներում հայտնել է դիրքորոշում առ այն, որ դատական պաշտպանության իրավունքը կլինել անիրական, իսկ դատական պաշտպանության ընթացակարգը՝ անարդյունավետ, եթե ներպետական օրենսդրությու-

նր թույլ տար վերջնական և պարտադիր բնույթ ունեցող դատական ակտերին մնալ չկատարված՝ ի վնաս մի կողմի: Ըստ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ եթե պետությունը չի երաշխավորում վերջնական դատական ակտերի ի կատար ածումը, դա հանգեցնում է այնպիսի իրողության, որն անհամատեղելի է իրավունքի գերակայության սկզբունքի հետ, որը պայմանավորվող պետությունները պարտավորվել են պահպանել «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիան երաշխավորելիս: Մեկնաբանելով Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել, որ արդար դատաքննության իրավունքը ներառում է ոչ միայն վեճն ըստ էության լուծող պատճառաբանված դատական ակտ կայացնելու, այլ նաև կայացված դատական ակտը կատարելուն ուղղված գործուն և արդյունավետ կառուցակարգեր կիրառելու անհրաժեշտություն (*տես Խաչատրյաններն ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 01.03.2010թ. վճիռը, կետ 66, Բուրդոֆն ընդդեմ Ռուսաստանի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի 07.05.2002թ. վճիռը, կետ 34, Հորնսթին ընդդեմ Հունաստանի 19.03.1997թ. վճիռը, կետ 40*):

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեն իր 13.09.1989 թվականի «Վարչական գործերով ժամանակավոր դատական պաշտպանության վերաբերյալ» թիվ (89) 8 հանձնարարականով արձանագրել է, որ դատարանների կողմից կիրառվող ժամանակավոր պաշտպանության միջոցները կարող են լինել վարչական ակտի կատարումը ամբողջությամբ կամ մասնակի կասեցնելու, վարչական ակտի ընդունման պահին կամ հետագա ցանկացած ժամանակ եղած դրությունը ամբողջությամբ կամ մասնակի վերականգնելու և վարչակազմի վրա դատարանի լիազորություններից բխող ցանկացած պարտականություն դնելու միջոցով: Նույն հանձնարարականով նշվել է, որ եթե վարչական ակտը վիճարկվում է դատարանում և դատարանը դեռևս չի հրապարակել իր որոշումը, հայցվորը կարող է դիմել նույն կամ նման իրավասություն ունեցող այլ դատարան՝ վարչական ակտից պաշտպանվելու ժամանակավոր միջոցներ կիրառելու համար: Վարչական ակտից պաշտպանվելու ժամանակավոր միջոցներ կիրառելու խնդրանքով դատարան դիմելու իրավունք ունեն նաև շահագրգիռ անձինք: Նույն հանձնարարականով նաև նշվել է, որ վարչական ակտից պաշտպանվելու ժամանակավոր միջոցներ կարող են կիրառվել մասնավորապես, երբ վարչական ակտի կատարումը կարող է ծանր վնաս հասցնել, որը վերականգնելը մեծ ջանքեր կպահանջի, և եթե *prima-facie* առկա են վարչական ակտի առոչնչության վերաբերյալ ապացույցներ:

Իրավունքների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքի իրացումն ապահովելու գործուն կառուցակարգերից են ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով (այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք) ամրագրված հայցի ապահովման և վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու ինստիտուտները:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի 1-ին մասը, ամրագրելով հայցի ապահովման միջոցի կիրառման հիմքերը, միաժամանակ այս ինստիտուտի կիրառումը հնարավոր է համարել միայն պարտավորեցման, գործողության կատարման և ճանաչման հայցերի առնչությամբ:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածը վիճարկման հայցերի առնչությամբ սահմանել է հայցվորի իրավունքների նախնական պաշտպանության մեկ այլ եղանակ՝ վիճարկվող վարչական ակտի կատարման կասեցումը:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ մի կողմից՝ վիճարկման հայցի, մյուս կողմից՝

մյուս հայցատեսակների առնչությամբ հայցվորի իրավունքների նախնական պաշտպանության եղանակների ընտրության հարցում օրենսդրի տարբերակված մոտեցումն իր հիմքում ունի օբյեկտիվ չափանիշ. նման տարբերակված մոտեցումը պայմանավորված է նրանով, որ վիճարկվող վարչական ակտն անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ դատական ակտերը, որպես կանոն, իրենց բնույթով ինքնակատարվող դատական ակտեր են, և Օրենսգրքի 83-րդ հոդվածով նախատեսված հայցվորի իրավունքների նախնական պաշտպանության եղանակը, ելնելով նշված իրողությունից, նպատակ է հետապնդում ապահովել հայցվորի դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրացումը՝ դատական պաշտպանությունը չդարձնելով ինքնանպատակ:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը, 29.12.2020 թվականի թիվ ՍԴԱՈ-248 որոշմամբ արձանագրել է, որ վիճարկման հայցի պարագայում օրենսդիրը չի նախատեսել հայցի ապահովման միջոց կիրառելու հնարավորություն, սակայն սահմանել է հայցվորի իրավունքների նախնական պաշտպանության մեկ այլ եղանակ: Մասնավորապես, վիճարկման հայցի դեպքում վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցվում է օրենքի ուժով՝ վիճարկման հայցով հայցադիմումը վարույթ ընդունելն ինքնին հիմք է հանդիսանում տվյալ վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու համար (ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված բացառություններով): Նշված կարգավորման տրամաբանությունը, ի թիվս այլնի, կայանում է նրանում, որ վիճարկման հայցի բավարարման դեպքում դատական ակտն ուժի մեջ մտնելով վիճարկվող վարչական ակտը պարզապես կորցնում է իր իրավաբանական ուժը: Այլ կերպ ասած՝ նշված տեսակի հայցի բավարարման դեպքում կայացվելիք վերջնական դատական ակտի կատարումը, որպես այդպիսին, պայմանական բնույթ է կրում, քանի որ այն չի ենթադրում միջնորդավորված որևէ գործողություն և, այդպիսով, չի առաջացնում կատարման հետ կապված այնպիսի դժվարություններ, որոնք բնորոշ են դատական իմաստով կատարում ենթադրող դատական ակտերին: Վերոգրյալը հաշվի առնելով՝ վիճարկման հայցի պարագայում ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքը նախատեսել է ոչ թե հայցի ապահովման միջոցի, այլ՝ նախնական իրավական պաշտպանության կիրառման հնարավորություն՝ այն է վիճարկվող վարչական ակտի կատարման կասեցում, դրանով իսկ որոշակի իրավական երաշխիքներ տրամադրելով հայցվորին՝ արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման ենթատեքստում:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված ընդհանուր կանոնին համապատասխան՝ վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցվում է վիճարկման հայցը վարույթ ընդունելու փաստի ուժով: Միաժամանակ, նշված ընդհանուր կանոնից նույն հոդվածի 1-ին մասի 1-7-րդ կետերով սահմանված են բացառություններ: ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հայցվորի միջնորդությամբ վարչական դատարանը կարող է գործի քննության ժամանակ նույն հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ, 3-րդ, 4-րդ, 4.1-ին, 5-րդ, 6-րդ և 7-րդ կետերով նախատեսված դեպքերում ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն կասեցնել վարչական ակտի կատարումը: Օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի համաձայն՝ վիճարկման հայցի վարույթ ընդունելը կասեցնում է վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը մինչև այդ գործով գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ վարչական ակտի հասցեատեր չհանդիսացող անձի կողմից վիճարկվում է վարչական ակտի հասցեատիրոջ համար բարենպաստ վարչական ակտ (ներառյալ՝ զուգորդվող վարչական ակտի դեպքում հասցեատիրոջ համար բարենպաստ դրույթները):

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում

է դատարանի որոշմամբ վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու հիմքերը, այն է՝ վիճարկվող վարչական ակտը կասեցնելու մասին միջնորդությունը բավարարվում է, եթե առկա է հիմնավոր կասկած, որ վարչական ակտի կատարումը հայցվորին զգալի վնաս կպատճառի կամ անհնարին կդարձնի նրա իրավունքների պաշտպանությունը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու հիմքերին, նշել է, որ օրենսդիրը վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու դատարանի լիազորության կիրառման համար սահմանել է երկու վավերապայման, որոնցից առնվազն մեկի առկայությունը պարտադիր է վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ որոշում կայացնելու համար:

Այսինքն, վարչական ակտի կատարումը կասեցվում է, եթե

- առկա է հիմնավոր կասկած, որ վարչական ակտի կատարումը հայցվորին զգալի վնաս կպատճառի, կամ

- անհնարին կդարձնի նրա իրավունքների պաշտպանությունը:

(...) Ընդ որում, վերոնշյալ հիմքերից որևէ մեկի հնարավոր առկայությունը բավարար հիմք է դատարանի կողմից վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասին որոշում ընդունելու համար:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ հիմնավոր կասկածի հարցը քննարկելիս դատարանը, ելնելով մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունն ապահովելու պարտականությունից, պետք է քննարկման առարկա դարձնի երկու հիմնական փոխկապակցված հարցեր: Առաջին՝ առկա է հիմնավոր կասկած, որ վարչական ակտի կատարումը հայցվորին զգալի վնաս կպատճառի, և երկրորդ՝ անհնարին կդարձնի նրա իրավունքների պաշտպանությունը: Մասնավորապես՝ «վարչական ակտի կատարումը հայցվորին զգալի վնաս կպատճառի» եզրույթի բովանդակությունը հանգում է այնպիսի իրավիճակի, երբ տվյալ գործով հայցի առարկայի շրջանակներում մինչև գործով վերջնական որոշում կայացնելը վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը հայցվոր կողմի համար կստեղծի այնպիսի բացասական (վնաս պատճառող) հետևանքներ, որոնք նյութական իմաստով անհամեմատ կծանրացնեն հայցվորի վիճակը: Իսկ «վարչական ակտի կատարումն անհնարին կդարձնի հայցվորի իրավունքների պաշտպանությունը» եզրույթի բովանդակությունը հանգում է այնպիսի իրողության, երբ մինչև գործով վերջնական որոշում կայացնելը վիճարկվող վարչական ակտի կատարման պայմաններում այլևս անհնարին կարող է դառնալ հայցվորի իրավունքի (իրավունքների) պաշտպանությունը: Այս դեպքում, «անհնարին» եզրույթը վերաբերում է բացառապես տվյալ գործով ներկայացված և քննության առնված հայցի առարկայի շրջանակներում հայցվորի իրավունքների դատական պաշտպանությանը, ոչ թե հայցվորի իրավունքների պաշտպանությանն ընդհանրապես: Այսինքն, դատարանի կողմից վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու միջնորդությունը չբավարարելը և գործի քննության արդյունքում նույն վարչական ակտն անվավեր ճանաչելը միանշանակորեն չի հանգեցնում հայցվորի իրավունքների պաշտպանության անհնարինության:

Հետևաբար, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը փաստել է, որ օրենսդիրը նախատեսել է հիմնավոր կասկածի ենթադրությամբ վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու հնարավորություն, եթե այն հայցվորին զգալի վնաս կհասցնի, կամ անհնարին կդարձնի նրա իրավունքների պաշտպանությունը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 4-րդ մասում ամրագրված «հիմնավոր կասկած» եզրույթի բացահայտմանը, եզրահանգել է, որ «հիմնավոր կասկած» եզրույթի օգտագործումն ինքնանպատակ չէ, և

այն պետք է հաղթահարված համարել ոչ միայն այն դեպքերում, երբ միջնորդությամբ ներկայացված փաստական տվյալներով միանշանակ հիմնավորվում է անձին զգալի վնաս պատճառելու կամ անձի իրավունքների պաշտպանության անհնարին դառնալու հանգամանքը, այլև այն դեպքերում, երբ դատավարության մասնակիցների կողմից ներկայացված փաստական տվյալներով ողջամիտ կասկած է ձևավորվում վիճարկվող ակտի կատարման պարագայում անձին զգալի վնաս պատճառելու կամ անձի իրավունքների պաշտպանության անհնարին դառնալու հանգամանքի վերաբերյալ: Այլ կերպ ասած՝ «հիմնավոր կասկած» եզրույթը ենթակա է մեկնաբանման կոնկրետ գործողության հնարավոր վրա հասնելու և իրավական հետևանք առաջացնելու առումով: Ընդ որում, «կասկած» եզրույթի օգտագործումն արդեն իսկ նշանակում է, որ խոսքը չի գնում ապացույցներով հաստատվելիք փաստի մասին:

(...) Կասկածի ողջամտությունը չի կարող լինել վերացական կամ հայեցողական, այլ պետք է գնահատվի գործի հանգամանքների համատեքստում: Փաստի վերաբերյալ կասկածը ողջամիտ է, եթե հաստատված այլ հանգամանքները հնարավորություն չեն տալիս հետևության հանգել այդ փաստի՝ սովորականից բարձր հավանականության մասին, կամ հակառակ փաստը նույնքան ողջամիտ և հավանական է: Այնուամենայնիվ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ այն դեպքում, երբ ի հայտ է գալիս «կասկած», այն պետք է լինի ողջամիտ, այսինքն՝ պետք է հիմնված լինի օրենքով սահմանված կարգով ձեռք բերված որոշակի փաստական տվյալների վրա, իսկ դրա առկայության կամ բացակայության վերաբերյալ դատարանի հետևությունները պետք է լինեն հիմնավորված և պատճառաբանված (*տես, Սոֆիա Խաչատրյանը և Սիրվարդ Խաչատրյանն ընդդեմ Հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության թիվ ՎԴ/5599/05/20 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 25.06.2021 թվականի որոշումը*):

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում վիճարկվող ակտի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ միջնորդություն ներկայացնելիս հայցվորից պահանջվում է ներկայացնել փաստեր և փաստարկներ վիճարկվող վարչական ակտի կատարմամբ պատճառվելիք զգալի վնասի կամ դատական պաշտպանության անհնարին դառնալու հիմնավոր կասկածի առկայության վերաբերյալ, իսկ դատարանի պարտականությունն է նշված միջնորդության քննարկման շրջանակներում գնահատել այդ հիմնավոր կասկածի առկայության/բացակայության հարցը:

Անդրադառնալով «վարչական ակտի կատարման կասեցում» հասկացության բովանդակությանը՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում այդ հասկացության բովանդակությունը բացահայտել կասեցմամբ հետապնդվող իրավական նպատակի համատեքստում, այն է՝ նախնական պաշտպանության միջոցի կիրառմամբ ապահովել հայցվորի դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետությունը՝ հայցվորի դատական պաշտպանությունը չդարձնելով ինքնանպատակ:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վարչական ակտի կատարման կասեցումը ենթադրում է կասեցման ժամանակահատվածում դրա գործողության ժամանակավոր դադարեցում, որպիսի պայմաններում այդ ժամանակահատվածում տվյալ վարչական ակտն իրավական հետևանքներ առաջացնել չի կարող, և ըստ այդմ՝ բացառվում է հայցվորին այդ ակտի գործողության արդյունքում վնաս պատճառելու և (կամ) դատական պաշտպանությունն անհնարին դարձնելու հավանականությունը: Վիճարկվող վարչական ակտի կատարման կասեցումը ենթադրում է այնպիսի գործողություններ կատարելու արգելք, որոնք կատարելու իրավազորությունը բխում է տվյալ վարչական ակտից: Ընդ որում, այդ արգելքները կարող են վերաբերել ինչպես վարչական ակտի հասցեատիրոջը, այնպես էլ իրավասու վարչական

մարմիններին:

Միաժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում արձանագրել, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում «վարչական ակտի կատարման կասեցում» հասկացության բովանդակությունը պայմանավորված է, ի թիվս այլնի, նրանով, թե ինչ գործի կարգավորման նպատակով է տվյալ վարչական ակտն ընդունված: Այլ կերպ՝ այն սահմանափակումները և (կամ) արգելքները, որոնք բխում են տվյալ կոնկրետ վարչական ակտի կատարումը կասեցնելուց, սերտորեն կապված են դրա բնույթի և կարգավորման առարկայի հետ:

«Գույքի նկատմամբ իրավունքների պետական գրանցման մասին» ՀՀ օրենքի (այսուհետ՝ Օրենք) հիմնական հասկացությունները սահմանող 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ պետական գրանցումը նույն օրենքով սահմանված կարգով պետական գրանցում իրականացնող մարմնի կողմից իրականացման ենթակա պարտադիր գործառույթ է, որն ուղղված է պետության կողմից գույքի նկատմամբ իրավունքների ծագման, փոփոխման, փոխանցման, դադարման և սահմանափակումների ճանաչման, ինչպես նաև պետության կողմից գույքի նկատմամբ գրանցված իրավունքների պաշտպանության, անշարժ գույքի պետական միասնական կադաստրի տվյալների հավաքագրման, մատչելիության, օբյեկտիվության, անընդհատության ու միասնականության ապահովմանը:

Նույն օրենքի 5-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «պետական գրանցումն ընդգրկում է՝

1) գույքի նկատմամբ սեփականության, օգտագործման, հիփոթեքի, հողամասի կառուցապատման, սերվիտուտի, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված այլ գույքային իրավունքների, այդ թվում՝ անշարժ գույքի նկատմամբ գույքային իրավունքների գրավի ծագման, դադարման, փոխանցման, փոփոխման պետական գրանցումը.

2) գույքի տնօրինման, օգտագործման կամ տիրապետման իրավագործությունների նկատմամբ սահմանափակումների, ինչպես նաև գույքային իրավունքների իրականացման սահմանափակումների կիրառման, փոփոխման, դադարման պետական գրանցումը»:

Օրենքի 27-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ գույքի նկատմամբ իրավունքները և սահմանափակումները համարվում են գրանցված գրանցման մատյանում սահմանված գրառումները կատարելու և պետական գրանցման իրավասություն ունեցող պաշտոնատար անձի կողմից հաստատվելու պահից: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ իրավունքի պետական գրանցումից հետո գրանցված իրավունքի սուբյեկտներին տրամադրվում է անշարժ գույքի նկատմամբ իրավունքի պետական գրանցման վկայական, որը հաստատում է գրանցման ներկայացված իրավունքի պետական գրանցման իրականացման փաստը:

Վերոհիշյալ նորմերի բովանդակությունից բխում է, որ իրավունքի պետական գրանցումը, օժտված լինելով վարչական ակտին բնորոշ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված հատկանիշներով, վարչական ակտ է, ուժի մեջ է մտնում գրանցման մատյանում սահմանված գրառումները կատարելու և պետական գրանցման իրավասություն ունեցող պաշտոնատար անձի կողմից հաստատվելու պահից, որպիսի փաստը հաստատվում է իրավունքի պետական գրանցման վկայականով:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը որպես անշարժ գույքի նկատմամբ ցանկացած հիմքով սեփականության իրավունքի ծագման պահ է ճանաչում այդ իրավունքի պետական գրանցման պահը: Մասնավորապես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 176-րդ հոդվածը որպես պայմանագրի հիման վրա գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ծագման պահ է ճանաչում այդ իրավունքի պետական գրանցման պահը, եթե այդպիսի իրավունքն օրենքով ենթակա է գրանցման: Բացի գործարքից, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 11-րդ գլխի դրույթները

որպես գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ծագման հիմք են ճանաչում, ի թիվս այլնի, նաև անձի կողմից իր համար նոր անշարժ գույքի ստեղծումը («Քաղաքացիական օրենսգրքի 173-րդ հոդված»), ձեռքբերման վաղեմությունը («Քաղաքացիական օրենսգրքի 187-րդ հոդված»): «Քաղաքացիական օրենսգրքի 173-րդ և 187-րդ հոդվածները համապատասխանաբար նշված հիմքերով անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքի ծագումը ևս պայմանավորում են այդ իրավունքի պետական գրանցման պահով»:

Հիմք ընդունելով նշված իրավակարգավորումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սեփականության իրավունքի պետական գրանցումը վարչական ակտ է, որի հիմքով ծագում է անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը:

«Վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով նախատեսված դեպքը նույն հոդվածի 1-ին մասով սահմանված այն բացառությունների շրջանակում է, երբ դատարանի հայեցողությանն է թողնված նույն հոդվածի 4-րդ մասով սահմանված հիմքի (հիմքերի) առկայության պայմաններում վարչական ակտի կատարումը կասեցնելը: Օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետով նախատեսված բացառությունն է այն դեպքը, երբ վարչական ակտի հասցեատեր չհանդիսացող անձի կողմից վիճարկվում է վարչական ակտի հասցեատիրոջ համար բարենպաստ վարչական ակտ (ներառյալ՝ զուգորդվող վարչական ակտի դեպքում հասցեատիրոջ համար բարենպաստ դրույթները):

Հաշվի առնելով, որ իրավունքի պետական գրանցումը վիճարկելու դեպքում գրանցման՝ որպես վարչական ակտի հասցեատեր չհանդիսացող անձը վիճարկում է իրավունքի պետական գրանցման հասցեատիրոջ համար բարենպաստ վարչական ակտը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ.

- օրենսդիրը նախատեսել է իրավունքի պետական գրանցման՝ որպես վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու իրավական հնարավորություն,

- դատարանը կարող է իրավունքի պետական գրանցման՝ որպես վարչական ակտի կատարումը կասեցնել Օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված հիմքի/հիմքերի առկայության դեպքում:

Ըստ այդմ՝ հայցվորից պահանջվում է իրավունքի պետական գրանցման կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ միջնորդությամբ ներկայացնել փաստեր և փաստարկներ վիճարկվող իրավունքի պետական գրանցման՝ որպես վարչական ակտի կատարմամբ պատճառվելիք զգալի վնասի կամ դատական պաշտպանության անհնարին դառնալու հիմնավոր կասկածի առկայության վերաբերյալ, իսկ դատարանի պարտականությունն է նշված միջնորդության քննարկման շրջանակներում գնահատել այդ հիմնավոր կասկածի առկայության/բացակայության հարցը:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ իրավունքի պետական գրանցումը վիճարկելու վերաբերյալ հայցադիմումին կից ներկայացնելով միջնորդություն վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ և դրանով ներկայացնելով զգալի վնասի և/կամ իրավունքների պաշտպանության անհնարին դառնալու հիմնավոր կասկածի վերաբերյալ փաստարկներ՝ հայցվորը հայցում է ոչ թե իրավունքի պետական գրանցման կասեցում, այլ իրավունքի պետական գրանցման՝ որպես վարչական ակտի կատարման կասեցում: «Իրավունքի պետական գրանցման վարույթի կասեցում» և «իրավունքի պետական գրանցման կատարման կասեցում» հասկացություններն էապես տարբերվում են. առաջին դեպքում խոսքը վերաբերում է մինչև վարչական ակտի ընդունումը տեղի ունեցող գործընթացի, երկրորդ դեպքում՝ վարչական ակտի ընդունումից և ուժի մեջ մտնելուց հետո տեղի ունեցող գործընթացի:

Հաշվի առնելով իրավունքի պետական գրանցման՝ որպես վարչական ակտի առանձ-

նահատկությունը և ելնելով վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու ինստիտուտի՝ արդյունավետ դատական պաշտպանություն ապահովելու նպատակից՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ իրավունքի պետական գրանցման՝ որպես վարչական ակտի կատարման կասեցումը ենթադրում է վիճարկվող վարչական ակտի հասցեատիրոջ կողմից այնպիսի գործարքներ կնքելու արգելք, որոնք կնքելու իրավազորությամբ գրանցված իրավունքի իրավատերն օժտվում է տվյալ իրավունքի պետական գրանցման՝ վարչական ակտի ընդունման ուժով: Իրավունքի պետական գրանցման՝ որպես վարչական ակտի կատարման կասեցումը ենթադրում է նաև այդ գործարքները վավերացնելու, դրանց հիման վրա իրավունքի պետական գրանցում կատարելու՝ իրավասու մարմիններին ուղղված արգելք:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Ընկերության սնանկության գործով կառավարիչ Լուսինե Սարգսյանը ՀՀ վարչական դատարան է ներկայացրել վիճարկման հայց՝ պահանջելով անվավեր ճանաչել Երևան քաղաքի Արշակունյաց պողոտա 125/1 հասցեում գտնվող գույքի նկատմամբ «ԱԿԲԱ ԲԱՆԿ» ԲԲԸ-ի անվամբ 22.12.2021 թվականին կատարված սեփականության իրավունքի պետական գրանցումը: Հայցադիմումին կից ներկայացվել է «Վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու միջնորդություն» վերտառությամբ փաստաթուղթ, որով հայցվորը խնդրել է «կասեցնել Երևան քաղաքի Արշակունյաց պողոտա 125/1 հասցեում գտնվող գույքի նկատմամբ «ԱԿԲԱ ԲԱՆԿ» ԲԲԸ-ի անվամբ 22.12.2021 թվականի կատարված սեփականության իրավունքի պետական գրանցումը/վարչական ակտը/»: Նշված միջնորդությունը ներկայացվել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի հիմքով, վկայակոչվել են այս նորմի մեկնաբանության և կիրառման վերաբերյալ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ՎԴ/5599/05/20 վարչական գործով 25.06.2021 թվականի որոշմամբ արտահայտած իրավական դիրքորոշումները: Ի հիմնավորումն վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու միջնորդության՝ հայցվորը փաստարկել է, որ առկա է հիմնավոր կասկած առ այն, որ սույն գործի դատական քննության ընթացքում «ԱԿԲԱ ԲԱՆԿ» ԲԲԸ-ի կողմից ք. Երևան, Արշակունյաց պողոտա 125/1 հասցեում գտնվող անշարժ գույքի օտարումն անհնարին կդարձնի սնանկ ճանաչված հայցվորի իրավունքների պաշտպանությունը: Ըստ հայցվորի՝ «այս պնդումը ոչ թե ուղղակի ենթադրություն է, այլ ողջամիտ, հիմնավոր կասկած, քանի որ բանկի հիմնական նպատակը դրամաշրջանառության ապահովումն է, և իրավակիրառ պրակտիկայում բոլոր բանկերը հիմնականում օտարում են իրենց անվամբ սեփականության իրավունքով գրանցված գույքերը» (**հավելված 1, գ.թ. 15-17**):

Դատարանը 04.05.2022 թվականին կայացրել է «Վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասին միջնորդությունը մերժելու մասին» որոշում: Քննարկելով հայցվորի՝ «Վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու միջնորդությունը»՝ Դատարանը 04.05.2022 թվականի որոշման եզրափակիչ մասի 1-ին կետով որոշել է. «Հայցվորի ներկայացուցչի միջնորդությունը՝ վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասին, մերժել»: Դատարանը վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու միջնորդության մերժումը պատճառաբանել է հետևյալ կերպ. «(...) դեռևս 22.12.2021 թվականին ՀՀ կադաստրի կոմիտեի կողմից Երևան քաղաքի Արշակունյաց պողոտա 125/1 հասցեում գտնվող անշարժ գույքի նկատմամբ գրանցվել է «ԱԿԲԱ ԲԱՆԿ» ԲԲԸ-ի սեփականության իրավունքը: Այսինքն, սեփականության իրավունքի պետական գրանցման գործողությունը իրականացված և ավարտված է, ուստի Դատարանի գնահատմամբ միջնորդությունը ենթակա է մերժման»:

Վերաքննիչ դատարանը 29.08.2022 թվականի որոշմամբ Ընկերության սնանկության գործով կառավարիչ Լուսինե Սարգսյանի վերաքննիչ բողոքը մերժել է՝ անհիմն համարելով բողոքաբերի փաստարկն առ այն, որ ներկայացված միջնորդությամբ ոչ թե խնդրել է կասեց-

նել պետական գրանցումը որպես գործողություն, այլ խնդրել է կասեցնել պետական գրանցումը՝ որպես վարչական ակտ, «քանի որ սեփականության իրավունքի պետական գրանցման գործողությունն արդեն իսկ կատարված է, այսինքն անշարժ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքն արդեն իսկ գրանցված է և այդ գրանցումը՝ որպես վարչական ակտ կասեցնելու իրավակարգավորում, օրենսդիրը չի նախատեսել»:

Վերը շարադրված դիրքորոշումների լույսի ներքո համադրելով սույն գործի փաստերը և գնահատելով ստորադաս դատարանների եզրահանգումների հիմնավորվածությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Դատարանի կողմից՝ վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ միջնորդությունը մերժվել է, ըստ էության, այն հիմնավորմամբ, որ իրավունքի պետական գրանցումը՝ որպես գործողություն, արդեն կատարված և ավարտված է: Այսինքն՝ հայցվորի միջնորդությունը Դատարանի կողմից ընկալվել է որպես իրավունքի պետական գրանցման գործընթացը կասեցնելու, այլ ոչ թե իրավունքի պետական գրանցման՝ որպես վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ միջնորդություն, և նման ընկալման պայմաններում միջնորդության փաստարկներն ըստ էության քննարկման առարկա չեն դարձվել: Մինչդեռ, հայցվորի «Վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասին» միջնորդության բովանդակությունից ակնհայտորեն բխում է, որ ներկայացվել է ոչ թե խնդրո առարկա իրավունքի պետական գրանցման գործընթացը կասեցնելու, այլ իրավունքի պետական գրանցման՝ որպես վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ միջնորդություն: Մասնավորապես, հայցվորն իր միջնորդությունը վերնագրել է «Վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ միջնորդություն», որպես միջնորդության իրավական հիմք նշել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածը, վկայակոչել է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ նշված նորմի մեկնաբանության ու կիրառման վերաբերյալ համապատասխան իրավական դիրքորոշումներ, ներկայացրած փաստարկներով փորձել է հիմնավորել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված՝ վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու հիմքերից մեկի՝ հայցվորի իրավունքների պաշտպանության անհնարին դառնալու վերաբերյալ հիմնավոր կասկածի առկայությունը:

Ըստ այդմ՝ Դատարանի կողմից միջնորդության քննության շրջանակներում քննարկման առարկա պետք է դարձվեր նման հիմնավոր կասկածի առկայության/բացակայության հարցը: Մինչդեռ, նշված հարցը Դատարանի կողմից բովանդակային քննարկման առարկա չի դարձվել, գնահատական չի տրվել:

Վճռաբեկ դատարանը վերաքննիչ բողոքի ուսումնասիրության արդյունքում արձանագրում է, որ հայցվորը վերաքննիչ բողոքում, մասնավորապես, փաստարկել է, որ «Դատարանը սխալ է ըմբռնել ներկայացված միջնորդությունը, քանի որ հայցվորը ներկայացված միջնորդությամբ ոչ թե խնդրել է կասեցնել պետական գրանցումը՝ որպես գործողություն, այլ խնդրել է կասեցնել պետական գրանցումը՝ որպես վարչական ակտ, այլ կերպ՝ գրանցման ակտը, քանի որ գրանցումը որպես գործողություն արդեն իսկ կատարված է և հենց այդ հիմքով էլ ներկայացվել է վիճարկման հայց»:

Վերաքննիչ դատարանը, սակայն, նշված փաստարկն անհիմն է համարել՝ վերահաստատելով Դատարանի պատճառաբանությունը:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ստորադաս դատարանները, հայցվորի՝ վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու վերաբերյալ խնդրանքը սխալմամբ դիտարկելով որպես իրավունքի պետական գրանցման գործընթացը կասեցնելու վերաբերյալ խնդրանք, ըստ էության քննարկման առարկա չեն դարձրել հայցվորի՝ իր իրավունքների

պաշտպանության անհնարինության վերաբերյալ հիմնավոր կասկածի առկայության մասին փաստարկները: Մինչդեռ, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի բովանդակությունից բխում է, որ այդ նորմի հիմքով ներկայացված միջնորդության ըստ էության քննարկումը ենթադրում է նույն հոդվածի 4-րդ մասով սահմանված՝ վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու հիմքերից որևէ մեկի առկայությունը/բացակայությունը պարզելու և գնահատելու դատարանի պարտականություն:

Վերոհիշյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, անփոփոխ թողնելով Դատարանի 04.05.2022 թվականի «Վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասին միջնորդությունը մերժելու մասին» որոշումը, կայացրել է ոչ իրավաչափ դատական ակտ, ուստի այն ենթակա է վերացման:

Միաժամանակ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Դատարանի և Վերաքննիչ դատարանի որոշումները վերացնելու պայմաններում հայցվորի «Վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասին» միջնորդությունը պետք է ըստ էության քննարկման առարկա դառնա ՀՀ վարչական դատարանի կողմից՝ հաշվի առնելով, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված՝ վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու հիմքի առկայության/բացակայության հարցը ստորադաս դատարանների կողմից ըստ էության քննարկման առարկա չի դարձվել: Այս հանգամանքի հաշվառմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանը չի կարող ըստ էության գնահատական տալ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված՝ վիճարկվող վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու հիմքի առկայության/բացակայության հանգամանքին, քանի դեռ այդ հարցն ըստ էության քննարկման առարկա չի դարձվել ստորադաս դատարանների կողմից: Ըստ այդմ՝ բողոքաբերի պահանջը՝ իրավունքի պետական գրանցման՝ որպես վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասով, բավարարման ենթակա չէ:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 150-րդ, 152-րդ և 163-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը վերացնելու համար:

Հաշվի առնելով վերը շարադրված հիմնավորումները և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 153-րդ, 169-171-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: Վերացնել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 29.08.2022 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը մերժելու մասին» որոշումը և կայացնել նոր դատական ակտ, այն է՝ վերացնել ՀՀ վարչական դատարանի 04.05.2022 թվականի «Վարչական ակտի կատարումը կասեցնելու մասին միջնորդությունը մերժելու մասին» որոշումը:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և բողոքարկման ենթակա չէ:

ԲԱՐԵՄԱԴԹԱՆՔ

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահ
Համլետ ԱՍԱՏՐՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Դավիթ ՍԵՐՈԲՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Գայանե ՄԱՋՄԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,

ՀՀ Արագածոտնի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Մանուկ ՄԱՐԳԱՐՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի հակակոռուպցիոն պալատի
քաղաքացիական գործերի քննության դատական կազմի դատավոր
Լիզա ԳՐԻԳՈՐՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր
Ռուբիկ ՄԽԻԹԱՐՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր
Մարինե ՄԵԼՔՈՆՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի նախագահ
Սերոբ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ Արմավիրի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Նաիրա ԳՐԻԳՈՐՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ Տավուշի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Սասուն ՄԽԻԹԱՐՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր
Լուսինե ԱԼԱՎԵՐԴՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Սարգիս ԵՐԻՑՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
քրեական դատարանի դատավոր
Սուսաննա ԳՂՈԳՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Արմավիրի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Սիմա ԱՐՈՎՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Արմավիրի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Էդգար ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Հայարփի ԶԱՐԳԱՐՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
քրեական դատարանի դատավոր
Վահե ՄԻՍԱԿՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

ՀՀ Արմավիրի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Հրաչյա ՄԵԽԱԿՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

*մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն:*

Ի ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ

«Դատական իշխանություն» գիտամեթոդական պարբերականը լույս է տեսնում տարեկան առնվազն չորս անգամ:

Պարբերականի գիտական խմբագրական խորհուրդը քննարկում է միայն այն նյութերը, որոնք ներկայացվում են գրախոսականի առկայությամբ:

Տպագրվող նյութը պետք է ունենա որոշակի կառուցվածք՝ **ներածություն, հիմնական հետազոտություն** (որը կարող է ունենալ բաժիններ և ենթաբաժիններ), **եզրակացություն**:

«Դատական իշխանություն» պարբերականում տպագրության ներկայացվող նյութերի տեխնիկական պահանջները.

1. նյութի սկզբում դրվում է վերնագիրը (գլխատառերով),
2. հաջորդ տողում՝ հեղինակի անուն-ազգանունը (գլխատառերով), հեղինակի գիտական աստիճանն ու կոչումը, աշխատանքի վայրը, պաշտոնը, հեռախոսահամարը և էլեկտրոնային փոստի անվանումը,
3. տեքստի լուսանցքները. վերև՝ 25 մմ, ներքև՝ 25 մմ, աջ՝ 25 մմ, ձախ՝ 20 մմ,
4. հայերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat, անգլերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat, ռուսերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat,
5. հիմնական տառաչափը՝ 12,
6. միջտողային հեռավորությունը՝ 1.5,
7. օգտագործված գրականության ցանկ՝ աճման կարգով, տառաչափը՝ 10, նշվում է աղբյուրի հեղինակը (թավ), վերնագիրը, հատորը, հրատարակության տեղը, տարեթիվը (մամուլի դեպքում՝ նաև համարը) և էջերի քանակը,
8. հղումները տրվում են տողատակում՝ աճման կարգով, տառաչափը՝ 10, նշվում է աղբյուրի հեղինակը (թավ), վերնագիրը, հատորը, հրատարակության տեղը, տարեթիվը (մամուլի դեպքում՝ նաև համարը) և էջը,
9. նյութը կարող է ներկայացվել հայերեն, անգլերեն կամ ռուսերեն լեզուներով, այն պետք է ունենա մյուս երկու լեզուներով ամփոփագրեր (ընդ որում՝ եթե այն անգլերեն կամ ռուսերեն չէ, ամփոփագիրը պետք է լինի 150-ից 250 բառի սահմաններում), որոնք պետք է պարունակեն որոշակի, հստակ և ընդգրկուն տեղեկատվություն նյութի վերաբերյալ: Նյութը պետք է ունենա նաև երեք լեզվով մինչև 10 բանալի բառեր,
10. նյութն անհրաժեշտ է ներկայացնել էլեկտրոնային եղանակով (էլեկտրոնային փոստ՝ kchalabyan@gmail.com):

Պարբերականում նյութերը տպագրվում են անվճար հիմունքներով: